

**DIE GEBRUIK VAN AFRIKAANSE VERHALENDE LEKTUUR TER
ONDERSTEUNING VAN DIE AANBIEDING VAN GESLAGS- EN
GESINSVOORLIGTING IN KAAPLANDSE HOËRSKOLE.**

Annemarie Aldrich

Tesis ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die vereistes vir die graad van
Magister in Biblioteekkunde aan die Universiteit van Stellenbosch.

Mnr J.v.d.V le Roux

Mev. M.C. le Roux

**Departement Biblioteek- en Inligtingkunde
Universiteit van Stellenbosch**

Desember 1993

Verklaring

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie tesis vervat, my eie oorspronklike werk is wat nog nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige ander universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê is nie.

 Datum

23 November 1993
.....

Geldelike bystand vir hierdie navorsing is gelever deur die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing en word hiermee erken. Menings in hierdie publikasie uitgespreek of gevolgtrekkings waartoe geraak is, is dié van die outeur en moet nie noodwendig aan die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing toegeskryf word nie.

DANKBETUIGINGS

By die voltooiing van hierdie verhandeling wil ek my opregte dank en waardering uitspreek teenoor:

- My studieleiers, Mnr J.v.d. V. le Roux en mev. M.C. le Roux, vir die onbaatsugtige wyse waarop hulle my van hulp en raad bedien het
- My ouers op wie se ondersteuning ek nog altyd kon staatmaak
- My man, Chris, vir sy voortdurende aanmoediging en opofferings
- Alle eer aan God, my Hemelse Vader

EKSERP

Een van die ontwikkelingstake onderliggend tot die adolessent se groei tot volwassenheid is die vasstelling van gesonde seksuele houdings en gebruike, asook die vermoë om seksuele behoeftes op 'n sosiaal aanvaarbare wyse uit te leef. Dit word algemeen aanvaar dat geslagsvoorligting 'n belangrike rol speel in die verband, veral gesien in die lig van die skerp toename in seksuele aktiwiteit onder die hedendaagse jeug en die daarmee gepaardgaande probleme. In hierdie verhandeling is 'n ondersoek gedoen na die uitbeelding van die adolessent se seksualiteit of geslagslewe in Afrikaanse verhalende lektuur, ten einde te dien as aanvulling tot die geslagsvoorligtingkomponent in gesinsvoorligtingprogramme in Kaaplandse Hoërskole. Die didaktiese metode wat hier voorgestel word, naamlik die gebruik van verhalende lektuur in die aanbieding van gesinsvoorligtingprogramme berus op die aanname dat die lees van lektuur terapeutiese waarde vir die leser kan inhou.

Ten eerste is 'n tesourus van geselekteerde terme saamgestel na fasetontleding van gesinsvoorligtingleerplanne in skole van die Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop se Departement van Onderwys en in skole van die Administrasie: Raad van Verteenwoordigers se Departement van Onderwys en Kultuur. Temas in jeugverhale is teen die tesourus geëvalueer om hul geskiktheid vir gebruik in 'n gesinsvoorligtingprogram te bepaal. Een en veertig Afrikaanse jeugverhale is vervolgens geselekteer na 'n verdere evaluasie teen kriteria waaraan die hedendaagse jeugverhaal moet voldoen.

Na 'n opname onder skole is bevind dat geslagsvoorligtingprogramme in weinig hoërskole in Wes-Kaapland aangebied word, en in gevalle waar daar wel sulke programme bestaan, die inhoud en wyse van aanbieding ontoereikend is. Na die bywoning van 'n aantal geslagsvoorligtingperiodes in verskeie skole, wil dit ook voorkom asof leestherapie as didaktiese metode nie beduidend in gesins- en geslagsvoorligtingprogramme gebruik word nie, en dat die voordele van leestherapie dus nie aan leerlinge beskikbaar gestel word nie.

'n Laaste bevinding wat na afloop van die ondersoek gemaak is, is dat daar nie

genoegsame Afrikaanse verhalende lektuur bestaan wat tienerseksualiteit as hooftema het nie. Die oorgrote meerderheid verhale bied tienerseksualiteit met die gepaardgaande probleme, asook tienerverhoudings met die teenoorgestelde geslag slegs as randgebiede aan.

ABSTRACT

One of the developmental tasks underlying the adolescent's growth to maturity, is the determination of sensible sexual attitudes and habits, as well as the ability to express sexual needs in a socially acceptable way. It is widely accepted that sex education plays an important role in this regard, especially in view of the sharp increase in sexual activity and attendant problems among today's youth. In this thesis an investigation was conducted into the representation of the adolescent's sexuality in Afrikaans youth literature, to complement the sex education component in family planning programmes in secondary schools in the Western Cape. The proposed didactic method, namely the use of narrative youth literature in the presentation of family planning programmes is based on the recognition that literature can have therapeutic value for the reader.

Firstly, a thesaurus of selected terms was compiled after an analysis of the contents of family planning programmes in schools of the Provincial Administration of the Cape of Good Hope's Department of Education and in schools of the Administration: Council of Representatives' Department of Education and Culture. Themes in youth literature were evaluated against the thesaurus in order to determine their suitability for use in family planning programmes. Forty one Afrikaans stories were subsequently selected after further evaluation against criteria which have to be met by contemporary youth literature.

After a survey of schools in the Western Cape, it is concluded that sex education programmes are implemented in only a few schools, and even where such programmes are implemented the content and presentation of the programmes were also found to be inadequate. After attending a number of sex education classes in several schools, it also appears as if reading therapy is not used to a significant extent as a didactic method in family planning and sex education programmes and that pupils are consequently also unable to take advantage of its benefits.

A final conclusion is that there is too little Afrikaans youth literature with teenager sexuality as main theme. The vast majority of youth literature present teen sex with its attendant problems, as well as teen relationships with the opposite sex as incidental affairs only.

"Many teachers and youthworkers have gained appreciable insights about the concerns of young people through the books favored by their students, clients and group members. When egocentrism is most prevalent during early adolescence, and emotional isolation produces the 'You'll never understand me' attitude among many young teens, professionals as well as parents might turn to juvenile literature as a vehicle for communication and connectedness. Discussion of the feelings and problems of adolescent characters struggling with maturation, relationships and school is a non-threatening way to be accessible and supportive to intensely self-conscious youth who cannot tolerate more direct interaction focused on his own experiences."

(Weiner in Adolescents, literature and work with youth, 1985: 135-136).

INHOUDSOPGAWE

INLEIDING

HOOFSTUK 1

INVLOED EN TERAPEUTIESE WAARDE VAN LEES	6
1.1 <u>Die invloed van lees</u>	6
1.2 <u>Die terapeutiese waarde van lees</u>	7
1.2.1 <u>Begripsverklaring</u>	7
1.2.2 <u>Leesterapie</u>	8
1.2.3 <u>Geskiktheid van literatuur vir leesterapie</u>	8
1.2.4 <u>Terapeutiese waarde van jeugliteratuur</u>	9

HOOFSTUK 2

DIE JEUGVERHAAL	10
2.1 <u>Kenmerke van die jeugverhaal</u>	12
2.1.1 <u>Karakters</u>	12
2.1.2 <u>Ruimte/ milieu</u>	13
2.1.3 <u>Tyd</u>	13
2.1.4 <u>Perspektief en vertelinstansie</u>	14
2.1.5 <u>Tema</u>	15
2.1.6 <u>Taalgebruik</u>	17
2.1.7 <u>Toon - benadering van die skrywer</u>	17
2.1.8 <u>Struktuur</u>	18
2.1.9 <u>Leesrespons</u>	18
2.1.10 <u>Hoofkarakters, toon, onafhanklike denke en</u> <u>handeling</u>	19
2.1.11 <u>Die gevolge van besluitneming - volwassewording</u> <u>van die hoofkarakter</u>	19
2.1.12 <u>Relevansie</u>	20

HOOFSTUK 3

DIE ADOLESENT	22
3.1 <u>Begripsverklarings</u>	22
3.2 <u>Die verskillende ontwikkelingsfases van die adolessent</u>	24
3.2.1 <u>Fisiese ontwikkeling</u>	25

3.2.1.1	<u>Lengtegroei en gewigstoename</u>	25
3.2.1.2	<u>Seksuele ontwikkeling</u>	26
3.2.1.2.1	Uitlewing van die adolessent se geslagslewe	27
3.2.1.2.2	Die invloed van veranderende waardes op seksuele gedrag	28
3.2.2	<u>Emosionele ontwikkeling</u>	29
3.2.2.1	<u>Tipe emosies</u>	29
3.2.2.2	<u>Uitlewing van die adolessent se emosies</u>	30
3.2.3	<u>Kognitiewe ontwikkeling</u>	31
3.2.3.1	<u>Piaget se stadia van kognitiewe ontwikkeling</u>	32
3.2.3.1.1	Sensories-motoriese stadium	32
3.2.3.1.2	Pre-operasionele stadium	33
3.2.3.1.3	Konkreet-operasionele stadium	33
3.2.3.1.4	Formeel-operasionele stadium	34
3.2.4	<u>Morele ontwikkeling</u>	35
3.2.4.1	<u>Kohlberg se vlakke van morele ontwikkeling</u>	37
3.2.4.1.1	Pre-konvensionele vlak (-9 jaar)	37
3.2.4.1.2	Konvensionele vlak (9-15 jaar)	37
3.2.4.1.3	Post-konvensionele vlak (15 jaar -)	38
3.2.5	<u>Religieuse ontwikkeling</u>	39
3.2.5.1	<u>Religieuse ontwikkeling van die adolessent</u>	41
3.2.6	<u>Sosiale ontwikkeling</u>	43
3.2.6.1	<u>Funksie van die portuurgroep</u>	43
3.2.6.2	<u>Verhoudings met die teenoorgestelde geslag</u>	45

HOOFSTUK 4

GESLAGSVOORLIGTING	47
4.1 <u>Seksuele aktiwiteit onder adolessente</u>	47
4.2 <u>Gevolge van toenemende seksuele aktiwiteit onder adolessente</u>	47
4.3 <u>Geslagsvoorligting as moontlike oplossing</u>	48
4.4 <u>Bronne van geslagsvoorligting</u>	50
4.4.1 <u>Die portuurgroep</u>	50
4.4.2 <u>Die media</u>	51

4.4.3	<u>Ouers</u>	52
4.4.4	<u>Die skool</u>	52
4.5	<u>Invloed van geslagsvoorligtingprogramme op gedrag</u>	52
4.6	<u>Aanbevelings vir geslagsvoorligtingprogramme in skole</u>	54
HOOFSTUK 5		
GESLAGSVOORLIGTING IN SUID-AFRIKA		58
5.1	<u>Begripsverklarings</u>	58
5.2	<u>Gevolge van toenemende seksuele aktiwiteit</u>	59
5.3	<u>Geslagsvoorligting as moontlike oplossing</u>	60
5.4	<u>Wie is verantwoordelik vir die verskaffing van geslagsvoorligting</u> . .	63
5.5	<u>Beskikbare hulpmiddels vir geslagsvoorligting in Suid-Afrika</u>	64
5.6	<u>Die funksie van geslagsvoorligting</u>	68
5.7	<u>Die stand van gesins- en geslagsvoorligting in Kaaplandse hoërskole</u>	69
5.7.1	<u>Algemene vereistes vir leerplanne</u>	71
5.7.2	<u>Bestaande leerplanne vir gesinsvoorligting in Kaaplandse hoërskole</u>	74
5.7.3	<u>Enkele voorstelle ten opsigte van geslagsvoorligting</u>	84
5.8	<u>Groepsbesprekings as moontlike aanbiedingswyse van leerplanne</u>	90
HOOFSTUK 6		
DEFINIËRING VAN DIE KAAPLANDSE SAMELEWING		92
HOOFSTUK 7		
TESOURUS		94
HOOFSTUK 8		
BIBLIOGRAFIE		100
HOOFSTUK 9		
INDEKS		212
SLOT EN BEVINDINGS		216

BRONNELYS VAN PRIMÊRE BRONNE	220
BRONNELYS VAN SEKONDÊRE BRONNE	222

BYLAES

Bylae 1	Inhoudsopgawe: <u>Responsible teenage sexuality.</u>
Bylae 2	Doelstellings van die gesinsvoorligtingsprogram: <u>Kernprogram vir Gesinsvoorligting.</u>
Bylae 3	Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop. Departement van Onderwys. <u>Kernprogram vir Gesinsvoorligting.</u>
Bylae 4	Administrasie: Raad van Verteenwoordigers. Departement van Onderwys en Kultuur. <u>Handleiding en program vir Skoolvoorligting in standerd 5 tot standerd 10.</u>
Bylae 5	Verslag van skoolbesoeke.
Bylae 6	Inhoudsopgawe: <u>Puberteit: tyd vir feite.</u>

INLEIDING

Tydens die ontwikkeling tot volwassenheid, moet die adolessent in totaliteit opgevoed en begelei word tot 'n verantwoordelike en selfstandige lid van die samelewing. 'n Belangrike ontwikkelingstaak van die adolessent is om sy seksuele behoeftes op 'n sosiaal aanvaarbare wyse uit te leef, sodat dit positief bydra tot sy identiteitsontwikkeling. Die doel van gesinsvoorligtingprogramme wat deur maatskaplike instansies en skole aangebied word, is om aan hierdie opvoedingsnood te beantwoord deur die adolessent te begelei tot die ontwikkeling van gesonde gesinswaardes en gesonde seksuele houdings en gebruike.

In hierdie verhandeling word dit as aksiomaties aanvaar dat onderwys houding en gedragspatrone beduidend kan beïnvloed. Hierdie ondersoek gaan dus nie oor die verifikasie van bogenoemde nie, maar oor aanbevelings van literatuur wat in die didaktiek van gesinsvoorligting gebruik kan word vir die vaslegging van gesonde gesinswaardes en gesonde seksuele houdings en gebruike.

Doel van die ondersoek

In hierdie verhandeling word 'n ondersoek gedoen na die uitbeelding van die adolessent se seksualiteit of geslagslewe in Afrikaanse verhalende lektuur. Die doel van hierdie studie is om 'n geselekteerde lys van Afrikaanse jeugverhale daar te stel, om as aanvulling te dien by die geslagsvoorligtingkomponent in gesinsvoorligtingprogramme wat tans in skole van die Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop: Departement van Onderwys en skole van die Administrasie: Raad van Verteenwoordigers Departement van Onderwys en Kultuur aangebied word. Deur middel van lektuur gaan daar gepoog word om opvoedkundige situasies te skep waar leerlinge geleentheid kry om hul kennis aangaande geslagsaangeleenhede uit te brei, foutiewe en negatiewe persepsies en houdings aangaande seksualiteit en seksuele praktyke te evalueer en te verander, asook om bestaande positiewe persepsies te versterk.

Die didaktiese metode wat hier voorgestel word, naamlik die gebruik van lektuur in die aanbieding van gesinsvoorligtingprogramme, berus op die feit dat lees wel 'n invloed op die leser het en dat die lees van lektuur terapeutiese waarde vir die leser kan inhou. Die invloed en terapeutiese waarde van lees asook bewyse daarvoor word in hoofstuk een van die verhandeling toegelig.

Dit is belangrik om te beseft dat die voorgestelde didaktiese metode gerig is op die verandering van houding by normale leerlinge en dat dit nie hier gaan om die behandeling of genesing van leerlinge met afwykende seksuele gedrag nie.

Motivering vir die ondersoek

Dit is duidelik uit die voorafgaande dat lees en lektuur die persepsies en houdings van lesers kan beïnvloed. Ten spyte van die feit dat lektuur nuttig aangewend kan word in gesinsvoorligtingprogramme, bestaan daar nie tans leserkundige studies of geselekteerde lysse van Afrikaanse jeugverhale wat die adolessent se seksualiteit of geslagslewe aanspreek nie (RGN-soektogte: Augustus 1991, Augustus 1993).

Die gebrek aan belangstelling in Afrikaanse letterkunde onder leerlinge in Suid-Afrikaanse hoërskole het gelei tot 'n ondersoek na letterkunde-onderrig in hoërskole deur Marietjie Bosman (1987). Van die bevindings wat uit dié ondersoek voortgespruit het, was dat 'n lesergerigte inslag in letterkunde-onderrig kan lei tot groter leerlingbetrokkenheid en 'n groter bewustheid by leerlinge oor die relevansie van letterkunde vir hul lewêreld. Laasgenoemde bevinding word dan ook toegepas in hierdie studie wat spesifiek op die leser, in hierdie geval die adolessent, gerig is.

Hierdie ondersoek het dit dus vernaamlik ten doel om 'n geselekteerde lys van Afrikaanse jeugverhale, asook riglyne vir die aanwending daarvan vir gebruik deur opvoeders in gesinsvoorligtingprogramme daar te stel. Uiteindelik moet die ondersoek die adolessent ondersteun in sy ontwikkeling tot gesonde seksuele houdings en gebruike, asook positiewe gesinswaardes.

Dit wil ook voorkom asof leesterapie as didaktiese metode nie beduidend in gesinsvoorligtingprogramme gebruik word nie en dat die voordele van leesterapie dus nie aan leerlinge beskikbaar gestel word nie. Hierdie ondersoek het ook die verdere doel om die gebruik van leesterapie as didaktiese tegniek onder opvoeders te bevorder. In hoofstuk een wat handel oor die invloed en terapeutiese waarde van lees, word die voordele van leesterapie verder toegelig.

Afbakening van terrein

Hierdie ondersoek is vernameklik gemik op die geslagsopvoedingkomponent in gesinsvoorligtingprogramme. 'n Kort opsomming oor die invloed en terapeutiese waarde van lees word in hoofstuk een verskaf.

Die vernamekste kriteria waaraan die jeugverhaal moet voldoen, en waarteen jeugverhale vir die doel van die ondersoek geëvalueer is, word in hoofstuk twee bespreek.

Sekondêre bronne oor die adolessent is bestudeer in hoofstuk drie, en veral dan oor die ontwikkelingsfases van die adolessent. 'n Basiese kennis van die verskillende ontwikkelingsfases is noodsaaklik, aangesien verkose lektuur by die kind se bepaalde ontwikkelingsstadium moet aansluit om die gewenste terapeutiese waarde te hê.

Hoofstuk vier oor geslagsvoorligting ondersoek huidige probleme en tekortkominge van geslagsvoorligtingprogramme wêreldwyd en bied die resultate van studies om die geslaagdheid al dan nie van geslagsvoorligting te bepaal.

Die stand van geslagsvoorligting in Kaapland word in hoofstuk vyf ondersoek. Die voorgeskrewe leerplanne van die onderskeie onderwysdepartemente is bestudeer en na 'n deeglike fasetontleding van die leerplanne is 'n tesourus van geselekteerde terme saamgestel, wat in hoofstuk sewe verskyn. Temas in die verkose jeugverhale is teen die tesourus geëvalueer om hul geskiktheid vir gebruik in 'n gesinsvoorligtingprogram te bepaal.

Aangesien hierdie ondersoek gerig is op gebruik deur Kaaplandse hoëskole, word die Kaaplandse samelewing en sy unieke kenmerke kortliks in hoofstuk ses bespreek.

In hoofstuk agt, die bibliografie, word 'n evaluasie van die jeugverhale self aangetref, met morele en godsdienstige waardes en norme soos dit in die werke uitgebeeld word, wat ondersoek is vanuit 'n didaktiese perspektief. Een en veertig Afrikaanse jeugverhale wat in die tydperk 1980 tot 1992 gepubliseer is, is vir die doel van die studie geselekteer. Geen vertalings en kortverhale is ingesluit nie. Burton in Literature for adolescents (1973: 80) berig dat die term jeuglektuur gebruik kan word vir boeke wat geskryf word vir volwassenes, maar ook deur jeugdiges gelees word omdat dit hulle belangstellings- en ervaringswêreld betree, asook boeke wat spesifiek geskryf is vir jeugdige en dus 'n spesifieke ouderdomsgroep en ontwikkelingsstadium uitbeeld. In hierdie ondersoek het die term jeugverhaal betrekking op laasgenoemde en verhale wat spesifiek vir jeugdige geskryf is, is geselekteer. Skrywers van die jeugverhaalgenre poog om hulle in te leef in die denk- en leefwêreld van die jeugdige, met die streef dat die lewenswaardes voorgehou word wat tot die morele en geestelike ontwikkeling en verryking van die jeugdige kan bydra (Marais, 1983: 8).

'n Indeks van die vernaamste temas wat in die een en veertig Afrikaanse jeugverhale uitgebeeld word, is ook opgestel.

Bevindings en gevolgtrekkings van die ondersoek word laastens onder die soeklig geplaas.

Om hierdie navorsing 'n praktiese inslag te gee, het die ondersoeker 'n aantal geslagsvoorligtingsperiodes in verskillende skole bygewoon. Die verslae van geslagsvoorligtingsperiodes wat deur die ondersoeker bygewoon is, verskyn in bylae 5. Met die bywoning van die periodes het die ondersoeker haar vergewis van verskillende onderrigmetodes waarop geslagsvoorligting aangebied word en gevind dat leestherapie, die didaktiese metode waarop hierdie navorsing berus, 'n waardevolle bydrae kan maak.

Moontlike gebruik van die ondersoek

Moontlike gebruikers van die ondersoek is onderwyser-voorligters, skoolsielkundiges, sielkundiges, onderwysers, maatskaplike werkers, ouers, verteenwoordigers van kerkgroepe en verder almal wat in nouste verband met die adolessent te doen het.

HOOFSTUK 1

INVLOED EN TERAPEUTIESE WAARDE VAN LEES

1.1 Die invloed van lees

Dat lees 'n bepaalde invloed op die leser kan uitoefen, word bevestig deur navorsing oor die waarde en invloed van lees wat reeds vroeg in die twintigste eeu 'n aanvang geneem het. In 1931 maak Waples die stelling in What people want to read about dat dit wat gelees word, wel 'n invloed uitoefen op lesers se gesindhede (Karetzky, 1982: 106).

Coetzee (1987: 79) glo dat die lees van sekere soorte literatuur kan lei tot die vorming van nuwe gedagtesisteme, insigte en die versterking van geloof in sekere leerstellinge en ideologieë.

Purves en Beach (1972: 35) kan as volg in hierdie verband aangehaal word: *"We know that some readers can be influenced by what they read - emotionally, attitudinally, and intellectually."*

Marais (1983: 13) berig dat navorsing deur Purves bewys dat die leser betrokke kan raak by wat hy lees en direkte interaksie met die karakters en hul handeling in die verhaal kan beleef. Aangesien die jeugdige identifiseer met boekkarakters, is dit dus moontlik dat karakters se gedrag 'n invloed op hom kan uitoefen. Die wyse waarop die boekkarakters in bepaalde situasies optree, kan dus aan die jeugdige die gevolge en implikasies van verskillende optredes toon en so kompenseer vir sy eie gebrek aan lewenservaring (Pienaar, 1970: 12).

Giehrl en Fouché wys daarop dat die leser deur te lees hom kan oriënteer ten opsigte van die waardes en norme wat in 'n samelewing geld (Marais, 1983: 17). Chambers (1975: 13) en Huck (1976: 395) is van mening dat die lees van boeke selfs 'n bydrae kan lewer in die jeugdige se aanvaarding van 'n eie waardesisteem.

Kennis wat individue deur middel van persoonlike ondervinding verwerf, is gewoonlik beperk. 'n Verdere voordeel wat die leser dus verkry nadat hy die leesstof geëvalueer en geïnterpreteer het, is 'n verbreding van sy kennis, sowel as nuwe insigte wat tot 'n meer omvattende begrip van die menslike aard en menslike verhoudings kan lei (Marais, 1983: 14).

1.2 Die terapeutiese waarde van lees

Behalwe die invloed van lees, is die terapeutiese waarde wat boeke op individue en groepe kan hê van vroeg af bekend. Jean Clarke berig dat boeke reeds in die neëntiende eeu in Engeland en Skotland gebruik is, veral vir die behandeling van pasiënte in sielkunde-inrigtings (Reading therapy, 1988: 2).

1.2.1 Begripsverklaring

Leesterapie kan kortliks gedefinieer word as die gebruik van literatuur en/of oudiovisuele materiale deur 'n opgeleide persoon, om terapeutiese aktiwiteit in die vorm van begeleide gesprekke te fasiliteer ten einde persoonlike groei vir deelnemers te bewerkstellig (Reading therapy, 1988: 2).

Howie wys daarop dat, alhoewel die term terapie sy oorsprong het in die Grieks wat beteken "to cure", het leesterapie nie die doel om gesond te maak nie, maar om insig en perspektief te verskaf (Reading therapy, 1988: 162). Howie verklaar verder: "*Reading therapy addresses itself directly and consistently to healthy, progressive aspects of a person's character.*" (Reading therapy, 1988: 17).

Leesterapie moet dus nie verwar word met biblioterapie wat meer gerig is op die terapeutiese behandeling van persoonlike probleme en die genesing van geestesongesteldhede nie. Volgens Websters Third New International Dictionary (1986: 212) word biblioterapie gedefinieer as: "*The use of selected reading materials as therapeutic adjuvants in medicine and in psychiatry; also guidance in the solution of personal problems through directed reading.*"

1.2.2 Leesterapie

Leesterapie kan in die volgende stadia ingedeel word: in die eerste stadium wat identifikasie en projeksie genoem word, identifiseer die leser met die karakter in die verhaal. In stadium twee, dié van reaksie en katarsis, vind die spontane ervaring van emosies en gevoelens plaas. Tydens die laaste stadium, dié van insig en integrasie, word die leser uiteindelik bewus van sy eie motiverings en ervarings en word dié nuwe selfkennis gebruik vir probleemoplossing (Purves & Beach, 1972: 21; Reading therapy, 1988: 18).

Jean and John Pardeck wys in hulle boek Young people with problems: a guide to bibliotherapy daarop dat suksesvolle leesterapie in 'n groot mate afhanklik is van die bespreking of berading wat plaasvind na afloop van die lees van 'n boek (Reading therapy, 1988: 18).

Die Pardecks het verder gevind dat leesterapie as 'n terapeutiese tegniek veral doeltreffend is by houding- en gedragsveranderinge, persoonlike ontwikkeling en selfgelding, maar minder suksesvol by die vermindering van vrees, verandering van selfbeeld, akademiese prestasie en huweliksverhoudinge (Reading therapy, 1988: 31).

1.2.3 Geskiktheid van literatuur vir leesterapie

Howie (Reading therapy, 1988: 17) beskryf literatuur as uiters geskik vir gebruik in leesterapie: *"The particular power within literature and other art forms is that it can lower defenses thereby increasing psychological accessibility so that this therapeutic process can take place."* Howie berig oor die aanbevelings van Schrank nadat laasgenoemde navorsing oor die effektiwiteit van leesterapie gedoen het. Schrank beveel leesterapie veral aan in die skoolopset: *"Reading therapy is useful to school counsellors and teachers as part of developmental programmes for students to help them gain an understanding of self and environment, find solutions to problems, and broaden interests and attitudes."* (Reading therapy, 1988: 32).

Clare Gillies (Reading therapy, 1988: 36) wys ook op die voordele wat die gebruik van literatuur in leesterapie inhou: *"The greatest benefit in the use of literature originates from the fact that there is no right or wrong way of interpreting it. The personal impact of any piece of work can be extended by discussion with other; the group discussion activates mutual learning and takes away from the teacher the responsibility and the status of seeming to have all the knowledge. ... Moreover, I find a sense of personal achievement in bringing together the theories and the insights, and in helping others towards this discovery In reading fiction with students, I am able to share with them the search for increased insight, and so share with them too the doubts and the excitement that are involved in any exploration of human relationships."* (Reading therapy, 1988: 42).

1.2.4 Terapeutiese waarde van jeugliteratuur

Angelotti in Adolescents, literature, and work with youth (1985: 33), glo dat die jeugverhaal terapeutiese waarde vir die adolessent inhou: *"Because the adolescent novel is currently dominated by what has been termed 'the problem novel', the novel as well as the poem hold particular promise for adolescent therapy."*

Ten slotte kan Nilsen en Donelson (1985: 405) oor die voordele van jeugliteratuur aangehaal word: *"It can provide a common experience or a way in which a teenager and an adult can focus their attention on the same subject. It can then serve as a discussion topic and a way to relieve embarrassment by enabling people to talk in the third person about problems with which they are concerned. It can give young readers confidence that, should they meet particular problems, they will be able to solve them. It can increase a young person's understanding of the world and the many ways that individuals find their places in it. It can comfort and reassure young adult readers by showing them that they are not the only ones who have fears and doubts. It can give adults as well as teenagers insights into adolescent psychology and values."*

HOOFSTUK 2

DIE JEUGVERHAAL

Dit is belangrik dat die adolessent aan die regte boek op die regte tyd bekendgestel word. Indien dit nie die geval is nie, kan dit tot gevolg hê dat die eertydse lesende kind se liefde vir lees tydens die hoërskooljare taan en dat hy uiteindelik 'n nie-lesende volwassene word. Indien lees gedurende die hoërskooljare vir die adolessent 'n aangename ervaring is, sal die jong volwassene waarskynlik aanhou om te lees. As die adolessent aan vervelige of té moeilike leesstof blootgestel word, sal hy hom moontlik eerder wend tot ander vorme van vermaak soos televisie en rekenaarspeletjies. Die hoërskooljare is dus 'n beslissende tydperk - die eertydse kinderleser is tydens hierdie lewensfase potensieel óf 'n lesende óf 'n nie-lesende volwassene (Van der Westhuizen, 1989: 5).

Le Roux (1990: 110) wys daarop dat leserleiding slegs suksesvol kan verloop indien leserleiers oor voldoende kennis beskik oor die leser, leserleiding en kommunikasie, asook kennis van die leesmateriaal.

Uit die voorafgaande is dit duidelik dat die onderwyser, ouer of sielkundige oor die nodige kennis behoort te beskik om goeie verhale vir die jeug uit te ken. Om hulle in hierdie verband te ondersteun, word die kenmerke van 'n goeie jeugverhaal vervolgens in meer detail beskryf. By die keuse van jeugverhale vir hierdie ondersoek, is onderstaande kriteria vir die goeie jeugverhaal deeglik in aanmerking geneem.

In ooreenstemming met die norme van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns, is die jeugverhaal dié literêre werk geskik vir lesers in die ouderdomsgroep twaalf tot agtien jaar. Die jeugverhaal, of jeuglektuur, kan dus beskryf word as daardie lektuur wat geskryf is vanuit die belewenisveld van die jeugdige of adolessent (Snyman, 1987: Inleiding; Hough, 1989: 40). Vir die bepaling van hierdie belewenisveld, is die letterkunde aangewese op hulp van die ontwikkelingsielkunde wat die mens se psigiese en persoonlike ontwikkeling as uitgangspunt het. *"The author's awareness of the developmental tasks and challenges of adolescence is a*

distinguishing characteristic of the genre." (Mertz & England, 1983: 120). Ook Nilsen en Donelson (1985: 4) wys op die nou verband wat daar tussen jeuglektuur en die ontwikkelingsielkunde van die adolessent behoort te bestaan: *"What this listing makes clear is that adolescent psychology and adolescent literature are complementary fields. Specialists in either one should read widely in the other because while psychology provides the overall picture, adolescent literature - at least that which is honest - provides the individual portrait."* Hoofstuk drie van hierdie ondersoek handel oor die spesifieke ontwikkelingstake van die adolessent en verskaf 'n noodsaaklike agtergrond waarteen die jeugverhaal dan geëvalueer behoort te word. In die jeugverhaal gaan dit egter nie primêr om die menslike behoeftes by ontwikkeling nie, maar ook om die jeugdige se belewing van homself, sy belewing van die wêreld om hom, sy behoeftes, asook sy optrede (Le Roux, 1990a: 8).

Aangesien die tiener se ontwikkeling geleidelik en vloeiend plaasvind, word daar 'n dualiteit van kind/volwassene in die jeugboek aangetref. Jeugverhale sal dus elemente van beide kindwees en volwassenheid vertoon. Die vroeë-adolessent (twaalf tot vyftien jaar) beleef nog iets van die kind, soos 'n skerp sin vir humor en 'n ontdekkende nuuskierigheid oor die wese van dinge, wat in sy leesstof neerslag behoort te vind (Van der Westhuizen, 1989: 5-6). Vergelyk hier die dertienjarige Dawid in Daar is spore op die maan (Baker, 1991) se nuuskierigheid oor seksuele aangeleenthede, wat die jong adolessent se behoefte aan seksuele inligting illustreer. Verhale vir die laat-adolessent konsentreer weer op ervaringe wat hy later in die volwasse lewe sal hê, en behandel dikwels die oorgang van adolessensie na volwassenheid (Van der Westhuizen, 1989: 6). Natalie in Die kosmosland (Joubert, 1983), verwerk 'n liefdesteleurstelling wat uiteindelik bydra tot haar volwassewording. Aan die einde van die verhaal besef Natalie dat die wêreld wat sy aanvanklik geïdealiseer het, ook 'n harde en minder mooi kant het, en dat in elke mens elemente van die goeie sowel as die kwade manifesteer.

Boeke vir die jonger tienerleser word dikwels in openbare biblioteke met die simbool J/T aangedui, terwyl boeke vir die ouer tiener met 'n T-simbool aangedui word.

2.1 Kenmerke van die jeugverhaal

Die jeugverhaal 'n dus 'n aparte letterkundige genre wat die volgende spesifieke en onderskeidende elemente vertoon:

2.1.1 Karakters

Die hoofkarakter in die jeugboek moet verkieslik 'n jeugdige wees wat in ouderdom kan wissel van vroeë tot laat adolessensie. Vanweë dié feit sal die adolessente leser hom met die gebeure rondom die hoofkarakter kan identifiseer (Meyer, 1988: 18). Kinderkarakters is gewoonlik onwelkom in 'n jeugboek, en volwasse karakters is ewe onvanpas omdat die adolessent nog nie oor voldoende ervaring van die volwasse wêreld beskik nie. Medekarakters kan egter kinders en volwassenes insluit (Van der Westhuizen, 1989: 7).

Maartens (1987: 20) en Nilsen & Donelson (1985: 54) wys daarop dat karakters in jeugverhale "rond" of veelfasettig uitgebeeld moet word. Maartens glo dat karakters lig én skadu, dus eienskappe van beide goed en kwaad behoort te vertoon. 'n Goeie voorbeeld van 'n multidimensionele karakter is dié van Fiona in Klawervyf (Steenberg, 1986). Fiona ervaar ambivalente gevoelens teenoor Nellie, haar Down-sindroomsussie. Een oomblik dink sy dat sy haar sussie wel liefhet, terwyl sy Nellie kort daarna probeer vermoor: *"Daar is hande wat 'n kussing vashou, hulle wil die kussing nie los nie, hulle wil maar kan nie, hulle wil die kussing oor haar gesiggie sit en dit daar vashou totdat. Kan niemand haar help nie, sy gaan slaap en wegraak en ek het haar só lief maar ek kan nie anders nie wie kan dit doen dis net ek."* (Steenberg, 1986: 104).

Cline & McBride (1983: 49) wys op die noodsaaklikheid daarvan dat karakters realisties moet reageer op medekarakters en dat daar definitiewe groei by karakters moet plaasvind.

Die verhoudings tussen adolessente en volwassenes in verhaale behoort realisties uitgebeeld te word - dikwels word ouers en onderwysers in jeugverhale as sterentiep

en onsimpatiek, onbekwaam en onintelligent uitgebeeld (Cline & McBride, 1983: 49).

2.1.2 Ruimte/ milieu

Feitlike enige ruimte is gepas in 'n jeugboek, alhoewel ruimtes soos die skool en die moderne stad gewild is, omdat die oorgrote meerderheid adolessente in stede woon en hulle dus goed vertrouwd is met laasgenoemde ruimtes (Van der Westhuizen, 1989: 8; Hough, 1989: 40).

Die funksie van ruimte word soos volg saamgevat deur Cline & McBride (1983: 50):
"The appropriate environment adds its own unique aspect to the story, but its role is to enhance the overall effect - not dominate it."

Die ruimte waarin Klaprose teen die wind (Leroux-Van der Boon, 1992) afspeel, naamlik dié van 'n liberale Nederlandse samelewing met die realiteite van Walletjiesstraat en sy prostitute, seksvertonings en perversie, is 'n besonder funksionele agtergrond waarmee Marc in aanraking kom. Marc, 'n karakter uit 'n konserwatiewe Afrikanerhuis, kom in opstand teen tradisionele morele waardes, en hy word gekonfronteer met die ..erklikhede van 'n permissiewe samelewing wanneer sy vriend, 'n homoseksueel, aan vigs sterf. Die besondere verdraagsame en simpatieke houding wat karakters in die verhaal openbaar teenoor 'n sterwende vigslyer, is ook tiperend van 'n liberale samelewing.

2.1.3 Tyd

Eietydse jeugverhale is veral gewild onder adolessente omdat dit vir hulle bekend is, maar jeugverhale kan ook afspeel teen 'n historiese agtergrond. Om 'n spannende en geslaagde historiese verhaal te skryf, verg deeglike navorsing van die skrywer (Van der Westhuizen, 1989: 8). 'n Voorbeeld van 'n suksesvolle historiese jeugverhaal is Gezina en die bruin wind (Maartens, 1985), wat die ontberinge van vroue en kinders in die konsentrasiekampe tydens die Anglo-Boereoorlog uitbeeld. Die jeugverhaal Oor die nek van die draak (Maartens, 1988) speel af tydens die Groot Trek, die Bloukrans-

en Boesmansriviermoord en die slag van Bloedrivier. Historiese verhale kan die adolessent leer begryp dat mense deur alle tye heen dieselfde basiese gevoelens soos liefde en haat ervaar het, en deur alle tye heen probleme gehad en drome gedroom het.

Daar word steeds in jeugverhale voorkeur gegee aan die chronologiese opeenvolging van gebeure, maar die adolessent se tydsbegrip is al só ontwikkel dat hy in staat is om die terugflitstegniek, vooruitskouings, en selfs die oormekaarskuif van tyd te kan verstaan (Van der Westhuizen, 1989: 8). Junita Joubert (1987: 5-8) maak in Die brose dans suksesvol gebruik van die terugflitstegniek, wanneer die hoofkarakter Stephanie weer as jong kind haar vader se selfmoord beleef.

In Skuilte tussen riet maak die skryfster dikwels gebruik van die terugflitstegniek om 'n duideliker beeld van Leenster se kinderjare te verskaf, wat dien as 'n noodsaaklike agtergrond vir die tema, bloedskande, wat in die verhaal uitgebeeld word (Steenberg, 1992).

2.1.4 Perspektief en vertelinstantie

"Point of view is expressed largely through the person who tells the story. A story has to be told from a consistent viewpoint. The storyteller has to decide just how far from the characters to stand, from which direction to illuminate their actions with sympathy, and when and if it is time to speak from inside of them." (Nilsen & Donelson, 1985: 59).

In die jeugverhaal word daar wegbeweeg van die sogenaamde alwetende en alomteenwoordige derdepersoonsverteller wat dikwels in kinderboeke aangetref word. In die geslaagde jeugverhaal word die eerste persoonsverteller wat 'n sterk onmiddellike betrokkenheid by die leser ontlok, dikwels aangetref. Wanneer 'n verhaal deur 'n eerste persoonsverteller vertel word, word dit gewoonlik uit die perspektief van een van die karakters in die verhaal aangebied. *"Writers have much less freedom if they decide to enter into the mind and body of one of the characters and stay there, that is, to write the book in the first person. It takes real skill on the writer's part to tell*

the story without slipping in facts or attitudes that would be unknown to the character whose voice is being used" (Nielsen & Donelson, 1985: 59). Eerstepersoonsvertellings word aangetref in As my kitaar kon praat (Combrink, 1991), Voetpad na Vergelegen (Barnard, 1987), en Vlerkdans (Hough, 1992), waar die onderskeie hoofkarakters self aan die woord is. Die gewilde dagboek- of briefvorm is ook 'n eerstepersoonsaanbieding en dit word aangetref in die verhaal Van jou jas (Van der Vyfer, 1982), waar die hoofkarakter Sonja, die vertelinstansie is.

Van der Westhuizen (1989: 9) wys daarop dat die jeugverhaal ook deur die sogenaamde derdepersoonsverteller aangebied kan word, maar dat dié tipe verteller nie alwetend behoort te wees nie, maar eerder baie na aan die hoofkarakter moet staan. Die oorgrote meerderheid jeugverhale in hierdie ondersoek maak gebruik van hierdie tipe derdepersoonsverteller.

Watter keuse ook al gemaak word ten opsigte van die vertelinstansie, dit is van die allergrootse belang dat die perspektief van die verhaal altyd vanuit die wêreld van die adolessent sal wees, en nie 'n blote vergestaltig van die jeugherinnering van 'n volwassene nie. Steenberg (1988: 15) verwoord dit soos volg: *"Daar is niemand so egosentries soos die tiener nie. Hy beleef intens vanuit homself, sien alles en almal in verhouding met homself. Daarom moet boeke eerstens vir hom die wêreld belig vanuit sy eie belewing en uitgaande van eie krisisse en probleme. Hy spieël homself in 'n hoofkarakter, identifiseer met hom en groei deur dié karakter se gedagtes en ervarings tot eie groter insig en verheldering."*

2.1.5 Tema

Daar is 'n groot verskeidenheid temas vir jeuglektuur wat die volgende kan insluit: avontuurverhale, verhale waar siektes en gebreke as hooftema aangebied word, bende-verhale, verhale oor die natuur en natuurbewaring, diere- en jagverhale, toekomsverhale en ruimtefiksie, skool- en koshuisverhale, verhale waarin sosiale probleme en sosiale waardes belig word, verhale met 'n historiese agtergrond, sportverhale, beroepsverhale en verhale waar gesins-, liefdes- en

portuurgroepverhoudinge uitgebeeld word (Van der Westhuizen, 1989: 10-15). In hierdie ondersoek is gekonsentreer op jeugverhale wat verband hou met die geslagtelikheid en die verhoudingslewe van die adolessent, veral met die teenoorgestelde geslag. Van die verkose verhale in hierdie ondersoek bied egter 'n groot aantal medetemas soos die volgende aan: verbrokkelende gesinsverhoudinge word behandel in Moedhou Maria dis donkermaan (Maartens, 1984), Pot vol winter (Maartens, 1989b) en Tuin van die geel magrietjies (Maartens, 1981). Die egskeiding van ouers en invloed daarvan op die adolessent is sentraal in Nag van die nonnetjieuil (Prinsloo, 1986). Die tema van hersaamgestelde gesinne word in Daar is spore op die maan (Baker, 1991) Vuur vir 'n donker aand (Bergh, 1984), As my kitaar kon praat (Combrink, 1991) en Van jou jas (Van der Vyfer, 1982) uitgebeeld. In Die Waterhond (Tredoux, 1992) word die natuur belig en die wêreld van die mariene-bioloog met groot omsigtigheid behandel. Siektes en gebreke word uitgebeeld in Seisoene in die wind (Marx, 1990), waar die vyftienjarige Jeannie sterf aan kanker en Klawervyf (Steenberg, 1986), waar die aanvaarding van 'n Down-sindroomsussie sentraal staan. Ook in Klaprose teen die wind (Leroux-Van der Boon, 1992) word siekte en die dood uitgebeeld wanneer Jurgen aan vigs sterf. Historiese temas word aangebied in Gezina en die bruin wind (Maartens, 1985) en Oor die nek van die draak (Maartens, 1988). Sosiale probleme en sosiale waardes word uitgebeeld in By omdraai verby (Bakkes, 1988a), waar een van die karakters aan 'n dwelmoordosis sterf. In Klaprose teen die wind (Leroux-Van der Boon, 1992), word die gemeenskap se oordeel teenoor homoseksualisme uitgebeeld. Die oordeel van die gemeenskap teenoor Petro, 'n ongehuide moeder, word in Die eensame pad (Du Toit, 1992) uitgebeeld. Godsdiensvorme soos okkultisme en satanisme staan sentraal in 'n Oog vir 'n pop (Du Plessis, 1991), en Oor grense heen (Wessels, 1986) behandel die verbode liefde tussen twee adolessente wat aan verskillende religieuse groeperings behoort. Sport is 'n mede-tema in Moedhou Maria, dis donkermaan (Maartens, 1984). Die tema van die aanvaarding van die dood van 'n geliefde word uitgebeeld in Trappe na nêrens (Joubert, 1985), Seisoene in die wind (Marx, 1990), Somernagdroom (Leroux, 1981) en Waterhond (Tredoux, 1992).

2.1.6 Taalgebruik

Cline & McBride (1983: 50) wys daarop dat toepaslike taalgebruik by die karakters in jeugverhale aangetref behoort te word. Veral jonger adolessentkarakters behoort nie hoogdrawende en formele taal te uiter nie. In Pot vol winter (Maartens, 1989b: 56) word die taalgebruik en weglating van leestekens suksesvol aangewend om die trauma waarin die hoofkarakter verkeer nadat sy miergif gedrink het, uit te beeld: *"As jy doodgaan is daar 'n gifsmak in jou mond en jy ruik dooie miere dooie goggas dooie luse op al die plante en jou asem kan nie deurkom nie alles wil skeur skeur dis so verskriklik seer alles skeur want die asem kan nie deurkom nie asseblief asseblief ek wil nie doodgaan nie dit was 'n verskriklike fout die asem wil nie deurkom ..."*

In Wanneer die musiek ophou word die sleng van die moderne jeug opgeneem en lewer dié taalgebruik 'n bydrae tot die realistiese uitbeelding van die hedendaagse adolessent: *"Van standerd sewe af druk Mike jou chronies in 'n blik vol moeilikheid."* (Jacobs, 1992: 38). Die gebruik van kras taal in dieselfde verhaal is nie ongewens nie, en benadruk eerder die hoofkarakter se gevoel van magteloosheid omdat sy ouers hom nie verstaan en aanvaar nie: *"...Luister net vir een keer ook na my. Hê my verdomp net één maal lief vir wie en wat ek regtig is!"* (Jacobs, 1992: 14).

2.1.7 Toon - benadering van die skrywer

Maartens (1987: 19-20) wys daarop dat jeugverhale nooit moraliserend behoort te wees nie: *"Jongmense lees eenvoudig nie verder wanneer daar vir hulle gepreek word nie."*

Nilsen en Donelson (1985: 62) kan in hierdie verband aangehaal word: *"Another pitfall that young adult authors must try to avoid is an overly didactic tone. Certainly it is the goal - conscious or unconscious - of most adults to teach worthwhile values to young people. Nevertheless, in literary criticism, calling a work 'didactic' usually implies that the tone comes across as preachy. The story has been created around a message instead of having a message or a theme grow naturally out of the story. ... Great*

literature always leaves the reader with something to think about. Lessons are taught, but they are subtle lessons, and the reader is left with the responsibility of analyzing what the writer has presented and of coming to a conclusion."

In Somernagdroom (Leroux, 1981) word die karakter van oom Josef effektief deur die skryfster gebruik om morele en religieuse waardes oor te dra aan die sewentienjarige Gabrielle. Oom Josef is egter nóg moraliserend, nóg didakties, wanneer hy Gabrielle daarop wys dat die wil van God in 'n saak gemeet kan word aan die vrede of onvrede in jou gemoed.

2.1.8 Struktuur

Jeugverhale is oor die algemeen kort, en speel ook af oor 'n beperkte tydspanne. Daar vind gewoonlik 'n enkele verandering in die protagonis of hoofkarakter se lewensplaas, wat bepalend is vir die handeling in die verhaal. Bogenoemde veranderinge manifesteer dikwels as veranderende gesinsstrukture, nuwe portuurverhoudings en bande met die teenoorgestelde geslag (Mertz & England, 1983: 17). In die hedendaagse samelewing is egskedings en allerlei gesinsprobleme aan die orde van die dag. Dit is aspekte van die lewe waarmee die adolessent worstel en wat hy dikwels self probeer oplos omdat hy 'n behoefte aan 'n stabiele en ongekompliseerde gesinslewe het. Vir die adolessent is die behoefte om oor dié probleme te lees betekenisvol deurdat hy in sodanige verhale moontlik oplossings vir sy eie probleme kan vind (Meyer, 1988: 21).

2.1.9 Leesrespons

Maartens (1987: 19) wys daarop dat die leser van die jeugverhaal, 'n ervaring moet hê waardeur hy tot 'n respons opgeroep word: *"As hy dit klaar gelees het, moes hy iets van homself daarin herken het, of moes hy by een of ander geleentheid tydens die lees ontroerd gewees het, of hy moes met 'n bietjie groter begrip van die wêreld waarin hy leef of van sy eie psige of van wat ook al, uiteindelik anderkant uitkom."*

2.1.10 Hoofkarakters toon onafhanklike denke en handeling

Volgens Mertz & England (1983: 121) los hoofkarakters in jeugverhale hul eie probleme op, en word hul nie in probleemoplossing gelei deur volwassenes of deur die portuurgroep nie. Bogenoemde hang saam met die adolessent se onafhanklikheidstrewe en -wording. Joe in As my kitaar kon praat (Combrink, 1991) raak halsoorkop verlief op Jennie, ten spyte van sy moeder se vermanings. Hy leer egter op die harde en seer manier dat Jennie hom bloot gebruik het en dat sy moeder se voorspellings reg was. Deur dié episode verkry die hoofkarakter in die verhaal egter meer insig ten opsigte van wat ware liefde werklik is.

Wanneer 'n adolessente karakter in 'n jeugverhaal wel bande smee met 'n volwassene, is dit gewoonlik met 'n ouer persoon wat geen familiebetrekkinge met die adolessent het nie (Mertz & England, 1983: 121). In Pot vol winter (Maartens, 1989b) is die ouer persoon wat perspektief in Elizabeth se lewe gee Tannie Hoender, wat voorhuwelikse seks vergelyk met groen druiwe wat ellendig smaak, maar seks binne die huwelik as paradysvrugte beskryf.

2.1.11 Die gevolge van besluitneming - volwassewording van die hoofkarakter

Gedurende adolessensie is dit belangrik dat die adolessent bewus gemaak word van die gevolge van sy dade. In menige jeugverhale word die besluite wat adolessente neem en die noodwendige saamleef met die gevolge van besluite uitgebeeld (Meyer, 1988: 24-25). In 'n Ver plek vir Zilla (Bakkes, 1988b), Tuin van die geel magrietjies (Maartens, 1981), Groenkoring (Du Toit, 1986) en Marmotjie (Vermeulen, 1982) word die gevolge van voorhuwelikse seks, naamlik 'n tienerswangerskap, uitgebeeld. In bogenoemde verhale moet die hoofkarakters belangrike besluite ten opsigte van hul toekoms en dié van die ongebore baba neem.

Mertz en England (1983: 122) kan soos volg oor besluitneming en karakterontwikkeling aangehaal word: "...each decision has its attendant consequences. Realizing how a single decision can affect one's future often leads to

a character's growth."

Meyer (1988: 24) wys daarop dat vanweë die adolessent se ondervindinge, hy later beter in die volwassewêreld kan aanpas. Die karakter in die jeugverhaal is gewoonlik ryper en dus meer volwasse teen die einde van die verhaal as aan die begin.

Jannes in Wanneer die musiek ophou word meer volwasse as hy aan die einde van die verhaal die futiliteit van sy aanvanklike opstandigheid teenoor sy ouers en onderwysers besef, en besluit om sy houding ten goede te verander.

2.1.12 Relevansie

Jeugverhale streef na relevansie deur maatskaplike gesindhede en aangeleenthede te weerspieël. Aspekte soos voorhuwelikse seks, vigs, aborsies, saamwoon, verdowingsmiddels en egskeidings was in die verlede in 'n groot mate taboe. Kontroversiële onderwerpe soos die bogenoemdes is deesdae relevant in jeugliteratuur, wat dit meer aanvaarbaar vir die adolessente leser maak. Op dié manier leer hulle om die wêreld van die volwassene te verstaan en word hulle daarop voorberei (Meyer, 1988: 24).

Painter in Adolescents, literature and work with youth (1985: 39) wys daarop dat die veranderende samelewing gereflekteer word in die moderne jeugverhaal: *"Why have books changed so much in the last decade or so from those widely read earlier. Perhaps we need to look closely at our society to see how it has altered in order to understand that literature is a reflection of the times. Today's morality is different from that of the past. We speak of children growing up faster than their parents did and of knowing more at all ages than we did. A sexual revolution has taken place, and many words once spoken only in whispers are now mentioned openly and explicitly in casual speech, in print, and on television. Undoubtedly, this candor has produced an openness that has value in emotional awareness and release. Sex, alcohol, drugs, teenage pregnancy, abortion, divorce, homosexuality, and other topics, together with obscene language and swearing, are commonplace in books. They are part of today's society."*

Maartens (1987:19) kan ook in hierdie verband aangehaal word: *"Ons jongmense is hoegenaamd nie so naïef soos wat ons dink nie, en dit is 'n swak jeugverhaalskrywer wat sy leser so onderskat om nie by geleentheid ook die seksuele, die godsdienstige, die liggaamlike, die sielkundige, al die baie dimensies van jonkwees genadeloos bloot te lê nie."*

Mertz & England (1983: 122) wys daarop dat, alhoewel die moderne jeugverhaal dikwels sosiale en maatskaplike probleme ernstig aanspreek, dit steeds 'n hoopvolle toon weerspieël: *"Adolescent's fiction is, finally hopeful. As noted, the novels might deal with unfortunate, sordid, or brutal social realities, yet most of the protagonists survive the consequences of these realities. More important, the characters give evidence of having learned to cope with life: they reveal a crucial, consistent, and gradual growth to awareness. This new awareness, which is sometimes about becoming an adult, sometimes simply about one's ability to endure, enables readers to leave most of the characters encountered without having feelings of despair or hopelessness."*

Ten slotte kan Weiner en Stein in Adolescents, literature, and work with youth (1985: vii) aangehaal word: *"Educators, counselors and youthworkers of all kinds can benefit from increased familiarity with the books that young people read on their own. An awareness of the explicit and implicit values, the range of characters with whom young readers identify, the subjects and dilemmas to which youngsters are exposed, and the language in which theses realities are expressed, can help adults understand the experience of youth in our culture."*

HOOFSTUK 3

DIE ADOLESENT

In hierdie verhandeling word Afrikaanse verhalende lektuur geëvalueer vir gebruik in gesinsvoorligting, spesifiek in sekondêre skole in Kaapland. Volgens die Onderwysdepartement van die Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop se Handleiding en werkskema vir skoolvoorligting. Standaard 5 - 10 is leerlinge in die sekondêre skool tussen ongeveer twaalf en agtien jaar oud. Dié leerlinge bevind hul in standers ses tot tien en word in terme van fisieke, psigiese en sosiale ontwikkeling, die adolessent genoem (KPA, 1981: 1).

3.1 Begripsverklarings

Aangesien dit hier hoofsaaklik gaan om leerlinge wat hulle in adolessensie bevind, word die terme adolessensie en adolessent kortliks gedefinieer:

Adolessensie

Volgens die Oxford English Dictionary (1989: 170) kan adolessensie beskryf word as *"the process or condition of growing up; the growing age of human beings; the period which extends from childhood to manhood; youth; ordinarily considered as extending from 14 to 25 in males, and from 12 to 21 in females."*

Websters Third New International Dictionary (1986: 28) definieer adolessensie as *"the state or process of growing up: the period of life from puberty to maturity terminating legally at the age of majority."*

Die Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal (1983: 18) verwoord adolessensie as *"die toestand, proses van op te groei"* en *"die lewensperiode van puberteit tot mondigheid - vir 'n seun vanaf ongeveer 14 to 21 jaar, vir 'n meisie van 12 tot 21."*

Dorland's Illustrated Medical Dictionary (1982: 34) omskryf die begrip as "the period of life beginning with the appearance of secondary sex characters and terminating with the cessation of somatic growth, roughly from 11 to 19 years of age."

Uit die aangehaalde definisies kan afgelei word dat adolessensie die proses van ontwikkeling en groei tot volwassenheid is, wat sy aanvang neem by puberteit¹ en eindig by volwassewording. Uit die definisies is dit ook duidelik dat daar nie eenstemmigheid is oor die presiese aanvang- en eindstadium van adolessensie nie. Die rede daarvoor is dat die groeiproses verskil van individu tot individu.

Die adolescent kan dus kortliks beskryf word as 'n persoon in die proses van groei tot volwassewording of as 'n jongmens in die adolessensieperiode (HAT, 1983: 1). Die woord adolessensie stam dan ook af van die Latynse werkwoord "adolescere" wat beteken om tot volwassenheid te groei (Rogers, c1981: 6).

Seksualiteit

In hierdie verhandeling gaan daar hoofsaaklik gekonsentreer word op die uitbeelding van seksualiteit in die Afrikaanse jeugverhaal. Dit is dus nodig om die begrip seksualiteit te definieer:

Websters Third New International Dictionary (1986: 2082) beskryf seksualiteit as:

- "- *the quality or state of being sexual,*
- *the condition of having sex*
- *the condition of having reproductive functions dictated by the union of male and female*
- *the expression of the sex instinct: sexual activity*

¹ Puberteit is volgens die Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse taal (1983: 867) die lewensperiode waarin die geslagsrypheid begin en ontwikkel, ongeveer vanaf 14 jaar by seuns en vanaf 12 jaar by meisies.

- *the condition, potential or state of readiness of the organism with regard to sexual activity."*

Seksualiteit word ook gedefinieer as:

- "- *the quality of being sexual or having sex*
- *possession of sexual powers, or capability of sexual feelings*
- *recognition of or preoccupation with what is sexual*
- *appearance distinctive of sex"* (Oxford English Dictionary, 1989: 116).

In Dorland's Illustrated Medical dictionary (1982: 1195) word seksualiteit omskryf as:

- "- *the characteristic quality of the male and female reproductive elements*
- *the constitution of an individual in relation to sexual attitudes or activity."*

In die Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal (1983: 950) is seksualiteit

- "- *geslagtelikheid*
- *geslagslewe*
- *uitbeelding van die geslagslewe."*

Seksualiteit kan dus saamgevat word as 'n persoon se geslagtelikheid, gemanifesteer in die uitbeelding van die geslagslewe, dit wil sê alle psigiese en fisiologiese reaksies wat met geslagtelikheid geassosieer word.

3.2 Die verskillende ontwikkelingsfases van die adolessent

Tydens die tydperk van adolessensie moet die adolessent vanaf kinderlike afhanklikheid tot volwasse selfstandigheid ontwikkel. Die proses van menslike groei en ontwikkeling geskied via vasgestelde ontwikkelingsfases, wat die geleidelike en

ordelike ontvouing van liggaamlike en psigiese funksies deur sowel innerlike as uiterlike faktore behels (De Wet & Van Zyl, c1974: 8). Die hieropvolgende bespreking verskaf 'n agtergrond oor die verskillende ontwikkelingsfases van die kind en adolessent, waarby verkose verhalende lektuur uiteindelik moet aansluit om sinvol en van terapeutiese waarde te wees.

3.2.1 Fisiese ontwikkeling

Die fisiese of liggaamlike ontwikkeling tydens adolessensie kan as 'n sentrale gebeurtenis van die adolessent se ontwikkeling tot volwassene beskou word. Soos reeds vermeld by die begripsverklarings, bepaal fisiese ontwikkeling ook in 'n groot mate die beginpunt van adolessensie en speel dit deurentyd 'n vernames rol, veral aangesien liggaamlike veranderings van die waarneembaarste veranderings tydens hierdie ontwikkelings stadium is.

3.2.1.1 Lengtegroei en gewigstoename

Die vinnige groeiperiode wat gewoonlik met adolessensie geassosieer word, neem sy aanvang reeds voor puberteit. Dogters begin hul versnelde groei tussen agt en 'n half en elf en 'n half jaar en hulle bereik volwasse lengte tussen vyftien en agtien jaar. Seuns se versnelde groei begin meestal tussen tien en vyftien jaar, met die hoogtepunt op veertien jaar en volwasse lengte tussen sewentien en twintig jaar. Gedurende die vroeë en middel-adolessensie is die dogter met haar volle ontwikkelingsgang - fisiek, psigies en geestelik - die seun met sowat twee jaar vooruit. Die seun haal die dogter egter geleidelik in sodat hulle teen die einde van middel-adolessensie min of meer gelyk is (Boshoff, 1979: 22-23).

Dikwels gee die uitermatige groei van die arms en bene in verhouding tot die res van die liggaam aanleiding tot onhandigheid en potsierlike bewegings. Dit is vir die adolessent 'n moeilike tydperk. Sy liggaamsbeeld is vir homself onaanvaarbaar, sy spierbeheer is dikwels onvoldoende en veroorsaak 'n selfbewustheid wat hom dikwels 'n teken van ander se spot maak (Boshoff, 1979: 23).

Geleidelik neem die adolessent se hart, longe en bloedsomloopstelsel volwasse vorm aan en sy liggaam groei dienooreenkomstig en neem volwasse proporsies aan. Seuns se skouers word breër, meisies se heupe verbreed, spiere ontwikkel by beide seuns en meisies en daarmee saam ook koördinasie. Die adolessent se kop en gesig neem ook hul finale vorm aan (Boshoff, 1979: 23).

'n Probleem wat in 'n groot mate tydens adolessensie voorkom, is dié van oorgewig en ondergewig. Rogers (c1981: 76) berig dat die verskynsels oorgewig en ondergewig meer dikwels by meisies as by seuns voorkom. Volgens Rice (c1981: 107-109), Rogers (c1981: 76), en Boshoff (1979: 24) kan beide oorgewig en ondergewig lei tot swak emosionele en sosiale ontwikkeling, wat weer aanleiding kan gee tot swak skoolprestasie.

3.2.1.2 Seksuele ontwikkeling

Deur middel van 'n proses van hormoonafskeidings begin die innerlike geslagsorgane tot geslagsrypheid ontwikkel en word ook die uiterlike geslagskenmerke mettertyd sigbaar.

Van die vernaamste veranderinge by seuns is dramatiese penis- en skrotumgroei, die verskyning van skaamhare, okselhare en baard en stemverandering as gevolg van die vergroting van die larinks en die stembande. Produksie van sperm in die testes begin ongeveer vanaf elf tot dertien jaar en as gevolg van 'n vergroting in die prostaatklier, is ejakulasie of saadstorting by ouderdom twaalf tot dertien jaar moontlik. Geslagtelike rypheid is voltooi wanneer die seun die eerste saadstorting ervaar, gewoonlik in die vorm van onwillekeurige nagtelike saadstortings (Conger, 1979: 20-21).

By meisies is die eerste tekens van seksuele of geslagsontwikkeling die vorming van rondings om die heupe en die borste. By ouderdom elf tot veertien jaar ontwikkel pubiese hare, 'n dieper stem en op veertien tot sestien jaar vorm okselhare en ontwikkel volwasse borste. Die vagina word groter en meer elasties en afskeiding van vloeistof uit kliere van Bartholin is moontlik. Die vulva, uterus en ovariums groei en die

eerste maandstonde, gewoonlik op twaalf of dertien jaar, is die eerste aanduiding van geslagtelike rypheid (De Kock, 1988: 3).

Die hormonale wisselinge in die liggaam van die adolessent beïnvloed dikwels ook sy gemoedslewe en lei tot onverklaarbare stemmingskommeling. Dit is as gevolg hiervan dat adolessensie ook die benaming "storm-en-drangtydperk" gekry het.

Tydens adolessensie is daar 'n noue verband tussen die liggaamlike ontwikkeling en die persoonlikheidsontwikkeling van die individu. Die adolessent is bekommerd oor sy uiterlike, die seun veral oor sy lengte en liggaamsbou en die dogter oor haar gelaatstrekke en figuur. Grams stel dit as volg: *"Physical appearance influences an adolescent's self-perception in much the same way as it affects the evaluations which others make of him. He is quite concerned about his rate of development and its timing as well as the degree to which his new physique is of the approved sort for his sex."* (Young adult literature, 1980: 19).

Rogers (c1981: 88) berig dat adolessente wat fisiek later as hul portuurgroep ontwikkel, dikwels 'n gebrek aan selfvertroue het, hul onttrek aan sport en sosiale aktiwiteite en in die algemeen 'n negatiewe selfbeeld het. De Kock (1988: 4) wys daarop dat adolessente wat vroeg seksueel ontwikkel ook probleme ondervind deurdat volwasse optrede dikwels van hulle verwag word, terwyl hul emosionele ontwikkeling nie so ver gevorderd is nie.

3.2.1.2.1 Uitlewing van die adolessent se geslagslewe

'n Belangrike ontwikkelingsstaak van die adolessent is om sy seksuele behoeftes op 'n sosiaal aanvaarbare wyse uit te leef, sodat dit positief bydra tot sy identiteitsontwikkeling. Die samelewing se waardes en norme ten opsigte van seksuele gedrag voorsien die individu van 'n verwysingsraamwerk vir sy seksuele aktiwiteite. Die adolessent van vandag word gekonfronteer met verskillende waardestelsels in die samelewing, wat dit al hoe moeiliker maak om besluite te neem ten opsigte van sy seksuele gedrag. So sien die tradisionele konserwatiewe moraliteit die bevrediging van

seksuele behoeftes as slegs toelaatbaar binne die huwelik. Met hedendaagse liberale morele tendense wat deur Louw (1990: 409-411) beskryf word as die "Nuwe Moraliteit", word die huwelik nie 'n voorvereiste vir die bevrediging van seksuele behoeftes nie, maar wel liefde tussen twee persone.

3.2.1.2.2 Die invloed van veranderende waardes op seksuele gedrag

Veranderende morele waardes ten opsigte van seksuele gedrag het gelei tot 'n groter mate van vryheid en openhartigheid ten opsigte van seksualiteit. Onderwerpe soos masturbasie, homoseksualiteit, saamwonery en voorhuwelikse geslagsgemeenskap wat voorheen taboe was, kan nou openlik bespreek word.

Masturbasie is 'n aktiwiteit wat gerig is op die ontlading van seksuele spanning, en in die verlede is dit beskou as immoreel en fisiek skadelik. Vandag word dit slegs as 'n probleem gesien indien dit die adolessent se ontwikkeling of sosiale interaksie belemmer, en word dít selfs beskou as 'n hulpmiddel om die individu se seksuele identiteit te ontwikkel (Louw, 1990: 412-413).

Heteroseksuele verhoudings tussen adolessente word gekenmerk deur verskillende vorme van liefkosings soos handjies vashou, soen, druk en meer intieme vorme van kontak, wat vandag as meer aanvaarbaar beskou word as 'n paar jaar gelede.

Die veranderende morele waardes het 'n invloed op die voorkoms van swangerskappe onder adolessente. Louw (1990: 413) wys daarop dat die hoë swangerskapsyfer onder adolessente die gevolg is van 'n toename in geslagsgemeenskap, onvoldoende geslagsvoorligting en 'n neiging om nie voorbehoedmiddels te gebruik nie. Toenemende seksuele aktiwiteit is ook verantwoordelik vir 'n toename in seksueel-oordraagbare siektes onder adolessente.

3.2.2 Emosionele ontwikkeling

Die bereiking van emosionele volwassenheid is 'n belangrike ontwikkelingstaak vir die adolessent, aangesien dit 'n voorvereiste vir die bereiking van volwassenheid is.

Emosies is die bewustelike, subjektiewe gevoelens wat 'n individu ervaar in respons op stimuli. Na die ontvangs van stimulusinligting wat noodsaaklik is vir die uiteindelijke ervaring van emosies, vind fisiologiese opwekking in die sentrale senuweestelsel, die outonome senuweestelsel en die perifere motoriese stelsel plaas (Jordani & Jordaan, 1989: 587). Hierdie fisiologiese opwekking lei uiteindelik daartoe dat die hele liggaam reageer op 'n emosionele ervaring; deur die outonome senuweestelsel word boodskappe oorgedra na die hart, longe, maag, ingewande, niere, lewer, kliere en geslagsdele. Emosies raak dus die fisieke aspekte en algemene gesondheid van 'n persoon. Die duur en intensiteit van emosies is dan ook bepalend vir die omvang van fisieke reaksies. So kan intense spanning oor 'n lang tydperk byvoorbeeld die direkte oorsaak van die ontwikkeling van 'n maagseer wees (De Kock, 1988: 40). Emosies bepaal dus gedrag, en 'n persoon se gevoelens sal sy eie lewenshouding, sowel as sy gedrag en optrede teenoor andere beïnvloed (De Kock, 1988: 40).

3.2.2.1 Tipe emosies

Volgens Boshoff (1979: 26-27) kan emosies in die volgende kategorieë ingedeel word:

1. Aggressiewe toestande soos woede, jaloesie, haat en vyandigheid.
2. Inhiberende toestande soos vrees, kommer, angstigheid, hartseer, verleentheid, spyt en afguns. Depressie, minderwaardigheid en verveling kan ook hier bygevoeg word.
3. Vreugdetoestande, soos liefde, toegeneentheid, geluk, opwinding en plesier.

3.2.2.2 Uitlewing van die adolessent se emosies

Die meeste skrywers sê dit eens dat die adolessensietydperk gekenmerk word deur verhoogde emosionaliteit soos byvoorbeeld buierigheid, spanningsbelaaide gedrag, emosionele uitbarstings, en dikwels ook irrasionele optrede. Hierdie verhoogde emosionele spanning hang dan ook nou saam met die adolessent se fisieke veranderinge, asook die druk van sosiale heraanpassings waarvoor hulle nie altyd gereed is nie (De Kock, 1988: 40).

Die adolessent bevind hom in 'n posisie waar die uitdrukking van emosies in 'n groot mate deur die samelewing se waardes en norme bepaal word. Daar is byvoorbeeld sosiale beperkinge op die tyd, plek en wyse van emosionele ekspressie, soos bv. huil of die gebruik van kru taal in die openbaar. Daar heers egter heelwat ongerymdhede en dubbele standaarde in die gemeenskap wat verwarrend is ten opsigte van die uitdrukking van basiese menslike emosies. So mag 'n seun byvoorbeeld met 'n ander seun handgemeen raak, terwyl dogters hoegenaamd nie op dié wyse aggressief behoort te raak nie (Boshoff, 1979: 28).

Van die adolessent word dus verwag om toelaatbare gedrag in verskillende situasies en omgewings te kan identifiseer en sy gedrag daarby aan te pas. Dit kom dus neer op die beheersde uitdrukking van emosies op 'n sosiaal aanvaarbare wyse.

Emosionele volwassenheid geskied normaalweg in drie fases. In die eerste stadium word emosionele onafhanklikheid van die ouers bereik, gewoonlik teen die ouderdom van agtien jaar, alhoewel dit van individu tot individu verskil. Die tweede stadium is dié van realisme en impliseer die ontwikkeling van realistiese verwagtinge by die adolessent. Die derde stadium is die bereiking van selfbeheer wat sistematies toeneem vanaf ouderdom twintig jaar. (De Kock, 1988: 51)

Rogers (c1981: 100) wys daarop dat die totale onderdrukking van emosies onmoontlik is en ongewenste implikasies vir die individu kan inhou oor die langtermyn. Hy beskryf persone wat emosioneel gesond en volwasse is soos volg: *"Emotionally healthy persons typically accept their right to be human and enjoy life, express normal anger*

or fear without feeling guilty about it, control their emotions, rather than being controlled by them, experience inner freedom derived from confidence in their ability to utilize emotions properly, and can express feeling in whatever gradation is appropriate."

3.2.3 Kognitiewe ontwikkeling

'n Persoon se verstandelike vermoëns word saamgevat onder die term intelligensie. Boshoff (1979: 31) definieer intelligensie soos volg: *"Intelligensie is 'n gegewe potensiaal waaroor elke mens in 'n meerdere of mindere mate beskik: 'n potensiaal om langs die weg van probleemoplossende en skeppende denke tot nuwe insigte te kom om sodoende die werklikheid geslaagd te hanteer. Of die mens hierdie potensiaal optimaal verwesenlik hang van velerlei faktore af soos byvoorbeeld omgewing, taalvermoë, motivering ensovoorts. Dit hang op enige gegewe oomblik af van die totale persoonlikheid, fisiek, psigies en geestelik."*

Rogers (c1981: 131) definieer intelligensie as *"an individual's capacity to comprehend a situation or pattern or to get rapidly and efficiently to the essence of whatever is being considered..."*.

Pogings om die intelligensie van individue te toets, het gelei tot die ontwikkeling van I.K.- of intelligensiekwasiënttoetse. Die I.K. meet nie intelligensie in sy geheel nie, maar net bepaalde kognitiewe prosesse soos gedemonstreer op verbale vlak deur woordeskat, begrip, verbale redenering, probleme en geheue, en op nie-verbale vlak deur patroonvoltooiing, absurditeite en die vormbord. I.K.-toetse behoort dus nie as 'n absolute maatstaf vir kognitiewe vermoëns beskou te word nie (Boshoff, 1979: 29).

Daar bestaan by navorsers verskeie teorieë oor kognitiewe ontwikkeling. Dié teorieë kan in twee hoofstrominge ingedeel word, naamlik die teorie van kognitiewe ontwikkeling as 'n blote kontinue proses en dié van kognitiewe ontwikkeling in onderskeibare stadia. Onder die eersgenoemde groep tel navorsers wat glo dat 'n individu se intelligensie hoofsaaklik bepaal word deur oorerwing en dat dit dwarsdeur

'n persoon se lewe konstant bly. Die oorgrote meerderheid sielkundiges glo egter dat intelligensie in 'n groot mate afhang van eksterne faktore soos onder andere 'n stimulerende huislike omgewing en gedifferensieerde skoolastiese opleiding (Boshoff, 1979: 29).

3.2.3.1 Piaget se stadia van kognitiewe ontwikkeling

Jean Piaget, vooraanstaande sielkundige op die gebied van kognitiewe ontwikkeling by kinders, het gevind dat kinders spesifieke denkvermoëns moet ontwikkel voordat hulle kognitief volwasse kan word en dat blote kennis nie tot kognitiewe volwassenheid sal lei nie. Hierdie ontwikkeling geskied deur die bereiking van 'n reeks opeenvolgende vlakke of stadia. Piaget (1972: 10, 50) koppel die verskillende stadia aan die ouderdomme van kinders wat gebruik is in sy navorsing, maar hy lê klem daarop dat die ouderdomme van kinders in 'n spesifieke stadium kan verskil van samelewing tot samelewing, asook van individu tot individu. Dit is ook belangrik om te weet dat die bereiking van elkeen van hierdie stadia die verwerwing en konsolidering van die vorige stadia behels.

Piaget onderskei die volgende vier stadia:

3.2.3.1.1 Sensories-motoriese stadium

Met geboorte voer die baba geen intellektuele operasies uit nie en manipuleer sy omgewing bloot deur middel van refleksbewegings, in reaksie op fisiese behoeftes soos honger en pyn. Die bestaan van voorwerpe uit die omgewing is afhanklik van die baba se sensoriese persepsie daarvan. Wanneer 'n voorwerp dus nie gesien of gevoel kan word nie, reageer die baba asof die voorwerp nie bestaan nie. Ontwikkeling in die eerste stadium wat ongeveer tot op agtien maande duur, bestaan uit 'n toenemende bewuswording van voorwerpe uit die eksterne omgewing, asook die koördinasie van sensoriese en motoriese aktiwiteite (Dacey, 1979: 104-105).

3.2.3.1.2 Pre-operasionele stadium

Pre-operasionele denke vind plaas by kinders vanaf ongeveer twee tot sewe jaar (Piaget, 1972: 57-58). Die kind in die pre-operasionele stadium se denke geskied slegs vanuit sy eie oogpunt, met die gevolg dat egosentrisme 'n duidelike kenmerk van dié stadium is. Die kind in hierdie stadium het geen begrip vir konservasie nie; hy vind dit moeilik of onmoontlik om te begryp dat 'n objek wat die een of ander verandering ondergaan, steeds dieselfde objek bly. Louw (1990: 232) wys daarop dat die kind se denke in die stadium onomkeerbaar is; hy kan dus nie 'n reeks logiese stappe wat opmekaar volg weer terugwaarts laat verloop tot by die beginpunt nie. Wanneer 'n hoeveelheid vloeistof byvoorbeeld uit een glas in 'n langer glas gegooi word, glo die kind die vloeistof het meer geword. Die vernaamste ontwikkeling tydens die pre-operasionele stadium is die ontwikkeling van die simboliese funksie in sy verskillende vorms, soos byvoorbeeld taalverwerwing en gebruik van die verbeelding. Met die verwerwing van taalvaardigheid is die kind nou in staat om bekende voorwerpe en vorige ervarings te beskryf (Piaget, 1972: 57).

3.2.3.1.3 Konkreet-operasionele stadium

Gedurende die konkreet-operasionele stadium (7-11 jaar) begin die kind 'n samehangende kognitiewe sisteem ontwikkel en gebruik. Die kind kan nou die hede en verlede verbind en verskillende aspekte van sy wêreld met mekaar in verband bring. Tydens hierdie stadium begin die kind sy redenering baseer op logika, alhoewel op 'n baie konkrete vlak. Die egosentrisme wat die pre-operasionele stadium kenmerk, word oorkom wanneer die kind in staat is om 'n situasie van verskillende kante te beskou. Hierdie stadium verskil ook van die pre-operasionele stadium deurdat denkhandelinge verstandelik uitgevoer kan word en omkeerbaar is. Konservasie word ook nou bemeester (Louw, 1990: 293). Kinders in hierdie fase kan items hiërargies klassifiseer en items met ooreenstemmende kenmerke saam groepeer. Die kind begin nou ook relatief dink deurdat hy byvoorbeeld 'n voorwerp se kleur kan beskryf as ligter of donkerder ten opsigte van 'n ander voorwerp (Conger, 1977: 175-176). Tydens hierdie stadium word tyd- en ruimtestelsels bemeester, sodat eenvoudige denkpatrone

in terme van ruimtelike koördinate gevorm kan word (Piaget, 1972: 58).

3.2.3.1.4 Formeel-operasionele stadium

Die adolessent bevind hom in die laaste stadium van denkontwikkeling, naamlik dié van formele operasies. Die stadium van die formele operasies begin ongeveer op twaalfjarige ouderdom en volgens Piaget vind ewilibrum plaas op die ouderdom van vyftien jaar. Ekwilibrum is die bereiking en vaslegging van alle ontwikkelingstake of operasies van 'n spesifieke stadium (Piaget, 1972, 59).

Tydens hierdie stadium neem die adolessent se kognitiewe vermoëns kwantitatief toe in die sin dat hy meer take makliker, vinniger en op 'n meer bekwame wyse kan verrig. Die kognitiewe vermoëns neem terselfdertyd ook kwalitatief toe in die sin dat probleme nou op 'n meer insigtelike en konseptuele wyse benader word. Dit stel die adolessent in staat om alle betrokke faktore van 'n situasie in aanmerking te neem en alle moontlike oplossings vir 'n probleem te oorweeg. Die formeel-operasionele stadium verskil van die konkreet-operasionele stadium deurdat abstrakte denke moontlik word. *"Formal operations expand thought to the abstract. Reality is represented by mental symbols that can be manipulated, like data are represented by electromagnetic code that can be programmed in the computer. The mental operations that take place in the concrete operational stage involve only objects that can be physically acted on."* (Dacey, 1979: 107). Al'erlei logiese verbindings, gevolgtrekkings, implikasies en verskillende moontlikhede en oplossings kan nou self deur die adolessent hanteer word. In die formeel-operasionele stadium kan die adolessent nou vir die eerste keer ook dink oor die moontlike, die "kan of mag wees" en nie net die werklike "hier of nou" nie.

Die adolessent se verhoogde kognitiewe vermoëns lei daartoe dat hy krities staan teenoor sy ouers se waardes en idees, asook teen die gemeenskap se politieke, sosiale en religieuse instellings. Alternatiewe stelsels word dan ook voorgestel sonder dat dit deurdink word tot praktiese uitvoerbaarheid. *"The fact that a good deal of an*

adolescent's concern with the deficiencies of parents and the social order and with the creation of alternatives often turn out to be more a matter of word than deed is perhaps a reflection of the fact that this stage of development is still relatively new and not yet fully integrated into the adolescent's total adaptation to life ... Only as the end of adolescence approaches is the young person likely to assume a less militant, more tolerant, and more understanding stance toward society in general, and parents in development." (Conger, c1977: 182).

Tydens die formele operasionele stadium ontwikkel die adolessent se ego-identiteit: *"By getting away from the concrete, by reasoning, by concentrating, by trying out hypotheses, he meets up with himself. Who is he, this person who thinks, who adopts an attitude, who speaks his opinion? ... It is apparent that intellectual transformations bring the youngster to ask himself questions about himself, to wonder, to acknowledge himself..." (Conger, c1977: 182).*

3.2.4 Morele ontwikkeling

Vir die doeleindes van hierdie verhandeling sal moraliteit beskou word as die verskynsel wat verband hou met sedelike beginsels en waardes, dit wil sê voorstellings van wat reg of verkeerd en goed of kwaad is in 'n spesifieke samelewing, op 'n spesifieke tydstop en op 'n spesifieke plek. Moraliteit sluit ook in besluite oor die wenslikheid van aksies, voorwerpe en menslike gedrag.

Daar bestaan sekere reëls of morele kodes vir lede van 'n gemeenskap, en hierdie reëls of morele kodes is nodig vir elke gemeenskap se welsyn en voortbestaan. Morele kodes het verskillende bronne van oorsprong aangesien dit deur verskillende vlakke van die samelewing voorgeskryf word. 'n Groot verskeidenheid van norme word uit die verskillende godsdienste afgelei. 'n Voorbeeld van 'n eksterne morele kode wat uit die Christelike godsdienst spruit, is dat voorhuwelikse seks en seksuele losbandigheid verkeerd is. So kan apartheid in Suid-Afrika ook beskou word as 'n kode wat onder andere afgelei is uit die Christelike godsdienst. Edgar Brookes (1968:

xxx) wys daarop dat die N.G. Kerk een van die sterkste invloede was om die apartheidsbeleid wat dr. H.F. Verwoerd namens die Nasionale Party in 1948 aangekondig het, te ondersteun. Deesdae word apartheid beskou as 'n kode wat sy oorsprong grootliks in die politiek het.

'n Morele kode wat uit die mediese veld voortspruit, het 'n wet tot gevolg gehad wat bloedverwante verbied om met mekaar te trou. Die morele kode spruit uit die mediese rede dat kinders wat uit so 'n huwelik gebore word, dikwels geneties benadeel word.

Indien die reëls en kodes van die gemeenskap oortree word, word strafmaatreëls soos boetes, tronkstraf en selfs die doodstraf teen oortreders ingestel. Om 'n volwaardige lid van die gemeenskap te word, is dit dus noodsaaklik dat die adolessent 'n waardestelsel of moraliteit sal ontwikkel wat vir die gemeenskap aanvaarbaar is.

Ausubel (1954: 246-247) benader morele ontwikkeling vanuit die oogpunt van die gewetensvorming. Die gewete kan beskryf word as die individuele konsep van reg en verkeerd, dus waaraan hy sy eie individuele optrede en houding meet. As gevolg van die vorming van die gewete sal die individu skuldgevoelens en berou ervaar wanneer hy buite die aanvaarde morele kode optree. Dit is dus so dat sonder gewetensvorming, volle morele ontwikkeling nie moontlik is nie.

Boshoff (1979: 35) wys daarop dat die vasstelling van die wil en verantwoordelikhedsin deel is van die proses van morele ontwikkeling. Volgens Kohlberg is die wil die bepalende en veral rigtinggewende faktor vir die uitvoering van spesifieke morele oortuigings en die sin vir verantwoordelikheid is die motiverende faktor (Boshoff, 1979: 35).

Daar is verskillende teorieë ten opsigte van die morele ontwikkeling van die mens, soos onder andere dié van Piaget, Peck, Havighurst en Kohlberg wat in 'n groot mate ooreenstem. Aangesien Lawrence Kohlberg vandag beskou kan word as een van die belangrikste sielkundiges op die gebied van die morele ontwikkeling van die mens, gaan sy teorieë kortliks bespreek word.

3.2.4.1 Kohlberg se vlakke van morele ontwikkeling

Kohlberg onderskei drie breë vlakke van morele ontwikkeling, wat hy onderverdeel in ses verskillende stadia. Om te beweeg na 'n volgende stadium, moet die vorige stadium reeds ten volle vasgelê en bemeester wees.

3.2.4.1.1 Pre-konvensionele vlak (-9 jaar)

Kinders tot op die ouderdom van nege jaar bevind hulle op die pre-konvensionele vlak wat ook as die primitiewe hedonisme of pre-konvensionele moraliteit beskryf kan word.

Gedurende die eerste stadium, die straf- en gehoorsaamheidsoriëntasie, word gedrag beoordeel op grond van die gevolge wat dit vir die kind inhou, dus of gedrag straf of vergoeding tot gevolg het. Gedrag wat nie gestraf word nie, word dus as goed en reg beskou (Louw, 1990: 360-361).

In stadium twee, dié van naïewe hedonisme, is goeie gedrag daardie gedrag wat primêr lei tot die bevrediging van 'n kind se onmiddellike behoeftes. Dit wat in 'n spesifieke stadium vir die kind aangenaam is, is reg en goed.

3.2.4.1.2 Konvensionele vlak (9-15 jaar)

Gedurende die stadium van die "goeie seun/meisie" -oriëntasie besef die individu vir die eerste keer dat die goedkeuring en waardering van ander persone belangriker is as die onmiddellike bevrediging van persoonlike behoeftes. Goeie gedrag word dus beskou as daardie gedrag wat ongestraf gelaat word en deur ander persone goedgekeur word. Hierdie stadium staan dan ook tereg bekend as die stadium van sosiale konformering.

Tydens stadium vier, die wet-en-orde oriëntasie, word die individu daarvan bewus dat daar verskillende groepe in die gemeenskap is, en dat elke groep sy eie norme en

waardes verteenwoordig. Die konvensionele vlak manifesteer as norme en wette van die groep in die gemeenskap en goeie gedrag is dus daardie gedrag wat ooreenstem met die voorskrifte, wette en norme van 'n spesifieke groep in die gemeenskap.

3.2.4.1.3 Post-konvensionele vlak (15 jaar -)

Die post-konvensionele vlak is die hoogste vlak van morele ontwikkeling en dit voorveronderstel die vasstelling van 'n eie waardesisteem onafhanklik van die beskouings van die maatskappy, portuurgroep of identifikasiefigure. Die adolessent se ontwikkeling op kognitiewe gebied maak kognitiewe funksies soos abstrahering, vergelyking, objektivering en hipotesevorming wat die adolessent nodig het om bestaande waardes, norme en beginsels te ondersoek en te bevraagteken, moontlik. Scharf (Young adult literature, 1980: 104) kan in hierdie verband aangehaal word: *"Typically in the middle adolescence, many adolescents come to increasingly question the moral order of their society. ... For most, however, the beginning of social doubt and questioning is a necessary developmental step toward finding a set of autonomously chose, universal moral principles."*

In stadium vyf, dié van sosiale demokrasie, is morele denke nog hoofsaaklik sosiaal en wetsgeoriënteerd in die sin dat die individu sy persoonlike morele identiteit baseer op die norme en standarde van die gemeenskap.

Die laaste stadium, dié van universele etiek, word deur min mense bereik. "Reg" word hier gedefinieer as die bewuste besluite van 'n persoon op grond van self-verkose etiese beginsels wat voldoen aan logiese verstaanbaarheid, universaliteit en konsekwentheid. Gedrag word dus nie net beoordeel volgens bestaande norme nie, en die moontlikheid bestaan om bestaande wette te verander sodat dit aanpas by die veranderende behoeftes van die gemeenskap. Die persoon wat hierdie vlak van morele oordeel bereik, tree volgens sy beginsels op, ongeag die gemeenskap se reaksie. Kohlberg sonder spesifieke persone uit wat tot op die vlak van stadium ses gevorder het, naamlik Martin Luther King en Mahatma Gandhi (Duska & Whelan, 1975: 42-79).

Boshoff (1979: 35) verduidelik dat die vlak van morele oordeel wat die adolessent bereik bepaal word deur faktore soos ouderdom, persoonlikheid, intellektuele potensiaal, sosio-kulturele agtergrond, en opvoeding.

3.2.5 Religieuse ontwikkeling

Volgens Webster's (1986: 1918) is religie: "*A personal awareness or conviction of the existence of a supreme being*" of "*The personal commitment to and serving of God or a god with worshipful devotion...*"

Jacob Burckhardt definieer religie as volg: "*Religions are the expression of the eternal and indestructible metaphysical craving of human nature. They are reflections, upon a great and different plane, of whole people and cultural epochs.*" (Schoeps, 1967: 3-4).

Religie in die omvattende sin van die woord kan dus gedefinieer word as die verhouding tussen die mens en 'n bonatuurlike mag waaraan die mens glo. Religie omvat die mens se hele lewe, terwyl godsdienst gerig is op die uiterlike tekens en gebruike waarin religie tot uiting kom.

Die religieuse ontwikkeling van die kind en adolessent toon duidelike korrelasies met Piaget en Kohlberg se teorieë van kognitiewe en morele ontwikkeling. Hyde (1990: 282) wys daarop dat religieuse oortuiging 'n invloed op morele ontwikkeling uitoefen. Louw (1990: 431) onderskryf bogenoemde stelling nadat hy bevind het dat godsdienstige adolessente groter morele verantwoordelikheid toon en dat voorhuwelikse geslagsgemeenskap en alkohol- en dwelmgebruik in 'n mindere mate by godsdienstige as by nie-godsdienstige adolessente voorkom. Hyde (1990: 291) beskryf die bevindings van 'n studie gedoen deur Woodroof in 1984 wat die verband tussen religie en seksuele gedrag aandui. In die betrokke studie onder 'n groep godsdienstig aktiewe adolessente is bevind dat hul religieuse oortuigings verantwoordelik was vir hul tradisionele vermyding van voorhuwelikse seks. "*Belonging to a religious group provided role models and a sanctioning system for adolescents*

that operated to discourage sexual activity." (Hyde, 1990: 291). Ook White en DeBlassie (1992: 186) wys op die resultate van verskeie studies wat bevind het dat daar 'n definitiewe verband bestaan tussen religie en die seksuele gedrag van adolessente. Dié studies se bevindings dui daarop dat adolessente wat gereelde kerkgangers is minder permissiewe houdings openbaar en ook minder geneig is tot seksuele aktiwiteite.

Die morele ontwikkeling van die individu is ook in 'n groot mate afhanklik van sy kognitiewe ontwikkeling. Die kleuter bevind hom wat sy kognitiewe vermoëns betref in die pre-operasionele stadium waar egosentrisme 'n belangrike rol speel. Volgens Barnard (1981: 60) sien die kleuter God dikwels as die een wat in sy behoeftes sal voorsien. Die kleuter se gebed is dus gemik op die vervulling van sy kinderlike behoeftes - 'n vergestaltung van die primitiewe hedonisme van die pre-konvensionele vlak van morele ontwikkeling.

Vanaf ouderdom sewe jaar beweeg die kind se kognitiewe denke na die konkreet-operasionele vlak waar hy groter realisme openbaar en meer konkrete gestalte aan sy godsdienstige beleving en beskouinge gee. God word byvoorbeeld nie meer as 'n ou man met 'n lang wit baard gesien nie, en hy begin verk'arings soek vir abstrakthede soos die alomteenwoordigheid van God (Goldman, 1964: 234). Die kind beweeg na die konvensionele vlak van morele ontwikkeling waar hy besef dat die goedkeuring en waardering van ander, dus ook van God, belangrik is. Hyde (1990: 282) wys op die resultate van 'n ondersoek gedoen deur Hilliard in 1959 waar bevind is dat die kind God sien as die een wat goeie gedrag beloon, en verkeerde gedrag straf. Gebede is nie meer bloot egosentries nie, maar raak nou altruïsties as hy ook vir ander persone bid (Goldman, 1964: 236). In hierdie stadium neem die kind nog die meeste godsdienstige waardes op gesag van sy ouers aan sonder om dit te bevraagteken; dit korreleer met die sosiale- konformerings stadium van Kohlberg.

3.2.5.1 Religieuse ontwikkeling van die adolessent

Tydens adolessensie word daar na die formele operasies van kognitiewe ontwikkeling gevorder. Die groei van die intellektuele vermoëns maak 'n meer kritiese, objektiewe en rasonale benadering tot die religie moontlik. Dit stel die adolessent ook in staat tot abstrahering en sy godsdiens word nou minder konkreet of letterlik. Bybelgedeeltes wat voorheen vir die adolessent slegs 'n letterlike betekenis ingehou het, kry nou 'n geestelike en abstrakte betekenis.

Die adolessent se maats begin nou 'n groter rol in sy lewe speel en dikwels bots drukgroepe se waardes met godsdienstige oortuigings wat hy in sy ouerhuis geleer het. Indien die adolessent bloot poog om hierdie onderskeie waardes te assimileer om 'n balans met die samelewing se standpunt te verkry, bly hy op die konvensionele vlak van morele ontwikkeling. Wanneer die adolessent egter bestaande religieuse oortuigings en morele waardes krities beskou en evalueer om sodoende tot 'n eie persoonlike geloofsoortuiging te kom, vorder hy tot op die post-konvensionele vlak van morele ontwikkeling.

"Peers began to influence directly adolescent religion and beliefs. From fifteen to seventeen they were constructing their own worldview, and former religious beliefs and practice were affected when they proved to be in conflict with their newly formulated philosophy. At seventeen or eighteen religious practice had become autonomous and an individual religious lifestyle had been formed, so that now the greater influence of religious practice was reestablished, and either traditional beliefs were confirmed or new beliefs and experiences generated. Not all adolescents developed to the point of constructing religious meanings, nor did they do so at the same age..." (Hyde, 1990: 238).

Die religieuse wording van die adolessent word dikwels gekenmerk deur 'n periode van vertwyfeling. Dit gebeur wanneer die adolessent sy bestaande religieuse oortuigings en waardes ontleed. Hy ontdek dat baie van sy vroeëre beskouinge oor God en godsdiens nie meer stand hou nie, en dit bring onsekerheid oor sy eie

oortuigings. Hierdie godsdienstige twyfel gaan veral om a) die Bybel en algemene godsdienstige dogmatiek en ook oor b) godsdienstige praktyke. Ten opsigte van a) kan twyfel bestaan omtrent onder andere die bestaan van God, die oorsprong van die Bybel en die mens, sonde, sondevergifenis, wederkoms, hel en die Heilige Gees. Twyfel ten opsigte van b) is byvoorbeeld sake soos of dans sonde is, mag 'n Christen na popmusiek luister, is kerkbywoning twee maal op 'n Sondag nodig en is 'n witleuentjie verkeerd (De Kock, 1988: 126-127). Nog 'n oorsaak vir godsdienstige twyfel kan die rasionele benadering wees wat die adolessent teenoor godsdiens openbaar. Hy wil Bybelse waarhede hoofsaaklik met sy verstand verklaar, maar vind dikwels "teenstrydighede" en "weersprekings" in die Bybel. Dit lei tot wantroue en twyfel wanneer dit nie met sy verstand begryp en verklaar kan word nie (Barnard, 1981: 84).

Volgens Hurlock (1959: 230) neem die religieuse ontwaking van die adolessent hoofsaaklik twee vorme aan, eerstens as 'n geleidelike hersiening en herevaluasie van beskouinge omtrent godsdiens, en tweedens as 'n katastrofiese ontwaking wat spanning en emosionele ervarings van vrees en gevoelens van skaamte en skuld tot gevolg het. Hurlock het verder bevind dat die omgewing waarin die kind grootword, sowel as sy persoonlikheid, 'n deurslaggewende rol speel tydens religieuse ontwaking. Adolessente uit laer sosio-ekonomiese groepe met 'n laer opvoedingspeil ervaar dikwels 'n meer drastiese religieuse ontwaking as adolessente uit hoër sosio-ekonomiese groepe. 'n Emosioneel onvolwasse adolessent sal ook meer konflik en skuldgevoelens ervaar as 'n emosioneel volwasse adolessent.

Oor die religieuse ontwikkeling van die adolessent kan Odlum (1978: 156) ten slotte aangehaal word: *"My own view is that to bring a child up without any sense that the spiritual or belief has an ultimate meaning and purpose, is to deny it a fundamental source of comfort, hope and courage and deprive it of the strongest incentive to control its own selfish desires. This can only be based on the belief that there is a God who has a personal care for each of us and a beneficent purpose for us all. Surely the words of the old canon in Elizabeth Goudges' A city of bells are as true today as they always were: '... If you destroy God you do not solve your problem but*

merely leave yourself alone with it ... a ghastly loneliness'."

3.2.6 Sosiale ontwikkeling

Rogers (c1981: 244) beskryf die sosiale ontwikkeling van die adolessent soos volg: *"In one sense, the individual's socialization takes on the characteristics of radar. Individuals learn to send out signals, to bounce them against targets - their peers-; by the way the signals are reflected, they judge how acceptable they are to those to whom they were sent. The reactions of other people tell the individual whether or not they are on the beam. Thus the development of sensitivity to others is an essential ingredient in the process of each person's socialization".*

Die adolessent by wie daar 'n strewe na outonomie en 'n soeke na 'n eie identiteit is, begin toenemend voel dat die volwassenes in sy wêreld nie altyd in staat is om hom te verstaan nie; dat hulle dikwels hindernisse in die weg na volwassewording stel en hy ontwikkel in 'n mindere of meerdere mate 'n strewe na emansipasie van ouerlike kontrole. Die verskille ten opsigte van waardes, belangstellings, houdings en opinies wat tussen adolessente en volwassenes bestaan, word ook as die generasiegaping beskryf. Die adolessent ontdek gou dat sy maats van min of meer dieselfde ouderdom dieselfde behoeftes as hy ervaar. Hulle reik spontaan uit na mekaar, ruil informasie en begin pogings aanwend om hierdie gemeenskaplike behoeftes te bevredig. So word die portuurgroep gevorm wat bestaan uit 'n aantal persone met gelyke status wat min of meer in dieselfde ouderdomsgroep val en dieselfde belangstellings, smake en voorkeure het (De Kock, 1988: 62).

3.2.6.1 Funksie van die portuurgroep

Die portuurgroep speel 'n belangrike rol in die sosiale ontwikkeling van die adolessent en vervul die volgende positiewe funksies in die adolessent se lewe:

- Die portuurgroep verskaf die geleentheid aan die adolessent om sy/haar sosiale vaardighede te ontwikkel, aanvaarbare sosiale gedrag te ontwikkel en

wedersydse probleme te deel. Die nodige vaardighede om verhoudings met die teenoorgestelde geslag aan te knoop, ontwikkel ook.

- Die suksesvolle hantering van portuurgroepverhoudings dra by tot die emosionele aanpassing van die adolessent.
- Die adolessent maak staat op portuurgroepverhoudings vir die inoefening in rolle soos byvoorbeeld die seksrol en die uittoets van idees en gedragsspatrone, dus ook seksrelevante gedrag. Die portuurgroep vorm ook 'n eie konsep van reg en verkeerd. Hoe nader die groep aan die konvensionele sosiale norme beweeg, hoe makliker is uitbreek uit adolessensie en die oorgang na aanvaarding as volwassene.
- Die portuurgroep verskaf 'n basis van informasie en vergelyking aangaande die wêreld buite die gesin. Dit verskaf terugvoering oor die vaardighede en vermoëns van die individu, veral in vergelyking met dié van portuurs.
- Hierdie terugvoering wat die adolessent van sy portuurgroep kry, tesame met die stabiele verhoudingspatroon wat hy binne die konteks van sy portuurgroep ervaar, dra by tot die ontwikkeling van 'n eie identiteit en selfbeeld.
- Die portuurgroep dra daartoe by dat die adolessent in 'n toenemende mate onafhanklik word van sy ouers en dus groter outonomieit verkry (De Kock, 1988: 70-71; Conger, c1977: 325-328).

Om deur 'n groep aanvaar te word, moet die adolessent in 'n groot mate konformeer met die waardes, gewoontes en belangstellings van die groep. 'n Aantreklike liggaamlike voorkoms, sportprestasie en selfvertroue speel ook 'n groot rol, maar die persoon moet steeds buigbaar, vrolik en natuurlik wees. Skaam, teruggetrokke of selfgesentreerde persone word selde goed deur 'n groep aanvaar. Die portuurgroep kan soms 'n negatiewe invloed hê wanneer die adolessent deur die groep verwerp word; dikwels ontstaan emosionele ontwrigting en die adolessent se selfbeeld word

sterk aangetas. Verder kan die druk van 'n portuurgroep aanleiding gee tot verkeerde gedrag soos onder andere té vroeë seksuele ervarings, wat disfunksioneel vir verdere seksuele ontwikkeling kan wees (Conger, c1977: 326-327).

Volgens Conger (c1977: 334-335) word daar drie soorte portuurgroepe onderskei, naamlik die kliek, die losgroep en die bende. Die kliek is 'n groep van twee tot nege lede, gewoonlik van dieselfde geslag tussen wie daar intieme vriendskapsverhoudinge bestaan. 'n Hoë mate van affeksie en vertroue bestaan gewoonlik tussen die lede van die kliek.

Losgroepe (crowds) is gewoonlik 'n assosiasie van klieke wat die funksie as koördineerder van klieke met soortgelyke belange en waardes het. Losgroep-aktiwiteite geskied minder dikwels as die van klieke en is gewoonlik in die vorm van georganiseerde sosiale aktiwiteite soos partytjies. Die bende word dikwels geassosieer met onwettige, antisosiale en misdadige aktiwiteite en lede van bendes het gewoonlik dieselfde gemene delers soos onder andere armoede, gebroke huisgesinne, ouers met kriminele geskiedenis en lae tellings op intelligensietoetse. By die bende val die fokus primêr op groepsaktiwiteite en nie op intieme interaksie nie.

3.2.6.2 Verhoudings met die teenoorgestelde geslag

Veral tydens vroeë adolessensie is die adolescent se sosiale verhoudings hoofsaaklik beperk tot vriendskapsverhoudings met dieselfde geslag, aangesien hulle behoeftes en belange meestal dieselfde is. Soos 'n adolessente ouer word, ontwikkel hul seksdrange en stel hulle meer belang in lede van die teenoorgestelde geslag. Sosiale interaksie met lede van die teenoorgestelde geslag gee vertroue in hul vermoëns om met die teenoorgestelde geslag te kommunikeer en lei tot die vestiging van 'n geslagsidentiteit (Conger, c1977: 346).

Afsprake en vaste verhoudings vervul die volgende behoeftes:

Onafhanklikheidsverklaring: Die maak van afsprake gee aan die adolescent die

geleentheid om sy onafhanklikheid te bewys.

Statussoeke: Afsprake kan met gewilde lede van die teenoorgestelde geslag gemaak word om sodoende aansien onder die portuurgroep te geniet.

Behoeftes aan deelname: Eensaamheid en verveeldheid word vermy deur uit te gaan.

Seksuele bevrediging: Wanneer 'n paartjie uitgaan, bied dit geleentheid vir liggaamlike kontak en 'n sekere mate van bevrediging van seksuele behoeftes (Louw, 1990: 416).

HOOFSTUK 4

GESLAGSVOORLIGTING

4.1 Seksuele aktiwiteit onder adolessente

Die toename in seksuele aktiwiteit onder adolessente in die Westerse wêreld oor die afgelope vyf en twintig jaar is deeglik gedokumenteerd (Zelnik *et al.*, 1983; Rogers, c1981; Driskill & Delcampo, 1992; Stark, 1986; Olsen *et al.*, 1992; Kirby, 1989; Gordon, 1982; Vance, 1985; White & DeBlassie, 1992; De Villiers, 1991).

Vance (1985: 272), Zelnik *et al.* (1983: 19) en Blum (National Guidelines Task ..., 1991: Forwards) verskaf die volgende statistiek aangaande Amerikaanse tieners: meer as een miljoen Amerikaanse adolessente raak elke jaar swanger, terwyl vier uit elke tien jong meisies minstens een maal swanger raak terwyl hulle steeds in hul tienerjare is. Die gemiddelde ouderdom waarop seksuele aktiwiteit in aanvang neem is sestien jaar, en ongeveer twaalf miljoen uit die nege en twintig miljoen Amerikaanse tieners tussen ouderdomme dertien en neëntien het reeds seksuele omgang gehad. Statistiek bewys verder dat tieners tussen die ouderdomme tien en veertien jaar ook seksueel aktief is - ses persent van alle meisies en agtien persent van alle seuns het teen die ouderdom dertien tot veertien jaar reeds seksuele omgang gehad (Vance, 1985: 272).

Blum (National Guidelines Task ..., 1991: Forwards) berig verder dat een uit elke sewe Amerikaanse adolessente 'n geslagsiekte opdoen en dat een uit elke vyfhonderd universiteitstudente besmet is met die vigsvirus.

4.2 Gevolge van toenemende seksuele aktiwiteit onder adolessente

Van die gevolge van die sogenaamde "seksuele revolusie" soos beskryf deur Olsen *et al.* is die toename in tienerswangerskappe en geslagsiektes, asook die verspreiding van vigs onder adolessente (Effect of three abstinence ..., 1991: 631-632). Vance (1985, 274) haal vir Grace Naismith aan m.b.t. die ernstige sosiale probleme wat veroorsaak word deur tienerswangerskappe:

"Consequences of too early parenthood for mothers include the facts that only 11 percent of mothers 13-15 years of age go on to graduate from high school, one-third live below poverty level and end up on welfare, and suicide attempts by school-age mothers are seven times the national percentage for teenage girls without children. The consequences for the fathers are that if they marry the girl they often have to interrupt schooling and job training, may suffer from extreme guilt, and are legally obliged to support the child until it is 18, as long as it remains his child. The consequences for the child include such facts as the mortality rates for these infants, when the mothers are under 15, are more than twice as high as those for babies born to mothers in their twenties; these children are more likely to be born prematurely; birth defects such as breathing difficulties, neurological impairment, epilepsy, and mental retardation are more frequent; and child abuse and neglect is more common among young fathers and mothers. The consequence to all of society is reflected in the fact that we spend an estimated \$2,250 each year to support a mother and one child on welfare, and it does not end there; for many school-age mothers become pregnant again - one-seventh of all girls who give birth to a child before they are eighteen are giving birth to their second or third child." (Vance, 1985: 274).

Sommige sielkundiges is ook bekommerd oor die nadelige sielkundige uitwerking wat seksuele aktiwiteit op die gemoed van veral die jonger adolessent kan uitoefen (White & DeBlassie, 1992: 183).

4.3 Geslagsvoorligting as moontlike oplossing

Die oorgrote meerderheid navorsers en kundige persone wat met die probleme van adolessente te doene kry, is dit eens dat die voorsiening van geslagsvoorligting 'n doeltreffende oplossing vir bogenoemde probleme is:

"Americans seem to be united on the fact that they are facing a crisis with regard to teenage sex, and almost all agree that the only alternative is education." (Effect of three abstinence ..., 1991: 632).

Elisabeth Stark (1986: 31) verklaar: *"The first step in combatting teenage pregnancy, many experts agree, is teaching children about sex and sexuality from an early age."*

Olsen *et al.* (Student evaluation ..., 1992: 369) haal vir Bennett in die verband aan: *"One way of combatting the problem is through sex education in the schools, and most*

states are considering the expansion of their curricula."

"It is expected that sex education will play an important role in reducing the risk of disease and unwanted pregnancies during the adolescent years." (Student evaluation ..., 1992: 369).

"If we want young people to avoid pregnancy, we must approach the problem comprehensively. We must provide information, along with services that will enable them to do it, and create a message that is clear enough, strong enough, and pervasive enough to get through. Any combination of programs has to include a solid base of information, which a good sex education program can provide." (Senderowitz, 1989: 1123).

"There is no doubt that sex education is a vital area of all children's education. Knowledge about sex is crucial, not least because of its obvious connexion with the development of individual sexuality, gender identity and its relation to family formation and systems of control. Closely connected to this knowledge is the adoption and internalization of what is deemed to constitute appropriate sexual behaviour." (Wolpe, 1987: 37).

"It is widely believed that providing teenagers with information about pregnancy and birth control is crucial if the incidence of adolescent pregnancy is to be reduced, and that formal sex education programs are an appropriate and important vehicle for providing that information." (Dawson, 1986: 162).

Daar is egter ook diegene wat glo dat geslagsvoorligting die teenoorgestelde uitwerking sal hê en eerder aanleiding sal gee tot eksperimentering met seks. Verskeie navorsingstudies bewys hierdie standpunt egter verkeerd: Gordon (1981: 214) berig oor die bevindings van Kirby en Scales in An Analysis of U.S. Sex Education Programs and Evaluation Methods: *"Conversely, knowledgeable, informed adolescents are more likely to postpone sexual relations until they feel emotionally ready and are able to take the necessary precautions against pregnancy and VD."*

Dawson (1986: 162) ondersteun bogenoemde bevindings: *"Exposure to formal sex education appears to have no consistent effect on the subsequent probability that a teenager will begin to have intercourse."*

Zelnik et al. (1983: 22) haal vir Furstenberg in die verband aan: *"Premarital pregnancies do not stem from permissive attitudes ... but may instead be a consequence of restrictive standards about premarital sexual activity."*

Paul Vance (1985: 275) wys ook op die bevindings van 'n nasionale studie in Amerika wat deur die Alan Guttmacher Instituut onderneem is: *"... Those who had sex education were no more likely to be sexually active than those who had not, but teens who had sex education were more likely to use contraceptives and less likely to become pregnant."*

Gordon (1981: 214) kan ten slotte aangehaal word: *"A secret belief is that knowledge is harmful. If you tell your kids about sex, they'll do it! Of course, they are already doing it - but without the benefit of knowledge."*

4.4 Bronne van geslagsvoorligting

Die volgende aspek wat toeligting benodig, is die onderskeie bronne waaruit die adolessent geslagsvoorligting ontvang.

4.4.1 Die portuurgroep

Grinder, aangehaal in Seydel (1992: 76) en Rogers (c1981: 192), wys daarop dat maats en die portuurgroep dikwels die adolessent se belangrikste bron van seksuele inligting is. Sodanige inligting is dan ook gewoonlik onakkuraat en misleidend (Wolpe, 1987: 37).

Renshaw (1982: 97) omskryf dit soos volg:

"Obtaining information from one's peers tends to result in pre-adolescents and adolescents developing distorted, unhealthy and unrealistic ideas about sexuality because when children are the prime teachers of sex, they emphasise the mechanics of performance - how to do "it", and to keep it secret from parents. No one, therefore, tells the child about personal integrity; his or her right to privacy; right to refusal; the meaning of affection, touch, caring, and commitment in a sexual relationship, or the basic biology".

Sapire aangehaal in Responsible teenage sexuality (Devenish et

al., 1992: Foreward), het die volgende bevind:

"In counselling people with sexual dysfunction I have found that ignorance and faulty attitudes are almost invariable the underlying factors, and although it is sad, we have to acknowledge that even these days children are left to discover about sexuality through their peers, and are thus left to absorb and perpetuate the myths, misconceptions and faulty attitudes of past generations."

4.4.2 Die media

Rogers (c1981: 193) berig op navorsing gedoen deur Gallagher in 1974 dat inligting van die massamedia - veral van televisie - naas inligting van die portuurgroep, die vernaamste bron van seksuele inligting onder adolessente is. Pretorius (1979: 115) wys daarop dat massakommunikasie eenrigtingkommunikasie is waardeur opvattinge, oortuigings, waardes en norme gekommunikeer word sonder dat dialoog en bevraging plaasvind. Dit is ook so dat die televisie dikwels 'n verdraaide beeld verskaf met buite-egtelike verhoudings en voorhuwelikse seksuele omgang wat as die norm uitgebeeld word (Levine in Seydel, 1992: 78). Kagan (1989: 34) wys daarop dat, indien hierdie boodskappe nie gepaard gaan met die verskaffing van akkurate inligting omtrent seksualiteit nie, dit kan lei tot die ontstaan van miskonsepsies en wanopvattinge by die adolessent. Kagan wys op 'n studie gedoen deur Jones et al. in 1985, waar gevind is dat openhartige programme oor seksuele onderwerpe bydra tot verantwoordelike seksuele gedrag onder kykers. Resultate van studies oor die invloed van die massamedia op die seksualiteit van adolessente is egter onbeslis en geen definitiewe afleidings kan gemaak word nie (Kagan, 1989: 33-34).

4.4.3 Ouers

Ouers word steeds as die primêre opvoeders beskou en dus ook as die aangewese geslagsopvoeders van hul kinders. Opnames regoor die wêreld toon egter dat ouers hierdie plig verwaarloos (Zelnik *et al.*, 1983: 179; Vance, 1985: 275; Sapire in Devenish *et al.*, 1992: Foreword; Rogers, c1981: 194; Gordon *et al.*, 1970: 15). Redes vir die versuim tot geslagsvoorligting is dat ouers gewoonlik nie opgewasse is vir die taak nie en ook nie oor genoegsame akkurate inligting beskik om deeglike en omvattende geslagsopvoeding aan hul kinders te verskaf nie. Ouers is ook dikwels te skaam om oor sensitiewe aangeleenthede met hul kinders te praat (Vance, 1985: 275; Kruger & Van den Bergh, 1991: 213).

4.4.4 Die skool

Aangesien dit duidelik is dat ouers, die primêre opvoeders, nie daarin slaag om aan hul kinders voldoende geslagsvoorligting te verskaf nie, verskuif die verantwoordelikheid na skole, die sekondêre opvoeders van die kind. Skole het dus 'n definitiewe rol te speel in die voorsiening van geslagsvoorligting aan adolessente en kompenseer dikwels vir ouers se versuim in hierdie verband. Skole beskik oor 'n verdere voordeel naamlik dié van toegang tot opgeleide professionele persone soos sielkundiges, maatskaplike werkers en mediese dokters, asook die beskikbaarheid van media soos films, boeke en video's om geslagsvoorligtingprogramme aan te vul en te verryk (Vance, 1985: 275).

Gordon (1981:217) en Jongers & De Klerk (1981: 57) wys daarop dat geslagsvoorligting in skole nie die doel het om ouers as die primêre geslagsopvoeders te vervang nie, maar slegs om aanvullend tot ouers op te tree.

4.5 Invloed van geslagsvoorligtingprogramme op gedrag

Kirby (1989: 165) en Kagan (1989: 27) wys op 'n groot aantal navorsers soos Finkel & Finkel (1975), Davidow (1976), Gunderson & McCary (1980), Hoch (1971) en Zelnik

& Kim (1982) se bevindings dat geslagsvoorligtingprogramme wat in skole aangebied word wel deelnemers se kennis verhoog, maar uiteindelik min effek op gedrag uitoefen. Bogenoemde bevindings word verder ondersteun deur Driskill en DelCampo (1992: 176), Baldwin *et al.* (1990: 259), Olsen *et al.* (Student evaluation ..., 1992: 370), Taylor (1983: 23), Eisen & Zellman (1987: 532), Kilmann *et al.* (1981: 201) en Dawson (1986: 162). So het Collings (1990: 22) bevind dat programme in skole wat gerig is op die voorkoming van seksuele molestering wel daarin geslaag het om kinders se kennis omtrent seksuele molestering en voorkomingsmaatreëls daarteen uit te brei, maar dat die toename in kennis nie gedragsveranderinge in risiko-situasies tot gevolg gehad het nie. Kirby (1989: 167) het in 1984 'n ondersoek gedoen na die invloed van veertien geslagsvoorligtingprogramme in verskeie state in Amerika. In die ondersoek is bevind dat geeneen van die programme 'n meetbare effek op seksuele aktiwiteit en die gebruik van geboortebeperkingsmiddels by deelnemers gehad het nie.

Dit blyk dus dat geslagsvoorligtingprogramme in skole nie daarin slaag om 'n afname in seksuele aktiwiteit, of verantwoordelike seksuele gedrag onder adolessente te bewerkstelling nie. Moontlike redes vir die mislukking van geslagsvoorligtingprogramme is dat adolessente dikwels reeds die basiese feite van seksualiteit onder die knie het teen die tyd dat hulle geslagsvoorligting ontvang, en dat die programme gevolglik slegs tot 'n geringe toename in kennis lei. Nog 'n moontlike rede is dat meer kennis oor geslagsaangeleenthede en seksualiteit nie noodwendig tot veranderende gedrag lei nie. Adolessente vereenselwig hulle nie met die inligting wat hul in die programme ontvang nie en pas dit dus nie toe op hul eie gedrag nie. Dit is ook moontlik dat seksueel aktiewe adolessente nie op so 'n gereelde basis geslagsomgang het dat hulle daarvoor kan beplan nie. Faktore wat ook 'n invloed op seksuele gedrag uitoefen soos waardes van ouers, groepsdruk, boodskappe van die media, die beskikbaarheid van geboortebeperkingsmiddels, seksuele drange, emosionele behoefte aan liefde en aandag en die behoefte om 'n baba te hê of nie te hê nie, kry ook dikwels nie aandag in geslagsvoorligtingprogramme nie (Kirby, 1989: 169; Christopher & Roosa, 1990: 71). Die probleem kan ook moontlik lê by programme self - 'n afgewaterde kurrikulum wat net oor biologiese aspekte van die mens, voortplanting en hoe om dit te voorkom handel, en nie die vrae en probleme

van die adolessent waarlik aanspreek nie, het nie 'n goeie kans om die gewenste resultate te behaal nie. Geslagsvoorligtingprogramme word ook dikwels deur onopgeleide persone aangebied, wat die kanse op sukses verder belanimer. 'n Verdere swak punt van geslagsvoorligtingprogramme is dat dit nie genoegsaam geëvalueer word nie, en gevolglik kan nie bepaal word of sodanige programme wel die gewenste uitwerking het nie (Driskill & DeCampo, 1992: 181; Voss, 1980: 39-40).

4.6 Aanbevelings vir geslagsvoorligtingprogramme in skole

Kirby (1989: 168) wys daarop dat geslagsopvoeders nie as gevolg van die negatiewe bevindings oor die invloed van geslagsvoorligting moet tou opgooi nie, omdat daar wel sekere geslagsvoorligtingprogramme is wat in 'n hoë mate geslaag is. So het Olsen *et al.* (Effect of three abstinence ..., 1991: 631) 'n studie gedoen om die effek van drie geslagsvoorligtingprogramme wat op die beginsel van onthouding geskoei is, te bepaal. Die positiewe resultate van die studie het daarop gedui dat die programme wel tot 'n positiewe houdingsverandering en uiteindelik tot onthouding van seksuele aktiwiteit kan bydra.

Christopher en Roosa (1990: 72) bespreek die evaluering van 'n skoolgebaseerde geslagsvoorligtingprogram deur Zabin, Hirsch, Smith, Streett & Hardy in 1986 en 1988. Dié program het bestaan uit formele aanbiedings, groepbesprekings, individuele berading en 'n naskoolse kliniek wat gratis mediese ondersoeke en geboortebeperkingsmiddels verskaf het. Van die positiewe resultate van die program was dat adolessente op 'n later stadium seksueel aktief geraak het, geboortebeperkingsmiddels vroeër in seksuele verhoudings gebruik het, en die tienerswangerskapsyfer vir die kontrolegroep met dertig persent gedaal het.

Nog 'n studie deur Vincent, Clearie en Schluchter in 1987 het bevind dat die tienerswangerskapsyfer drie jaar na die instel van 'n omvattende gemeenskapsprogram waaraan ouers, kerke, die media en ander organisasies in die staat Suid-Carolina in Amerika deelgeneem het, met meer as die helfte verlaag is (Kirby, 1989: 168).

Kirby (1989: 168) stel dit soos volg: *"If we were to exclude from schools courses that fail to measurably change student behaviour outside of school, we would have to abolish education as we know it today, for few classes have such an impact."* Kirby (1989: 168) glo verder dat, alhoewel gedrag baie moeilik is om te verander, dit nie onmoontlik is nie. Hy haal die volgende bewyse aan ter staving van sy standpunt. Die invloed van sekere anti-rook- en anti-dwelmprogramme vir adolessente, veral dié gerig op die aanleer van vaardighede, het daartoe gelei dat adolessente nooit begin rook en dwelmmiddels gebruik het nie. Senderowitz (1989: 1124) ondersteun bogenoemde standpunt en gebruik dieselfde voorbeeld: *"Behaviors are difficult but not impossible to change. Millions of Americans are nonsmokers or never-smokers thanks to a concerted, comprehensive campaign of education, advertising, and publicity that has completely reversed public opinion and behavior. When the health community gets organized and speaks with one voice, minds and habits can change."* Kirby wys op die noodsaaklikheid daarvan om redes vir bogenoemde suksesvolle programme te verstaan, en om dié insig te gebruik en toe te pas in die ontwikkeling en evaluasie van geslagsvoorligtingprogramme (Kirby, 1989: 168-169).

Uit die voorafgaande inligting is dit dus duidelik dat geslagsvoorligtingprogramme meer as net kennis moet vermeerder om die gewenste uitwerking te hê. Kirby (1989: 169), Klein *et al.* (1984: 813) en Driskill & DelCampo (1992: 182) glo dat programme ontwerp moet word om die adolessent te help om inligting en kennis te verpersoonlik, besluitneming- en kommunikasievaardighede te verbeter en hom te motiveer om geslagsgemeenskap te vermy of om geboortebeperingmiddels te gebruik, ten einde riskante gedrag te verlaag. Stark (1986: 35) noem dat die insluiting van selfgeldingstegnieke in geslagsvoorligtingprogramme moontlik sal bydra dat leerlinge nie toegee aan groepsdruk en voorhuwelikse geslagsomgang nie. Baldwin *et al.* (1990: 261) maak 'n verdere aanbeveling: *"Helping people to learn a strong sense of personal efficacy and self-control may enhance their desire and ability to change their own behavior."*

Kirby (1989: 169) en Zabin *et al.* (Adolescent pregnancy-prevention ..., 1986: 86) verduidelik dat geslagsvoorligtingprogramme wat poog om die aanvang van seksuele

aktiwiteit uit te stel, geïmplementeer moet word voordat leerlinge seksueel aktief raak. Studies het bewys dat programme wat op seksuele onthouding gerig is 'n groter invloed het en dus meer sukses by jonger, as by ouer adolessente behaal.

Driskell & DelCampo (1992: 183) en Vance (1985: 275) glo dat 'n omvattende geslagsvoorligtingprogram reeds in die pre-primêre standerds 'n aanvang moet neem en moet deurloop tot by standerd tien.

Kirby noem die feit dat geslagsvoorligting jare lank in Amerika sonder 'n morele raamwerk aangebied is, en nie die gewenste resultate tot gevolg gehad het nie. Die nuwe tendens is egter om geslagsvoorligting binne 'n morele raamwerk aan te bied - al hoe meer onderwysers ontmoedig leerlinge om seksueel aktief te raak, maar, indien hul reeds seksueel aktief is, word die gebruik van geboortebeperkingsmiddels aangemoedig. *"While in the past double messages were often viewed as inconsistent, educators are recognizing that we commonly tell youth that they should not do certain things, but that if they do, they should take certain precautions. Thus, increasingly, this double message is viewed as a realistic approach to a difficult problem and is losing some of its negative press."* (Kirby, 1989: 170).

Gordon (1982: 7) glo dat geslagsvoorligting nie sonder morele waardes aangebied kan word nie. Hy wys op die verskil tussen 'n morele en moralistiese aanbieding van geslagsvoorligting: *"When you're moral, you represent the universal aspirations of a society. When you're moralistic, you represent your own personal, idiosyncratic, or religious point of view. We need to review the moral dimension of our work and come out without retreat. We believe in morality, in values, and in the family."* Gordon (1981: 215) verduidelik verder dat selfs omstrede onderwerpe in skole binne 'n morele raamwerk aangebied kan word: *"Given these guidelines, even the most controversial topics may be discussed in school within a moral framework. Subjects such as masturbation, homosexuality and abortion could be studied in the context of a range of opinions and research that adhere to scientific principles"*.

'n Verdere aanbeveling wat gemaak word, is dat geslagsvoorligtingprogramme meer omvattend en sinvol sal wees indien die gemeenskap by die programme in skole

betrek word - insette moet dus verkry word van ouers, radio- en televisiestasies, koerante, kerke, gesinsbeplanningsorganisasies, en ander gemeenskapsorganisasies. Geslagsvoorligtingprogramme wat bogenoemde beginsel in ag neem, behoort dus meer effektief en sinvol te wees, aangesien dit verseker dat die breë waardes en norme van die gemeenskap in die programme verteenwoordig word (Kirby, 1989: 170; Driskill & DelCampo, 1992: 177).

Ten slotte kan Shannon aangehaal word: "*A significant challenge facing educators and school policy-makers as the 21st century approaches is to assure that the youth of today will complete school prepared to be productive, responsible, caring and healthy people. Today, this means that schools must go beyond nurturing the intellect to address the holistic needs of children. Among those needs are the knowledge, attitudes and skills gained through a planned, sequential health education program that includes sexuality education designed to foster positive social and sexual behavior.*" (National Guidelines Task ..., 1991: Foreward).

HOOFSTUK 5

GESLAGSVOORLIGTING IN SUID-AFRIKA

In hierdie hoofstuk sal die stand van gesins- en geslagsvoorligting in Kaaplandse skole bespreek word. Meer detail word ook verskaf oor die inhoud van bestaande gesins- en geslagsvoorligtingprogramme in skole van die Onderwysdepartement, Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop en Departement van Onderwys en Kultuur, Administrasie Raad van Verteenwoordigers.

5.1 Begripsverklarings

Gesinsvoorligting is die begrip wat gebruik word in die verskeie onderwysdepartemente se leerplanne vir: "*Voorligting aan die lede van die gesin oor hulle verhouding en optrede teenoor mekaar en teenoor lede van ander gesinne.*" (KPA, 1978b: i). Gesins-voorligting sluit ook die verhoudings tussen lede van teenoorgestelde geslagte in, dus ook geslagsvoorligting.

Voorligting kan vir die doeleindes van die ondersoek beskryf word as die verlening van hulp aan die individu om homself te ken en om sy aanlegte, bekwaamhede, belangstellings, gesindhede en ander fasette van sy persoonlikheid en persoonlike omstandighede te verstaan, te aanvaar en te benut ter bevordering van sy, vir die gemeenskap aanvaarbare, aspirasies en moontlikhede (KPA, 1981: 1).

Geslagsvoorligting is die vervulling van die voorligtingfunksie oor geslagsaangeleenthede en dit omvat alle aspekte wat 'n invloed op die mens se geslagtelikheid uitoefen, dus enige liggaamlike en psigiese (affektiewe en kognitiewe) aspekte wat betrekking het op geslagtelikheid, norme en waardes ten aansien van geslagtelikheid, interpersoonlike verhoudinge waar geslagtelikheid 'n rol speel en gedrag, houding, optredes en handeling soos dit beïnvloed word deur singewing aan

geslagtelikheid deur die individu (De Klerk, 1983:11-12).

In hierdie verhandeling sal die term geslagsvoorligting deurlopend gebruik word as oorkoepelende term vir geslagsopvoeding, seksopvoeding, seksonderrig en seksvoorligting.

5.2 Gevolge van toenemende seksuele aktiwiteit

In die vorige hoofstuk is daar melding gemaak van die sogenaamde "seksuele revolusie" onder adolessente in oorsese lande, asook van die probleme wat verhoogde seksuele aktiwiteit onder jongmense tot gevolg het. Suid-Afrika is geen uitsondering op dié wêreldwye patroon nie, en 'n toename in seksuele aktiwiteit onder adolessente veroorsaak soortgelyke probleme, soos onder andere 'n toename in tienerswangerskappe en geslagsiektes, asook die verspreiding van die dodelike siekte, vigs.

In 'n steekproef gedoen deur die Huisgenoot, waaraan 707 adolessente tussen die ouderdomme twaalf en twintig jaar deelgeneem het, het meer as die helfte gesê dat hul reeds voorhuwelikse seks gehad het. En, heelwat van dié wat nog nie tot die daad oorgegaan het nie, het reeds sulke intieme liefkosings met lede van die teenoorgestelde geslag gehad, dat die meisies nog net tegnies maagdelik genoem kan word (Viljoen: 1987a: 20). Een derde van die respondente wat gereeld voorhuwelikse seks beoefen, het verder laat blyk dat hul geen voorbehoedmiddels gebruik nie (Viljoen, 1987b: 20). Alhoewel daar geen inligting beskikbaar is oor die statistiese betroubaarheid van hierdie steekproef nie, is dit tog 'n aanduiding van toenemende seksuele aktiwiteit onder adolessente.

Die Wes-Kaapse Streekdiensraad berig dat adolessente in die Wes-Kaap die lewe geskenk het aan 2 426 babas in 1987, 2 772 in 1988 en 3 092 in 1989. Dit moet in gedagte gehou word dat bogenoemde syfers slegs aangemelde geboortes

verteenwoordig, en dat die syfers waarskynlik heelwat hoër sal wees aangesien 'n groot aantal geboortes onder tieners nie aangemeld word nie (Planned Parenthood Association ..., 1990a: 1).

Syfers wat deur die Departement van Nasionale Gesondheid en Bevolkingsontwikkeling bekend gemaak is, dui daarop dat tienermoeders jaarliks die lewe skenk aan meer as 30% van alle babas wat in Suid-Afrika gebore word (Teaching teenagers ..., 1991: 9).

Die verspreiding van die vigsvirus hou 'n groot gevaar vir jongmense in. Volgens die jongste opnames is sowat 300 000 Suid-Afrikaners reeds met die vigsvirus besmet, en word 'n verdere 300 mense elke dag besmet (Epidemic runs rampant, 1993: 21). In Wes-Kaapland is daar in September 1992 reeds 1 970 mense positief getoets vir die vigsvirus (Wes-Kaap kry binne jaar ... , 1992: 2).

5.3 Geslagsvoorligting as moontlike oplossing

Dat geslagsvoorligting 'n moontlike oplossing vir bogenoemde probleme is, word ondersteun deur gesaghebbende en kundige persone wat met die Suid-Afrikaanse adolessent te doen het.

In 1988 het 724 ongetroude tienermeisies in die Paarl geboorte geskenk aan babas. 'n Onlangse studie gedoen deur De Villiers (1991: 231-232) onder swanger meisies in die Paarl, het getoon dat 'n gebrek aan geslagsvoorligting gedeeltelik verantwoordelik was vir die hoë tienerswangerskapsyfer in die spesifieke dorp. Volgens dr V.P. de Villiers (1991: 232) van die Universiteit van Stellenbosch se Departement van Verloskunde, word die demografiese ramp wat Suid-Afrika weens die hoë bevolkingsaanwas in die gesig staar, grootliks weerspieël deur die hoë voorkoms van tienerswangerskappe. Hy wys ook op die noodsaaklikheid daarvan dat

geslagsvoorligting reeds vanaf die laer standerds ingestel word, voor die menarg van dogters. Hy beklemtoon verder dat ouers en onderwysers behoorlik opgelei moet word om geslagsvoorligting te verskaf en dat die totale gemeenskap - predikante, ouers, gesondheidsowerhede, politici en sakeleiers - betrek moet word by die aanbieding van geslagsvoorligtingprogramme en gesamentlike verantwoordelikheid daarvoor moet neem.

Dr Paul, 'n bekende radio-seksterapeut, bied 'n inbeldiens oor die "hoe, wat, waar en wanneer van seksuele ontwaking." Verskeie telefoonnommers bied inligting oor onderwerpe soos die fisiese ontwikkeling van seuns en meisies, masturbasie, die wenslikheid van geslagsgemeenskap, godsdienst - sedes en seks, risiko's betrokke by geslagsgemeenskap, geboortebepערking en selfbeeld. Dr. Paul glo dat elke tiener oor genoeg inligting betreffende geslagsaangeleenthede moet beskik, sodat hulle ingeligte keuses kan maak ten opsigte van seks en die moontlike gevolge wat dit kan inhou ("Dr Paul...", 1991: 73). Hy moedig ook die uitbreiding van geslagsvoorligtingprogramme op skool aan en wys daarop dat sodanige programme reeds op laerskool 'n aanvang moet neem (Up sex-lessons..., 1990: 5).

Bogenoemde mening word ook gedeel deur die bekende dr. Jan van Elfen, mediese dokter, seksvoorligter en skrywer van die boeke Wat seuns wil weet en Wat dogters wil weet. Dr. Van Elfen beklemtoon die feit dat ouers oor die algemeen meer aandag aan geslagsvoorligting moet gee. Hy wys daarop dat, alhoewel heelwat ouers wel met hul kinders oor seks praat, 'n groot deel van die ouers hul kinders onder 'n wanindruk bring deur hulle van "saadjies en bobbejaantjies" te vertel, terwyl dit noodsaaklik is dat die kind van die begin af die regte inligting moet kry. Indien ouers en onderwysers nie die kind na behore inlig nie, kan verdraaide inligting van maats die aanvaarding van sy eie seksualiteit nadelig beïnvloed (Swanepoel, 1991: 81).

Dr Angelo Grazioli, Direkteur van die Seksopvoeding en -disfunksie Eenheid van Suid-Afrika weerlê gelowe dat, indien kinders ingelig word oor seks, hulle die groen lig gegee word om daarmee voort te gaan. "*Suppressing open discussion of sexuality often*

leads to promiscuous behaviour in teenagers. This, coupled with a lack of open expression of non-genital sexuality - physical affection between parents - does lead teenagers to more promiscuous behaviour. Teenagers from such backgrounds are more likely to sleep with suitors soon after meeting them. (sic) They do not know the difference between friends and lovers." (Lord, 1991: 8).

Boshoff (1979: 25) beklemtoon die voorsiening van akkurate inligting omtrent seksualiteit en seksuele ontwikkeling aan die adolessent, sodat onnodige spanning en bekommernisse wat kan lei tot 'n negatiewe gesindheid teenoor die seksuele, voorkom kan word.

Dr Aletta Tödt, hoof van die Verplegingskollege Sarleh Dollie by die Tygerberg Hospitaal, verduidelik in haar doktorsale tesis wat handel oor tienerswangerskappe waarom geslagsvoorligting aan die adolessent so noodsaaklik is. *"Tieners kan deur middel van voorligting gehelp word om te besef wat die gevolge van seksuele betrokkenheid is. Hulle moet leer dat hulle kan kies. As hulle besluit om seksueel betrokke te raak, moet hulle weet dat swangerskap 'n moontlikheid is as voerbehoedmiddels nie gebruik word nie, en dat die moontlikheid van seksueel oordraagbare siektes ook nie uitgesluit is nie."* Tödt wys ook daarop dat doeltreffende voorligtingsprogramme nie slegs inligting oor seksualiteit, voortplanting en voorbehoedmiddels moet insluit nie, maar ook 'n toekomsvisie aan die tienermeisie moet stel, sodat sy sal besef dat 'n ontydige swangerskap toekomsplanne en -ideale kan omverwerp. Ook tienerseuns moet by voorligtingsprogramme betrek word om hulle bewus te maak van die verantwoordlikhede wat ouerskap, gedwonge huwelike en die gesinslewe meebring (Tieners al jonger ..., 1991: 9).

Tödt (Tieners al jonger..., 1991: 9) wys verder daarop dat hedendaagse adolessente in 'n veranderende sosiale omgewing grootword. Hulle word daagliks blootgestel aan seksuele vryheid soos dit uitgebeeld word in televisieprogramme, rolprente, tydskrifte en musiek, soos byvoorbeeld in die liedjie "I want to have sex, baby". Dieselfde media verswyg egter die belangrikheid van seksuele verantwoordelikheid en die voorkoming

van swangerskap, en dit is hier waar ouers, die kerk en die skool, deur betrokke te raak by die voorsiening van geslagsvoorligting, 'n belangrike rol kan speel by die voorkoming van tienerswangerskappe.

Dr. Ruth Westheimer (1991: 48-51), wêreldberoemde seksterapeut wat veral bekend is vir haar openhartige seksprogramme op televisie, glo die volgende in verband met geslagsvoorligting: *"Die beste ding wat ouers kan doen, is om hul kinders oor seks in te lig. Die inligting begin deur morele waardes - oor alles, ook oor seks - by kinders vas te lê terwyl hulle nog baie klein is. Wanneer hulle die ouderdom bereik wanneer hulle begin belangstel in seks, sal ouers die versekering hê dat hul 'fondament' van morele waardes hul uiteindelijke besluit sal beïnvloed. Deur stil te bly oor seks en te hoop 'niks gebeur nie' leef jy as ouer in 'n gekkeparadys."*

Pienaar en De Swart (1989, 48) haal vir Theart aan uit die handleiding Sexual abuse, wat deur die Nasionale Raad vir Kinder- en Gesinsorg gepubliseer is, oor geslagsvoorligting as teëvoeter vir seksuele molestering: *"Kindermolestering kan verhinder word as die kind van kleins af seksvoorligting kry en weerbaar gemaak word teen die molesteerder. Om nee te kan sê, moet die kind weet waarvoor hy/sy nee moet sê. Oningeligte kinders loop die risiko om mishandel te word"*.

Margow wys daarop in 'n artikel wat op 12 November 1992 in die Huisgenoot verskyn het, dat alle kinders seksueel ontwikkel, en dat 'n kind so gou as moontlik moet besef dat seks deel is van 'n normale lewenswyse. Sy verduidelik ook dat 'n kind in elk geval van seks sal hoor - indien nie van ouers nie, dan op straat, waar kruheid en onakkurate inligting waarskynlik meer skade gaan doen as onkunde (Loubser, 1992: 21-22).

Ten slotte kan Margow soos volg oor geslagsvoorligting aangehaal word: *"Knowledge is not a licence. Knowledge is the ammunition to empower children to cope emotionally with their sexual development and to help them make the right choices as adolescents ... The earlier sex education starts, the better."* (Chisolm, 1990: 4).

5.4 Wie is verantwoordelik vir die verskaffing van geslagsvoorligting

In Suid-Afrika ondersteun navorsing die bevindings van oorsese studies dat ouers hul plig ten opsigte van die verskaffing van geslagsvoorligting aan hul kinders verwaarloos. 'n Studie gedoen deur Kruger en Van den Bergh (1991, 214-216) onder 327 ouers van 'n groep Afrikaanssprekende standaard nege-leerlinge, het bewys dat die oorgrote meerderheid respondente nie genoegsame leiding oor geslagsaangeleenthede aan hul kinders gee nie.

In 'n steekproef in die Huisgenoot waaraan 707 adolessente deelgeneem het, het slegs 37% ouers as vernaamste bron van hul kennis oor seks genoem. En, van dié 37% het 'n groot aantal van die adolessente laat blyk dat hul ouers hul nie openhartig en volledig genoeg ingelig het nie en maar net "'n boekie" in die hand gestop het." Slegs 40% van die adolessente wat aan die steekproef deelgeneem het, het genoem dat hul die vrymoedigheid het om met hul ouers oor seks kan praat (Viljoen, 1987b: 18).

Saphire is van mening dat ouers steeds nie opgewasse is vir die taak om genoegsame geslagsvoorligting aan hul kinders te verskaf nie - hulle is dikwels te skaam en beskik self nie oor voldoende akkurate inligting aangaande geslagsaangeleenthede en seksualiteit nie (Devenish *et al.*, 1992: Foreword; Momsen in Tienerswangerskappe ..., 1987: 8).

Die Ouerskapvereniging van Suid-Afrika (Planned Parenthood Association of South Africa) maak in die lig van bogenoemde probleme wat ouers ondervind, die aanbeveling dat skole 'n belangrike rol behoort te speel in die verskaffing van geslagsvoorligting (Planned Parenthood Association ..., 1990b, 2).

Dey (1990: 14) verwoord dit soos volg: *"Die skool, as mede-opvoeder van die kind, moet in samewerking met die ouer in toenemende mate ingespan word om aan die*

kind geslagsopvoeding te verskaf. Geslagsopvoeding is onontbeerlik vir alle opvoedeling, en die kind darf nie van hierdie belangrike deel van sy opvoeding ontnem word nie."

5.5 Beskikbare hulpmiddels vir geslagsvoorligting in Suid-Afrika

In 1990 is 'n video met die titel Sexuality vrygestel deur Willie Esterhuizen, in samewerking met die Departement van Gesondheid, wat tieners omtrent die basiese feite in verband met geslagsaangeleenthede en seksualiteit inlig. Hierdie video het heelwat kritiek uitgelok en word onder andere verbied in skole van die Transvaalse Departement van Onderwys. Die video word tans by gesinsbeplanningklinieke en in sommige skole aan adolessente vertoon (Ohlssen, 1990: 22-23).

"Responsible teenage sexuality" is 'n sekshandleiding saamgestel deur die Ouerskapvereniging van Suid-Afrika in 1992, spesifiek gerig op onderwysers, mediese dokters, jeugleiers en ouers wat geslagsvoorligting moet verskaf ². Volgens prof. Herman de Groot van die Universiteit van Kaapstad se Departement van Verloskunde en Ginekologie, bestaan die behoefte aan 'n handleiding oor tienerseksualiteit al jare lank in Suid-Afrika. Een van die belangrikste redes vir hierdie behoefte is *"dat jongmense die een of ander tyd seksueel aktief raak, en dat hulle vroeë vroeë oor hul ontwikkelende seksualiteit. As dié vroeë eerlik en feitlik beantwoord word, is die kans baie beter dat jongmense meer verantwoordelikheid aan die dag sal lê wanneer dit by die seksdaad kom."* (Nuwe sekshandleiding..., 1992: 7). De Groot wys ook daarop dat, indien ouers nie hul kinders se vroeë na wense beantwoord nie, die kinders hul gewoonlik tot hul vriende wend - met rampspoedige gevolge. As ouers en onderwysers dus behoorlik toegerus word om tieners se vroeë in hierdie verband te beantwoord, sal die jeug van Suid-Afrika beter ingelig wees om die regte keuses te maak, asook om verantwoordelikheid vir hulle keuses te aanvaar (Nuwe

² Die inhoudsopgawe van Responsible teenage sexuality verskyn in bylae 2.

sekshandleiding ..., 1992: 7).

Die vigsgevaar in Suid-Afrika het onderwysowerhede genoop om 'n omvattende vigs- en lewensvaardigheidsprogram vir gebruik in Kaaplandse skole op te stel. Volgens Dr Manda Holmshaw, hoof van die Nasionale Vigs-eenheid, is kinders tussen vier en twaalf jaar die enigste groep wat nog vigsvry is. Holmshaw glo dat, indien dié kinders gehelp kan word om gedurende hul tienerjare nie vigs op te doen nie, Suid-Afrika die vigsgevaar suksesvol kan stuit (Vigsprogram vir tieners ..., 1992: 10). Die program behels die verspreiding van sowat 700 000 brosjures en onderwysergidse onder leerlinge vanaf standerd vier tot matriek, en inligting word oorgedra in die vorm van verhalende lektuur. Die verwagting is dat leerlinge sal identifiseer met karakters in die verhale wat as gevolg van onverantwoordelike seksuele gedrag vigs opdoen, en so sal besef dat hulle self die gevaar loop om vigs op te doen. Hierdie tegniek berus dan ook op die beginsel dat lees en lektuur terapeutiese waarde kan uitoefen, soos vroeër in die ondersoek bespreek. Dr. Sher, hoof van die Suid-Afrikaanse Instituut vir Mediese Navorsing, verduidelik: *"The acceptance of these books into our schools must be seen as a milestone in endeavours to help children defend themselves against the scourge of the 20th century."* (Epidemic runs rampant, 1993: 21). Die ondersoeker het egter bevind dat die vlak van die verhalende lektuur wat deel is van bogenoemde vigsprogram nie voldoen aan die kriteria en vereistes vir die jeugverhaal, soos uiteengesit in hoofstuk twee van hierdie ondersoek nie. Sher beywer hom verder vir die instelling van seks- en vigsopvoeding in skole as 'n verpligte vak met gereelde eksaminering.

Volgens die Ouerskap vereniging van Suid-Afrika (Planned Parenthood Association of South Africa) is 'n gebrek aan formele geslagsvoorligting in skole, tesame met 'n konserwatiewe benadering ten opsigte van geslagsvoorligting by ouerhuise, grootliks verantwoordelik vir die hoë tienerswangerskapsyfer en 'n tienergemeenskap wat onvoorbereid is om sy eie seksualiteit te hanteer. Laasgenoemde organisasie bied gereeld reekse opleidingsprogramme met tienerseksualiteit as onderwerp regdeur Kaapland aan en is veral daarop gerig om onderwysers en opvoeders met die nodige

vaardighede toe te rus, ten einde geslagsvoorligtingprogramme in skole suksesvol aan te bied (Teaching teenagers ..., 1991: 9). Die organisasie se doel met programme spesifiek gemik op die adolessent word soos volg verduidelik:

"South Africa's youth of today will be South Africa's parents of tomorrow. Assisting these young people to manage adolescent-related needs and problems is the prime concern of PPASA. Thus, we are working to initiate, coordinate and intensify youth sexuality and family life education programmes and to make them available to adolescents countrywide in an effort to reduce the incidence of both teenage pregnancy and sexual disease transmission. These programmes are striving towards enhancing the teenager's knowledge and decision-making skills in key areas of self-esteem, sexual responsibility and reproductive health." (Devenish *et al.*, 1992: xiv).

Rita Margow, bekende opvoedkundige en skryfster van die boek Seks, wat om kinders te vertel, het in 1992 'n geslagsvoorligting-video, Seksopvoeding vir Kinders vrygestel wat veral gemik is op kinders van drie tot twaalf jaar. In die eerste deel van die video praat Margow met ouers oor die noodsaaklikheid van seksonderrig en hoe om dit aan te pak. Dan word aan kinders in die verskillende ouderdomsgroepe die werking van die geslagsorgane, die seksdaad en die regte gesindheid oor seks en verhoudings verduidelik. Seksuele molestering en die voorkoming daarvan word ook in die video behandel (Loubser, 1992: 20).

'n Opvoedkundige reeks wat tans (September 1993) op die SAUK se TV 1 kanaal vertoon word, One body, one life, is gemik op die adolessent en handel oor tienerseksualiteit en volwassewording. Onderwerpe soos tienerverhoudings, fisiologiese veranderinge by seuns en meisies, beheer van seksuele drange, masturbasie, liefkosery, voorhuwelikse seks, tienerswangerskappe, voorbehoedmiddels, geslagsiektes en andere word elke Dinsdagaand om 10:15 in die program behandel (Swanepoel, 1993: 48-49).

Love life, nog 'n opvoedkundige reeks wat handel oor tienerseksualiteit, gaan vanaf Oktober 1993 op die SAUK se TV1 kanaal vertoon. In dié reeks van dertien programme gaan ds. Christo Greyling, self 'n MIV-lyer, en 'n groep hoërskoolleerlinge

onderwerpe soos die verskil tussen liefde en verliefdheid, groepsdruk en hoe om dit te hanteer, seksuele verhoudinge, vigs en verwante temas behandel (Van Greunen, 1993: 17).

Weitsz (1990: v-viii) het 'n ondersoek gedoen na die wenslikheid van 'n ouerbegeleidingsprogram wat handel oor seksualiteit by die adolessent, sodat ouers en skole saam die probleme betreffende adolessente seksualiteit kan aanpak. Die meerderheid ouers van standerd vyf leerlinge in die Transvaalse Departement van Opvoeding aan wie vraelyste gestuur is, was ten gunste van 'n skoolgebaseerde ouerbegeleidingsprogram. Cronjé (1988) bevestig die voordele van 'n ouerbegeleidingsprogram soos deur Weitsz voorgestel en stel dan uiteindelik 'n program op in sy M.A.-tesis met die onderwerp, Die ontwikkeling van 'n ouerbegeleidingsprogram betreffende die fisieke en seksuele ontwikkeling van die adolessent. Die doel met die ouerbegeleidingsprogram word soos volg deur Cronjé (1988: 147) beskryf: "...om die ouers beter toe te rus om hulle adolessente kinders beter te begryp en te begelei, veral ten opsigte van die fisieke en seksuele ontwikkeling tydens adolessensie." Die program behoort met sukses in Suid-Afrikaanse skole aangebied te word, aangesien ouers wat aan bogenoemde program deelgeneem het dit as sinvol ervaar het, en verklaar het dat hulle na afloop van die program met groter vrymoedigheid en gemak met hul kinders oor seksuele aangeleenthede in gesprek kon tree.

5.6 Die funksie van geslagsvoorligting

Omvattende geslagsvoorligting word soos volg omskryf in Guidelines for comprehensive sexuality education (National Guidelines Task ..., 1991: 3):

"Sexuality education is a lifelong process of acquiring information and forming attitudes, beliefs, and values about identity, relationships, and intimacy. It encompasses sexual development, reproductive health, interpersonal relationships, affection, intimacy, body image, and gender roles. Sexuality education address the

biological, sociocultural, psychological, and spiritual dimensions of sexuality from (1) the cognitive domain, (2) the affective domain, and (3) the behavioral domain, including the skills to communicate effectively and make responsible decisions. Sexuality education seeks to assist children in understanding a positive view of sexuality, provide them with information and skills about taking care of their sexual health, and help them acquire skills to make decisions now and in the future."

Die funksie van geslagsvoorligting word bondig saamgevat deur die volgende:

"To enable each adolescent to develop PRIDE in themselves and their chosen lifestyle. PRIDE stands for:

PREPARING the individual for the physical changes in adolescence.

PROTECTING against hurt and exploitation by providing the necessary information and skills.

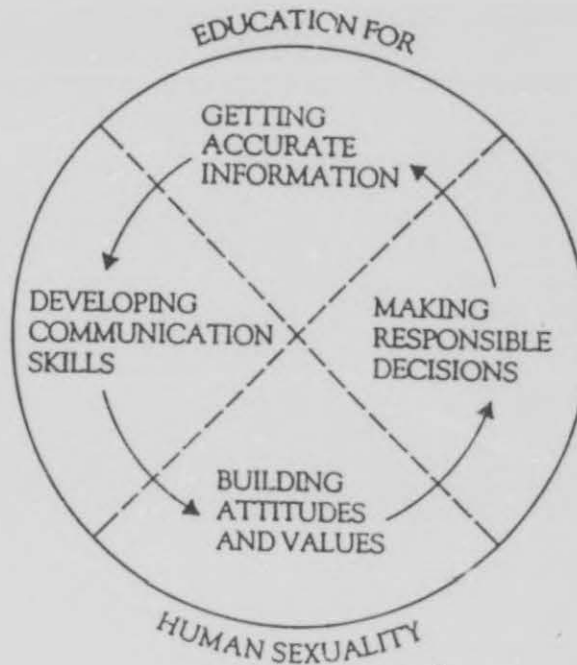
REMOVING fears and misconceptions regarding sexuality.

INFORMING and providing INSIGHT into one's sexuality, attitudes, beliefs and values.

DEVELOPING a positive self esteem.

EDUCATING about responsible sexual relationships, sexual decisions and choices available (Teenage pregnancy ..., 1991: 3-5; Devenish et al., 1992: xvii).

Die volgende diagram van D Calderwood in die werk About your sexuality, aangehaal in Devenish et al. (1992: xviii) beeld die funksie van geslagsvoorligting grafies uit:

Uit die voorafgaande kan daar dus tot die gevolgtrekking gekom word dat geslagsvoorligting alle aspekte van menswees omsluit, en dus 'n veel wyer funksie behoort te verrig as die tradisionele seksvoorligting, wat hoofsaaklik gemik is op liggaamlike ontwikkeling, voortplanting en hoe dit voorkom.

5.7 Die stand van gesins- en geslagsvoorligting in Kaaplandse hoërskole

Kagan (1989: 26) berig op die bevindings van Brownell (1988), Rostowsky (1982), Sarzin (1988) en Van Coeverden de Groot et al. (1985), dat geslagsvoorligtingprogramme in min skole in Suid-Afrika aangebied word, en waar dit wel

aangebied word die relevansie, benadering en omvattendheid van die programme onder verdenking staan.

Bogenoemde siening word verder ondersteun deur Burns (1987, 90), De Villiers (Neill, 1993: 11), asook die bevindings van 'n ondersoek deur Kagan (1989: 98) onder 260 standerd nege en tien leerlinge by 'n privaatskool in Kaapstad, oor hul bronne van seksuele inligting. Kagan het bevind dat skoolprogramme slegs vierde op die respondente se lys van bronne van seksuele inligting verskyn het.

Seydel (1992: 6) het in haar ondersoek oor die invloed van geslagsvoorligting op die kennis en houdings van seksueel aktiewe adolessente skoolmeisies, bevind dat geslagsvoorligting in skole in die Kaapse Skiereiland ontoereikend is en ook nie behoorlik aangebied word nie.

Dr. Sher, hoof van die Suid-Afrikaanse Instituut vir mediese navorsing, beklemtoon die oneffektiwiteit van geslagsvoorligting in skole: *"We have tried unsuccessfully for years to get into schools to educate our children on sex and Aids matters, but we were thwarted by the powers that be."* (Epidemic runs rampant, 1993: 21).

Op 13 November 1988 het die Minister van Opvoeding en Kultuur, Administrasie Volksraad, Mnr. P.J. Clase, aangekondig dat 'n navorsingspan onder die naam "Koester ons jeug 2000" gestig gaan word. Die algemene doel met die ondersoek was om die behoeftes en probleme van die jeug te identifiseer, sodat pro-aktiewe onderwysstrategieë uitgewerk kon word vir hulpverlening. Die loodskomitee is verdeel in drie taakgroepe wat afsonderlik na die volgende areas gekyk het:

- 1) Begeleiding van die adolessent na 'n gesonde huweliks- en gesinslewe in die toekoms. Geslagsvoorligting is ingesluit by hierdie ondersoek.
- 2) Die voorkoming en bekamping van alkohol- en dwelmmisbruik.

3) Vestiging van hoë morele waardes onder die jeug.

Die taakgroepe het in 1989 'n literatuurstudie van relevante navorsing plaaslik en oorsee gedoen, asook 'n empiriese ondersoek om nuwe data omtrent die behoeftes en probleme van Suid-Afrikaanse adolessente te verkry.

Tans word opvoedkundige programme ten opsigte van onder andere Kadette-opleiding, Burgerskapopleiding, Beroepsvoorligting, Gesins- en geslagsvoorligting, Bybelonderrig, Liggaamlike opvoeding, Morele en Fisiese ontwikkeling en Omgewingsopvoeding in skole van die Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop se Departement van Onderwys aangebied. Bogenoemde taakgroepe het die volgende tekortkominge met die programme wat tans in skole aangebied word, geïdentifiseer: Daar is nie genoeg tyd vir die aanbieding en afhandeling van die programme nie, en daar bestaan 'n behoefte aan beter opgeleide personeel vir die aanbieding van die programme. Ouers ontduik dikwels hul verantwoordelikheid ten opsigte van gesins- en geslagsvoorligting aan hul kinders, wat gevolglik die las op die onderwyser groter maak. Van die programme neem nie die verskeie ontwikkelingsfases waarin die leerlinge hul bevind in ag nie. Die programme word nie behoorlik aangepas by die behoeftes en norme van die spesifieke gemeenskap nie. Laastens word die programme ook nie by alle skole binne die departement aangebied nie.

Die slotsom waartoe die taakgroepe gekom het na evaluering van die navorsingsresultate, was dat bestaande voorligtingprogramme onvoldoende is en nie die behoeftes en probleme van die jongmens aanspreek nie. *"Owing to the complexity of society, children are, at an increasingly early age, being exposed to conflicting values and alien moralities for which they have not been prepared and against which they have no defence. From the findings of this investigation, it can justifiably be deduced that youth programmes that have been presented to date and for which this Department has been responsible, require reconsideration and renewal."* (KPA, 1990: 123). Hierdie bevindings bevestig dus die vermoedens en menings van die voorafgaande belanghebbendes dat geslagsvoorligtingprogramme in Kaaplandse skole

totaal ontoereikend is.

5.7.1 Algemene vereistes vir leerplanne

In enige skool dui die leergang op die spesifieke kursusse en die vakke wat binne die spesifieke kursusse in 'n sekere skool aangebied word. Die leerplan of sillabus daarenteen is 'n opsomming van die hooftrekke van die leerstof, vaardighede en houdings binne 'n spesifieke vakgebied. 'n Leerplan word vir 'n spesifieke groep leerlinge, op 'n spesifieke vlak, binne 'n spesifieke tydperk voorgeskryf.

Harmse en Kirstein (1980: 52-53) sien die leerstof wat in 'n leerplan vervat word as seleksies uit die werklikheid, dus as verteenwoordigend van die menslike lewenswerklikheid. Die gebruik van verhalende lektuur as aanvullend tot 'n gesinsvoortligtingprogram vir adolessente is dus juis toepaslik, aangesien verskeie aspekte van die menslike lewenswerklikheid in verhale uitbeeld word.

Dit is van die allergrootste belang dat die leerstof wat in leerplanne vervat is, moet aansluit by die kind se bepaalde ontwikkelingsstadium (KPA, 1990: 127). Die stelsel van gedifferensieerde onderwys in Suid-Afrika maak hiervoor voorsiening onder andere deur vakke in die hoër- en laergraad aan te bied. Aangesien leerplanne egter vir die gemiddelde leerling opgestel word, rus die onus in 'n groot mate op die onderwyser om binne klasverband voorsiening te maak vir individuele verskille tussen leerlinge.

Dit is noodsaaklik dat die verskillende opvoedingsdoelstellings van gemeenskappe weerspieël sal word in sillabusse. Met die instelling van model C skole op 1 April 1992 in Suid-Afrika, behoort 'n betrokke skool se opvoedingsdoelstellings nou dié van die gemeenskap te verteenwoordig. Dit is moontlik aangesien ouers in model C skole veel meer seggenskap het, deurdat hulle die religieuse en kulturele rigting van 'n skool kan bepaal, en ook leerplanne in ooreenstemming met die gemeenskap se waardes en

doelstellings kan bring (Ouer 'moet onderrig bepaal', 1992: 3; Drastiese plan vir skole, 1992: 1). So kan sekere gemeenskappe as konserwatief beskou word en ander as liberaal. In die tradisioneel-konserwatiewe gemeenskap sal die leerling opgevoed word om hul te verbind aan die bestaande lewensbeskouinge, norme en lewenswyses van die gemeenskap, terwyl die kind in 'n liberale gemeenskap eerder opgevoed word tot verdraagsaamheid teenoor verskillende lewenshoudinge en lewenswyses (Harmse & Kirstein, 1980: 24-25). Mense wat verskillende geloofsoortuigings huldig, verskil ook van mekaar wat die wese, sin en doel van die lewe betref. In ooreenstemming hiermee verskil hul dan ook ten opsigte van die doel waarmee hulle hul kinders opvoed. Vir die Christen dien Christus as voorbeeld en Sy uitsprake as rigsgaander vir die lewe waartoe die kind opgevoed moet word. Vir die Moslem dien die riglyne van die Koran as die voorbeeld. Hierdie aspek word behandel in die evaluering van die verhalende lektuur in 'n volgende hoofstuk en behoort deur die onderwyser in gedagte gehou te word by die toekenning van leesstof aan verskillende leerlinge (Harmse & Kirstein, 1980: 24-25).

Leerinhoud binne voorligtingleerplanne behoort volgens die volgende didaktiese beginsels georden te word:

Wanneer 'n leerplan volgens die simbiotiese beginsel georden word, veronderstel dit dat die leerling in aanraking met die werklikheid self gebring moet word. Die voorligtingleerplanne van die Kaaplandse Departement van Onderwys is nie volgens die simbiotiese beginsel georden nie, want verskynsels wat die moderne samelewing kenmerk soos vigs, homoseksualisme, depressie, en dieetsiektes word nie in die leerplanne behandel nie. In die leerplanne van die Departement van Onderwys en Kultuur word die simbiotiese beginsel wel toegepas deurdat vigs, veneriese siektes, en die gevolge van promiskuiteit in die leerplanne voorkom. Daar word egter in laasgenoemde program geen voorsiening gemaak vir die hantering van verskynsels soos homoseksualiteit, dieetsiektes en selfmoord nie.

Volgens die heemkundige beginsel moet die bekende ervaringswêreld van die leerling as uitgangspunt dien. So byvoorbeeld kan morele waardes wat vreemd is aan 'n

betrokke gemeenskap, nie aan leerlinge uit so 'n gemeenskap oorgedra word nie. Die leerplanne van beide die Kaaplandse Departement van Onderwys en die Departement van Onderwys en Kultuur neem nie hierdie beginsel genoegsaam in ag nie, en bevat geen voorskrifte hieromtrent nie. Bogenoemde bevinding word ondersteun deur die taakgroepe van die Koester-ons-jeug-program wat reeds bevind dat leerplanne nie behoorlik aangepas is by die behoeftes en norme van die spesifieke gemeenskap nie.

Die integreringsbeginsel veronderstel die verwydering van grense tussen leerstofgebiede. Gesinsvoorligting behoort nie as 'n aparte vak, losstaande van ander vakke, aangebied te word nie (Calitz et al., 1982: 51). So kan die seksualiteit van die adolessent in geslagsvoorligting nuttig aansluit by die behandeling van die voorplantingsorgane van die mens in 'n biologiese klas. Die onderskeie voorligtingleerplanne van die verskillende departemente maak ook nie voorsiening vir die integreringsbeginsel nie. Geen raakpunte en moontlike oorvleueling met ander vakgebiede word in die gesinsvoorligtingprogramme vermeld nie.

5.7.2 Bestaande leerplanne vir gesinsvoorligting in Kaaplandse hoërskole

Gesinsvoorligtingprogramme is in 1978 in skole van die Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop se Departement van Onderwys ingestel, met die ingebruikneming van 'n Kernprogram vir gesinsvoorligting (KPA, 1978a). Die instelling van die Kernprogram vir gesinsvoorligting word deur die betrokke onderwysdepartement beskou as 'n daadwerklike stap om "die waarde van 'n hegte gesinsverband met alles wat dit behels, van kleins af by die jeug tuis te bring, asook om geleenthede te skep vir individuele hulp en leiding aan jongmense in verband met intiem-persoonlike probleme, wat kenmerkend is in bepaalde stadiums van die mense se ontwikkeling." (KPA, 1978b: i). Die doelstellings van gesinsvoorligting word in die

Kernprogram uiteengesit en verskyn in bylae 2 van die ondersoek.

Daar bestaan 'n leerplan vir skoolvoorligting in die Departement van Onderwys en Kultuur, naamlik die Handleiding en program vir skoolvoorligting in standerd 5 tot standerd 10 (Departement van Onderwys en Kultuur, 1991).

In bogenoemde publikasie vorm gesinsvoorligting slegs 'n onderafdeling van die vak skoolvoorligting. Skoolvoorligting word vir die eerste keer in standerd vyf aan leerlinge van die Departement van Onderwys en Kultuur aangebied.

Daar bestaan geen gesinsvoorligtingprogram in die Departement Onderwys en Opleiding nie.

Vervolgens sal in meer detail gekyk word na die leerplanne vir voorligting en gesinsvoorligting wat tans in die betrokke onderwysdepartemente bestaan.

Die volgende leerstofeenhede in die Kernprogram vir gesinsvoorligting (KPA, 1978a: 8-13) en die Handleiding en skema vir sielkundige en voorligtingswerk in sekondêre standerds (KPA, [19?]: 4-9) van die Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop se Departement van Onderwys, wys direk op gesins-, geslags-, sosiale en persoonlikheidsvoorligting (KPA, 1978a: 8-13).

(Die Kernprogram vir gesinsvoorligting vir standerd ses tot tien verskyn in bylae 3 van die ondersoek).

(Vir die doeleindes van hierdie ondersoek bestaan die junior sekondêre fase uit standerds ses en sewe, en die senior sekondêre fase uit standerds agt, nege en tien, behalwe waar anders vermeld.)

JUNIOR SEKONDÊR

Sosiale en persoonlikheidsprobleme

- Stokkiesdraai, vuil taal, leuentaai, aggressiwiteit, ens.

Menslike verhoudinge

- Ouers, onderwysers, ander leerlinge, algemene publiek

Algemene gedrag in die openbaar

Fisiese, liggaamlike veranderinge

Emosionele rypwording

Morele en religieuse waardes

- Persoonlike norme en standaarde
- Populariteit en standaarde
- Reg of verkeerd
- Betekenis, doel van lewe
- Lewensfilosofie en omgewingsinvloede
- Redes vir morele kode in gemeenskap

Probleemoplossing

- Tegnieke

Misverstande

Uitgaan

- Waardes
- Oorwegings bv. ouderdom, tipes uitgaan

- Keuse van maat
- Ouers se mening
- Uitdrukking van toegeneentheid

Vas uitgaan

- Waarom
- Norme en standaarde
- Voor- en nadele
- Breek van 'n kys

Afwykende gedrag

- Alkoholmisbruik
- Dwelmmisbruik

Gesinsverhoudinge

- Oplossing van probleme

SENIOR SEKONDÊR

Menslike verhoudinge

- As adolessent met die teenoorgetelde geslag, ouer persone, meerderes
- As volwassenes: bv. in huwelik, in gemeenskap

Uitgaan

- Keuse van maat
- Vas uitgaan kan lei tot 'n verlwing

Seksualiteit

- Plek van geslagtelikheid in ons lewens
- Manlikheid en vroulikheid
- Veranderende rolle in samelewing
- Gedragkode vir geslagte

Verlowing

- Voordele en verantwoordelikheid
- Verbreking van verlowing

Huwelik

- Sekulêre beskouing oor huwelik - blote kontrak
- Bybelse grondslae
- Aspekte van suksesvolle huwelik
- Gereedheid vir huwelik
- Lewensaspirasies of doelstellings
- Huwelikslewe dag vir dag
- Egskeiding: oorsake, gevolge, probleme
- Lewensfilosofie van huwelikspaar bv. geloof, politiek
- Reëls vir konstruktiewe verskille

Gesin

- Eienskappe van ideale gesin
- Watter soort gesin wil jy eendag hê
- Verantwoordelikhede van gesin
- Funksies
- Bou van gesin
- Gesinsbeplanning
- Voorgeboortelike versorging
- Aanpassing, tyd, aandag wat baba verg

- Kinderversorging : Basiese beginsels van kindersorg
- : Oordra van sin vir waardes aan kinders
- : Dissipline
- : Geslagsvoorligting aan die kind

Die volgende leerstofeenhede in die voorligtingleerplan van die Departement van Onderwys en Kultuur (1991: 40-57) wys op gesins- en geslagsvoorligting, asook op sosiale en persoonlikheidsvoorligting:

(Die Handleiding en program vir skoolvoorligting in die Departement van Onderwys en Kultuur, standerds ses tot nege, verskyn in bylae 4 van hierdie ondersoek.)

JUNIOR SEKONDÊR

Wangedrag

- Stokkiesdraaiery
- Jeugmisdaad
- Drankmisbruik
- Dwelmmisbruik
- Promiskuiteit : aanleidende faktore
- : gevolge bv. skade aan selfbeeld, tienerswangerskappe, veneriese siektes, vigs, tienerhuwelike

Eie identiteit/ Selfbeeld

- Ontwikkeling van positiewe selfkonsep
- Selfkennis t.o.v. persoonlikheid, aanleg, belangstelling

- Selfvertroue
- Selfaanvaarding
- Selfmotivering
- Persoonlikheidseienskappe soos vriendelikheid, verdraagsaamheid, verantwoordelikheid
- Karaktereenskappe soos selfdisipline, eerlikheid, getrouheid, lojaliteit

Kommunikasie

- Belangrikheid en omskrywing
- Kommunikasievaardighede

Onafhanklikheid

- Emansipasie en selfstandigheid
- Besluitneming: belangrikheid en beginsel
: besluitnemingsproses

Liefde

- Die self, gesinsgenote, teenoorgestelde geslag, die Skepper

Gesin

- Rol van gesinslede: regte, voorregte, pligte, verpligtinge
- Spanning en konflik : aanleidende faktore
: hantering
: voorkoming
- Positiewe reaksie op ouerlike leiding

SENIOR SEKONDÊR

(Sluit in net standerds agt en nege. Geen gesins- of geslagsvoorligting word in standerd tien in skole van die Departement van Onderwys en Kultuur aangebied nie.)

Eie identiteit/ Selfbeeld

- Ontwikkeling van positiewe selfkonsep
- Selfvertroue
- Selfkritiek, aanvaarding van kritiek
- Ontwikkeling van persoonlikheidseienskappe
- Selfaktualisering: betekenis en belangrikheid
- Positiewe lewensbeskouing en lewenshouding

Goeie menseverhoudinge

- gemeenskap
- huwelik

Norme en ontwikkeling van positiewe waardesisteem

- Liefde en verliefdheid
- Promiskuiteit en maatskaplike euwels

Kommunikasie

- Riglyne vir doeltreffende kommunikasie bv. aktiewe luister, begrip, aanvaarding

Volwassenheid

- kenmerke van volwassenheid bv. verantwoordelikeheid, selfstandigheid
- Vryheid: verantwoordelikeheid en onverantwoordelikeheid
- Gesinsverhoudinge

- Ouers teenoor kinders
- Kinders teenoor ouers
- Ouers teenoor mekaar

Huisgodsdienst

- Bindende faktor

Gesag en norme binne gesinstruktuur

- Outoritêr, demokraties, permissief
- Morele standaarde as basis vir gesinslewe

Gesin as basis vir bevrediging van behoeftes:

- Veiligheid en geborgenheid
- Warmte en liefde
- Opvoeding
- Selfaktualisering

Konflik, spanning, depressie in gesin

- Aanleidende faktore
- Hantering
- Voorkoming

Emansipasie, Onafhanklikheid van ouers

- Verantwoordelikheid

Kindermolestering/ kindermishandeling

- Voorkoming en bekamping

Huwelik

- Voorbereiding

- Keuse van lewensmaat
- Toekomstige ouer
- Egskeiding, faktore wat aanleiding gee

As daar in meer detail na die inhoud van bogenoemde leerplanne gekyk word, stem dit in 'n groot mate ooreen met aanbevole onderwerpe wat in die "Koester-ons-jeug-2000"-ondersoek voorgestel word. Daar is egter verskeie belangrike onderwerpe wat dikwels knelpunte vir die hedendaagse adolessente is, soos aanvaarding van die eie liggaam en masturbasie, kennis van geslagsomgang - die fisiologie, emosies betrokke, higiëne, geboortebepערking en geslagsiektes wat glad nie, of nie intensief genoeg, behandel word nie. Verdere temas wat ook nie in die huidige leerplanne ingesluit is nie, is homoseksualiteit, lesbianisme, verkragting, bloedskanie en kinderprostitusie.

5.7.3 Enkele voorstelle ten opsigte van geslagsvoorligting

Uit die "Koester ons jeug 2000"-ondersoek is die voorstel gemaak om 'n omvattende "Opvoeding-vir-lewe"-program in die lewe te roep. *"In our complex society the child's need and distress, particularly in respect of moral and other questions, and certain specific life skills, have become increasingly urgent. It may, moreover, be deduced that the so-called 'hidden curriculum' no longer arms and equips present-day children adequately. From the investigation the child's need for guidance in respect of several matters such as the relationships with the opposite sex, dealing with crises, and alcohol and drug abuse became increasingly clear. These findings are continuously confirmed by reports in the media. Conscious and planned support in this regard appears to be essential and indicates a need for a specific Education for Living programme."* (KPA, 1990: 125).

Seydel (1992: 173) onderskryf die beginsel van 'n omvattende Opvoeding-vir-lewe-

program en wys terselfdertyd daarop dat geslagsvoorligting nie in isolasie met die res van die skoolleerplan aangebied moet word nie. *"The recommendation to integrate sex education into the existing educational curricula is possibly the most feasible method of accomplishing the goals and objectives of sex education. (Seydel, 1992: 173). Sex education should not be taught in isolation, but rather be part of a general lifeskills programme which should be incorporated into the school curriculum."* (Seydel, 1992: 176).

Die volgende aanbevelings is deur die "Koester ons jeug 2000"-taakgroep, wat verantwoordelik was vir die vestiging van hoë morele waardes, voorgestel:

'n Bybelonderrigprogram moet gedurende primêre opvoeding aangebied word. Dit moet inligting oor die Bybel en Bybelse waardes, asook oor algemene waardes wat nastrewenswaardig is, insluit. In die sekondêre skoolfase moet modules aangebied word waar leerlinge sekere vaardighede soos probleemoplossingstegnieke aanleer en ontwikkel. Die programmodules moet inligting oor onder andere okkultisme, satanisme, ander gelowe en ideologieë, die invloed van televisie, video's en films oor morele waardes, seksuele waardes en gedrag, asook die invloed van maats oordra.

Wat betref 'n program vir geslagsvoorligting is die volgende aanbevelings ten opsigte van inhoud gemaak (KPA, 1990: 114-116):

Kennis van menslike fisiologie, asook fisiese veranderinge van die liggaam tydens adolessensie

Kennis van heteroseksuele verhoudings:

- Kodes vir gedrag

- Die verskil tussen liefde en verliefheid

Kleredrag: hoe om aantreklik maar nie uitlokkend aan te trek

Kennis van geslagsomgang

- Die fisiologie
- Emosies betrokke
- Higiëne
- Geboortebepërking
- Geslagsiektes (vigs)

Kennis ten opsigte van seksuele patalogie

- Seksuele molestering
- Bloedskande
- Homoseksualiteit, Lesbianisme
- Verkragting
- Kinderprostitusie

Adolessente se aanvaarding van hul eie seksualiteit en die ontwikkeling van 'n eie seksuele identiteit

Aanvaarding van die eie liggaam, ook masturbasie

Opbou van 'n eties-morele raamwerk waarbinne die adolessent verantwoordelike keuses ten opsigte van sy eie seksuele lewe kan maak, en die oordra van hoë morele waardes

Invloed van portuurgroep

Streshantering (hoe om teleurstellings te verwerk)

Geestelike welsyn, met spesifieke verwysing na eetafwykings soos Bulimie en Anorexia Nervosa, asook depressie en selfmoord

Aggressiewe gedrag en kriminele oortredings (jeugmisdaad)

Kritiese evaluering van video's, films en literatuur

Kenmerke van die moderne samelewing, met verwysing na die veranderende rolle van mans en vroue

Tienerswangerskappe

Volgens verdere aanbevelings behoort die volgende temas wat wel in sekere programme aangebied word, uitgebrei te word:

Geslagsvoorligting (voorbereiding vir 'n huweliks- en gesinslewe asook bevordering van die kwaliteit van gesinslewe, kommunikasie in die gesin)

Seksuele patologie (homoseksualiteit, lesbianisme)

Hantering van lewensvaardighede (krisishantering, probleemoplossing)

Voorkoming van alkohol- en dwelmmisbruik

Nuttige vryetydsbesteding

In Koester ons jeug 2000 (KPA, 1990: 127) word klem gelê op die feit dat die behoeftes en probleme van 'n spesifieke gemeenskap in ag geneem moet word by die aanbieding van 'n Opvoeding-vir-lewe-program. Dit is belangrik dat waardes wat op skool geleer word nie sal verskil van waardes wat die kind by die huis teëkom nie. Die ouergemeenskap behoort dus deur byvoorbeeld die ouerverenigings ten volle ingelig te word oor die doel en waarde van 'n opvoeding-vir-lewe-program.

Volgens verdere aanbevelings behoort die Opvoeding-vir-lewe-program ook 'n

Christelike karakter te weerspieël in ooreenkoms met die wet op Nasionale Opvoedkunde Beleid van 1967 (KPA, 1990: 132).

Om die program 'n noodsaaklike geïntegreerde status te gee, is dit nodig om die kundigheid van organisasies buite die skool te benut. Die kundigheid van sosiale en welsynsdienste, onder andere dié van die Departement van Nasionale Gesondheid en Bevolkingsontwikkeling, behoort toenemend gebruik te word veral in verband met die vestiging van 'n gesonde gesinslewe en ontwikkeling van seksualiteit by die jeug. Kerk, kultuur- en gemeenskapsorganisasies moet oor die Opvoeding-vir-lewe-program ingelig word en behoort 'n ondersteunende funksie te verrig (KPA, 1990: 121).

Die opleiding van onderwysers vir die aanbieding van 'n Opvoeding-vir-lewe-program het ook aandag gekry in Koester ons jeug 2000, en die volgende aanbevelings is gemaak:

Voornemende onderwysers wat met voorgraadse en diplomastudie besig is, behoort 'n spesiale kursus in Opvoeding-vir-lewe te volg, wat so 'n onderwyser dan kwalifiseer as opgelei om die program aan te bied. In die kursus behoort onderwysers toegerus te word met didaktiese vaardighede soos byvoorbeeld hoe om morele waardes oor te dra. Studente wat die Opvoeding-vir-lewe-kursus wil neem, moet self aan psigometriese toetse onderwerp word voor die aanvang en na die afhandeling van die kursus.

Daar behoort ook voorsiening gemaak te word vir verdere spesialis-opleiding in Opvoeding-vir-lewe deur byvoorbeeld B.Ed. studies. Onderwysers behoort na afloop van die gevorderde studie in staat te wees om afwykende gedrag in leerlinge te identifiseer, die nodige ondersteuning te verleen, asook om saam te werk met ander spesialiste in die oplossing van probleemgevalle.

Die bestuurspan van 'n skool, in besonder die skoolhoof, behoort opgelei te word om 'n Opvoeding-vir-lewe-program in skole te beplan en te implementeer wat in voeling is met die vereistes en waardes van die gemeenskap waarin die skool hom bevind. Dit sal ook die bestuurspan se verantwoordelikheid wees om probleme met die aanbieding van so 'n program te identifiseer en oplossings daarvoor te kry. Die onus rus op die bestuurspan om die samewerking en hulp van ander buite-instansies te verkry met die aanbieding van die program. Dit is ook die skoolhoof se verantwoordelikheid om 'n klimaat van samewerking en betrokkenheid onder personeel vir leerlinge se probleme te kweek (KPA, 1990: 72-74). Seydel (1992: 173), Dey (1990: 236), Weitsz (1988: 123) en Van der Walt (1990: 224) ondersteun die standpunt dat die effektiwiteit van geslagsvoorligtingprogramme in skole grootliks afhanklik is van goed opgeleide onderwysers wat dit kan aanbied.

Dit is van die allergrootste belang dat geslagsvoorligting-programme wat in skole in Suid-Afrika aangebied word, gereeld geëvalueer word teen die funksies van omvattende geslagsvoorligting soos vroeër bespreek, en dat voorstelle uit die "Koester-ons-jeug-2000"-ondersoek toegepas sal word, ten einde die effektiwiteit en maksimum invloed van die programme te verseker.

5.8 Groepsbesprekings as moontlike aanbiedingswyse van leerplanne

'n Metode waardeur daar voorsiening gemaak kan word vir die individuele verskille tussen leerlinge, is dié van groepsterapie of groepsbesprekings. Volgens die groepeeringsbeginsel word leerlinge op die een of ander grondslag in sogenaamde "homogene" groepe onderverdeel en word die onderrig van die verskillende groepe

dan by die "homogene" aard van die leerlinge aangepas. 'n Homogene groep stel dus die onderwyser in staat om ten minste sekere gedeeltes van die leerstofontsluiting te hanteer asof hy dit net vir een leerling aanbied, terwyl al die leerlinge ewe veel daarby baat (Harmse & Kirstein, 1980: 133-134). Die geslaagdheid van groepsonderrig sal egter afhang van hoe deeglik die onderwyser elke kind en sy persoonlike omstandighede ken, asook van sy vermoë om die groepe sinvol daarvolgens te diversifiseer.

Taylor (1983: 25-26) berig oor die sukses van groepsbesprekings by die aanbieding van verskeie geslagsvoorligtingprogramme aan 'n Amerikaanse universiteit. Meer as 'n derde van die 133 universiteitstudente wat geslagsvoorligtingprogramme bygewoon en aan die ondersoek deelgeneem het, het laat blyk dat groepsbesprekings die katalisator vir houdingsveranderinge was. "The two groups also agreed that the class and group discussions (34%, 44%) were the most important factors in contributing to any change." (Taylor, 1983: 25).

Een van die primêre doelstellings met groepsbesprekings is om 'n verskeidenheid gedagtes en menings van die individuele lede van die groep te verkry, waaruit dan uiteindelik realistiese en aanvaarbare standpunte deur die groep geformuleer kan word. Die strewe moet voortdurend wees om by elke leerling die gewilligheid en gretigheid te ontwikkel om binne die groep aan die bespreking deel te neem, asook om krities na die standpunte van ander te luister, om dit sinvol te evalueer en te verwerk met die oog op die ontwikkeling van gesonde morele waardes en 'n sosiaal aanvaarbare lewensbeskouing (KPA, 1981: 36-37).

Die groepeeringsmetode word veral aanbeveel by die gebruik van verhalende lektuur in gesins- en geslagsvoorligtingprogramme. Die metode leen hom spesifiek tot nuttige groepsbesprekings met leerlinge vanuit dieselfde sosio-ekonomiese klas, wat hulle in

min of meer soortgelyke omstandighede bevind. In die afdeling waarin jeugverhale geëvalueer word, word duidelike riglyne hieroor gegee om die onderwyser tot hulp te wees.

HOOFSTUK 6

DEFINIËRING VAN DIE KAAPLANDSE SAMELEWING

Dit is nodig om 'n kort beskrywing van die bevolkingsamestelling en unieke kenmerke van die Kaaplandse samelewing te verskaf, aangesien hierdie ondersoek spesifiek gemik is op gebruik in gesinsvoorligtingprogramme in Kaaplandse hoërskole.

Uit die jongste sensusopname van die Sentrale statistiekdiens in 1991 is die volgende syfers met betrekking tot die bevolkingsamestelling van Kaapland gegee:

In Kaapland woon daar ongeveer 1 772 761 swartes, 39 729 Asiërs, 2 488 523 kleurlinge, en 1 214 952 blankes (Bruin Kapenaars ..., 1992: 3).

Die swart bevolking kan ingedeel word in vier hoofgroepe, die Nguni, Sotho, Tsonga en die Venda. In Suid-Afrika kom hoofsaaklik die Nguni-groep voor wat weer ingedeel kan word in die Zoeloe, die Xhosa en die Ndebele. Onder die Nguni-groep is Xhosa, Zoeloe, Noord-Sotho en Suid-Sotho die tale wat deur die grootste persentasie swartmense gepraat word. Volgens die 1991-sensusopname is 68,6% van alle swartes in Suid-Afrika gekersten en behoort hulle aan 'n verskeidenheid Christelike kerke (Sentrale statistiekdiens, 1991a).

Van die Asiërs praat 73,4 % Engels en 1,2% Afrikaans (Sentrale Statistiekdiens, 1991b: 10). Die Asiërs hang hoofsaaklik die Hindoe-geloof aan (64,4%), en 20% is volgelinge van Islam (Sentrale Statistiekdiens, 1991b: 12).

Die kleurlingbevolking kom hoofsaaklik in Wes-Kaapland voor en 73,5% is Afrikaanssprekend, terwyl 10,3% Engelssprekend is. Die kleurlinge hang hoofsaaklik Christelike godsdienste aan; slegs 6,7 persent van alle kleurlinge hang die Islamitiese geloof aan. Sowat 25,8% behoort tot die Nederduitse Gereformeerde Kerk en 10,1% behoort tot die Rooms Katolieke Kerk (Sentrale Statistiekdiens, 1991b: 10-12).

In die verslag van die RGN-ondersoek na tussengroepverhoudinge (RGN, 1985: 40), word daarop gewys dat die Afrikaanssprekende kleurling die Afrikaner se etnisiteit deel met faktore soos 'n Christelike lewensbeskouing en kultuurerfenis.

Volgens die Offisiële Jaarboek van Suid-Afrika (1991: 30-31) is die blankes hoofsaaklik Afrikaans- en Engelssprekend en huldig 'n Christelik Protestantse geloofsoortuiging.

Uit die voorafgaande statistiek blyk dit dat hoofsaaklik die blanke en kleurling Afrikaans as huistaal het. Daar word dus veronderstel dat hoofsaaklik lede van bogenoemde twee groepe Afrikaanse jeugverhale sal lees, en daarom behoort die norme en waardes wat van toepassing is op spesifiek blankes en kleurlinge as riglyn te dien in die evaluering van jeugverhale.

Die oorgrote meerderheid blankes en kleurlinge hang die Judaïsties-Christelike godsdiens aan, wat die Bybel as grondslag het. In hierdie ondersoek is morele waardes dus vanuit die perspektief van die Christelike godsdiens benader. Norme wat afgelei word uit hierdie godsdiens is byvoorbeeld dat seks voor die huwelik verkeerd is, en dat dit verkeerd is om seksueel losbandig te leef.

Dit is egter so dat hedendaagse norme verskil van dié van vroeër jare, as gevolg van faktore soos toenemende sekularisasie, verstedeliking, die groter vryheid van die jeug, en die emansipasie van die vrou. Seks word goedgekeur buite die huwelik, solank daar romantiese liefde by betrokke is. Seks word ook nie meer gesien as bloot ter wille van voortplanting nie, maar veral ter wille van die plesier wat dit verskaf. Die klem lê op seksuele vervulling by beide die man en die vrou, sonder vrees vir swangerskappe, as gevolg van moderne voorbehoedsmiddels wat beskikbaar is. Die nuwe seksuele moraliteit het ook by jongmense inslag gevind, want 'n verhoogde permissiwiteit kom onder die jeug van vandag voor (RGN, 1987: 208-209).

Die onus rus dus op die onderwyser wat geslagsvoorligting aanbied en jeugverhale vir sy leerlinge aanbeveel, om op hoogte te wees van die norme en morele waardes wat in sy spesifieke gemeenskap geld, sodat hy jeugverhale wat ooreenstemmende morele waardes vertoon, kan selekteer. Hierdie ondersoek poog dan ook om die onderwyser hier tot hulp te wees, deur die verskillende morele waardes wat in die jeugverhale uitgebeeld word uit te wys en kortliks te bespreek.

HOOFSTUK 7

TESOURUS

Vervolgens word 'n lys van terme, afgelei uit die leerstofeenhede wat in die leerplanne van die onderskeie onderwysdepartemente gedek word, gegee. Die moontlike geskiktheid van die verhale in die bibliografie vir gebruik in 'n gesinsvoorligtingprogram sal ondersoek word na aanleiding van die lys terme wat hier uiteengesit word.

ABORSIES

BUIITE-EGTELIKE SWANGERSKAPPE kyk TIENERSWANGERSKAPPE

DOOD

DOODSTRAF

EMANSIPASIE kyk ONAFHANKLIKHEID

ETIEK

Morele waardes

Religieuse waardes

Sosiale norme

FISIOLOGIESE VERANDERINGE

Baard

Borste

Menstruasie

GEBOORTEBEPERKING kyk VOORBEHOEDMIDDELS

GELD

GESINNE

Aannemings

Egskeidings

Enkelouer-gesinne

Gesinsverhoudings

Hersaamgestelde gesinne

Huwelike - lewensmaats

- tienerhuwelike

Ouer-tienerverhoudings

Saamwoon

Stiefouers

GESINSBEPLANNING kyk VOORBEHOEDMIDDELS

GESINSVOORLIGTING kyk GESLAGSVOORLIGTING

GESLAGSIEKTES

Gonoree

Herpes

Sifilis

Vigs

GESLAGSOMGANG kyk SEKS

GESLAGSVOORLIGTING

GODSDIENS

Christelike godsdiens

Judaïsme

GODSDIENSVORME

Nuwe-Era-Beweging

Okkultisme

Satanisme

KINDERSORG

KLEREDRAG

KOÏTUS kyk SEKS

KOMMUNIKASIE

LEWENSVAAARDIGHEDE

Besluitneming

Krisishantering

Probleemoplossing

LIEFDE

Kalwerliefde

Verliefdheid

LIGGAAMLIKE VERANDERINGE kyk FISILOGIESE VERANDERINGE

MORELE ONTWIKKELING kyk ETIEK

ONAFHANKLIKHEID

ONGEHUDE MOEDERS kyk TIENERSWANGERSKAPPE

PATOLOGIE

Depressie

Dieetsiektes - Anoreksie

- Bulimie

Emosies

Geestelike welsyn

Selfmoord

Spanning, stres

PERSOONLIKE IDENTITEIT

Selfaanvaarding

Selfbeeld

Selfkennis

Selfmotivering

PORTUURGROEP

Maats

RELIGIE kyk GODSDIENS

SEKS

Koïtus

Liefkosings

Maagdelikheid

Voorhuwelikse seks

Masturbasie

SEKSUALITEIT

SEKSOPVOEDING kyk GESLAGSVOORLIGTING

SEKSUELE AFWYKINGS

Homoseksualiteit

Lesbianisme

Sodomie

Transvestisme

SEKSUELE WANPRAKTYKE

Bloedskande

Kindermolestering

Prostitusie

Seksuele molestering

Verkragting

SOSIALE WANGEDRAG

Aggressiwiteit

Alkoholisme

Diefstal

Drankmisbruik

Dwelmmisbruik

Dwelmlawing

Jeugmisdaad

Promiskuiteit

Stokkiesdraai

TELEVISIE

TIENERSWANGERSKAPPE

TIENERVERHOUDINGS

Kys

Liefdesteleurstellings

Vas uitgaan

VENERIESE SIEKTES kyk GESLAGSIEKTES

VERLOWINGS

VOORBEHOEDMIDDELS

Diafragmas

Kondome

Pil

Spermdoders

HOOFSTUK 8

BIBLIOGRAFIE

Die bibliografie bestaan uit geselekteerde Afrikaanse lektuur wat aanvullend tot 'n gesinsvoorligtingprogram in skole gebruik kan word. In die keuse van jeugverhale is onder andere gebruik gemaak van Boekekeur, die Kaaplandse Onderwysdepartement se lys van goedgekeurde boeke vir hoërskoolbiblioteke en -mediasentrums.

1

Bibliografiese besonderhede

Baker, Eleanor

Daar is spore op die maan. Pretoria: HAUM, 1991.

87p.; 21 cm.

ISBN 0-986-3142-2

Evaluasie

Tom se moeder is dood toe hy nog baie jonk was. Sy vader trou weer en hy ondervind probleme om sy stiefmoeder te aanvaar. Tom se verhouding met Emma, met wie hy so te sê saam grootgeword het, is aanvanklik bloot platonies aangesien Emma 'n vriend het, Karel, met wie sy "vas gekys" is (p. 15). Tom leer vir Emma bestuur en sy ry hom per ongeluk raak. Die ongeluk maak 'n groot indruk op beide Emma en Tom, en albei word meer volwasse. "*Dit is 'n ongeluk waaruit ek baie geleer het. Dit het my hopelik wyser gemaak...*" (p. 58).

Didaktiese waardebeoordeling

Die twee hoofkarakters se ontluikende gevoelens vir mekaar word in die verhaal uitgebeeld. Tom is aan die woord op bladsy 34: "*Hoe gaan sy ooit weet ek beskou haar nie as my suster nie en as ek daar gaan kuier is dit nie net om met Dawid te kattermaai of na sy nuutste 'navorsing' te luister nie.*" Ook Emma raak op 'n nuwe

manier bewus van Tom: *"Ek het Tom gesoen....Ek kon dit nie help nie, ek het afgebuk en hom op sy voorkop gesoen."* (p. 57).

Dawid, Emma se dertienjarige boetie, toon 'n groot belangstelling in seks. *"Behalwe sy fiets, sy hamster, sy seëlversameling en sy brandkas, is seks sy grootste belangstelling."* (p. 2). *"Hy het Wat elke jong meisie moet weet uit my kas gesteel."* (p. 9). Die karakter Dawid word deur die outeur gebruik om die jong adolessent se behoefte aan inligting in verband met die seksuele te illustreer. Snyman (1987: 13) verwoord dit soos volg: *"Die jeugdige se drange lei daartoe dat hy inligting soek oor alles wat met die seksuele saamhang - vandaar bv. die gekrap in boeke, aflluistering van volwassenes en gesprekke onder mekaar."*

Emma word gekonfronteer met die seksuele in haar verhouding met Karel. *"Karel kan 'n cirip wees as hy romanties raak. Ek dink hy dink hy laat my tone krul as hy sy oë leep maak en so heserig na my begin gryp, maar dit werk nie vir my nie."* (p. 14). Druk van die portuurgroep word uitgebeeld wanneer die karakter Karel vir Emma voor 'n ultimatum stel om die Pil te gebruik indien sy wil voortgaan met hul verhouding. Emma toon hoë morele waardes wanneer sy Karel se eis verwerp en eerder hul verhouding verbreek. Tom se morele waardes en sy siening oor Karel se gedrag manifesteer in sy woorde *"Meng jou met die semels..."* (p. 77).

Volwassenes in die verhaal verteenwoordig behoudende morele waardes. Tom se vader wil nie eers saambly met sy nuwe vrou nie en hulle trou dadelik: *"...maar dit blyk Pa is inderdaad van 'n ander geslag en beskou so iets as immoreel en nie 'n goeie voorbeeld vir my nie."* (p. 12).

Teenoor die morele waardes van Tom en Emma, word die gebrek aan morele waardes deur die karakter Louise uitgebeeld. Louise se moeder laat haar die Pil gebruik omdat sy reeds 'n geruime tyd met haar vriend seks het.

Die verhaal het as tema die ontwakende seksualiteit van die adolessent, veral sy nuuskierigheid oor seks. Laasgenoemde aspek word goed deur die karakter Dawid uitgebeeld. Dié werk kan gebruik word om byvoorbeeld junior leerlinge elk te laat vertel

waar hulle van seks gehoor het, wat hulle gehoor het en by wie. Totaal verkeerde inligting wat dikwels deur die portuurgroep oorgedra word, kan so onder die loep geneem word.

'n Debat of besprekingsgroep oor die moderne verskynsel van saamwoon en veral die nadele van so 'n instelling, kan aangebied word. In die verhaal Tuin van die geel magrietjies (Maartens, 1981) word die tema saamwoon omvattend uitgebeeld. 'n Module wat aandag behoort te kry, is dié van besluitnemingsvaardighede, veral wanneer leerlinge blootgestel word aan groepsdruk, soos die karakter Emma in die verhaal.

In die verhaal word die titel van die boek oor geslagsvoorligting, Wat elke jong meisie moet weet verkeerdelik aangegee. Die korrekte titel is Wat elke meisie moet weet. Wat elke meisie moet weet (Van Elfen, 1985a) en Wat elke seun moet weet (Van Elfen, 1985b) kan aanbeveel word as vaklektuur oor geslagsaangeleenthede, veral vir die jong adolessent.

Spore op die maan het die Scheepersprys vir jeuglektuur in 1992 ontvang.

Tesourusterme

Besluitneming, Etiek, Geslagsvoorligting, Lewensvaardighede, Liefde, Morele waardes, Pil, Seksualiteit, Stiefouers, Tienerverhoudings, Voorbehoedmiddels

2

Bibliografiese besonderhede

Bakkes, Margaret

Elegie vir 'n onbekende. Kaapstad: Tafelberg, 1984.

130 p.; 21 cm.

ISBN 0-624-02306-0

Evaluasie

Elegie vir 'n onbekende speel af in die laat 1800's en vertel die hartseer verhaal van Helena Dreyer, wat op een en twintigjarige ouderdom met die geboorte van haar buite-egtelike baba sterf. Helena se vader het haar suster Mara lief geword as vir haar, en selfs toe Helena verlief raak op Dawid, besluit haar vader dat Dawid eintlik die man is vir Mara. Net voor Dawid en Mara se troue, het Helena omgang met Dawid. Sy en Theuns Nel wat op Mara verlief was, vind troos by mekaar en hulle trou dieselfde dag voor die magistraat. 'n Dag na haar troue met Theuns vind Helena uit dat Theuns haar halfbroer is, en hul huwelik is gevolglik nietig verklaar.

Didaktiese waardebeoordeling

Die eerste tekens van geslagtelike rypheid word by Helena, die hoofkarakter, uitgebeeld. Helena word as adolessent bewus van fisiologiese veranderinge in haar liggaam: *"Sy hou die kers laer, sien die vol ronding van haar borste bokant die byna kinderlik-smalle middel."* (p. 28).

Tesame met die tema van ontwakende seksualiteit, word die bewuswording van die teenoorgestelde geslag uitgebeeld, wanneer Helena vreemde gevoelens ervaar as sy Theuns in haar geestesoog sien: *"Warmte vul haar lyf, 'n onverklaarbare hunkering. ... Onbewus sluit haar hande om haar eie vol vroueliggam en sy draai haar kop in haar kussing, ontstem deur die byna onweerstaanbare roersele in haar lyf."* (p. 51). Soos die hoofkarakter ouer word, word haar seksuele drange sterker sodat sy 'n dringende seksuele begeerte vir Dawid voel: *"Dis sy, Helena, wat 'n begeerte het, 'n brandende kloppende begeerte."* (p. 85).

Helena word ingelig omtrent die feite van die lewe nie deur haar moeder nie, maar deur 'n Kleurlingvrou, Lesya Booie. Dit is Lesya wat haar vertel van menstruasie wat haar vrouwees bevestig, van seks, swangerskap, liefde en die huwelik. Helena is verwonderd deur die inligting en erken dat sy nog veel meer daarvoor wil weet. Hiermee spreek die hoofkarakter die universele behoefte aan geslagsvoorligting uit wat

deur die eeue by adolessente bestaan.

Streng morele waardes is deur die neëntiende-eeuse gemeenskap waarin die hoofkarakter grootgeword het, voorgestaan. Dit was byvoorbeeld onbehoorlik dat Helena en Dawid alleen saam in die kerk is, terwyl Helena orrel oefen. *"Dit is dan skaars behoorlik dat 'n man en 'n meisie met mekaar gesels, helder oordag."* (p. 62). Helena se vader wys daarop dat 'n meisie haar naam vlekkeloos moet hou, aangesien 'n man nie trou met 'n meisie oor wie se naam daar 'n skaduwee is nie (p. 71). Die hoofkarakter vind egter later uit dat haar vader teenstrydige morele waardes handhaaf - Theuns is haar halfbroer, die kind van haar vader gebore uit 'n buite-egtelike verhouding.

Dawid en Helena het seks die dag voordat hy met Mara sou trou. *"Einlik was ek gister 'n bruid. Nie in die kerk nie, maar 'n bruid."* (p. 115). Helena ervaar intense gevoelens van ontnugtering na die geslagsdaad: *"Alles is verby. Alle vreugde, alle vrede, alle liefde, alle hoop, alle vertroue."* (p. 113). Sy voel vuil en besoedel en probeer die daad uitwis deur haar fisies te was en te skrop (p.113). Die godsdienstige waardes van die hoofkarakter kom na vore wanneer sy beseft dat sy deur voorhuwelikse seks te hê, voor God gesondig het. Helena trou die volgende dag met Theuns, en hulle vind eers later uit dat hulle halfbroer en suster is, en dus onwetend bloedsbande gepleeg het.

Die hoofkarakter probeer uitvind hoe om 'n baba te aborteer toe sy uitvind dat sy swanger is. Sy besluit egter teen 'n aborsie. Daarna swerf sy omdat sy as gevolg van die skande van haar buite-egtelike swangerskap nêrens welkom is nie, en sterf uiteindelik by vreemde mense met die geboorte van haar kind.

Om aan die integreringsbeginsel te voldoen, soos vroeër in hierdie ondersoek bespreek, kan Elegie vir 'n onbekende gebruik word in aansluiting by 'n biologiese klas oor die voortplanting van die mens - veral wanneer menstruasie en ovulasie behandel word.

'n Opname onder leerlinge oor die verskillende bronne van geslagsvoorkligting behoort

nuttig wees. Hierdie verhaal ondersteun die bevindings van verskeie navorsers soos in hoofstuk drie bespreek, dat ouers faal in hul taak om geslagsvoorligting te verskaf. Indien bogenoemde bevinding ook na aanleiding van die opname oor geslagsvoorligtingbronne gemaak word, behoort ouers op 'n spesiale oueraand ingelig te word oor die noodsaaklikheid van die verskaffing van geslagsvoorligting aan die adolessent. Ouers behoort ook aangemoedig te word om opleidingsprogramme wat handel oor tienerseksualiteit, soos dié aangebied deur die Ouerskapvereniging van Suid-Afrika (Planned Parenthood Association of South Africa), by te woon.

Leerlinge kan in groepe bespreek in welke mate die morele waardes van ons voorgeslagte nog steeds op die hedendaagse samelewing van toepassing is.

Aborsie, en die sielkundige effek wat 'n aborsie op enige vrou het, kan in 'n klasopset behandel word. Die onderwerp kan afgesluit word deur die vertoon van 'n video oor aborsie. ('n Groot aantal videos oor tienerseksualiteit, geslagsvoorligting, en tienerswangerskappe is beskikbaar vir uitleen van die Ouerskapvereniging van Suid-Afrika).

Die verskynsel van bloedskande, en waarom dit teen die wet is, kan aan leerlinge verduidelik word. Skulpe tussen riet van Steenberg (1992) handel vernaamlik oor bloedskande en kan in hierdie verband gebruik word. Hierdie verhaal kan ook aangewend word wanneer een van die gevolge van voorhuwelikse seks, naamlik 'n tienerswangerskap, in die leerplan behandel word.

Tesourusterme

Aborsies, Bloedskande, Christelike godsdiens, Dood, Etiek, Fisiologiese veranderinge, Geslagsvoorligting, Godsdiens, Liefde, Menstruasie, Morele waardes, Religieuse waardes, Seks, Seksualiteit, Tienerswangerskappe, Voorhuwelikse seks

3

Bibliografiese besonderhede

Bakkes, Margaret

By omdraai verby. Pretoria: Human & Rousseau, 1988.

89p.; 21 cm.

ISBN 0-7959-1443-1

Evaluasie

Niclene Verster, 'n finalejaarstudent het reeds op trou gestaan met Louw, haar eerste liefde, toe sy vir Riku ontmoet. Nicolene, wat self uit 'n konserwatiewe ouerhuis kom, vind Riku se los lewenstyl en onkonvensionele lewenswyse onweerstaanbaar. Sy besluit om die vakansie eerder saam met Riku en 'n paar vriende in die berge deur te bring as om na haar ouerhuis te gaan. Die vakansie verander egter in 'n nagmerrie vir Nicolene toe sy uitvind dat Riku en sy vriende dwelmmiddels gebruik, en van sy vriende tydens dieselfde vakansie verongeluk. Nicolene probeer om in die daaropvolgende tyd 'n anker te wees vir Riku, maar hy word uit die universiteit geskors en sterf uiteindelik aan 'n oordosis dwelms.

Didaktiese waardebeoordeling

Die karakters Nicolene en Riku kom vanuit totaal verskillende agtergronde en het verskillende lewensbeskouinge: Nicolene sien haarself as 'n "*konvensionele mens van die platteland, met haar wortels vas in die hegtheid van haar ouerhuis, in die sekerheid van Louw se liefde, in die begreping van haar bekende tradisies*" (p. 5). Riku egter het "*geen wortels hoegenaamd nie*" (p. 5), hy is 'n buite-egtelike kind en nadat beide sy ouers oorlede is, is hy totaal ongebonde. Hy beskuldig Nicolene daarvan dat sy te vas is aan haar familie, vol voorskrifte en gevolglik hopeloos geïnhibeerd is (p. 39). Verder spreek Riku hom ook daaroor uit dat, om verloof te raak, wat vir Nicolene reg en goed is, "*absoluut argaïes is*" en nie meer in pas is met moderne tye nie (p. 10).

Die hoofkarakter handhaaf hoë morele waardes toe sy tydens die vakansie gekonfronteer word met die sedeloosheid van Riku en sy vriende. Sy weier om saam met Riku op een bed te slaap: *"As hulle wil saamboer en saamslaap, is dit hulle saak. Geskok is sy nie werklik nie. Sy is lankal nie meer blind vir wat met haar tydgenote aangaan nie. Tot dusver kon sy haar egter daarvan distansieer."* (p. 29). Sy spreek haar soos volg teen voorhuwelikse seks uit: *"Oordeel wil sy nie, maar sy wéét, sy wéét, met 'n onfeilbare innerlike oortuiging. As sy haar liggaam as koopprys vir sy liefde moet aanbied, sal sy nooit met daardie liefde kan saamleef nie."* (p. 35).

Die hoofkarakter is geskok en ontnugter toe sy uitvind dat Riku en sy vriende dwelmmiddels gebruik. Sy neem standpunt in teen dwelmmisbruik en vaar uit teenoor Riku toe hy haar weereens as preuts beskou: *"Omdat sekere dinge vir ons waarde het, skryf julle ons af as 'squares' wat toe-oog deur die lewe gaan en van niks weet nie. Dis julle wat dom is. Omdat niks vir julle heilig is of besonders nie, omdat julle alles altyd wydoop vlek en kaalstroop, raak julle so verveeld en lewensat dat julle allerhande skadelike dinge moet gebruik om julle enigszins 'n 'kick' te gee."* (p. 31).

Die hoofkarakter spreek haar ten gunste van godsdiens en godsdienstige waardes uit en sy waarsku Riku dat, in teenstelling met hom, haar ouers konserwatiewe mense is wat aan huisgodsdiens en aan kerk toe gaan glo (p. 38).

Die hoofkarakter herken self die verskil tussen ware liefde en verliefdheid: sy beskryf haar liefde vir Louw as *"'n liefde gewortel in 'n lang pad saam, in kennis van mekaar en in vertroue, in gemeenskaplikheid en in die geloof"* (p. 6). Dit is egter op Riku dat sy halsoorkop verlief is, sodat sy nie na haar verstand luister wat haar waarsku dat sy 'n dwaasheid begaan nie (p. 14). Nicolene beskryf haar gevoelens vir Riku soos volg: *"Haar hunkering na hom het 'n verterende vlam geword."* (p. 5).

Die verhaal het as belangrikste temas dié van morele waardes, druk van die portuurgroep, die verskil tussen liefde en verliefdheid en dwelmverslawing. Nuttige groeps gesprekke kan gehou word oor die druk van die portuurgroep en hoe individue sodanige druk kan weerstaan om steeds hoë morele waardes te handhaaf. Die

kwaliteite van ware liefde teenoor dié van verliefdheid behoort in groeps gesprekke uitgewys te word.

'n Persoonlikheid soos Adèle Searl, kampvegter teen dwelmgebruik, kan leerlinge toespreek oor die noodlottige gevolge van dwelmmisbruik. Die voordele van verlowings, as voorbereidingstydperk vir die huwelik, kan in groepe bespreek word.

Tesourusterme

Besluitneming, Dood, Dwelmverslawing, Etiek, Godsdienst, Lewensvaardighede, Liefde, Morele waardes, Portuurgroep, Seks, Tienerverhoudings, Verliefdheid, Verlowings, Voorhuwelikse seks

4

Bibliografiese besonderhede

Bakkes, Margaret

'n Ver plek vir Zilla. Pretoria: Daan Retief, c1988.

136 p.; 21 cm.

ISBN 0-7959-1462-8

Evaluasie

Die twintigjarige Zilla Fourie maak tydens haar eerste jaar op universiteit kennis met die temperamentele Piero Basson, 'n begaafde kunsstudent. Hulle raak verlief op mekaar. Hul verhouding word gekompliseer deur die afsterwe van Piero se vader en sy moeder se eise dat Piero hom permanent sal vestig in Italië. Voordat Zilla op Piero se aandrang na Italië vertrek, ontmoet sy Piero se neef, Dawid, wat dadelik op haar verlief raak. Dit is tydens Zilla se verblyf in Italië dat sy en Piero vir die eerste keer seks het. Zilla vind uit dat Piero ontrou is aan haar en sy verbreek hul verhouding en vertrek terug na Suid-Afrika. Kort na haar terugkeer na Suid-Afrika vind Zilla uit dat sy swanger

is met Piero se kind. Sy besluit uiteindelik om hom nie van haar swangerskap te laat weet nie, en die kind eerder alleen groot te maak.

Didaktiese waardebeplanning

Teenstrydige morele waardes word deur die twee hoofkarakters uitgebeeld: Zilla, wat haarself beskou as *"die meisie van die plaas met die gestrenge opvoeding en die Calvinistiese lewensnorms"* (p. 66), toon skuldgevoelens nadat sy en Piero voorhuwelikse seks gehad het (p. 117). Die karakter Piero, daarenteen, toon geen berou nie en hy word uitgebeeld as 'n vry, geëmansipeerde persoon wat geen nodigheid vir skuldgevoelens en selfondersoek sien nie. Piero se gebrek aan morele waardes kom weer na vore wanneer hy ook geen berou toon nadat hy ontrou aan Zilla was nie, terwyl sy dit beskryf as: *"My lief het in 'n ander se bed geslaap. Skaamteloos. Soos ek skaamteloos in syne geslaap het. En juis daarom dalk so tot verdriet en skaamte gebring is."* (p.117).

Religieuse waardes word weerspieël deur die karakter Zilla wat die verbreking van haar verhouding met Piero sien as die loon van die sonde wat sy gedoen het deur seks te hê met Piero: *"...die loon van die sonde is die dood. Die dood van liefde, van vertroue en van selfagting. En sonde is dié ding wat jy voor jou siel weet jou op 'n pad gaan bring waar daar skade gaan kom aan jou beeld van jouself en waar daar 'n kloof gaan kom tussen jou en die God waarin jy glo."* (p.114).

Die problematiek van 'n tienerverhouding waar lewensfilosofieë, morele waardes, sosio-ekonomiese agtergronde en religieuse oortuigings tussen die betrokkenes radikaal verskil, word realisties in die verhaal uitgebeeld. Zilla kom vanuit 'n konserwatiewe plattelandse Afrikanergemeenskap, en haar ouers was nie welgesteld nie. Piero, daarenteen, is van Italiaanse afkoms en die enigste kind van welgestelde ouers. Terwyl Zilla 'n Protestantse herkoms het, verkies Piero die Rooms-Katolieke Kerk van sy moeder.

Die dilemma van 'n buite-egtelike swangerskap word in die verhaal uitgebeeld. Die

hoofkarakter moet besluit of sy met die vader van haar kind gaan trou en of sy haar kind alleen gaan grootmaak. Sy verbreek ook haar verhouding met Dawid omdat sy glo dat Dawid ook hoë morele waardes en verwagtinge het, en nie met 'n ander se "oorskiet" tevrede sal wees nie (p. 130). Zilla besluit uiteindelik om haar studie te staak en om haar kind alleen groot te maak.

Die belangrikste tema wat in die verhaal aangebied word, is dié van voorhuwelikse seks en die gevolge daarvan, naamlik 'n tienerswangerskap. In hoofstuk drie is daar gewys op die belangrikheid daarvan om gemeenskaporganisasies in te sluit by 'n geslagsvoorligtingprogram in skole. Die kundigheid van sosiale dienste kan dus nuttig ingespan word deurdat maatskaplike werksters met leerlinge praat oor die stres en verantwoordelikheid wat 'n tienerswangerskap en 'n baba meebring.

Groepsgesprekke oor die besluite wat 'n swanger adolessent ten opsigte van haar en haar baba se toekoms moet neem, behoort leerlinge groter insig te gee en terselfdertyd te motiveer om voorhuwelikse seks te vermy, of om groter verantwoordelikheid aan die dag te lê en voorbehoedmiddels te gebruik. 'n Bibliografie van vaklektuur oor tienerswangerskappe kan van ISKEMUS, Inligtingsentrum vir Kinderlektuur en Media aan die Universiteit van Stellenbosch verkry word (Beukes, 1987).

Teenstrydige morele waardes wat in die samelewing aangetref word, kan in groepe bespreek word, en klem behoort gelê te word op die voordele wat die handhawing van hoë morele waardes vir die adolessent kan inhou. Leerlinge kan aan die hand van hierdie verhaal attent gemaak word op die noodsaaklikheid van versoenbare morele, religieuse en sosio-ekonomiese waardes in 'n tiener- verhouding.

Tesourusterme

Besluitneming, Christelike godsdienste, Etiek, Godsdienste, Lewensvaardighede, Liefde, Morele waardes, Religieuse waardes, Seks, Tienerswangerskappe, Tienerverhoudings, Voorhuwelikse seks

Bibliografiese besonderhede

Barnard, Chris

Voetpad na Vergelegen. Kaapstad: Tafelberg, 1987.

170p.; 21 cm.

ISBN 0-6240-2592-6

Evaluasie

Voetpad na Vergelegen is die verhaal van Krisjan, 'n vyftienjarige seun wat op hul plaas Vergelegen saam met sy ouers, twee broers en 'n suster woon. Die verhaal handel hoofsaaklik oor die gesin se stryd om hul plaas te behou, want hulle is arm en Krisjan se vader is te sieklik om te boer. Boonop sukkel hulle elke jaar om die paalement vir die plaas aan die goewerment te betaal. In die verhaal word Krisjan se aantrekkingskrag vir Patta uitgebeeld en daar word aangedui hoe die verhouding tussen die twee adolessente groei. Sy ouers gee die stryd om oorlewing gewonne toe 'n verwoestende brand die oes en hul woonhuis vernietig. Hulle verkoop die plaas en trek na 'n myndorp waar hul oudste seun Hans werk. Intussen sterf Krisjan se sieklike broer, Karel, en Krisjan word vir die eerste maal gekonfronteer met die dood van 'n geliefde. Toe Hans sien hoe ongelukkig sy familie, veral sy vader, op die myndorp is, gebruik hy sy spaargeld om die plaas terug te koop. Die gesin keer terug na Vergelegen waar hulle katoen plant wat uiteindelik winsgewend blyk te wees.

Didaktiese waardebeoordeling

Te midde van die gesin se stryd om 'n bestaan op Vergelegen te maak, word die jong Krisjan se ontluiking na volwassenheid uitgebeeld. "*As jy vyftien is, begin voel jy al hoe meer jy's nie meer 'n kind nie.*" (p. 50). Hy raak vir die eerste keer bewus van sy ontwikkelende seksualiteit en Patta, 'n vyftienjarige meisie in sy klas, is heeltyd in sy gedagtes. Krisjan is dan ook verwonderd en bly as hy hoor dat Patta ook van hom

hou. "En ek kon sien sy weet van my. Ons oë was 'n speletjie aan die speel van kyk en verbykyk, van opkyk en dapper huiwer en wegkyk." (p. 95).

Krisjan en Patta se fisieke verhouding is onskuldig en nadat die ergste skugterheid oorkom is, hou hulle handjies vas. Dit is duidelik dat Krisjan onkundig is oor die seksuele want hy wonder of dit verkeerd is om 'n meisie se hand vas te hou. Dit is egter sy vader wat hom verseker dat dit natuurlik is en dus nie verkeerd is nie.

Beide hoofkarakters leef in gedepriveerde omstandighede en is opgevoed in die Christelike godsdiens. Die verhaal sal groter terapeutiese waarde inhou vir leerlinge met soortgelyke sosiale en godsdienstige omstandighede, aangesien hulle makliker met die hoofkarakters sal kan identifiseer.

Hierdie verhaal beeld die bewuswording van die teenoorgestelde geslag en ontwikkeling van 'n onskuldige verhouding tussen twee jong adolessente uit. Laasgenoemde kan as aanknopingspunt gebruik word by die bespreking van die seksuele in verhoudings van hedendaagse jong adolessente. 'n Relevante aspek omtrent die seksuele is byvoorbeeld wat toelaatbaar is in 'n vaste verhouding tussen vyftienjariges. Insae in die moontlike redes vir die hoofkarakter se onkundigheid oor seksuele aangeleenthede kan 'n waardevolle aansluitingspunt vir onderwysers wees, ten einde vas te stel in welke mate hulle eie leerlinge 'n behoefte aan geslagsvoorligting ondervind.

Voetpad na Vergelegen kan ook gebruik word by die behandeling van die tema, die dood van 'n geliefde, in 'n gesinsvoorligtingprogram.

Tesourusterme

Dood, Geld, Geslagsvoorligting, Seksualiteit, Tienerverhoudings

Bibliografiese besonderhede

Bergh, René

Vuur vir 'n donker aand. Johannesburg: Perskor, 1984.

75p.; 21 cm.

ISBN 0-628-02618-8

Evaluasie

Karien se ouers is geskei, maar altwee is weer na die egskeiding getroud. Karien gaan saam met haar vader en sy nuwe vrou op 'n rustige plaas vakansie hou. Daar ontmoet sy vir Lourens, wie se vader ter dood veroordeel is omdat hy 'n jong meisie vermoor het. Toevallig was dit Karien se vader wat as regter die besluit geneem het dat Lourens se vader nie geestelik versteurd is nie, maar aanspreeklik gehou kan word vir sy dade en dus die doodstraf verdien. Karien en Lourens se jong verhouding word byna vernietig deur die moeilike omstandighede, maar Karien se vader en Lourens se tante keur die verhouding tussen die twee adolessente goed.

Didaktiese waardebeoordeling

Vuur vir 'n donker aand is die verhaal van 'n jong adolessent op die drumpel van volwassenheid. Karien se moeder het haar konserwatief en volgens streng morele waardes opgevoed. Haar moeder het haar byvoorbeeld die vorige jaar daarop gewys dat sy te jonk is vir ernstige verhoudings met die teenoorgestelde geslag.

Karien se ontwikkelende seksualiteit kom na vore wanneer sy vir die eerste keer bewus raak van die gevoelens wat sy vir Lourens koester. *"Dis die eerste keer dat ek ook so oor iemand voel. Ek ...ek kon nie wag om terug te kom om jou te sien nie."* (p. 57).

Die morele kwessie of die doodstraf voltrek behoort te word of nie, word in die verhaal

behandel. Van Karien se skoolmaats glo dat 'n moordenaar geestelik siek is en nie verantwoordelik vir sy daad is nie en dus in 'n inrigting geplaas behoort te word. Ander glo weer dat die gemeenskap beskerm moet word teen iemand wat sulke gruweldade pleeg en dat die moordenaar die doodstraf moet kry. Karien verkeer nog op die konvensionele vlak van morele ontwikkeling en sy het nog nie gevorder tot die post-konvensionele vlak, sodat sy 'n opinie gebaseer op 'n eie waardesisteem kan vorm nie. Sy wonder slegs hoe dit vir haar vader sou voel indien hy die verkeerde oordeel vel en so iemand se lewe verwoes.

Die belangrikste temas wat in die verhaal uitgebeeld word, is twee adolessente se bewuswording van hul eie seksualiteit. Die morele kwessie oor die doodstraf, egskeding en aanvaarding van stiefouers word ook uitgebeeld. 'n Debat kan gehou word waar leerlinge die geleentheid kry om hul eie sienings in verband met die voltrekking van die doodstraf al dan nie, te lug. Laasgenoemde tema is veral aktueel as gevolg van die debat rondom die opheffing van die moratorium op die doodstraf in Suid-Afrika tydens die skrywe van hierdie ondersoek (Hangings unlikely ..., 1993: 3). 'n Kritiese evaluering van die onderskeie standpunte sal bydra tot die ontwikkeling van 'n sosiaal-aanvaarbare lewensbeskouing by leerlinge.

Leerlinge wat die egskeding van hul ouers deurgemaak het, sal terapeutiese waarde vind in die uiteindelijke aanvaarding wat die hoofkarakter teenoor haar stiefouers toon.

Lourens se vader het jong meisies gemolesteer en leerlinge behoort ingelig en gewaarsku te word teen wanpraktyke soos seksuele molestering en uitbuiting. Sexual abuse of children in South Africa deur Robertson (1989), kan in hierdie verband geraadpleeg word vir meer inligting oor die onderwerp.

Tesourusterme

Doodstraf, Egskedings, Seksualiteit, Seksuele molestering, Seksuele wanpraktyke, Stiefouers, Tienerverhoudings, Verlieftheid

7

Bibliografiese besonderhede

Combrink, Jan

As my kitaar kon praat. Pretoria: J.P. van der Walt, 1991.

111 p.; 21 cm.

ISBN 0-7993-1655-5

Evaluasie

Joe Ludick was in standerd nege en sy vader reeds ses jaar tevore oorlede, toe sy moeder laat blyk dat sy weer wil trou. Joe weier om sy stiefpa te aanvaar en toon sy verset deur opstandig te raak. In die skool raak Joe in 'n geveg betrokke en slaan per ongeluk 'n onderwyser raak. Hy word voor die keuse gestel om die skool óf vrywillig te verlaat óf om geskors te word. Hy besluit om in Johannesburg by sy getroude broer te gaan bly en daar skool te gaan. In Johannesburg ontmoet Joe vir Jennie en raak dadelik verlief op haar. Hy word egter wreed ontnugter toe hy uitvind dat Jennie hom eintlik irriterend vind en hom misbruik. Joe vind ware liefde by Lisa en hy aanvaar uiteindelik sy stiefpa.

Didaktiese waardebeepaling

Die hoofkarakter, Joe, raak bewus van die teenoorgestelde geslag toe hy halsoorkop verlief raak op Jennie: *"Al waaraan ek kan dink, is Jennie. Ek besef ek is verlief, hopeloos, verlore, verlief..."* (p. 93). Snyman (1987: 60) beskryf bogenoemde toestand van verliefdheid as 'n algemene verskynsel onder adolessente: *"In hierdie verliefdheid is die jongmens blind vir die karakterswakhede van die ander persoon, sodat 'n ontnugtering onvermydelik is."*

Die problematiek wat binne tienerverhoudings met die teenoorgestelde geslag voorkom, word in die verhaal uitgebeeld. Die hoofkarakter het min ondervinding van verhoudings met die teenoorgestelde geslag en hy voel onseker of hy Jennie moet vra

om sy spesiale vriendin te wees. Hy voel verward omdat Jennie soms so vriendelik is en hom soen en ander kere stug is en geïrriteerd voorkom (p. 91). Joe se moeder probeer hom waarsku dat Jennie nie waarlik lief is vir hom nie. Die hoofkarakter toon die tipiese onafhanklikheidstrewe wat so kenmerkend van adolessensie is, en hy neem nie sy moeder se vermanings oor Jennie ter harte nie. Joe ervaar die emosionele trauma van 'n liefdesteleurstelling en is geskok toe hy Jennie in 'n hartstogtelike omhelsing betrap en boonop hoor dat sy hom gebruik het. Joe vergelyk sy gevoelens na die liefdesteleurstelling met soortgelyke gevoelens wat hy tydens sy vader se dood ervaar het - die verskil is net dat hy tóé nie so verneder gevoel het nie (p. 103). Hier kan die intensiteit van emosies wat Joe ervaar, vergelyk word met soortgelyke gevoelens wat Natalie in Kosmosland (Joubert, 1983) ervaar as gevolg van 'n liefdesteleurstelling.

Joe wonder oor die kwaliteite van ware liefde. Sy broer verduidelik dat ware liefde is om iemand by jou te hê wat jou soveel meer werd ag as wat jy self dink (p. 83). Aan die einde van die verhaal het die hoofkarakter meer volwasse geword en deur persoonlike ondervinding geleer dat sy gevoel vir Jennie net verliefdheid was, maar dat hy waarlik lief is vir Lisa.

Die vernaamste tema wat vir die doel van 'n geslagsvoorligtingprogram behandel kan word, is dié van tienerverhoudings. Die verskil tussen liefde en verliefdheid kan met adolessente bespreek word - tienerverhoudings is dikwels op verliefdheid gebou en deurstaan gewoonlik nie die toets van die tyd nie. Meisies en seuns kan in afsonderlike groepe hul verwagtings van 'n tienerverhouding bespreek. Verwagtinge en vereistes wat hieruit voortvloei, kan dan met mekaar gedeel word.

Liefdesteleurstellings en die emosionele trauma daaraan verbonde kan met leerlinge behandel word. Liefdesteleurstellings kan in 'n positiewe lig gesien word, deur daarop te wys dat dit 'n noodsaaklike proses van groei is.

Die aanvaarding van stiefouers is 'n verdere tema wat na aanleiding van hierdie verhaal in 'n gesinsvoorligtingprogram bespreek kan word.

Tesourusterme

Liefde, Liefdesteleurstellings, Ouer-tienerverhoudings, Tienerverhoudings, Stiefouers, Verliefdheid

8

Bibliografiese besonderhede

Du Plessis, Anita

'n Oog vir 'n pop. Johannesburg: Perskor, 1991.

89p.; 21 cm.

ISBN 0-628-03485-7

Evaluasie

Mitzi, 'n hoërskoolleerling, moet vir 'n week die huishouding waarneem en ook na haar broer en suster omkom. Wyl haar moeder weg is op 'n rolbaltoer. Anne, 'n vriendin, laat Mitzi onrustig. Veral toe sy vir Pierre, Mitzi se vriend, met 'n "*bietjie wit toorkuns*" wil regmaak sodat hy nie meer kwaad is nie. Mitzi kom vir die eerste maal in haar lewe in aanraking met satanisme en van die gruwels wat tydens sataniese rituele gepleeg word.

Didaktiese waardebeoordeling

Mitzi word as adolessent bewus van die teenoorgestelde geslag en sy probeer om 'n seun in haar klas, Pierre, se aandag te trek: "*Tog bly sy die hele middag bewus van Pierre só naby haar!*" (p.11). 'n Vaste verhouding ontstaan tussen Pierre en Mitzi toe Pierre haar vra om "*te kys*" en hy soen haar sodat sy die eerste maal sy baard op haar bolip voel (p. 31).

Teenoorgestelde morele waardes ten opsigte van voorhuwelikse seks word in die

verhaal uitgebeeld deur die karakters Mitzi en Anne. Anne glo dat daar niks mee verkeerd is om jou vriend *"bed toe te sleep"* nie, terwyl Mitzi dit duidelik laat blyk dat dit vir haar onaanvaarbaar is: *"Hier doen ons nie sulke dinge nie."* (p. 7). Toe Mitzi vir Anne en Robert in 'n vurige omhelsing aantref en Robert boonop met sy hand in Anne se bloes vroetel, besluit Mitzi dat sy nie só iets sal toelaat nie. Mitzi voel ook dat Anne en Robert se dansery suggestief en walglik is (p. 46). Die hoofkarakter wonder of Pierre ook hoë morele waardes handhaaf en of hy hom maklik sal laat verlei deur ander meisies. Sy is verlig toe Pierre erken dat hy wel aan seks dink, maar dat hy nie daarmee wil eksperimenteer nie: *"Ek weet nie hoe om dit te sê nie, maar ... daar kom té veel ander dinge by. Soos gevoelens ... joune en myne. Ons is groot genoeg, maar is ons ... slim of wys genoeg om dit te hanteer?"* (p. 76).

Afwykende gedrag word deur die karakter Anne, 'n satanis, geopenbaar. Anne dra swart klere en verf haar naels swart. Sy neem deel aan okkultiese bedrywighede en beoefen ook *"wit toorkuns."* Mitzi kom ook af op 'n kat met 'n afgesnyde keel en tydens 'n sataniese ritueel, sien sy hoe 'n kat geoffer word. *"Sy moet geweet het dat Anne met bese dinge besig is! Sy is 'n duiwel!"* (p. 85).

Die invloed van televisie, spesifiek kindertelevisiekarakters soos Gargamel en He-man, op kinders word ook as tema in die verhaal aangebied. Mitzi moet 'n skoolprojek oor die nuwe kinderhelde op televisie doen. Die onderwyser in die verhaal opper die moontlikheid dat daar allerhande bese dinge en bybedoelings aan dié speelgoed gekoppel is (p. 53). Tydens 'n sataniese ritueel sien Mitzi dan ook dat die sataniste besig is om tekens van Gargamel, 'n bese towenaar op televisie, uit te voer (p. 81). Die invloed wat die nuwe televisiekarakters op kinders kan hê, word deur Mitzi se jonger broer uitgebeeld wanneer hy vra of He-man dan nie werklik die meester van die heelal is nie. Mitzi is geskok oor die vraag en verduidelik aan hom dat God die meester van die heelal is. Haar broer antwoord dat dit makliker is om te glo aan He-man as aan God, aangesien hy He-man kan sien en nie vir God nie. Die feit dat geweld en seks op televisie 'n negatiewe invloed op kinders kan hê, word ook in die verhaal genoem (p. 62).

Die hoofkarakter hang die Christelike godsdiens aan, sy het as klein kind gespeel sy is 'n predikant wat haar poppe bekeer het en hulle gewaarsku het teen die duiwel. Sy lees ook vir haar broer uit die Bybel wanneer hy twyfel oor wie God is. Toe sy vir Anne wegkruip tydens die sataniese ritueel, bid sy tot God om haar te help.

Die temas wat in die verhaal aangebied word, is 'n tienerverhouding, morele waardes, okkultisme, satanisme en die invloed van televisie op kinders. Leerlinge kan in groepe bespreek hoe 'n gesonde tienerverhouding daar uitsien en wat toelaatbaar is op seksuele vlak. Die morele waardes waarop hierdie "toelaatbaarheid" berus, behoort ook in die besprekings na vore te kom, sowel as die noodsaaklikheid van 'n persoonlike morele identiteit, waarop alle morele beslissings in die toekoms gebaseer sal word.

Groepsdruk van die portuurgroep, om maats te forseer om betrokke te raak by bedrywighede soos die okkultisme, satanisme en voorhuwelikse seks, kan met leerlinge bespreek word. Daar behoort in 'n geslagsvoorligtingprogram gekonsentreer te word op die aanleer van selfgedingstegnieke, sodat tieners volgens hul persoonlike moraliteit sal handel.

'n Inligtingsessie oor satanisme en ook okkultisme, wat dit is en wat dit behels, behoort aan alle leerlinge in 'n hoërskool gegee te word. Afrikaanse jeugverhale wat handel oor tienerseuns wat betrokke raak by satanisme is Douwina Grobler (1992) se Duifie sonder gal en Die duiwel se tuin deur Francois Bloemhof (1993).

Die invloed wat geweld en seks op televisie, op kinders en ook adolessente mag hê, kan van nader ondersoek word. Leerlinge moet opgelei word ten einde 'n kritiese evaluering van video's, films, televisieprogramme en literatuur moontlik te maak.

Tesourusterme

Christelike godsdiens, Godsdiens, Etiek, Godsdiensvorme, Morele waardes, Okkultisme, Portuurgroep, Satanisme, Televisie, Tienerverhoudings

Bibliografiese besonderhede

Du Toit, Lina

Selfs die mossie vind 'n huis. Johannesburg: Klub Dagbreek, 1984.

132 p.; 21 cm.

ISBN 0-628-02648-X

Evaluasie

Eldrien, 'n verpleegster, was byna twintig jaar oud toe sy vir Theron ontmoet en dadelik op hom verlief raak. Theron en Eldrien het 'n vaste verhouding totdat Theron 'n skokkende ontdekking omtrent sy verlede maak. Sy moeder het haar baba wat doodgebore is omgeruil en Theron, 'n ander vrou se baba, geneem. Theron besluit om vir grensdiens aan te meld, maar word kort daarna as vermis aangemeld. Eldrien vind intussen uit dat sy swanger is en sy vind 'n tydelike heenkome in 'n inrigting vir ongehude moeders, nadat sy deur haar vader die huis verbied is. Theron word uiteindelik opgespoor en verenig met Eldrien toe sy byna sterf met die geboorte van hul tweeling.

Didaktiese waardebeoordeling

Die hoofkarakter in die verhaal raak vir die eerste keer halsoorkop verlief en bewus van haar eie seksuele drange: *"Op daardie oomblik word ook die onervare Eldrien bewus van vreemde emosies in haar binneste. Dit maak haar skielik bang en onseker. Sy mag nie daaraan toegee nie...nooit nie!"* (p. 35). Die liefkosings tussen die karakters Eldrien en Theron gee daartoe aanleiding dat Eldrien se weerstand verkrummel en hulle voorhuwelikse seks het. *"Theron, nee...ons moet nie! ... Maar sy vurige soene smoor haar woorde en toe maak niks meer saak nie..."* (p. 50).

Beide Theron en Eldrien ervaar skuldgevoelens na die geslagsdaad: *"Tog...in sy*

binneste is daar selfverwyt oor wat gebeur het" (p. 50). Eldrien erken aan haar ma: *"Ek het gefaal ma Kotie, en ek is jammer so verskriklik jammer!"* (p. 60).

Een van die gevolge van voorhuwelikse seks, naamlik 'n tienerswangerskap, word in die verhaal uitgebeeld. As gevolg van haar buite-egtelike swangerskap word die hoofkarakter deur haar vader die huis verbied: *"Trap! Trap net weg voor my aangesig, jou klein slet!"* (p. 62). Eldrien het geen ander heenkome as 'n tehuis vir ongehude moeders nie. Behalwe die verwerping deur haar ouers ervaar die hoofkarakter ook die samelewing se oordeel oor haar buite-egtelike swangerskap: *"Hier is sy veilig want hier is nie nuuskierige oë wat haar beloer nie. Ook nie oë vol haat wat kan kwets nie."* (p. 84). Die hoofkarakter word voor die moeilike keuse gestel om haar kind vir aanneming af te staan of te behou. Sy besluit uiteindelik om haar kind te behou.

Morele waardes word deur die hoofkarakter uitgebeeld wanneer sy erken dat buite-egtelike seks verkeerd is en dat sy gefouteer het, maar dat sy nie wil saamwoon sonder om te trou nie. Eldrien is streng konserwatief grootgemaak in haar ouerhuis en sy besluit uiteindelik om eerder in die inrigting vir ongehude moeders aan te bly as om *"'n soort lewe te lei wat teen my beginsels indruis..."* (p. 106).

In Selfs die mossie vind 'n huis word liefkosings, 'n tienerverhouding, voorhuwelikse seks, tienerswangerskappe en morele waardes behandel. Groepsgesprekke oor liefkosings in 'n vaste verhouding, en hoe ver toelaatbaar is, kan deur middel van hierdie verhaal geïnisieer word. Leerlinge kan gemotiveer word om geslagsgemeenskap te vermy deur op die nadele van tienerswangerskappe vir sowel meisies as seuns te wys. Verantwoordelik seksuele gedrag, soos die gebruik van voorbehoedmiddels indien leerlinge wel seksueel aktief is, behoort aangemoedig te word.

Met 'n tienerswangerskap moet keuses ten opsigte van die toekoms van die swanger meisie en haar baba gemaak word. Die keuses met voor- en nadele verbonde aan elkeen, wat dalk aanneming, enkelouerskap, 'n tienerhuwelik en die staking van studie beheis, kan breedvoerig bespreek word. 'n Geslagsvoorligtingprogram soos dié

aangebied in die Table View Hoërskool in die Kaapprovinsie waar standaard agt leerlinge vir twee weke 'n "baba" moes versorg, sal leerlinge op 'n praktiese wyse aan die eise van "ouerskap" blootstel (Katz, 1991: 120-122).

Aangesien die hoofkarakter in die verhaal voor die keuse gestel word om saam te woon, kan die verskynsel van saamwoon bespreek word deur te konsentreer op voor- en nadele vir albei partye. In Tuin van die geel magrietjies (Maartens, 1981) word saamwoon in meer detail uitgebeeld. Leerlinge kan bespreek in welke mate sosiale norme ten opsigte van ongehude moeders en buite-egtelike swangerskappe verander het, of steeds dieselfde is as wat in die verhaal na vore kom.

Tesourusterme

Aannemings, Besluitneming, Christelike godsdienst, Etiek, Godsdienst, Lewensvaardighede, Liefkosinge, Morele waardes, Saamwoon, Seks, Seksualiteit, Sosiale norme, Tienerswangerskappe, Tienerverhoudings, Voorhuwelikse seks

10

Bibliografiese besonderhede

Du Toit, Tryna

Groen koring. Kaapstad: Human & Rousseau, 1986.

400p.; 21 cm.

ISBN 0-7981-1968-3

Evaluasie

Groen koring is die verhaal van 'n jong meisie, Deborah, wat swanger raak met 'n buite-egtelike kind en die verreikende gevolge wat dit vir haar inhou. Alhoewel Deborah se vader nie glo dat geleerdheid vir 'n vrou iets beteken nie, laat hy haar tog toe om universiteit toe te gaan. Daar ontmoet sy vir Paul, 'n mediese student en raak verlief

op hom. Nadat hulle seks gehad het, raak Deborah swanger. Sy besluit daarteen om met Paul te trou en sy laat haar baba aanneem. Sewe jaar daarna ontmoet sy weer vir Paul, en hulle trou uiteindelik.

Didaktiese waardebeoordeling

Die hoofkarakter, Deborah, raak vir die eerste keer in haar lewe halsoorkop verlief: *"Paul! Paul! sing dit gedurig in haar binneste. Daar is 'n vreugdevolle bruising in haar are, 'n ekstase wat wil uitstyg, bo die wolke."* (p. 17). Deborah en Paul het seks en Deborah raak swanger. Die hoofkarakter druk die intensiteit van haar gevoelens soos volg uit: *"Wat weet Trudie van daardie wit vlam van liefde wat alles verteer en verskroei, wat die ringmuur van haar vroulike kuisheid en reinheid voor hom weggeveeg en haar magteloos aan haar liefde oorgelewer het?"* (p. 19). Deur Deborah en Paul is agterna baie spyt en ervaar skuldgevoelens: *"En hy wat haar moes beskerm, het haar onteer. Nie net onteer nie, maar aan skade en skande en smart en verdriet blootgestel."* (p. 48).

Deborah kom vanuit 'n streng konserwatiewe huis, waar dogters aan die streng gesag van hul vader onderworpe was en waar daar noulettend oor hul sedes gewaak is. Die verhaal speel af tydens die 1930's en weerspieël ook die sosiale norme van die destydse konserwatiewe Afrikanersamelewing. Destyds het min meisies byvoorbeeld universiteit toe gegaan, aangesien dit tradisioneel van vrouens verwag is om te trou en kinders te hê: *"Broekgeleerdheid bring 'n meisie niks in die sak nie."* (p. 24). Deborah voel verbitterd om deur die samelewing verwerp en verag te word: *"Soos 'n misdadige, moet sy padgee uit die oë van haar medemens, alleen in skande en verdriet haar kind baar en dan, asof niks gebeur het nie, weer haar plek in die samelewing inneem Sy het 'n wet van die samelewing oortree - sy sal alleen daarvoor boet."* (p. 92).

Toe Deborah en Paul se ouers uitvind dat sy swanger is, word sy uitgekryt as 'n skandekind (p.70) en Paul se vader sê dat hy Paul liever in sy graf sou gesien het as om dié te beleef (p. 77). Vir Deborah se vader is dit : *"... 'n ontsettende skande en*

vernederling... die grootste ramp wat hom kon tref." (p. 69).

Bogenoemde reaksie is tekenend van die streng sosiale norme waarmee jongmense van daardie tyd te kampe gehad het. Die negatiewe reaksie van ouers op 'n tienerswangerskap in hierdie verhaal, korreleer met die reaksie van Eldrien se ouers in Selfs die mossie vind 'n huis (Du Toit, 1984). In teenstelling hiermee, is Petro se vader in Die eensame pad (Du Toit, 1992) en Margo se ouers in Marmotjie (Vermeulen, 1982) weer liefdevol en ondersteunend.

Paul se moeder vra haar man, 'n mediese dokter, om 'n onwettige aborsie te doen. Haar man toon egter hoë morele waardes deur te weier.

Die hoofkarakter word gedwing om besluite aangaande haar toekoms en dié van haar ongebore kind te neem. Sy besluit uiteindelik om nie met Paul te trou nie maar om eerder haar kind te laat aanneem, omdat sy voel dat 'n gedwonge huwelik net tot bitterheid en selfs tot verwyte kan lei (p. 93).

Die afgee van haar kindjie het blywende sielkundige letsels op die hoofkarakter gelaat: *"Alles is my ontnem: Paul, my goeie naam, moet ek nog die kindjie ook gee?"* (p. 110). Sy bid tot God om haar krag te gee om dit te verwerk. Jare daarna treur sy nog steeds oor haar kind wat sy moes weggee en het sy die seer nog nie verwerk nie. *"Wat nog seer maak, is die gedagte aan haar kindjie. ...êrens in die wye wêreld is daar 'n kindjie wat hare is en wat sy nooit mag opeis nie."* (p. 115).

Die gevolgtrekking kan gemaak word dat die hoofkarakter nie behoorlike geslagsvoorligting tuis ontvang het nie. Haar moeder is dan ook spyt dat sy Deborah nie meer deeglik ingelig en gewaarsku het nie (p. 71). Laasgenoemde ondersteun weereens die versuim van ouers ten opsigte van die verskaffing van geslagsvoorligting aan hul tieners, soos in hoofstuk vier van hierdie ondersoek uitgewys is.

Die verhaal kan gebruik word in 'n geslagsvoorligtingsklas wanneer die gevolge van voorhuwelikse seks, naamlik 'n tienerswangerskap, behandel word. Aanneming as moontlike uitweg, met die voor- en nadele daaraan verbonde, kan deur leerlinge

bespreek word. Aanneming verlig byvoorbeeld die finansiële en emosionele verpligtinge wat 'n baba vir 'n ongehude moeder inhou, maar hou sielkundige implikasies vir die moeder in, soos die hoofkarakter in die verhaal wat na sewe jaar steeds oor haar baba treur. 'n Huwelik tussen die moeder en vader van die baba is 'n verdere alternatief, maar beteken dikwels dat studie gestaak moet word om geld te verdien, sodat die betrokkenes nie behoorlik opgelei of gekwalifiseer is nie en later 'n sukkelbestaan voer.

Leerlinge behoort die geleentheid gegee te word om hul persoonlike behoeftes ten opsigte van geslagsvoorligting aan te dui. 'n Anonime vraelys sal aan leerlinge die vrymoedigheid verskaf om hul ware behoeftes in hierdie verband aan te dui. Die resultate van dié ondersoek behoort uiteindelik gebruik te word in die opstel of aanpassing van 'n geslagsvoorligtingprogram in die spesifieke skool. Tydens 'n spesiale oueraand kan ouers oor die resultate van die ondersoek ingelig word, en kan nouer samewerking tussen die vernaamste verskaffers van geslagsvoorligting, naamlik skool en ouerhuis, verkry word. Die nadele van oordrewe konserwatisme en 'n te eng benadering ten opsigte van geslagsvoorligting kan met ouers bespreek word. Ouers behoort ook gewys te word op die bevindings van verskeie navorsers soos Gordon (1981: 214), Dawson (1986: 162) en Vance (1985: 275) vroeër in die ondersoek, dat geslagsvoorligting nie aanleiding gee tot promiskue gedrag nie.

Verdere besprekings kan handel oor in welke mate die moderne hedendaagse samelewing steeds sosiale norme soos dié in die verhaal uitgebeeld huldig, asook die verband tussen sosiale norme en die persoonlike moraliteit van die individu.

Tesourusterme

Aborsies, Aannemings, Besluitneming, Christelike godsdiens, Etiek, Godsdiens, Lewensvaardighede, Liefde, Morele waardes, Seks, Sosiale norme, Tienerswangerskappe, Tienerverhoudings, Tienerhuwelike, Verliefdheid, Voorhuwelikse seks

Bibliografiese besonderhede

Du Toit, Tryna

Die eensame pad. Pretoria: Daan Retief, 1992.

310 p.; 21 cm.

ISBN: 0-7959-2542-5

Evaluasie

Kort nadat Petro Louw se verloofde verongelukkig het, vind sy uit dat sy swanger is. Sy besluit uiteindelik, met haar vader se liefdevolle onderskraging, om haar kind te hou, maar sy word deur die eng gemeenskap van Koppieskraal verwerp en voortdurend aan haar misstap herinner. Dit is eers toe Philip Lategan haar vader met sy praktyk help, dat sy weer liefde en geluk leer ken.

Didaktiese waardebeoordeling

Een van die gevolge van voorhuwelikse seks, naamlik 'n tienerswangerskap, word in die verhaal uitgespeel. Die hoofkarakter is ontnugter en spyt oor haar roekelose daad: *"As sy een oomblik kon dink hoe hoog die prys sou wees wat sy moes betaal vir die onbesonnenheid van een kort nawekie! En dis nie net sy wat moet betaal nie. Dis ook Francois, almal wat haar liefhet, wat na aan haar is."* (p. 92). Petro dink ook terug aan haar oorlede verloofde met gevoelens van bitterheid en verwyt *"...oor wat hy haar en Francois in die naam van liefde aangedoen het..."* (p. 92). 'n Paar jaar daarna ervaar die hoofkarakter steeds *"halfvergete herinnerings van pyn en vernedering..."* en *"die ou gevoel van skuldbesef en ongeluk"* (p. 3).

Verskillende morele waardes word deur die karakters in die verhaal voorgehou. Die eng, konserwatiewe uitkyk van die gemeenskap van 'n klein dorpie vorm 'n kontras met die moderner en verligte uitkyk van hedendaagse jongmense: *"Daar is vandag 'n gees van vryheid en opstand onder die jongmense....Hulle het ander norme ander*

waardes. *In die stede leef jongmense - van sy eie vriende - openlik saam en dit word so aanvaar.*" (p. 52).

Die oordeel van die gemeenskap wanneer 'n reël of wet van die samelewing oortree word, word treffend in die verhaal uitgebeeld. Die Louws word nie meer genooi na funksies gereël deur Isabel Mostert, die burgemeestervrou nie, en Petro word gedwing om te bedank by 'n skool omdat die ouers beswaar gemaak het teen 'n ongehude moeder as onderwyseres. Die geveinsdheid van karakters soos Isabel Mostert kom na vore wanneer sy laat blyk dat 'n onwettige aborsie verkiesliker as 'n buite-egtelike baba sou wees.

Temas wat in die verhaal uitgebeeld word, is 'n tienerswangerskap en teenstrydige morele waardes. Die gevaar van té intieme liefkosings wat later op voorhuwelikse seks uitloop, kan uitgewys word. Leerlinge moet besef dat hulle 'n keuse het om seks te hê of om hul daarvan te weerhou, en dat hul keuse definitiewe gevolge inhou. Inligting oor voorbehoedmiddels en die werking daarvan kan in hierdie stadium deur kundiges aan leerlinge deurgegee word. Driskell & Delcampo (1992: 183) wys daarop dat inligting oor voorbehoedmiddels ook nie genoeg is nie, maar dat adolessente gelei moet word om dié inligting te personifiseer: *"Adolescents need to be helped to personalize the information and to anticipate times when they may need to use this information and act upon it. For example, it isn't enough to know about contraceptives. One must also know how to decide to use a given one, when this decision would need to be made, what would be involved in getting and using the contraceptive effectively and perhaps most importantly, the role each partner should play in contraceptive use and safe sex and how to discuss these things together."*

Die besluite wat geneem moet word by 'n tienerswangerskap - soos byvoorbeeld aanneming of om die baba te behou, met die implikasies van elke besluit, kan bespreek word. Die hoofkarakter het haar baba behou - finansiële oorwegings asook die verantwoordelikheid en eise wat enkelouerskap stel, kan in groeps gesprekke ondersoek word.

'n Nuttige oefening sal wees om tradisionele morele waardes en die sogenaamde "nuwe moraliteit" van hedendaagse jongmense te vergelyk. Adollesente het die moeilike taak vandag om hul persoonlike waardesisteem vas te stel, tussen die uiteenlopende morele waardes wat in die hedendaagse samelewing aangetref word.

Tesourusterme

Enkelouer-gesinne, Etiek, Liefde, Liefkosings, Morele waardes, Seks, Sosiale norme, Tienerswangerskappe, Verlowings, Voorhuwelikse seks

12

Bibliografiese besonderhede

Herman, Donald

Van Papland na Prentjiesberg. Kaapstad: Tafelberg, 1991.

134 p.; 21 cm.

ISBN 0-624-03047-4

Evaluasie

Van Papland na Prentjiesberg speel af in die vyftigerjare en vertel die verhaal van Fanus en Maria wat weens huislike probleme in 'n weeshuis wat meer soos 'n tronk is, geplaas word. Fanus se vader is 'n alkoholis wat selfmoord pleeg omdat hy voel sy lewe is 'n mislukking en dat hy sy kinders in die steek gelaat het. Die ontberinge en ongenaakbare streng dissipline waaraan Fanus en Maria in die weeshuis blootgestel word, maak Maria opstandig sodat sy na 'n verbeteringskool gestuur word. Fanus en Uil besluit om weg te loop, en tydens hul omswerwinge red hulle 'n priester van verdrinking. Hulle word teruggeneem na die weeshuis en kwaai gestraf, maar die priester reël dat Fanus na sy ouerhuis mag terugkeer.

Didaktiese waardebeoordeling

Die hoofkarakters, Fanus en Maria, het geen formele geslagsvoorligting ontvang nie. Hul het die *"feite van die lewe"* uitgevind by die *"winkelier se kind"* wat dit weer by 'n *"ander grootbek-meisiekind gehoor, en dié het dit weer by nog 'n ander een opgetel..."* (p. 59). Hul het geen geslagsvoorligting van hul ouers of onderwysers ontvang nie. *"Ja, en wie't vir háár vertel? Jou ma? Is jy mal? My ma sou haar nerwe afgeskil het."* (p. 59). *"Grootmense praat nooit daaroor nie. Ek bly al donkiejare hier in die weeshuis en ou Dikbus of die onderwysers het nog nooit hulle mond daaroor oopgemaak nie..."* (p. 59). Een van die weeshuiskarakters, Uil, se moeder was nie getroud nie en toe hy sy onderwyseres daaroor vra, was haar heftige reaksie dat sy hom sal wegstuur as hy weer oor *"sulke vieslikhede"* praat (p. 60).

Toe Fanus se vader selfmoord pleeg, haal een van die weeshuiskinders 'n predikant aan wat verkondig dat mense wat selfmoord pleeg buite God se genade val en *"reguit hel"* toe gaan (p. 56). Fanus konfronteer die predikant hiermee en laasgenoemde ontken dit nie, maar probeer hom eerder paai. Hierdie insident verander die hoofkarakter se beeld van God sodat hy glo dat God se liefde nie verder as die graf strek nie (p. 68).

Homoseksualiteit word deur die weeshuiskarakter, Sorsie, uitgebeeld. Fanus word deur Sorsie om die bos gelei tydens 'n sogenaamde ritueel om sy oorlede vader se gees op te roep. Die ritueel is uit die staanspoor verdag, want Fanus word beveel om sy klere uit te trek. Sorsie probeer hom soen en betas sy naakte lyf, terwyl hy laat blyk dat hy van die eerste dag af aangetrokke gevoel het teenoor Fanus. Fanus besef dat hy gekul en boonop uitgelok is en hy slaan Sorsie, net om die volgende dag daarvoor gestraf te word.

Die hoofkarakter raak bewus van sy eie seksualiteit toe hy as standerd sewe leerling van die weeshuis wegloop en toevallig 'n mooi meisie sien ontklee om te swem. *"Amper net so reëlmagig begin Fanus se hart in sy bors te stamp. Hy kan nie ophou om na haar te kyk nie."* (p. 99). Toe Fanus swem *"raak hy oorweldigend bewus van haar"*

amper lyflike teenwoordigheid en sy liggaam hunker na iets wat hy self nie mooi verstaan nie." (p. 100). Die hoofkarakter se gebrek aan geslagsvoorligting is 'n moontlike rede waarom hy die vreemde emosies wat hy ervaar nie verstaan nie. Fanus erken dat meisies hom nooit vantevore geïnteresseer het nie. Hy het in die weeshuis skelm saam met van sy maats na die meisiekoshuis gegaan. Hy het egter weggehardloop toe die meisie hom wou soen en gesê dat dit nie vir hom is nie (p. 100).

Ontwakende seksualiteit en gepaardgaande fisiologiese veranderinge behoort na aanleiding van hierdie verhaal met leerlinge in die junior sekondêre standers behandel te word. Die PRIDE-funksie van geslagsvoorligting, soos in hoofstuk vyf van hierdie ondersoek bespreek is, wys daarop dat geslagsvoorligtingprogramme die adolessent moet voorberei op fisiologiese veranderinge en dat akkurate inligting omtrent seksualiteit, wanopvattinge en vrese wat by die adolessent mag voorkom, behoort uit te skakel (Teenage pregnancy..., 1991: 3-5). 'n Video, soos Willie Esterhuizen se Sexuality, kan aan jong adolessente vertoon word om hul aangaande die basiese feite in verband met geslagsaangeleenthede en seksualiteit in te lig (Ohlssen, 1990: 22-23).

Die verhaal kan saam met Klaprose teen die wind van Marzanne Leroux-Van der Boon (1992) gebruik word, wanneer homoseksualiteit as tema in 'n geslagsvoorligtingklas behandel word. In laasgenoemde verhaal word 'n homoseksuele lewenswyse in meer detail uitgebeeld as in Van Papland na Prentjiesberg.

Schultze wys in haar doktorsverhandeling in opvoedkunde met die titel Homoseksuele identiteitsvorming in empiries-pedagogiese perspektief daarop, dat 'n homoseksuele oriëntasie reeds vroeg by seuns ontwikkel, maar dat dit nie beteken dat hul noodwendig homoseksueel gaan ontwikkel nie. Indien sodanige leerlinge berading by 'n kundige persoon ontvang, kan hul gehelp word om heteroseksueel te ontwikkel (Pa speel 'bepalende rol'..., 1989: 9).

Die verhaal leen hom verder tot 'n bespreking van die verskynsel selfmoord. Fanus, moet net soos Stephanie in Die brose dans (Joubert, 1987), die selfmoord van sy

vader verwerk.

Tesourusterme

Christelike godsdiens, Dood, Geslagsvoorligting, Godsdiens, Patologie, Seksualiteit, Seksuele afwykings, Selfmoord, Homoseksualiteit

13

Bibliografiese besonderhede

Jacobs, Petri

Wanneer die musiek ophou. Pretoria : J.P. van der Walt, 1992.

119 p.; 21 cm.

ISBN 0-7993-1846-9

Evaluasie

Jannes is 'n opstandige tiener wat standerd nege herhaal, gedurig in die moeilikheid is by beide die skool en die huis, en boonop met die verkeerde maats deurmekaar is. Jannes se vader verbied hom om saam met Kaleidoscope, 'n popgroep vir wie hy kitaar speel, oorsee te gaan omdat hy sy skoolwerk eerste moet stel. Dit lei tot verdere verwydering tussen vader en seun. Jannes het 'n verhouding met 'n meisie wat vyf jaar ouer is as hy en reeds uit die skool is, wat sy ouers ook nie goedkeur nie. Sy vriend, Mike, smokkel dwelms en raak uiteindelik ook verslaaf daaraan.

Didaktiese waardebeoordeling

Swak kommunikasie, wat op sy beurt lei tot die verwydering tussen ouer en tiener, word treffend in die verhaal uitgebeeld. Die hoofkarakter Jannes voel dat hy gedurig met sy voorbeeldige ouer broer vergelyk word en dat sy ouers nie werklik na hom luister nie: *"Hy wens hy kon sy pa agterna loop. Dit uitskree: 'Hou op om my te*

verwerp vir elke reël wat ek wetend of onwetend oortree. ...Luister net vir een keer ook na my. Hê my verdomp net één maal lief vir wie en wat ek regtig is!" (p. 14). Jannes ervaar sy vader, wat ook die skoolhoof is as "onbuigbaar streng met vasgestelde, neergelegde reëls" (p. 18). Die hoofkarakter se opstandigheid teenoor sy vader se onbuigsame reëls manifesteer in sy gedrag, as hy nagklubs besoek en hom van tyd tot tyd vergryp aan alkohol. Hierdie opstandigheid is kenmerkend van adolessensie as ontwikkelingsfase, en gaan dikwels gepaard met 'n bevraagtekening van bestaande norme deur die adolessent. Jannes se vader ervaar sy verset as moedswilligheid en verwyt Jannes dat sy hele lewe in chaos is (p. 10), en dat dit al tweede natuur by hom is om uitdagend en ongehoorsaam te wees (p. 29).

Van die nadele verbonde aan 'n verhouding tussen 'n skoolseun en 'n ouer vrou word in die verhaal uitgebeeld. Jannes is radeloos verlief op Tersia, maar sy ouers keur nie hul verhouding goed nie. Jannes beskryf Tersia as: "*Bedwelmend mooi. Sensueel. Asof sy elke sintuig in hom verskerp*" (p. 31) en hy vergelyk haar met 'n "*bodemlose put waarin hy geval het*" (p. 11).

Die hoofkarakter erken dat dié tipe verhouding gekompliseerd is en probleme veroorsaak: "*Jy maak my oud, Ters. Oud terwyl ek weet ek is veronderstel om 'n hoërskoolseun te wees.*" (p. 55).

Die hoofkarakter is seksueel aktief en sy moeder is geskok toe sy voorbehoedmiddels in sy kas vind. Jannes besef dat hy nie volkome vervuld is in hul seksuele verhouding nie, want hy beskryf seksuele omgang met Tersia soos volg: "*Ek moet jou soms so dwingend hê... net om daarna steeds leeg te voel.*" (p. 50). Tersia se gebrek aan morele waardes ten opsigte van voorhuwelikse seks pla Jannes. Hy beskryf ouer meisies soos Tersia as "*Gewillig... 'n Heel ander wêreld as skoolmeisies wat heeltyd babbel of protesteer.*" (p. 33). Hy weet dat Tersia al by ander mans geslaap het, en hy vermoed dat hyself nie die laaste sal wees om met haar seks te hê nie (p. 28). Jannes neem tog vir Tersia kwalik dat sy voorhuwelikse seks toelaat en daar niks mee verkeerd sien nie (p. 28). Hyself het in 'n kultuur grootgeword waar die meisie veronderstel was om nee te sê, maar Jannes besef dat hy ook skuld het, omdat

dieselfde kultuur ook glo dat die man in 'n verhouding die leiding moet neem. Jannes toon morele ontwikkeling deurdat hy nie vir Tersia wil gebruik nie.

Een van die gevolge van voorhuwelikse seks, naamlik 'n tienerswangerskap, word in die verhaal uitgebeeld. Karen, Mike se vriendin, wil 'n onwettige aborsie laat doen nadat sy uitgevind het dat sy swanger is (p. 16). Jannes probeer haar oorrede om dit nie te doen nie en wys haar daarop dat sy nooit met haarself vrede sal kan maak nie (p. 83). Karen besluit uiteindelik teen 'n aborsie. Sy moet gevolglik ook haar studie staak: *"Daar is soveel waarvan ek afskeid moet neem. My studie, drome en ja, ook Mike."* (p. 90).

Die hoofkarakter worstel met die vraag wat ware liefde is. Sy moeder het hom vertel dat die gevoelens wat hy vir Tersia ervaar naamlik jaloesie, hartstog en begeerte, nie 'n maatstaf vir liefde is nie. Sy laat egter na om hom te vertel wat ware liefde dan is (p. 51).

Die negatiewe invloed wat die portuurgroep op 'n enkeling kan uitoefen, word in die verhaal uitgebeeld: *"Van standerd sewe af druk Mike jou chronies in 'n blik vol moeilikheid."* (p. 38). Jannes se vriend, Mike, rook en drink, smokkel dwelmmiddels en raak ook uiteindelik verslaaf daaraan.

Die hoofkarakter word uiteindelik meer volwasse as hy besluit om nie meer sy vader teen te gaan nie, en om sy opstandigheid te laat vaar. Ook die hoofkarakter se vader groei as karakter deurdat hy meer insig in sy seun se probleme toon en bereid is om hom te aanvaar, soos blyk uit die vader se teenwoordigheid by 'n skoolpopkonsert waar Jannes optree.

Van die probleme waarmee die adolessent vandag te doen het, soos drank- en dwelmmisbruik, druk van die portuurgroep, voorhuwelikse seks, tienerswangerskappe, aborsies, tienerverhoudings en ongelukkige ouer-tienerverhoudinge word in die verhaal uitgebeeld. In groeps gesprekke kan leerlinge 'n beeld verkry van hoe hul maats groepsdruk en die invloed van die portuurgroep ervaar. Selfgeldigstegnieke kan deur

middel van rolspel aangeleer word, en dramatiserings kan aan leerlinge die geleentheid bied om nuut aangeleerde selfgeldingstegnieke toe te pas. Leerlinge moet ook gewys word op die noodsaaklikheid van die ontwikkeling van 'n persoonlike moraliteit, waarop toekomstige besluite sal berus.

Aborsie as moontlike oplossing vir 'n tienerswangerskap behoort in detail behandel te word, en leerlinge behoort op die nadelige sielkundige uitwerking wat 'n aborsie kan hê gewys te word. 'n Video oor aborsie sal leerlinge aan die realiteite daarvan bekendstel.

Die gevare verbonde aan alkohol- en dwelmmisbruik, naamlik dié van verslawing, kan na aanleiding van die verhaal behandel word. 'n Gerehabiliteerde dwelm- of alkoholverslaafde kan sy ervarings met leerlinge deel, en hul motiveer om nie betrokke te raak by sodanige sosiale wangedrag nie.

Die emosionele las in die vorm van skuldgevoelens, vrees vir swangerskap en geslagsiektes waartoe voorhuwelikse seks kan aanleiding gee, kan uitgelig word.

Laastens kan die tema kommunikasie tussen ouer en tiener met leerlinge bespreek word. Leerlinge moet oplossings voorstel om van hulle kant af kommunikasie met hul ouers te verbeter.

Tesourusterme

Aborsies, Besluitneming, Drankmisbruik, Dwelmmisbruik, Dwelmverslawing, Etiek, Godsdiens, Kommunikasie, Kondome, Lewensvaardighede, Liefde, Morele waardes, Ouer-tienerverhoudings, Portuurgroep, Seks, Sosiale wangedrag, Tienerswangerskappe, Tienerverhoudings, Verliefdheid, Voorbehoedmiddels, Voorhuwelikse seks

Bibliografiese besonderhede

Joubert, Junita

Die kosmosland. Pretoria: Juventus, 1983.

159p.; 21 cm.

ISBN 0-8681-6008-3

Evaluasie

Die kosmosland vertel die verhaal van die sensitiewe en fyngvoelige Natalie wat reeds vier jaar lank 'n vaste verhouding met haar groot liefde, Dawid, het. Toe Natalie in matriek is en Dawid reeds in sy tweede jaar op universiteit, verbreek Dawid die verhouding nadat hy 'n ander meisie ontmoet het. Natalie is gebroke en treur vir meer as 'n jaar. Na matriek sluit sy by 'n kunsskool aan waar sy vir André Nel ontmoet. André vra haar om te trou, maar Natalie twyfel of sy die huweliksaanbod moet aanvaar, want alhoewel sy omgee vir André, het sy steeds vir Dawid lief. Haar dilemma word opgelos toe sy vir Dawid by 'n kunsuitstalling ontmoet en hy haar weer vra om sy spesiale vriendin te word.

Didaktiese waarde bepaling

Beide Natalie en Dawid, twee jong adolessente, word vir die eerste keer bewus van die teenoorgestelde geslag en hul verhouding is vir beide 'n eerste liefde. Dawid maak sy gevoelens in 'n brief aan Natalie bekend: "*Jy sien, ek is al vir maande lank intens bewus van jou en ek kan jou nie uit my gedagtes kry nie.*" (p. 8). Vir Natalie is dit ware liefde, Dawid beteken alles vir haar en sy het hom met haar hele wese lief. "*Hy was dan haar geesgenoot, haar vertroueling. Haar toekoms!*" (p. 17).

Vir die twee hoofkarakters is hul verhouding ook die begin van hul seksuele ontwaking. Die verhouding ontwikkel stadig en versigtig en aanvanklik skryf hulle net briefies, dan hou hulle vir die eerste keer hande vas en dan soen hulle mekaar. Toe

Dawid vir die eerste keer Natalie se hand vashou, het sy gevoel "*asof sy duisel*" (p. 15). Hul verhouding word ook goedgekeur deur hul ouers, wat die gesonde trant van die jong verhouding gesien het en besluit het dat dit goed is.

Nadat Dawid onverwags hul verhouding verbreek het, ervaar Natalie 'n gevoel van bitterheid en selfs haat. Die hoofkarakter toon dat sy moreel ontwikkel het toe sy besef dat dit verkeerd is om iemand te haat, omdat dit uiteindelik elke mooi herinnering sal besoedel en vergiftig. Die feit dat sy geskok is wanneer 'n meisie wat sy ken, naak poseer voor studente, is 'n verdere aanduiding van haar morele waardes.

Die intensiteit van emosies wat die hoofkarakter ervaar nadat Dawid hul verhouding beëindig het, word uitgedruk deur haar woorde: "*Sy voel bleek en koud en dood soos die wintergras waardeur sy skool toe loop. Sy byt op haar tande om nie uit te roep nie, sy probeer alles om net vir hierdie paar ure te vergeet dat Dawid lewe...*" (p. 39). Die emosionele trauma bereik breekpunt toe Natalie tydens die eksamen ineenstort, en 'n dokter voorstel dat sy rus en eerder nie die eksamen voltooi nie. Die pyn van 'n liefdesteleurstelling blyk uiteindelik 'n positiewe uitwerking op die hoofkarakter te hê, aangesien dit bydra tot haar volwassewording. Sy sien dat die wêreld wat sy aanvanklik geïdealiseer het, ook 'n harde en minder mooi kant het. Uiteindelik besef sy dat ook die mens van die goeie en die kwade in hom het.

Die kosmosland word aanbeveel vir die laat adolessent vanaf sestien jaar, aangesien dit die oorgang vanaf adolessensie na volwassewording uitbeeld. "*Die jare van net byna-kind wees voel asof dit verby gegaan het.*" (p. 16).

Die hooftema is 'n jong tienerverhouding en die impak wat 'n liefdesteleurstelling op die sensitiewe adolessent kan uitoefen. Die trauma van 'n liefdesteleurstelling kan lei tot ernstige depressiewe gevoelens veral by sensitiewe adolessente. Meer inligting kan aan leerlinge verskaf word oor depressie as patologiese verskynsel. 'n Gesprek oor lewensvaardighede, soos hoe om 'n liefdesteleurstelling te hanteer, kan 'n leersame proses vir adolessente wees, veral as daarop gewys word dat dit 'n noodsaaklike deel van die volwassewordingsproses is. Die verwerking van pyn en teleurstelling kan die

jong adolessent voorberei vir die suksesvolle hantering van verdere teleurstellings wat in die toekoms vir hulle as volwassenes mag voorlê. Die karakter Joe in As my kitaar kon praat (Combrink, 1991: 103) ervaar soortgelyke trauma na 'n liefdesteleurstelling en hy vergelyk sy gevoelens met dié wat hy tydens sy vader se dood ervaar het.

Tesourusterme

Depressie, Etiek, Geestelike welsyn, Godsdiens, Krisishantering, Lewensvaardighede, Liefde, Liefdesteleurstellings, Liefkosings, Morele waardes, Patologie, Tienerverhoudings

15

Bibliografiese besonderhede

Joubert, Junita

Mirrie. Pretoria: Daan Retief, 1984.

199p.; 21 cm.

ISBN 0-7959-2401-1

Evaluasie

Mirrie is die verhaal van Miranda, wat haar groot liefde in haar eerste jaar op universiteit in Roy, 'n derdejaargestudent, vind. Haar geluk is egter van korte duur - Roy moet trou met 'n vorige vriendin omdat sy 'n baby verwag. Die verhaal vervolg wanneer Miranda reeds vyf en twintig jaar oud is, en sy steeds probeer om van Roy te vergeet. Sy aanvaar 'n pos by Die Hawe, 'n oord vir verstandelik gestremde volwassenes. Dit is hier waar sy weer vir Roy ontmoet as hy sy vrou na Die Hawe bring. Roy se vrou is gestrem en ly aan depressie, na 'n motorongeluk waarin hul dogtertjie dood is. Roy se vrou pleeg uiteindelik selfmoord en hy is vry om weer 'n verhouding met Miranda aan te knoop.

Didaktiese waardebeplanning

Die hoofkarakter, Miranda, het dadelik besef dat sy ware liefde gevind het toe sy vir Roy ontmoet, en sy het al aan 'n toekomstige verlowing en uiteindelijke troue begin dink. Roy bieg teenoor Miranda dat hy en sy vorige meisie seks gehad het. Roy beskryf sy seksuele ervaring as bloot *"'n aand van fisiese kontak... 'n uitgebrande vuurtjie en niks meer nie"* (p.66). Die gevoelens wat Roy beskryf na die seksuele ondervinding is dat hy tog nie meer sonder 'n letsel is nie: *"Jy gee tog iets af... jy verloor iets ... al is dit net 'n gevoel van ordentlikheid, 'n dieper ordentlikheid wat niks te make het met skynheiligheid nie."* (p.64).

Die gebrek aan morele waardes van die samelewing word uitgebeeld deur Roy se woorde: *"Ek weet dit is in ons tyd redelik algemeen dat ongetroude mense leef ... asof hulle getroud is."* (p. 64). Roy toon egter sy persoonlike morele ontwikkeling wanneer hy erken dat voorhuwelikse seks verkeerd is. Teenoor die morele waardes wat by Roy aangetref word, beskou die meisie met wie hy seks gehad het dit nie as verkeerd nie, maar as *"'n normale verligte lewenswyse"* (p.66). Sy toon dus geen werklike morele berou soos Roy nie.

Een van die gevolge van voorhuwelikse seks word in die verhaal uitgebeeld, wanneer Roy en sy vorige meisie móét trou omdat sy swanger is. Haar ouers verwag van Roy om sy plig na te kom en alhoewel hy *"verskeurd"* voel omdat hy moet trou met 'n vrou wat hy nie liefheit nie, besef hy sy verantwoordelikheid teenoor die komende baba. Hier neem Roy weer eens 'n morele besluit as hy sy fout erken en verantwoordelikheid neem vir sy dade.

Belangrike temas wat in die verhaal uitgebeeld word, is tienerverhoudings, morele waardes, voorhuwelikse seks, tienerswangerskappe en tienerhuwelike. Hierdie verhaal vorm 'n goeie platform vir die behandeling van morele waardes en die vasstelling van 'n persoonlike morele identiteit in 'n geslagsvoorligtingprogram. Die redes vir sosiale norme wat deur die gemeenskap gehandhaaf word, kan aan die hand van voorbeelde, soos onder andere waarom pornografie onwettig is, verduidelik word.

Die verantwoordelikhede wat die huwelik en die opvoeding en versorging van kinders meebring, kan ook hier onder bespreking kom. Die huwelik as instelling, aspekte van 'n suksesvolle huwelik, gereedheid vir die huwelik en die daaglikse huwelikslewe is aspekte wat in gesinsvoorigtingleerplanne behandel word en aan die hand van hierdie verhaal toegelig kan word.

Tesourusterme

Etiek, Liefde, Morele waardes, Seks, Sosiale norme, Tienerhuwelike, Tienerswangerskappe, Tienerverhoudings, Tienerhuwelike, Voorhuwelikse seks

16

Bibliografiese besonderhede

Joubert, Junita

Trappe na nêrens. Pretoria: Daan Retief, 1985.

85 p.; 21 cm.

ISBN 0-7959-0398-7

Evaluasie

Linka was vyftien jaar oud toe sy vir die eerste keer verlief geraak het op 'n matriekseun, Ludwig. Ludwig en Linka se betrokkenheid het uiteindelik tot 'n vaste verhouding gelei. Hulle was baie verlief en gelukkig en het reeds drome gedroom dat hul eendag sou trou. In die vakansie net na Linka se eerste jaar op universiteit, verdrink Ludwig tragies. Dit was nou reeds sewe jaar na Ludwig se dood en Linka treur nog steeds en probeer om sy dood te verwerk. 'n Goeie vriend, Heinrich, help Linka uiteindelik om Ludwig se dood te aanvaar en weer te begin lewe.

Didaktiese waardebeoordeling

Die ekstase en opgewondenheid van tienerliefde word in die verhaal uitgebeeld. Linka is verlief op Ludwig, en sy ervaar ekstatische gevoelens van geluk in haar eerste verhouding met 'n lid van die teenoorgestelde geslag. In hierdie tienerverhouding is egter meer ter sprake as blote verliefdheid; die twee tieners het so ernstig oor mekaar gevoel dat hulle reeds van trou gepraat het. Vergelyk hier die karakter Natalie in Kosmosland (Joubert, 1983) se gevoelens vir Dawid, wat veel dieper en meer volwasse is as dié wat Louise vir Hannes in Verste grens (Maartens, 1986) gevoel het.

Die geweldige hartseer en verlies om 'n geliefde aan die dood te verloor, word realisties uitgebeeld. Linka is sewe jaar na Ludwig se dood steeds ontroosbaar en sy wil haar nie blootstel aan nuwe verhoudings nie, omdat sy bang is dat sy weer seerkry. Die karakter Heinrich word deur die skrywer gebruik om die lewensles oor te dra, dat pyn en swaarkry van 'n mens 'n ryper persoon maak. Heinrich het op sy beurt 'n liefdesteleurstelling en die ontgogeling van 'n verhouding wat skeefgeloop het ervaar, maar hy het dit verwerk en as ryper mens ontwikkel. Insig in Heinrich se verlede laat Linka beseft dat sy nog nooit aan ander se pyn gedink het nie: *"Het sy ooit aan ander se afgee gedink, wonder sy in 'n helder oomblik - of het sy verstrengel geraak in die verskriklike pyn van haar eie verlies. En gedink sy is al een wat ooit gely het?"* (p. 82). Die hoofkarakter groei uiteindelik tot 'n meer volwasse persoon wanneer sy Ludwig se dood aanvaar en weer bereid is om in 'n verhouding betrokke te raak.

Die verhaal beeld as hooftema uit die emosionele trauma om op 'n jong ouderdom 'n geliefde te verloor. Hierdie verhaal kan vir leerlinge aanbeveel word wat die trauma van die dood of 'n liefdesteleurstelling ervaar. Maretha Maartens (1985) se Gezina en die bruin wind beeld ook die aanvaarding van die dood van 'n geliefde uit, en kan nuttig saam met hierdie verhaal aangewend word. Vergelyk hier ook die emosionele invloed wat 'n liefdesteleurstelling op die karakter Natalie in Kosmosland (Joubert, 1983) uitoefen. Leerlinge wat die verhaal lees, sal beseft dat swaarkry en pyn uiteindelik daartoe lei dat jy 'n ryper en meer volwasse persoon anderkant uitkom. Die verhaal kan in leestherapie gebruik word wanneer leerlinge gehelp word om die dood en ander

verliese te verwerk.

Kwaliteite van ware liefde kan in groepsbesprekings vergelyk word met die kenmerke van verliefdheid. Leerlinge moet besef dat 'n verhouding wat bloot op verliefdheid berus, nie 'n goeie kans op oorlewing het nie. Bogenoemde kwaliteite kan aan die hand van die karakters in jeugverhale in hierdie ondersoek afgelei word: Joe in As my kitaar kon praat (Combrink, 1991) is verlief op Jennie wat hom uiteindelik misbruik. Ook Wessel se dolle verliefdheid op Marié in Lang pad na geluk (Strydom, 1988) lei tot sy ontnugtering. In Van jou jas (Van der Vyfer, 1982) loop die verliefdheid en verhouding tussen Sonja en Leon op 'n natuurlike wyse dood.

Tesourusterme

Dood, Lewensvaardighede, Liefde, Liefdesteleurstellings, Tienerverhoudings

17

Bibliografiese besonderhede

Joubert, Junita

Die brose dans. Pretoria: Daan Retief, 1987.

107p.; 21 cm.

ISBN 0-7959-1212-9

Evaluasie

Stephanie is verlief op Dieter, 'n onverantwoordelike en sorgvrye jong student wat glo dat die lewe daar is om geniet te word. Wanneer Dieter die slanke Joanie bo haar verkies, voel sy skielik oorgewig en onaantreklik. Toe Dieter haar boonop daarop wys dat hy van plankdun meisies hou, gaan sy op 'n baie streng dieet om so vir Dieter te behou. Sy ontwikkel uiteindelik die dieetsiekte, bulimie, en verloor soveel gewig dat sy een dag in die skool flou word.

Stephanie worstel steeds om haar vader se selfmoord te verwerk. Sy voel dat die stigma van selfmoord aan hulle gesin kleef. Haar vader is as 'n swakkeling uitgekryt deur mense omdat hy selfmoord gepleeg het. Stephanie se moeder neem haar na 'n psigiater en sy hoor dat sy seun ook selfmoord gepleeg het. Dit help Stephanie om uiteindelik haar vader se dood en die feit dat hy selfmoord gepleeg het, te aanvaar en te verwerk.

Die verhaal het 'n gelukkige einde as Stephanie besef dat Dieter selfsugtig, immoreel en onverantwoordelik is en dat Stefan, haar getroue vriend, werklik vir haar omgee.

Didaktiese waardebeoordeling

Verskillende beskouings oor tienerverhoudings en "vas uitgaan" word deur die karakters Stephanie en Dieter uitgebeeld. Dieter beskou dit nie as verkeerd om, terwyl hy met Joanie uitgaan, ook by Stephanie te kuier en haar te liefkoos nie. Vir hom is sy verhouding met Joanie oppervlakkig en fisiek en het sy geen werklike aanspraak op hom nie. Stephanie glo egter dat, as jy met iemand vas uitgaan, hy dan "*soort van getrou sal wees*" (p. 86) en sy kan haar nie met Dieter se beskouinge identifiseer nie.

Teenstrydige morele waardes word deur die hoofkarakter en Dieter en Joanie in die verhaal uitgebeeld. Stephanie is geskok wanneer sy hoor dat Joanie, Dieter se vriendin, swanger was en 'n miskraam gehad het. Sy toon morele ontwikkeling: "*Maar Joanie, jy is tog 'n meisie, jy moes tog die streep kon trek? En tog, Dieter, Dieter ... jy behoort ook te weet van iets soos verantwoordelikheid, van die gevolge as 'n mens so leef.*" (p.92). Wanneer Dieter geen berou toon oor wat gebeur het nie en ongeërg sê dat daar mcs nie 'n baba op pad is nie, besef Stephanie dat Dieter geen verantwoordelikheid en sin vir morele waardes toon nie. In die sogenaamde "nuwe moraliteit" van vandag word liefde, en nie die huwelik nie, beskou as 'n voorvereiste vir die bevrediging van seksuele behoeftes. Stephanie word verder ontnugter as sy besef dat Dieter en Joanie seks gehad het terwyl hulle mekaar nie eers waarlik liefhet nie.

Die hoofkarakter toon die tipiese verwarring en onsekerheid wat dikwels tydens die adolessensiefase voorkom. Snyman (1987: 48) wys daarop dat laasgenoemde saamhang met die adolessent se innerlike soeke na die aardse lewe se sin en betekenis. Stephanie worstel met probleme soos wat werklik belangrik is in die lewe en sy lê nagte wakker om die sin van die lewe te probeer vind. Stephanie het aanvanklik haar selfvertroue gedeeltelik verloor toe sy hoor Dieter verkies vir Joanie omdat sy so 'n mooi maer lyfie het. Die psigiater wys haar daarop dat, as jy iemand liefhet, jy die persoon aanvaar soos hy/ sy is. Dit ondersteun die groeiende besef by Stephanie dat dit nie die moeite werd is om met Dieter 'n verhouding aan te knoop nie en dra by tot die verbetering van haar selfbeeld, en vasstelling van 'n persoonlike identiteit, wat 'n noodsaaklike ontwikkelingstaak tydens adolessensie is.

Snyman (1987: 29) berig dat die jeugdige tydens die adolessensiefase bewus word van die verganklikheid van die lewe en die betekenis van die dood. Die dood van haar vader laat Stephanie nadink oor die kortstondigheid van die aardse bestaan: *"Het 'n mens die een oomblik iets en die volgende oomblik niks? Is dit hoe die lewe is? Só was dit met haar! Die een oomblik het sy nog 'n pa gehad en die volgende oomblik was hy dood..."* (p. 20).

Die verhaal beeld die probleme en onsekerhede van 'n tienermeisie uit die middel sosio-ekonomiese klas uit, en kan aanbeveel word vir leerlinge vanuit dieselfde agtergrond. Hierdie verhaal kan gebruik word in die onderrig van gesinsvoorligting wanneer die kernprobleme wat in hierdie verhaal voorkom, naamlik vasstelling van 'n persoonlike morele identiteit, tienerswangerskappe, aanvaarding van die dood, selfmoord, tienerverhoudings, dieetsiektes en aanvaarding van 'n stiefouer behandel word. Groepsbespreking kan oor leerlinge se verwagtinge van tienerverhoudings en die handhawing van morele waardes in vaste verhoudings gehou word. 'n Bespreking rondom die vasstelling van 'n persoonlike morele identiteit, te midde van 'n samelewing wat teenstrydige morele waardes weerspieël, sal nuttig wees. Leerlinge kan ook daarop gewys word dat 'n positiewe selfbeeld en selfvertroue noodsaaklik is, maar nie noodwendig vanselfsprekend by alle mense is nie, en dat daar doelbewus daaraan gewerk moet word.

Dieetsiektes is nie net fisiologies van aard nie, maar het ook 'n psigologiese verband. Adollesentmeisies met 'n swak selfbeeld is byvoorbeeld meer vatbaar vir siektes soos anoreksie en bulimie. Phyllis Owen (1988) se Hongerspieël handel oor 'n sestienjarige meisie se stryd teen anoreksie, en kan ook gebruik word wanneer die tema, dieetsiektes in die leerplan behandel word.

Die hoofkarakter besin oor die liefde en of dit "ooit so wonderlik is soos wat hulle dit vir 'n mens in boeke en rolprente voorhou?" (p. 60). 'n Bespreking oor die invloed van die media, soos byvoorbeeld televisie, op die adollesent se seksuele verwagtings, kan heelwat wanopvattinge by leerlinge opklaar. Leerlinge moet geleer word om die media, byvoorbeeld films en videos krities te evalueer.

Die groei wat die hoofkarakter in die verhaal toon ten opsigte van die aanvaarding van haar vader se selfmoord, kan terapeutiese waarde inhou vir leerlinge wat met dieselfde probleem worstel.

Tesourusterme

Bulimie, Dieetsiektes, Dood, Enkelouer-gesinne, Etiek, Geestelike welsyn, Morele waardes, Patologie, Persoonlike identiteit, Seks, Selfbeeld, Selfmoord, Stiefouers, Televisie, Tienerswangerskappe, Tienerverhoudings, Verlieftheid, Voorhuwelikse seks

18

Bibliografiese besonderhede

Kruger, Cornelia

Rika. [S.l.]: Boekateljee, 1982.

93p.; 21 cm.

ISBN 0-9083-8201-4

Evaluasie

Victor is 'n agtienjarige seun wat standerd nege in 'n vorige skool gedruip het, en nou Mieliekloof se hoërskool bywoon. Hy is opstandig en steur hom nie aan gesag nie. Dit veroorsaak dat hy hom die onderwysers se wrewel op die hals haal. Rika is sestien jaar oud en sy is saam met Victor in die klas. Sy voel 'n besondere aantrekkingskrag vir Victor, wat sy nie vantevore vir enige seun gevoel het nie. Rika besef dat die rede vir Victor se opstandigheid sy moeder se dood en sy vader se tweede huwelik kort daarna is wat hy nog nie verwerk het nie. 'n Vaste verhouding ontwikkel uiteindelik tussen Victor en Rika en sy bewerk versoening tussen hom en sy vader.

Didaktiese waardebeoordeling

Die twee adolessenthoofkarakters, Rika en Victor, word vir die eerste keer bewus van hul seksualiteit en van die teenoorgestelde geslag. Rika is 'n ongekunstelde jong meisie wat nog glad nie belang stel in seuns en in "kys", soos baie van haar maats nie. Sy lag ook oor haar vriendin Johanna se vele "*liefdesteleurstellings*" en vind dit verspot (p. 6). Die uitwerking wat Victor op haar emosies het, is aanvanklik vir Rika vreemd en onverstaanbaar. Victor ervaar weer sy gevoelens vir Rika nie as blote verliefdheid nie, maar as iets veel diepers. 'n Liefdesverhouding ontwikkel tussen Rika en Victor, wat aan beide gevoelens van ekstase en geluk besorg. "*Rika maak haar oë toe toe sy voel dat Victor haar soen... 'n Seun het haar gesoen! Vir die heel eerste keer in haar lewe. Hoe vreeslik. Hoe absoluut verskriklik! Dan kom sy tot bedaring en glimlag soet vir haarself.*" (p. 92).

Victor is ook aanvanklik opstandig en verset hom teen gesag in die skool. Hierdie opstandigheid is kenmerkend van die adolessensiefase waar die jeugdige bestaande waardes in twyfel trek en selfs uitdaag, as deel van die ontwikkeling van 'n persoonlike morele identiteit. Dit is die skoolhoof wat Victor, toe hy in 'n stadium opstandig was en weggeloop het, die waarde van selfdisipline leer en hom daarop wys dat dit nie die moeite werd is om probleme te vermy nie. Die hoofkarakter toon 'n tipiese egosentrisme wat kenmerkend van die adolessensiefase is. "*Vir 'n tydlang is die ek die*

middelpunt van die jeugdige se hele bestaan ... Die jeugdige is egosentries en subjektief." (Snyman, 1987: 27). Die skoolhoof moedig Victor ook aan om minder oor homself en sy probleme te tob.

Die skoolhoof word verder deur die skrywer gebruik om morele waardes in die verhaal oor te dra. Hy vergelyk Rika en Victor se skoon en mooi verhouding met die losbandigheid van die tyd en besef dat *"geeneen van die twee soos verrotte vrugte van die boom sal afval voor die rywordingsproses voltooi is nie"* (p. 70). Hy besef dat dit twee adolessente is wat hoë morele waardes in hul verhouding sal uiteleef.

Van die kernprobleme wat in die verhaal aangebied word, is die verwerking van die dood van 'n ouer, die aanvaarding van 'n stiefouer, 'n verbrokkelende gesinsverhouding as gevolg van swak kommunikasie tussen ouer en adolessent, die ontwikkeling van 'n persoonlike morele identiteit, die bewuswording van die teenoorgestelde geslag by adolessente en die uitbeelding van 'n tienerverhouding. Adolessente moet gewys word op die noodsaaklikheid van die ontwikkeling van 'n persoonlike morele identiteit. Die proses van morele ontwikkeling kan aan hulle verduidelik word, veral dat wisselvallige emosies wat daarmee gepaardgaan natuurlik is.

Ouers kan tydens 'n spesiale oueraand met 'n tema soos "Verstaan jou adolessent", gelei word tot meer begrip vir hul tieners en die probleme waarmee hulle worstel. Laasgenoemde behoort kommunikasie tussen ouer en tiener te verbeter, veral as ouers besef dat negatiewe gedrag soos opstandigheid en buierigheid 'n normale verskynsel tydens die adolessensiefase is.

Die vaste verhouding as instelling kan in groepsverband bespreek word, as 'n moontlike voorloper van 'n verlowing en huwelik. Die keuse van 'n lewensmaat kan veral met leerlinge in die senior sekondêre standers behandel word.

Hierdie verhaal is gepas by die behandeling van probleme soos die dood van 'n ouer en aanvaarding van 'n stiefouer, en kan as aanvullende leesstof by algemene

voorligtingssessies gebruik word.

Tesourusterme

Dood, Etiek, Kommunikasie, Liefde, Morele waardes, Ouer-tienerverhoudings, Seksualiteit, Stiefouers, Tienerverhoudings

19

Bibliografiese besonderhede

Kruger, Cornelia

Die wildealsbossie. Pretoria: J.P. van der Walt, 1983.

112p.; 21 cm.

ISBN 0-7993-0708-4

Evaluasie

Die sewentienjarige Vasti is die buitestaanderfiguur in hul gesin wat bestaan uit 'n doktersvader, 'n beeldskone moeder, 'n broer Karel en jonger suster Monika. Vasti leef van kleins af in die skaduwee van haar broer en suster met hul talente en uitsonderlike prestasies, en sy kry min aandag van beide ouers. Die gevolg is 'n onvergenoegde en leë gevoel, wat sy beskryf as 'n honger-gat. Dit is slegs deur ander mense se besittings te steel, dat dié honger-gat kleiner voel. Haar suster Monika verongeluk en Vasti word deur haar moeder verantwoordelik gehou vir Monika se dood, omdat sy Monika nie verhoed het om by die mynhope te gaan fietsry nie. Vasti kry tydens haar matriekeksamen 'n senuwee-ineenstorting en dit is eers toe dat haar ouers besef hoe hulle haar verwaarloos het.

Didaktiese waardebeoordeling

Die morele norm dat steel verkeerd is, word in die verhaal uitgebeeld. Monika betrap

vir Vasti as sy van haar moeder se geld steel. Monika is tien jaar oud en op die konvensionele vlak van morele ontwikkeling, waar geen voorsiening vir uitsonderings op 'n reël gemaak word nie. Ai het Vasti 'n verskoning spreek Monika 'n oordeel uit soos 'n regter: *"Steel is steel...Of dit nou vyftig sent is of vyftig miljoen."* (p. 10).

Wanneer geld in die skool wegraak, spreek ook juffrou Gray 'n morele oordeel oor diefstal uit. Sy beskou diefstal as 'n euwel wat klein en onopsigtelik begin, maar later intensiver en hand-uit ruk, met uiteindelijke tragiese gevolge.

In die hoofkarakter se soeke na haar persoonlike identiteit kom sy in opstand teen die norme wat verteenwoordig word deur haar ouers en die samelewing. Vasti is, soos baie ander tipiese adolessente op die konvensionele vlak van morele ontwikkeling, besig om vir haar 'n eie morele raamwerk op te bou. Hierdie proses word dikwels gekenmerk deur opstand en verwerping van bestaande waardes. Vasti se broer, Karel, vergelyk haar dan ook met 'n straatgans, 'n voetganger wat alle verkeersreëls oortree, simbolies van die mens wat hom nie aan gesag wil onderwerp nie en in die proses norme verontagsaam wat uiteindelik tot sy eie ondergang lei. Louis, Vasti se vriend, keer terug van die grens af waar hy in 'n kontaksituasie mense moes doodmaak. Vasti twyfel aan die moraliteit daarvan om enigiemand dood te maak, en sy wys Louis daarop dat hy 'n Bybelse wet oortree het deur dood te slaan. Sy wonder wie se oortreding dit is: syne of die owerheid s'n wat hom beveel het om te skiet. Vasti se denke in hierdie verband dui verder op die proses van ontwikkeling van 'n eie morele identiteit.

As deel van haar opstandigheid teen die morele waardes wat haar ouers vir haar voorhou, raak Vasti losbandig en spits sy haar daarop toe om ander jongmense se verhoudings te verongeluk; sy kry dan ook die etiket van 'n flerrie. Die hoofkarakter word gekonfronteer met die gemeenskap se siening oor seks, waar vrye liefde die reël eerder as die uitsondering is en die Pil oop en bloot op skoolmeisies se tafels lê. Vasti raak betrokke by Bouwer, 'n vyf-en-twintigjarige jong man. In die fliek soen en liefkoos hy haar sodat sy 'n ongekennde ekstase ervaar. Een aand in sy woonstel het die liefkosings ernstiger geword en het Bouwer onbeheerbaar geword. Sy het hom geskop

en gebyt, en uiteindelik het hy haar laat gaan.

Na haar senuwee-ineenstorting in die hospitaal, is sy bang dat sy dalk swanger kan wees na die insident met Bouwer. Die dokter stel haar egter gerus, en sê sy is nog 'n maagd. Die dokter besef sy is onkundig, en dat sy nog geen vorm van geslagsvoorligting gehad het nie, benewens dit wat sy in koerante en tydskrifte kon lees. Hy gee aan haar 'n lys boeke wat oor geslagsvoorligting handel.

As deel van haar religieuse ontwikkeling en vasstelling van 'n eie religieuse identiteit kom Vasti in opstand teen God, godsdiens en religieuse waardes wanneer sy sien dat gesagsfigure soos onder andere haar ouers kerk toe gaan, maar steeds aanhou sondig. "*Maar vanaand... vanaand het hulle mense sit en beskinder, te veel gedrink, het haar ma 'n man gesoen wat nie haar man was nie... En môre sal hulle in die kerk sit met hul strak, heilige gesigte...*" (p. 29). Barnard (1981: 84) wys daarop dat die religieuse wording van die adolessent dikwels gekenmerk word deur 'n periode van vertwyfeling. Die hoofkarakter gaan ook deur hierdie periode wanneer sy twyfel aan die bestaan van God en voel dat haar gebede nie verhoor word nie. Louis gee Vasti weer perspektief toe hy verduidelik dat sy haar nie moet blind staar teen mense wat 'n vormgodsdiens uiteleef nie, omdat dit berus by jou eie gesindheid, dus hoe elke individu in sy hart oor God voel. Louis wys ook daarop dat die lewe geen sin het sonder God nie. Die hoofkarakter word meer volwasse wanneer sy die vertwyfelingsperiode te bowe kom, en haar bekeer tot God.

Die Wildealsbossie sal veral geskik wees vir leerlinge wat in die Christelike godsdiens opgevoed is, aangesien Christelike beginsels en waardes in die verhaal na vore kom. Om aan die integreringsbeginsel te voldoen, kan hierdie verhaal ook in die Godsdiensonderrigklas gebruik word by die behandeling van die temas, die ontwikkeling van 'n persoonlike religieuse identiteit en religieuse waardes. Leerlinge kan daarop gewys word dat 'n periode van twyfel in God en in bestaande religieuse waardes 'n normale verskynsel tydens die adolessensieperiode is.

Nog 'n belangrike ontwikkelingstaak van die adolessent is om sy seksuele behoeftes

op 'n sosiaal aanvaarbare wyse uit te leef, sodat dit positief tot sy identiteitsontwikkeling sal bydra. Verskillende en uiteenlopende waardestelsels in die samelewing maak dit vir die adolessent moeilik om besluite ten opsigte van sy seksuele gedrag te neem. Laasgenoemde onderwerp kan met leerlinge behandel word, asook die noodsaaklikheid van die ontwikkeling van 'n persoonlike morele identiteit, waarop besluitneming dan sal berus.

Leerlinge kan hul menings gee of die portuurgroep wel individue wat seksueel losbandig leef etiketteer, soos die hoofkarakter wat 'n "flerrie" genoem word na aanleiding van haar gedrag.

'n Lys vaklektuur oor geslagsaangeleenthede, seksualiteit en tienerverhoudings kan saam met hierdie verhaal aan leerlinge voorgeskryf word. 'n Bibliografie getiteld Geslagsvoorligting in die hoërskool deur Jordaan (1992), omvat 'n lys van bronne om die onderwyser in hierdie verband te ondersteun en is beskikbaar by ISKEMUS, Inligtingsentrum vir Kinderlektuur en Media aan die Universiteit van Stellenbosch. Die temas swak ouer-tienerverhoudings en gebrek aan kommunikasie word in detail in die verhaal uitgebeeld en kan nuttig aansluiting vind by soortgelyke onderwerpe in 'n gesinsvoorligtingprogram.

Die verhaal kan as terapeutiese hulpmiddel aan leerlinge voorgeskryf word wat, soos die hoofkarakter, worstel om die dood van 'n geliefde te verwerk.

Tesourusterme

Christelike godsdiens, Diefstal, Dood, Etiek, Geslagsvoorligting, Godsdiens, Kommunikasie, Liefkosings, Morele waardes, Ouer-tienerverhoudings, Persoonlike identiteit, Promiskuiteit, Religieuse waardes, Sosiale norme, Sosiale wangedrag, Tienerverhoudings

Bibliografiese besonderhede

Kruger, Johan

Kruispunt. Johannesburg: Perskor, 1983.

72 p.; 21 cm.

ISBN 0-628-02362-6

Evaluasie

Chrisjan, 'n sestionjarige adolessent, se vader pleeg selfmoord en hy en sy moeder word alleen agtergelaat. Hy moet na skool in 'n filmteater gaan werk om hul inkomste aan te vul. Chrisjan kom in aanraking met dwelmmiddels toe Mike, wat ook by die teater werk, vir hom dagga aanbied. Toe hy van die dagga rook, word hy eers 'n paar uur daarna wakker, en hy voel dodelik naar. Chrisjan word gedwing om tussen sy emosies en intellek te kies toe 'n wulpse jong meisie operlik toenadering soek. Intussen hoor Chrisjan en sy moeder dat hulle finansiële situasie nie so benard is nie en dat hulle nie hoef te verhuis nie.

Didaktiese waardebeoordeling

Chrisjan het 'n vriendskapsverhouding met Liesel, 'n skoolmaat met wie hy as 't ware grootgeword het. Liesel het egter nog nooit die vreemde gevoelens in hom wakker gemaak wat hy ervaar teenoor die wulpse blonde meisie nie. "*Sy is so anders as Liesel, dink hy, so asof sy iets in hom wakker maak wat hy nie vroeër geken het nie.*" (p. 48). Chrisjan is onseker en hy vra Mike wat hom dagga aangebied het, wat hy sou doen as hy in sy plek was. Die karakter Mike toon 'n gebrek aan morele waardes deur dagga te rook, asook deur sy antwoord dat hy nie 'n kans sou laat verbygaan om seksueel met die blonde meisie te verkeer nie, ondanks die feit dat sy 'n vaste vriend het. Chrisjan neem egter 'n morele besluit toe hy sy werk by die teater bedank en daarmee sy afkeer ten opsigte van los seksuele verbintenisse en die gebruik van dwelmmiddels toon. Hy word vir die eerste keer van Liesel se vroulikheid bewus en

besef dat daar eerder vir hulle 'n toekoms is.

Temas wat in die verhaal aangebied word en nuttig by 'n gesins- en geslagsvoorligtingprogram sal aansluiting vind, is die ontwakende seksualiteit van 'n adolessent, dwelmmisbruik, druk van die portuurgroep, selfmoord en morele waardes ten opsigte van voorhuwelikse seks. Besprekings kan gehou word oor hoe leerlinge die druk van die portuurgroep ervaar ten opsigte van aktiwiteite soos voorhuwelikse seks en drank- en dwelmmisbruik. Leerlinge kan selfgeldigstegnieke inoefen deur middel van rolspeel in die klaskamer.

Inligtingssessie oor dwelmmiddels, dwelmmisbruik en dwelmverslawing kan deur kundige persone uit die gemeenskap aangebied word. Gesinsvoorligtingprogramme wat die gemeenskap betrek, blyk 'n groter kans op sukses te hê, soos vroeër in hierdie ondersoek berig is (Kirby, 1989: 170).

Die verhaal kan ook as aansluitingspunt gebruik word by die behandeling van die verskynsel selfmoord. 'n Jeugverhaal wat nuttig hierby aansluiting vind, is Post Mortem van Junita Joubert (1983), wat handel oor 'n jong meisie, Morag, wat kort voor haar matriekeindeksamen selfmoord pleeg.

Tesourusterme

Besluitneming, Dwelmmisbruik, Etiek, Lewensvaardighede, Morele waardes, Patologie, Portuurgroep, Sosiale wangedrag, Seksualiteit, Selfmoord

21

Bibliografiese besonderhede

Leroux, Marzanne

Somernagdroom. Kaapstad: Tafelberg, 1981.

117p.; 21 cm.

ISBN 0-6240-1951-9

Evaluasie

Gabrielle is 'n sewentienjarige adolessent uit 'n streng, Christelike huis, en sy is "vas gekys" met Cobus, 'n skoolmaat. Toe Gabrielle vir Henri, 'n twee en twintigjarige student, ontmoet, raak sy dadelik verlief op hom en beseft sy dat sy Cobus nie werlik liefhet nie. Gabrielle en Henri se geluk is egter kortstondig, want kort nadat hulle ontmoet het, is hul betrokke in 'n motorongeluk waarin Gabrielle ernstig beseer word en Henri sterf.

Didaktiese waardebeoordeling

Die hoofkarakter Gabrielle is bewus van haar ontwakende seksualiteit: "*Haar eie liggaam en haar gewaarwordinge vul haar met nog groter verwondering.*" (p. 2).

Alhoewel Gabrielle in 'n vaste verhouding met Cobus betrokke is, raak sy halsoorkop verlief op Henri en ervaar sy intense emosies: "*Haar hart klop steeds vinnig en sy sukkel om haar asem nie te laat jaag nie.*" (p.27). Die hoofkarakter wonder of dit wat sy vir Henri voel, ware liefde is: "*Miskien is dit só om lief te hê.*" (p. 32).

Gabrielle tree op volgens die oortuiging van haar morele waardes wanneer sy weerstand bied toe Henri tydens liefkosings haar boonste knope wil los maak om haar borste te betas.

Religieuse waardes wat uit die Christelike godsdiens spruit, word duidelik in die verhaal uitgebeeld: toe Gabrielle haar verhouding met Cobus wil verbreek omdat sy Henri liefgekry het, is haar ouers se raad: "*'n Mens moet doen wat jy moet, wat reg is en wat eerlik is. God help elkeen wat wil eerlik wees ter wille van sy naam. Dit het ons jou mos van die heel begin af geleer.*" (p. 49). Die karakter, oom Josef, word deur die skryfster gebruik om morele en religieuse waardes aan Gabrielle oor te dra. Oom Josef is nie didakties voorskriftelik nie en wys Gabrielle bloot daarop dat sy alle

onsekerhede aan God kan opdra. Wanneer Gabrielle 'n tasbare versekering wil hê van God se antwoord, sê oom Josef dat dit gemeet kan word aan die vrede of onvrede in jou gemoed. Die naam "Josef" korreleer met die Bybelse figuur, Josef, wat 'n getroue dienskneg van God was.

Kenmerkend van die adolessent wat hom in die proses van die ontwikkeling van 'n persoonlike religieuse waardesisteem bevind, twyfel Gabrielle aan die bestaan van God. Sy is ontroosbaar na Henri se dood, en sy worstel om die realiteit van sy dood te aanvaar. Dit is weer oom Josef wat die gebeure as God se plan verduidelik en Gabrielle vergelyk met 'n boom wat gesnoei word om in die somer te bot en vrugte te dra. Sy groei tot 'n meer volwasse persoon as sy uiteindelik Henri se dood verwerk: *"En naderhand het sy begin voel hoe die skerp hartseer oor Henri se dood geleidelik toesneeu onder tyd, tot sy naderhand sonder skrik oor haar eie landskap kon uitkyk."* (p. 116). Sy ontwikkel ook religieus as sy die twyfelingsperiode aflê en nader aan God beweeg: *"Sy steek haar hand uit na haar Bybel voor die bed. In die weke wat verby is, het dit méér as droë, oorbekende woorde geword. Vir haar het dit eindelijk die testament geword van 'n Man wat gewoon en gesterf en uit die dood opgestaan het en wie se mense Hom nie wou ken nie."* (p. 117).

Die liefkoning, en watter aspekte van liefkosings toelaatbaar is binne 'n tienerverhouding, kan in groepsessies bespreek word. Die verband wat bestaan tussen godsdienstige oortuigings en morele waardes ten opsigte van liefkosings en voorhuwelikse seks, kan met leerlinge behandel word. White & DeBlassie (1992: 186) verduidelik soos volg: *"Studies have shown a substantial correlation between adolescent sexual behavior and religious participations. Young people who attend church frequently and who value the role of religion in their lives hold less permissive attitudes and are less experienced sexually."*

Die proses van religieuse ontwikkeling kan aan die hand van die hoofkarakter se ontwikkeling van 'n persoonlike religieuse identiteit, met adolessente in 'n Godsdiensonderrigklas bespreek word. Leerlinge moet beseft dat dit normaal is dat adolessente tydens dié periode aan die bestaan van God twyfel. Die volgende temas

kan behandel word: Is dit sonde om te twyfel? Hoe word twyfel gehanteer?

'n Verdere tema, naamlik die aanvaarding van die dood van 'n geliefde, kan na aanleiding van die verhaal, en ook saam met Trappe na nêrens deur Junita Joubert (1985) en Gezina en die bruin wind van Maretha Maartens (1985), voorgeskryf word aan leerlinge wat hul in soortgelyke omstandighede bevind. Die uiteindelijke aanvaarding van die dood van geliefdes dra by tot die hoofkarakters se volwassewording in die onderskeie verhale, en kan dus terapeutiese waarde inhou vir die leser.

Tesourusterme

Christelike godsdiens, Dood, Etiek, Godsdiens, Liefde, Liefkosings, Morele waardes, Religieuse waardes, Seksualiteit, Tienerverhoudings, Verliefdheid

22

Bibliografiese besonderhede

Leroux-Van der Boon, Marzanne

Klaprose teen die wind. Kaapstad: Tafelberg, 1992.

200 p.; 21 cm.

ISBN 0-624-02980-8

Evaluasie

Klaprose teen die wind handel oor die drie en twintigjarige Marc en Jurgen, twee Suid-Afrikaners wat in Nederland bly om diensplig in Suid-Afrika te ontduik, asook om te ontsnap van die "verkrampde" leefwyse in Suid-Afrika (p. 14). Hulle vriendskap groei en Marc vind uit dat Jurgen 'n homoseksueel is. Nadat Jurgen se vorige minnaar aan vigs dood is, het hy egter seksuele kontak vermy. Jurgen het 'n eed gesweer om afstand te doen van sy homofiele lewenswyse uit dankbaarheid teen God, omdat sy vorige

minnaar op sy sterfbed bekeer is. Jurgen vind uit dat hy vigs het, en Marc besluit om tot die einde by hom te bly. Jurgen verswak vinnig en sterf uiteindelik 'n tragiese dood.

Didaktiese waardebeepaling

Klaprose teen die wind word aangebied teen die agtergrond van die liberale Nederlandse samelewing waar Walletjiesstraat met sy prostitute, promiskuiteit, seksvertonings, seksfilms, dwelms en perversie aan die orde van die dag is. Die hoofkarakter, Marc, kom in opstand teen die behoudende morele waardes van die beskermende en konserwatiewe Afrikaner lewenswyse waarin hy opgevoed is. Die gevolg is dat hy gaan kyk na 'n seksvertoning wat hom seksueel opwek, sodat hy uiteindelik 'n prostituut besoek. Na dié besoek wat sy eerste seksuele ervaring was, voel hy fisiek naar en bewerig. Na hierdie insident besoek Marc egter gereeld 'n prostituut.

Homoseksualiteit en 'n homoseksuele lewenswyse word deur die karakter Jurgen, 'n eers aktiewe homoseksueel, as frustrerend uitgebeeld en hy ontmoedig Marc omdat dit net "*pyn en ellende en wanhoop en skuld bring*" (p. 53). Jurgen neem ook vir Marc na die kliniek vir vigslyers, sodat die ellende daar hom sal ontmoedig van so 'n leefwyse. Die oorsaak van homoseksualiteit, of dit oorerflik is of nie, word in die verhaal geëksploreer. Marc se vader het selfmoord gepleeg omdat hy 'n homoseksueel was, terwyl Jurgen weer as negejarige seun deur 'n onderwyser gemolesteer is. Jurgen se homoseksuele lewenswyse het na die laasgenoemde episode 'n aanvang geneem.

Die verskriklike gevolge van 'n promiskue leefwyse word realisties in die verhaal uitgebeeld en Marc ervaar die geweldige trauma dat sy vriend vir wie hy lief is, 'n stadige en pynlike dood sterf.

Religieuse waardes word uitgedra deur Jurgen, 'n erkende homoseksueel, wat nadat sy minnaar gesterf het, aan God 'n eed gesweer het dat hy nie weer seksueel met 'n man sal verkeer nie. Jurgen glo dat homoseksualiteit en religie nie versoenbaar is nie.

"Dit is onmoontlik om dit met God in jou lewe te probeer versoen..." (p. 53). Jurgen besef dus dat homoseksualiteit voor God verkeerd is en hy besluit om nie verder seksueel aktief te wees nie. Ook Marc se ouma veroordeel haar seun, Marc se vader, wat 'n homoseksueel was, omdat die Bybel homoseksualiteit verbied.

Die belangrikste temas wat in die verhaal uitgebeeld word, is dié van homoseksualiteit, 'n homoseksuele lewenswyse en die onvermydelike lyding en uiteindelijke dood wat die siekte vigs inhou. Die verskynsels van homoseksualiteit en lesbianisme, of 'n aantrekkingskrag vir geslagsgenote noodwendig aanleiding gee tot 'n homoseksuele of lesbiese lewenswyse, en wat uiteindelik aanleiding gee tot hierdie lewenswyses, is moontlike kwelvrae wat ondersoek kan word. Die homoseksuele episode in Van Papland na Prentjiesberg deur Donald Herman (1991) kan nuttig by bogenoemde bespreking gebruik word.

Vigs, wat eers bekend gestaan het as 'n homoseksuele siekte, kom nou ook onder mense met 'n heteroseksuele lewenswyse voor. Hierdie verhaal kan gebruik word ter inleiding van 'n vigsprogram in skole waar klem gelê kan word op die feit dat 'n promiskue lewenstyl noodwendig die gevaar van vigs inhou, en dat almal wat so 'n lewe lei, die gevaar loop om die siekte op te doen. Die gebruik van kondome as een manier, maar nie 'n onfeilbare manier nie, om die verspreiding van die siekte te bekamp, kan ook in 'n vigsprogram behandel word. Vaklektuur soos Vigs: die feite deur Langone (1989), sal leerlinge se kennis omtrent vigs verbreed en wanopvattinge wat aan dié siekte gekoppel word opklaar. 'n Bibliografie van vaklektuur deur Schreuder (1992) getiteld Vigs is beskikbaar by ISKEMUS, Inligtingsentrum vir Kinderlektuur en Media aan die Universiteit van Stellenbosch. Vlerkdans deur Barrie Hough (1992) kan ook in hierdie verband gebruik word, aangesien die hoofkarakter se vriend aan vigs sterf.

Kindermolestering kan voorkom word deur leerlinge van jongs af in te lig oor die gevare. Leerlinge moet aangemoedig word om indien hulle gemolesteer is, met 'n volwassene daaroor te praat. Kinderlyntelefoonnommers kan ook aan leerlinge verskaf word. Vir die adolessent kan daar by die behandeling van hierdie tema klem gelê word

op die nadelige sielkundige uitwerking wat molestering het, en dat terapeutiese behandeling in geval van molestering, noodsaaklik vir normale seksuele ontwikkeling en funksionering is. Vergelyk hier die hoofkarakter Leester in Skulpe tussen riet (Steenberg, 1992) se sielkundige stryd om die seksuele molestering deur haar vader te verwerk.

Tesourusterme

Christelike godsdiens, Dood, Etiek, Geslagsiektes, Godsdiens, Homoseksualiteit, Kindermolestering, Kondome, Liefde, Morele waardes, Patologie, Promiskuiteit, Prostitusie, Seks, Seksuele afwykings, Seksuele wanpraktyke, Selfmoord, Sodomie, Sosiale wangedrag, Religieuse waardes, Vigs, Voorbehoedmiddels

23

Bibliografiese besonderhede

Maartens, Maretha

Tuin van die geel magrietjies. Kaapstad: Human & Rousseau, 1981.

125 p.; 21 cm.

ISBN 0-7981-1183-6

Evaluasie

Ingrid Stofberg ontmoet vir Jasper tydens haar eerste jaar op universiteit, en 'n verhouding ontstaan tussen hulle op die universiteitskoor se oorsese toer. Ingrid se ouers se voortdurende getwis het so 'n nadelige uitwerking op hul kinders dat Ingrid nie in die huwelik glo nie, en dat haar broer en suster wegloop na haar toe. Ingrid gee vir een nag slaapplek aan haar broer en suster en Pieter, 'n skoolvriend. Die huiseienaar betrap Ingrid met Pieter in die kamer, en sy word verplig om die huur op te sê. Ingrid trek uiteindelik by Jasper in en hulle woon saam. Sy raak swanger, en laat 'n agterstraataborsie doen waarna sy byna sterf. Die verhaal eindig waar sy en Jasper

eindelik tog trou.

Didaktiese waardebeoordeling

Ingrid word bewus van haar eie seksualiteit en terselfdertyd ook van die teenoorgestelde geslag: *"Ek het ryp geword, dink sy met 'n soort skrik en 'n soort opwindning. In één dag het ek ryp geword soos 'n gladde, ferm appel; alles aan my het glad en ferm en rond geword - begeerlik, en ek wéét dit."* (p. 60).

Die hoofkarakter besef die gevaar verbonde aan die intieme liefkosings wat sy as skooldogter met haar skoolvriend gehad het, deurdat sy dit met 'n *"sensuele geveg op die smal rotslys"* vergelyk (p. 80). Toe Jasper haar borste betas, besef sy dat sy weer op die rotslys is, maar dat dit nou gevaarliker as al die vorige episodes is.

Die nadele van saamwoon buite die huwelik word in die verhaal uitgebeeld: Ingrid besef dit is sonde voor God om saam te woon (p. 96). Sy voel ook skuldig omdat hulle 'n leuen moes vertel aan die huiseienaars deur te sê dat hulle getroud is. Omdat hulle nie getroud is nie, is Ingrid te bang om na 'n dokter te gaan vir voorbehoedmiddels, en sy koop dit elke keer by 'n ander apteek. Om haar skuldgevoelens te vererger, word Ingrid as 'n losbandige meisie geëtiketteer deur Jasper se vorige vriendin (p. 101). Dit sus haar gewete en laat haar "beter" voel as sy bewus raak van ander studente wat ook saamwoon. Toe haar vriendin Riëtte verloof raak, erken sy dat saamwoon tweede beste is (p. 109). Een van die grootste nadele van saamwoon is egter dié van 'n tienerswangerskap, wat dan ook die hoofkarakter in die verhaal tref. Ingrid en Jasper ervaar intense gevoelens van spyt omdat hulle in die eerste plek saamgewoon en ook saamgeslaap het: *"Ons was dwaas."* (p. 113).

Die hoofkarakter word deur die swangerskap gedwing om belangrike besluite ten opsigte van haar toekoms te neem. Sy is ontnugter in die huwelik as instelling as gevolg van haar ouers wat vervreem is, en sy voel dit sal nog veel erger wees om te moet trou. Ingrid besluit om 'n onwettige aborsie te laat doen. Die verskrikking van 'n agterstraataborsie word deur Ingrid se gevoelens uitgebeeld: *"Naak, naak, verneder,*

ontbloot" (p. 121) en *"Dit is my kind wat daar weggedra word ... dit is my kind."* (p. 122). Die aborsie is nie in steriele toestande gedoen nie, en sy sterf byna. Maande daarna het die sielkundige letsels nog nie geheel nie: *"En sy dink aan die littekens, diep in haar liggaam - aan 'n bruin sak waarin alles wat die huwelik vorentoe sou vervolmaak, weggedra is, rubberkonka toe."* (p. 125).

Morele waardes word in die verhaal uitgebeeld deur die huiseienaar waar Ingrid eers gebly het: *"Op hierdie werf ... sal geen seun van my met sy meisie saamwoon nie. Niemand anders ook nie."* (p. 12). Jasper se ouers waarsku hom om sy meisie op te pas en *"so te bly leef dat jy die wêreld altyd in die oë kan kyk"* (p. 109). Daarteenoor is die gebrek aan morele waardes onder sommige studente duidelik: *"Almal weet hoe algemeen die saamwony onder die studente geword het."* (p. 12).

Christelike waardes word in die verhaal uitgebeeld. Ingrid voel van God verlate as sy vir Hom vra om dinge weer heel te maak tussen haar ouers en haar gebede nie verhoor word nie. Godsdienst het sy waarde vir Ingrid verloor toe 'n klasmaat haar ouers veroordeel en sê dat dit so sleg gaan omdat hulle nie waarlik bekeer is nie. 'n Predikant besoek Ingrid en sy is verstom dat hulle haar nie veroordeel oor die saamwony of onder sensuur plaas nie, maar eerder vertel hoe lief God haar het en dat Hy vir haar omgee. Sy kom tot inkeer wanneer sy en Jasper in die kerk trou en sy besef: *"God was goed; ons twee het darem oorgebly."* (p. 125).

Tuin van die geel magrietjies kan veral gebruik word om die temas saamwoon en aborsie onder tieners te belig. Die nadele verbonde aan saamwoon, veral vir die vrou, kan deur 'n maatskaplike werker uitgelig word. Die gevaar wat 'n agterstraataborsie inhou en die sielkundige uitwerking wat aborsie op die vrou het, behoort beklemtoon te word. 'n Debat kan gehou word oor die wettiging van aborsie al dan nie in Suid-Afrika. Standpunte daarteen en daarvoor behoort aangehoor te word. Die onderwerp kan afgesluit word deur die vertoon van 'n video of film oor aborsie.

Die verhaal kan saam met Pot vol winter (Maartens, 1989b) en Nag van die Nonnetjieuij (Prinsloo, 1986) gebruik word met die behandeling van verbrokkelende

gesinsverhoudings in 'n gesinsvoorligtingleerplan.

Tuin van die geel magrietjies leen hom tot 'n inligtingsessie oor voorbehoedmiddels. Die hoofkarakter het swanger geraak ten spyte van 'n apteekassistent se waarskuwing oor die oneffektiwiteit van 'n spesifieke voorbehoedmiddel.

Die keuse van 'n lewensmaat, die huwelik as instelling, gereedheid vir die huwelik en aspekte van 'n suksesvolle huwelik kan na aanleiding van die verhaal bespreek word.

Tesourusterme

Aborsies, Besluitneming, Christelike godsdiens, Etiek, Gesinsverhoudings, Godsdiens, Lewensvaardighede, Liefkosings, Morele waardes, Religieuse waardes, Saamwoon, Seks, Seksualiteit, Tienerhuwelike, Tienswangerskappe, Tienerverhoudings, Voorbehoedmiddels, Voorhuwelikse seks

24

Bibliografiese besonderhede

Maartens, Maretha

Moedhou Maria dis donkermaan. Pretoria: J.P. van der Walt, 1984.

112p.; 21 cm.

ISBN 0-7993-0784-X

Evaluasie

Maria is 'n sewentienjarige predikantsdogter, en 'n atletiekster. Haar vader se siekte maak die lewe vir haar, haar moeder en haar suster ondraaglik. Boonop veroorsaak die siekte dat haar vader depressief is en hy probeer selfmoord pleeg. Maria ontmoet Frederik op 'n voorbereidingskamp vir jeugleiers, maar haar vader keur enige verhouding tussen hulle onverbiddelik af. Maria se vader word uiteindelik ongeskik vir

werk verklaar, en hulle moet uit die pastorie na 'n woonstel trek.

Didaktiese waardebeoordeling

Maria word as sewentienjarige vir die eerste keer bewus van die ontwaking van seksuele gevoelens, wanneer sy verlief raak op Frederik. Die intensiteit en die vreugde wat sy ervaar, word uitgedruk in haar woorde: *"Verlief, dink sy. Ek is verlief...Dis die heel eerste keer: soos 'n soort goue bomskerf wat my getref het..."* (p. 20). Sy voel ook heeltemal onbeholpe en weet nie hoe om hierdie vreemde gevoelens en die verhouding te hanteer nie. *"...En ek weet nie hoe mens maak as jy verlief is nie. Ek is 'n onbeholpe, verliefde lomperd. As daar net iemand was wat ... daar is niemand wat my kan léér nie."* (p. 20). Hiermee spreek Maria die universele behoefte van adolessente uit om oor meer inligting in verband met die seksuele en seksualiteit as sodanig te beskik.

Maria twyfel oor die bestaan van God, aangesien sy bid maar dit steeds nie beter gaan met haar vader nie. Sy wonder ook of dit die moeite werd is om 'n kind van God te wees as dit so sleg gaan: *"...ek dink nie die Here gee veel vir ons om nie. Of anders het ons onself al die jare gekul: Hy bestaan nie regtig nie."* (p. 63). Hierdie twyfel is ook kenmerkend van die adolessent se ontwikkeling tot 'n persoonlike religieuse standpunt.

Maria word geskok deur die morele waardes van haar ouers toe sy beseft dat hulle moes trou, omdat haar moeder reeds swanger was. Haar teleurstelling word uitgedruk in woorde soos *"Pa-hulle kon nie voor hul troue verkeerd geleef het nie. Pa is 'n predikant ... Mams is nie so 'n soort vrou nie ..."* (p. 90). Maria verstaan uiteindelik dat haar vader oorreageer het oor haar verhouding met Frederik, omdat hy bang was dat dieselfde met haar gebeur. Die morele waarde dat voorhuwelikse seks verkeerd is, word uitgebrei wanneer Maria beseft dat die misstap van haar ouers *"soos 'n brandmerk in jou agterblyf wat nooit genees nie"* (p. 94).

Die verhaal sal nuttig aansluit by hoërskoolleerlinge vanuit 'n Christelike agtergrond,

aangesien die morele kode wat hier behandel word, vanuit die Christelike godsdiens voortspruit. Leerlinge kan in 'n Bybelonderrigklas groepsbesprekings hou om te bepaal in welke mate elkeen se persoonlike morele identiteit deur die Christelike godsdiens bepaal word, en of 'n Christen noodwendig behoudende tradisionele waardes moet huldig.

Die kernprobleme wat in hierdie werk uitgebeeld word, is: 'n swak en verbrokkelende gesinsverhouding, psigiese onstabiliteit van een van die ouers en 'n wanverhouding tussen 'n tiener en ouer. Hierdie verhaal kan as vertrekpunt dien wanneer die gesin en gesinsverhoudinge in 'n gesinsvoorligtingprogram behandel word. Die probleme wat ontstaan indien ouers nie 'n tienerverhouding goedkeur nie, kan bespreek word. Gesprekke rondom moontlike redes vir ouers se gedrag in dié verband en voorstelle om bogenoemde probleem aan te spreek, kan lei tot beter kommunikasie tussen ouer en adolessent. Ouers kan tydens 'n spesiale Ken-jou-adolessent-aand ingelig word omtrent die fisieke en psigiese veranderinge wat tydens adolessensie plaasvind, om meer begrip vir hul adolessente se gedrag te kweek.

'n Opname onder adolessente oor hul behoeftes ten opsigte van geslagsvoorligting kan gedoen word, en die terugvoer kan gebruik word in die opstel van 'n geslagsvoorligtingprogram in 'n spesifieke skool. Vroeër in die ondersoek is gewys op die noodsaaklikheid van die gereelde evaluering van geslagsvoorligtingprogramme. Leerlinge kan dus gevra word om bestaande geslagsvoorligtingprogramme te evalueer om te verseker dat die inhoud en aanbieding van sodanige programme aan hul behoeftes en vereistes voldoen.

Tesourusterme

Christelike godsdiens, Depressie, Etiek, Geestelike welsyn, Gesinsverhoudings, Godsdiens, Morele waardes, Ouer-tienerverhoudings, Patologie, Religieuse waardes, Seksualiteit, Selfmoord, Tienerverhoudings, Verliefdheid

Bibliografiese besonderhede

Maartens, Maretha

Gezina en die bruin wind. Pretoria: HAUM, 1985.

165p.; 21 cm.

ISBN 0-7986-1717-9

Evaluasie

Dit was die veertienjarige Gina se ontluikende gevoelens vir Oliver wat haar oumagrootjie, Gezina Hephziba, laat terugdink het aan haar eie verlede, waar sy as jong meisie vir Philip liefgekry het. Gina luister vol verwondering na die verhaal van haar oumagrootjie se lewe - 'n verhaal van die ontberinge in die konsentrasiekampe en die dood van geliefdes tydens die Anglo-Boereoorlog.

Didaktiese waardebeoordeling

Behalwe die ooreenkoms wat hul name betref en die feit dat hulle familie is, is daar heelwat ander parallele tussen die twee hoofkarakters, Gina en Gezina. Die veertienjarige Gina en Gezina word vir die eerste keer bewus van die teenoorgestelde geslag: Gina word deur Oliver gevra om sy spesiale vriendin te wees. Sy het 'n swak selfbeeld, is uiters skaam en skugter en het altyd gedink sy is nie fisies aantreklik nie. Oliver se belangstelling laat haar voel dat sy spesiaal is: "*Net één vraag het alles laat verander; één briefjie het vlerke onder my voete geplaas.*" (p. 18). Gina is vir die eerste keer verlief: "*Haar bene voel eienaardig; dis asof sy op stelte kombuis toe loop: half teen die plafon, half aan die duisel.*" (p. 5).

Ook Gezina raak vir die eerste keer verlief. "*Behalwe die enkele plek op haar voorkop waar sy lippe vlugtig teen haar vel geraak het. Dié enkele plek is warm van 'n pyn wat sy nog nooit tevore ervaar het nie.*" (p. 37). Toe Philip oorlog toe moet gaan, is Gezina ontsteld: "*Nee - want jy het nog net een Sondagmiddag my hand vasgehou, anderkant die doringbome, waar niemand kon sien nie... Nee, want alles het dan maar pas*

begin..." (p. 36).

Net soos Gina voel dat die verhouding tussen haar en Oliver reg is (p. 17), besluit Gezina dat sy eendag met Philip wil trou. "*Daar was al mense wat jonk geweei het met wie hulle gaan trou...*" (p. 41).

'n Verdere ooreenkoms tussen die twee hoofkarakters is dat beide se ouers voel dat hulle nog te jonk is vir verhoudings met die teenoorgestelde geslag. Gina se suster vertel: "*...maar Pa hou nie daarvan dat jy al 'n kêrel het nie.*" (p. 20). Gezina voel skuldig oor haar verhouding met Philip: "*Hulle is regte misdadigers. Ek is vas; ek is na alle kante toe vas. Mamma wil nie nou al praatjies oor rooi hakskeentjies hoor nie.*" (p. 31).

Nog 'n parallel is dat altwee hoofkarakters 'n Christelike agtergrond het. Gina se vader is 'n predikant en Gezina bid tot God om tog Philip se lewe te spaar. Gezina voel egter dat God nie meer hulle smeekgebede in die konsentrasiekampe hoor nie en dat Hy hulle vergeet het.

Die karakter Gezina word in meer diepte uitgebeeld as Gina. Gina het tot dusver 'n beskermde lewe gelei en sy ken nie swaarkry nie. Gezina egter moes leer om die dood van geliefdes te verwerk - haar suster Lena, sowel as haar eerste liefde, Philip, sterf tydens die oorlog. Gezina is gebroke na Philip se dood en sy voel dat sy nooit wil trou nie (p. 149). Toe Willem sy flikkers by haar gooi, sien sy nie kans vir 'n verhouding nie, omdat sy steeds oor Philip treur. (Die leser weet egter dat Gezina wel getrou het en dus Philip se dood verwerk het, omdat Gina haar agterkleinkind is.)

Die verhaal kan gebruik word in 'n geslagsvoorligtingklas om tieriervrhoudings te ondersoek. Leerlinge kan gepols word oor die verskil tussen ware liefde en blote verliefdheid. Die kwaliteite van ware liefde kan gelys word om v... , "loudruk" te dien waaraan toekomstige verhoudings gemeet kan word

Die fisieke manifestasies van verliefdheid soos deur die hoofkarakters in die verhaal

uitgebeeld word, naamlik Gina wat voel asof sy op stelte loop, en Gezina wie se voorkop pyn nadat Philip haar daar gesoen het, kan aan die hand van die jeugverhale in die ondersoek behandel word. Fanus in Van Papland na Prentjiesberg (Herman, 1991: 99) se hart "*stamp in sy bors*" toe hy 'n meisie sien verklee. Natalie in Die kosmosland (Joubert, 1983: 15) voel asof sy duisel toe Dawid die eerste keer haar hand vashou en Gabrielle in Somernagdroom (Leroux, 1981: 27) is so verlief op Henri dat haar hart vinnig klop en sy sukkel om haar asem nie te laat jaag nie. Sonja in Van jou jas (Van der Vyfer, 1982: 65), raak "*dronk van verliefdheid*".

Leerlinge se ervarings ten opsigte van hul ouers se reaksie op tienerverhoudings kan getoets word, en leerlinge kan aangemoedig word tot groter kommunikasie met hul ouers.

Die noodsaaklikheid van 'n goeie selfbeeld as deel van die ontwikkeling van 'n persoonlike identiteit kan saam met hierdie verhaal, sowel as met Junita Joubert (1987) se Die brose dans, waar die hoofkarakter Stephanie se selfbeeld so swak is dat sy 'n dieetsiekte ontwikkel, gebruik word.

Gezina en die bruin wind (Maartens, 1985) kan as terapeutiese hulpmiddel aangewend word wanneer die dood van geliefdes deur sekere leerlinge verwerk moet word.

Tesourusterme

Christelike godsdiens, Dood, Godsdiens, Liefde, Ouer-tienerverhoudings, Persoonlike identiteit, Seksualiteit, Selfbeeld, Tienerverhoudings, Verliefdheid

26

Bibliografiese besonderhede

Maartens, Maretha

Verste grens. Pretoria: Folio, 1986.

172 p.; 21 cm.

ISBN 0-86816-109-8

Evaluasie

Verste grens handel oor Sarah se stryd om aan te pas in Oshakati in die destydse Suidwes-Afrika, tydens die oorlog tussen Suid-Afrika en Angola. Dit is ook die verhaal van Sarah en Helmut, 'n majoor in die weermag, se tienerdogter Louise en haar verhouding met Hannes, 'n mediese student. Hannes besluit om sy studie te staak en diensplig te doen, en hy beland onder die bevel van Louise se pa, wat hewig teen hul verhouding gekant is. Tydens 'n kontaksituasie met die vyand verloor Hannes sy regterbeen en -arm. Louise kan Hannes se gebrek nie aanvaar nie en sy verbreek uiteindelik hul verhouding.

Didaktiese waardebeoordeling

Vir beide Louise en Hannes is die ontwaking van hul seksualiteit en die liefdesverhouding met iemand van die teenoorgestelde geslag 'n nuwe ervaring. Sarah besef dat haar dogter tot haar ore toe verlief is op Hannes en is verwonderd oor die intensiteit van die jong verhouding. Hannes en Louise ervaar ook hul eerste fisieke verhouding en hulle hou handjies vas, en soen mekaar sodat "*koors op haar lippe*" (p. 67) en "*vuur in haar vel*" (p. 37) merkbaar is. Beide karakters word bewus van oorweldigende seksuele drange, maar hulle besef dat hul morele waardes wat voorhuwelikse seks verbied, hulle nie sal toelaat om ten volle uiting te gee aan die drange nie. Hannes se morele waardes word in die Christelike godsdiens gefundeer en hy lees in Hooglied. "*Moenie die liefde wakker maak en aanvuur voordat die tyd daarvoor ryp is nie...*" (p. 71).

Louise se vader is agterdogtig oor die verhouding tussen Louise en Hannes en hy vrees dat Louise dalk swanger sal raak. "*As Louise met 'n baba sit na hierdie naweek...*" (p. 35). Die ongegronde agterdog oor die normale tienerverhouding veroorsaak dat Louise vervreemd raak van haar ouers en nie meer behoorlik met hul

kommunikeer nie.

Louise het Hannes voor die ongeluk belowe dat sy hom altyd sal liefhê. Hierdie liefde was egter 'n selfsugtige en onvolwasse liefde, want toe hy na sy ongeluk haar ondersteuning die nodigste gehad het, het sy die verhouding verbreek. Snyman (1987: 60) laat haar soos volg oor adolessentverhoudings uit: *"By die jong liefde word die geliefde geïdealiseer. Die hele wêreld word nuut in die glans van die liefde, daarom lyk dit anders as voorheen. Tot die ryp liefde om die geliefde se swakhede in liefde te aanvaar, is die adolessent nog nie in staat nie."* Hannes word diep seergemaak en hy ervaar die pyn en verlies van 'n liefdesteleurstelling. Die verhouding tussen die twee adolessente karakters beeld die kwesbaarheid van so 'n premature verbintenis uit.

Die verhaal kan spesifiek aanbeveel word vir die adolessent uit 'n Christelike huis, aangesien Christelike waardes en Bybelgefundeerde waarhede aangehaal word. Groepsgesprekke oor liefkossings en hoe ver vir 'n Christen toelaatbaar is, sal nuttig wees. Leerlinge kan in 'n Bybelonderrigklas gevra word om tekste in die Bybel te vind wat betrekking het op morele waardes oor voorhuwelikse seks. Hierdie oefening sal dit vir die Christen-adolessent makliker maak om standpunt teen voorhuwelikse seks in te neem.

Verdere temas wat aangeraak word, is 'n tienerverhouding en die ontwakende seksualiteit van twee tieners. Die karakter Hannes ervaar 'n liefdesteleurstelling as sy verbintenis met Louise verbreek word. Dit kan dien as vertrekpunt vir gesprekke oor liefdesteleurstellings en die verwerking daarvan wat bydra tot karakters se volwassewording. Vergelyk hier die karakter Natalie se trauma om 'n liefdesteleurstelling te verwerk in Die kosmosland (Joubert, 1983).

Die verhaal kan ook gebruik word ter ondersteuning van die gesinsvoorligtingprogram as die temas swak kommunikasie tussen ouer en adolessent en 'n swak ouer-tienerverhouding behandel word. Die swak verhouding in Moedhou Maria dis donkermaan (Maartens, 1984) wat tussen Maria en haar vader ontstaan, kan dien as

parallel vir hierdie verhaal. Maria se vader is, net soos Louise se vader, onredelik agterdogtig oor die tienerverhouding waarin sy betrokke is, en dit gee aanleiding tot swak kommunikasie tussen ouer en tiener.

Ware liefde as voorvereiste vir 'n standhoudende huwelik en die verskil tussen ware liefde, wat opofferend en onselfsugtig is, en verliefdheid kan bespreek word.

Tesourusterme

Christelike godsdiens, Etiek, Godsdiens, Kommunikasie, Krisishantering, Lewensvaardighede, Liefdesteleurstellings, Liefkosings, Morele waardes, Ouer-tienerverhoudings, Seksualiteit, Religieuse waardes, Tienerverhoudings, Verliefdheid

27

Bibliografiese besonderhede

Maartens, Maretha

Oor die nek van die draak. Kaapstad: Tafelberg, 1988.

110 p.; 21 cm.

ISBN 0-6240-2640-X

Evaluasie

Oor die nek van die draak is 'n historiese verhaal wat hom afspeel teen die agtergrond van die Piet Retief-trek oor die Drakensberge, die Bloukrans- en Boesmansriviermoord en die Slag van Bloedrivier. Kotie Botha is dertien jaar oud toe sy vir die eerste keer bewus raak van Pieter en op hom verlief raak. Pieter was egter op die ekspedisie na Dingaan saam met sy vader, Piet Retief, en hy word deur Dingaan vermoor. Kotie is gebroke na sy dood en sy vind dit moeilik om hierdie emosionele trauma te verwerk.

Didaktiese waardebeoordeling

Kotie raak as dertienjarige adolessent bewus van haar eie seksualiteit. Toe sy en 'n vriendin sonder klere swem, beweeg haar hande *"vanself oor haar vel, oor haar middeltjie en heupbene en versigtig langs haar ribbetjies op, asof sy die liggaam waarin sy woon, vir die eerste keer in die nagwater leer ken."* (p. 55). Die hoofkarakter raak ook bewus van die teenoorgestelde geslag toe Pieter haar vra om te dans. *"Maar hy lag vir haar met sy oë en skielik, helder oordag, gee haar hart 'n vreemde ruk."* (p. 33). Sy is skaam en skugter oor haar gevoelens vir Pieter en wil vir niemand daarvan vertel nie. Die hoofkarakter is ook onseker of sy oud genoeg is om verlief te raak. *"Hoe oud moet mens wees voordat jy so baie van 'n seun mag hou dat jy heeldag aan hom dink?"* (p. 51). Kotie is selfbewus en is verbysterd toe Pieter laat blyk dat hy ook van haar hou. Sy het 'n swak selfbeeld en het geglo dat niemand haar aantreklik sal vind as gevolg van haar oogprobleem probleem nie.

Die hoofkarakter het nog geen geslagsvoorligting ontvang nie, want haar moeder hou nie van *"rooihakskeenpraatjies"* nie, terwyl haar vyftienjarige niggie, Helena, gereeld met haar moeder praat oor *"dinge soos verlief wees en soen en babatjie kry"* (p. 1).

Die verhaal het 'n religieuse inslag en die Voortrekkers het volgens tradisie 'n vaste vertroue en geloof in God gehad. Kotie twyfel in God na die Bloukrans- en Boesmansriviermoord op die Voortrekkers en na Pieter se dood. Dit is die karakter tant Susanna wat Kotie daarop wys dat God altyd omgee en dat 'n mens gerig moet bly op God.

Die hooftemas wat in die verhaal uitgebeeld word, is die ontwakende seksualiteit van 'n adolessent, 'n tienerverhouding en die dood. Die verhaal kan terapeutiese waarde inhou vir leerlinge wat die trauma ondervind om die dood van 'n geliefde te verwerk. Vergelyk ook dieselfde tema in Trappe na nêrens van Junita Joubert (1985), Seisoene in die wind deur Chris Marx (1990) en Die waterhond deur Nic Tredoux (1992).

Die aanname kan gemaak word dat die hoofkarakter geen geslagsvoorligting by haar

ouers ontvang het nie. Dit bevestig die bevindings van verskeie navorsers vroeër in die ondersoek dat ouers hul plig in hierdie verband versuim. Ouers kan tydens 'n oueraand gewys word op die noodsaaklikheid daarvan dat hulle as die primêre opvoeders van die kind, geslagsvoorligting moet verskaf. 'n Kundige op die gebied van adolessente seksualiteit kan ouers toespreek en insig verskaf in die probleme waarmee die hedendaagse adolessent te doen kry. Die skool tree in hierdie verband slegs as 'n sekondêre bron op - tydens dié oueraand kan ouers se ondersteuning vir 'n geslagsvoorligtingprogram in die skool gevra word.

Die ontwikkeling van 'n persoonlike identiteit, wat aspekte insluit soos selfbeeld, selfaanvaarding en selfkennis, kan met leerlinge behandel word.

Tescurusterme

Christelike godsdiens, Dood, Godsdiens, Geslagsvoorligting, Persoonlike identiteit, Seksualiteit, Selfbeeld, Tienerverhoudings, Verliefdheid

28

Bibliografiese besonderhede

Maartens, Maretha

Koms van die wolf. Pretoria: Daan Retief, 1989.

205p.; 21 cm.

ISBN 0-7959-1793-7

Evaluasie

Eva Anthonissen is die moeder van twee tienerdogters, die sewentienjarige Ida e., een en twintigjarige Anke. Eva se man is reeds lank gelêde oorlede en sy moes die twee dogters alleen grootmaak. Eva het Anke, toe sy agtien jaar oud was, verbied om met 'n twee en dertigjarige geskeide man uit te gaan. Na die voorval besluit Anke om haar

studie te staak en haar ouerhuis te verlaat, omdat sy nie meer kans sien vir die streng reëls van haar moeder nie. Sy verloor kontak met haar ouerhuis en dit is eers na drie jaar dat sy besluit om weer huis toe te gaan. Eva vind uit dat Anke destyds van die huis af weg is omdat sy swanger was. Sy het die baba verkoop aan 'n kinderlose egpaar en daarna verskeie los verhoudings met mans gehad, waarna sy weer swanger geraak het en die tweede baba ook verkoop het. Anke word uiteindelik van onwettige kinderhandel aangekla en sy kry 'n opgeskorte vonnis.

Didaktiese waardebeepaling

Die koms van die wolf is die verhaal van 'n adolessent se opstand teen behoudende morele waardes en die ongelukkige gevolge wat dit vir haar inhou. Hoë morele waardes word in die verhaal deur die moeder Eva voorgehou en uitgebeeld. Toe Eva besef dat Anke op agtienjarige leeftyd 'n té intieme verhouding met 'n ouer man het, verbied sy dit. Anke verwerp egter die behoudende lewenstyl wat haar moeder aan haar voorhou en sy knoop los seksuele verhoudings met verskeie mans aan. Een van die gevolge van haar promiskuiteit is dat sy die reputasie as 'n losbandige meisie kry (p. 161). 'n Verdere tragiese gevolg is twee buite-egtelike swangerskappe. Toe Anke finansieel nie die mas kon opkom nie, het sy die babas aan kinderlose egpare verkoop. Kinderhandel is onwettig in Suid-Afrika en toon die karakter se verwerping van sosiale norme. Die karakter Anke word vanweë die gevolge van haar opstandigheid in die verhaal uitgebeeld as ontnugter, angstig en emosioneel onstabiel.

Die geweldsdaad verkragting word in die verhaal behandel wanneer die hoofkarakter tydens 'n treinrit amper verkrag word deur 'n oënskynlik onskadelike getroude man. Hierdie insident beeld die afwykende gedrag van lede van die samelewing uit en waarsku adolessente tegelykertyd teen blootstelling aan soortgelyke potensieel gevaarlike situasies.

Promiskuiteit, morele waardes, tienerswangerskappe, swak kommunikasie tussen ouer en tiener, verkragting, en geestelike onstabieliteit word in die verhaal behandel. Die gevolge van gebrekkige morele waardes en 'n promiskue lewe, veral die sielkundige

letsels wat dit laat, kan na aanleiding van die karakter Anke se geestelike onstabiliteit behandel word. Adollesente kan gepols word oor die etikettering van 'n "los meisie", en of die portuurgroep wel individue wat losbandig leef, etiketteer.

Die finansiële en ander verantwoordelikhede en verpligtinge wat 'n swangerskap en baba op 'n adollesent het, behoort uitgelig te word. (Dit is juis omdat die karakter Anke finansiële probleme ondervind het, dat sy haar babas verkoop het).

Ouer-tienerverhoudings kan geëksploreer word en moontlike redes vir gebrekkige kommunikasie tussen ouers en tieners kan geïdentifiseer word. Kommunikasietegnieke kan bespreek word met leerlinge, asook met ouers tydens 'n spesiale ouer-ouderwysersaand.

Inligtingsessies oor 'n seksuele wanpraktyk soos verkragting kan deur verteenwoordigers van die organisasie "Rape Crisis" aangebied word, waar voorkomingsmaatreëls aan leerlinge deurgegee word.

Tesourusterme

Etiek, Geestelike welsyn, Geld, Kommunikasie, Morele waardes, Patologie, Promiskuiteit, Ouer-tienerverhoudings, Seksuele wanpraktyke, Selfmoord, Sosiale norme, Sosiale wangedrag, Stres, Tienerswangerskappe, Tienerverhoudings, Verkragting

29

Bibliografiese besonderhede

Maartens, Maretha

'n Pot vol winter. Pretoria: HAUM, 1989.

89p.; 22 cm.

ISBN 0-7986-2996-7

Evaluasie

'n Pot vol Wintre... 'n openhartige jeugverhaal deur die bekende skryfster Maretha Maartens, wat handel oor 'n adolessent se eerste kennismaking met voorhuwelikse seks en die skuldgevoelens en ontnugtering wat dit vir haar inhou. Elizabeth se huislike omstandighede veroorsaak dat sy nie met haar ouers kan praat oor haar eie probleme nie. Haar ouers is besig om te skei en haar vader het 'n verhouding met 'n ander vrou. Elizabeth se vriend, Kurt, wat in die weermag is, kom kuier en hulle het seks. Uit vrees dat sy swanger is, probeer Elizabeth selfmoord pleeg deur miërgif te drink en sy beland in die hospitaal waar sy by die dood omdraai.

Didaktiese waardebeoordeling

Dit is reeds vroeg in die verhaal duidelik dat die karakters Elizabeth en Kurt gereeld betrokke is in intieme liefkosings. *"Dan is Franse soene en die soort gevroetel wat vir my en Kurt soos vuurhoutjies en petrol is, ou nuus."* (p. 2). Die gevare verbonde aan té intieme liefkosings word geïllustreer toe Elizabeth en Kurt tydens die liefkosings nie meer kon en wou halt roep nie. *"Dit het vir my begin lekker word. Ek het nie eens regtig geskrik toe hy my hemp oopknoop nie, ek dag ons gaan stop waar ons altyd gestop het."* (p. 44).

Elizabeth ervaar intense gevoelens van skok en ontnugtering na die seksdaad. Sy voel vuil en besmet en voel selfs dat sy nie meer wil lewe nie. *"Ek wens ek was dood. Dood is beter as om nou te moet aangaan... Ek haat seks, ek haat die vloek wat hulle liefde noem."* (p.41-42). *"Ag, as ek net weer kon skoon kom, as dit net 'n droom was. Dis nie liefde nie dis walglik, ek word naar as ek daaraan dink."* (p. 45).

Die outeur gebruik die karakter, tannie Hoender, om Christelike morele en religieuse waardes oor te dra. Elizabeth se ontnugtering lei daartoe dat sy sinies raak oor seks en dit in alle gevalle verwerp en veroordeel. *"Seks is 'n ... gemors," sê Elizabeth in die wit stilte. 'Ek weet nie hoekom die Here ... dit gemaak ... toegelaat het nie.'"* (p. 72). Tannie Hoender gee haar weer perspektiek toe sy voorhuwelikse seks vergelyk met

gesteelde groen duiwe wat ellendig smaak, maar seks binne die huwelik as 'n gawe van God noem. "As 'n mens wag totdat die tyd reg is, word daardie selfde duiwe paradysvrugte." (p. 73). Deur die beeld van die duiwe, word die Christelike morele waarde dat seks buite die huwelik verkeerd is, geïllustreer. Elizabeth word verder gekonfronteer met botsende morele waardes as haar vader as skoolhoof gebied dat reëls nie gebreek moet word nie en dat skandemakers nie in die skool goduld sal word nie, terwyl hy self 'n buite-egtelike verhouding het.

In haar stryd roep Elizabeth om die Here se hulp, maar sy voel totaal godverlate. Tannie Hoender verduidelik aan Elizabeth dat God haar oortredinge sal vergewe as sy dit voor Hom bely. Aan die einde van die verhaal het Elizabeth religieus ontwikkel as sy besef dat God wel vir haar omgee.

Maretha Maartens beeld die probleme waarmee die hedendaagse adolessent te kampe het, realisties uit. Karakters soos Etienne, Lida, Vera en Isolde word gebruik om die adolessent se universele seksuele probleme uit te beeld. Van Lida en Etienne sê Elizabeth: "*almal weet hoe kwaai hulle vry*" en sy hoor Vera en Isolde gesels oor voorbehoedmiddels (p. 33).

Dit is duidelik dat die hoofkarakter onkundig is wat die seksuele betref: sy probeer selfmoord pleeg omdat sy glo sy verwag 'n baba en sterf byna, terwyl 'n swangerskaptoets haar onsekerheid uit die weg kon ruim. Elizabeth is verder ook onkundig oor kondome as voorbehoedmiddel: "*...en ek weet nie hoe die gomlastiekding werk nie. Wat is dit vra ek, asseblief, ek weet niks van hierdie goed af nie*" (p. 45).

In die verhaal blyk dit dat al vorm van geslagsvoorligting wat die hoofkarakter gehad het, die boeke The teenager's questions about sex en Oorwinning oor jou begeertes is, wat haar vader haar gegee het (p. 2). Ook toe twee standerd nege meisies in hul skool swanger geraak het, het die dominee se vrou kom praat by die skool "*maar jy luister skaars*." (p. 9). Hierdie is 'n realistiese siening van die huidige opset van geslagsvoorligting in Suid-Afrikaanse hoërskole, wat nie op standaard is nie en nie die

kernprobleme van die adolessent aanspreek nie.

'n Pot vol winter kan as vertrekpunt dien wanneer die gesin en gesinsverhoudings in die gesinsvoorligtingleerplan behandel word, veral as verbrokkelende gesinsverhoudings en egskeidings, asook swak kommunikasie tussen ouer en tiener bespreek word.

Die invloed van teenstrydige morele waardes van rolmodelle soos die hoofkarakter se vader in die verhaal, op die ontwikkeling van 'n persoonlike morele identiteit van adolessente, kan in klasverband ondersoek word.

Die gevolge van té intieme liefkosings in 'n tienerverhouding is 'n verdere nuttige besprekingspunt. 'n Inligtingsessie oor voorbehoedmiddels en die werking en gebruik van die onderskeie voorbehoedmiddels is belangrik. Tydens so 'n sessie behoort leerlinge byvoorbeeld ingelig te word dat geen voorbehoedmiddel 100% beskerming teen swangerskap verleen nie. A teen guide to birth control (Nourse, 1988) kan aanbeveel word vir meer inligting oor voorbehoedmiddels.

Die nadelige sielkundige uitwerking wat voorhuwelikse seks op die jong adolessent kan hê, kan veral aan leerlinge in die junior sekondêre standerds uitgelig word. Snyman (1987: 46) glo dat die onderdrukking van die seksuele by die jong adolessent noodsaaklik is: *"By te vroeë geslagsverkeer word die strewe na waardes, die idealiserende krag van die gees, die verlange na die hoër en edele dinge in die kiem gesmoor, omdat alle energie op die seksuele uitgestort word."*

Die verhaal skep ook die moontlikheid van inligtingsessies oor die verskynsel van selfmoord onder adolessente. Hier kan Junita Joubert se Post Mortem (1983) wat handel oor 'n adolessent wat selfmoord pleeg, ook gebruik word.

Hierdie verhaal is een van die min in Afrikaanse jeuglektuur wat as hooftema die seksuele probleme van die hedendaagse adolessent het en Maretha Maartens het baanbrekerswerk gedoen. 'n Film van die verhaal is landwyd vertoon.

Tesourusterme

Christelike godsdien, Egskeidings, Etiek, Gesinsverhoudings, Geslagsvoorligting, Godsdien, Kommunikasie, Kondome, Liefkosings, Morele waardes, Patologie, Religieuse waardes, Seks, Selfmoord, Tienerverhoudings, Voorbehoedmiddels, Voorhuwelikse seks

30

Bibliografiese besonderhede

Maartens, Maretha

Die keerpunt. Vereeniging: CUM, 1991.

93 p.; 21 cm.

ISBN 1-86829-114-6

Evaluasie

Die keerpunt is 'n keuseverhaal vir hedendaagse adolessente wat met kwessies en probleme soos die volgende te doen kry: verhoudings met die teenoorgestelde geslag, verslawing aan dwelmmiddels, vuurwarm liefkosings, masturbasie en nog ander. Die verhaal deel die wel en wee van 'n groep tieners op 'n skoolverlaterskamp en plaas elkeen se onderskeie probleme onder die soeklig. Deur te identifiseer met die karakters, neern die leser van die keuseverhaal besluite namens die karakters en word die gevolge van sy besluite op die lewens van karakters uitgebeeld. Die keuseverhaal behoort by te dra tot meer ingeligte besluite by lesers, wanneer hulle in hul persoonlike lewe voor soortgelyke keuses te staan kom.

Didaktiese waardebeplanning

Menslike seksualiteit kom na vore wanneer temas soos liefkosings, voorhuwelikse

seks, maagdelikheid, masturbasie, en 'n tienerswangerskap in die verhaal behandel word. Die karakters Barry en Bernadette is betrokke in vuurwarm liefkosings, soveel so dat hul maats reeds begin spot dat hulle dalk drie B's na die kamp het: "*Barry en Bernadette met hulle BABATJIE.*" (p. 10). Bernadette erken dat sy Russiese roulette sal speel "*vir twee arms om jou en 'n ou se harde lippe teen joune...*" (n. 17). Sy voel skuldig oor haar sedelose lewe en erken dat sy vuil en besoedel voel: "*Bernadette, jou vuil lap...Jou nikswerd, vuil lap.*" (p. 61). Sy besluit betyds om haar sedelose lewe te staak, maar Barry is minder gelukkig toe hy 'n buite-egtelike swangerskap by 'n ander meisie veroorsaak, en nog boonop sy vaderskap ontken.

Die karakter Jan word seksueel geprikkel deur Ané se T-hemp wat vaskleef. Hy wonder of dit vir hom as Christen verkeerd is om aan sy meisie se borste te vat. Hy ervaar skuldgevoelens, maar dink dat hy ten minste nie daardeur 'n meisie in die moeilikheid sal laat beland nie (p. 20). Jan word bewus van sy seksualiteit wanneer hy intense seksuele gevoelens ervaar teenoor Ané: "*Daar is vuur in sy lyf; die vuur het eensklaps, toe hy die buitelyne van haar onderklere gesien het, in hom ontvlam.*" (p. 12).

Jan ervaar ook 'n innerlike stryd oor masturbasie - hy voel dit is verkeerd en wil ophou daarmee, maar hy kan nie: "*Hy haat homself. Dis nie reg om te masturbeer nie: dit voel verkeerd. Maar hoe raak jy van die gewoonte ontslae? Doen ander ouens dit ook so dikwels?*" (p. 21). Jan lees dat 99% van alle seuns masturbeer en dat dit 'n manier is om jou liggaam 'n ontdek, asook om van seksuele spanning ontslae te raak (p. 42).

Die voordeel van maagdelikheid en weerhouding van voorhuwelikse seks word deur die karakters Jan en Ané uitgebeeld. Op hul troudag voel Jan dat dit die moeite werd was om te wag: "*So wil elke ou dit eintlik maar hê. Hulle kan sê wat hulle wil, maar om só te staan, met 'n ongeknusde bruid, 'n skoon bruid met oë soos stil mere ...*" (p. 82).

Die tragiese gevolge van eksperimentering met dwelmmiddels word uitgebeeld deur die karakters Louis en Louise, wat reeds as jong tieners met dwelmmiddels

geëksperimenteer het. Nadat hulle Spray and Cook, Tipp-Ex, Cutex, Histalix, Benylin-hoesstroop en nog ander middels begin gebruik het, het die "kicks" al hoër begin word totdat Louis erken dat hy nie meer daarsonder kan klaarkom nie (p. 24). Die vernietigende effek wat dwelmmiddels het, word op 'n realistiese wyse in die verhaal deur die karakter Louis uitgebeeld, en behoort adolessente wat die verhaal lees te waarsku teen die gevare van eksperimentering met en die gebruik van dwelmmiddels.

Satanisme word kortliks aangeraak in die verhaal: Louise het 'n Satanis-vriendin wat haar dalk sou oorreed om na hul orgies te gaan. In teenstelling hiermee word die karakter Mia as wedergebore Christen gebruik om Christelike waardes oor te dra. Sy offer dan ook haar lewe op terwyl sy vir Barry van God se liefde vertel en hom probeer help. Mia se lewe en dood het uiteindelik 'n groot impak op die res van die karakters - dit gee direk aanleiding daartoe dat Bernadette afstand doen van haar sedelose lewe, Louis word gerehabiliteer van dwelmverslawing, terwyl Kiewiet haar verhouding met Mossie wat haar fisiek aanrand, verbreek.

Die volgende temas word in Die Keerpunt behandel: voorhuwelikse seks, liefkosings, masturbasie, tienerswangerskappe, seksualiteit, tienerhuwelike, Christelike godsdiens, morele waardes, dwelmverslawing, maagdelikheid, geweld in verhoudings, en die dood.

Tienerseksualiteit behoort breedvoerige aandag in klasse te kry. Leerlinge moet beseef dat seksuele gevoelens normaal is, maar dat hul seksualiteit op 'n sosiaal aanvaarbare wyse uitgeleef moet word. Die video Sexuality deur Willie Esterhuizen wat oor tienerseksualiteit handel, kan aan leerlinge vertoon word en behoort opgevolg te word met groeps gesprekke (Ohlssen, 1990: 22-23).

Die onderwerp masturbasie behoort na aanleiding van die verhaal met leerlinge behandel te word. By dié sensitiewe onderwerp behoort onderwysers hul te hou by die objektiewe feite, in plaas daarvan om persoonlike en subjektiewe uitsprake te maak. Gordon (1981: 215) stel dit soos volg: *"Subjects such as masturbation, homosexuality and abortion could be studied in the context of a range of opinions and*

research that adhere to scientific principles." Snyman (1987: 15) beskryf masturbasie as normale seksbevrediging tydens die puberteitsjare, en dat dit eers abnormaal word wanneer dit te dikwels beoefen word en by die volwasse mens voortduur.

Leerlinge moet daarop gewys word dat té warm liefkosings uiteindelik kan lei tot voorhuwelikse seks, soos met die karakter Eldrien in Selfs die mossie vind 'n huis (Du Toit, 1984) gebeur. Leerlinge behoort aangemoedig te word om 'n persoonlike morele identiteit te ontwikkel, en in tienerverhoudings moet die verskillende partye saam besluit wat en tot waar vir albei partye aanvaarbaar is. Redes vir gevoelens van onvervuldheid, skuld en leegheid wat voorhuwelikse seks so dikwels kenmerk, kan in groepe bespreek word. Die voordele wat seks binne die huwelik inhou, onder andere dat dit 'n groter intimiteit onder huweliksmaats bring, kan uitgewys word.

Enige vorm van mishandeling in verhoudings, fisiek sowel as psigies, kan deur 'n kundige persoon, verkieslik 'n maatskaplike werkster met leerlinge behandel word.

Hierdie verhaal bied ook geleentheid om in gesinsvoorligtingklasse op die gevare van eksperimentering met dwelmmiddels te wys.

'n Oog vir 'n pop deur Anita du Plessis (1991), kan saam met hierdie verhaal gebruik word as die tema satanisme met leerlinge behandel word. Rose vir Sonja deur Vicky Grové (1991), is nog 'n keuseverhaal waarin verhoudings, voorhuwelikse seks, tienerswangerskappe en vigs behandel word. Dit is egter 'n vertaling uit He gave her roses en val buite die bestek van die oorspronklike Afrikaanse jeuglektuur.

Tesourusterme

Aggressiwiteit, Besluitneming, Christelike godsdiens, Depressie, Dood, Dwelmmisbruik, Dwelmverslawing, Etiek, Godsdiens, Godsdiensvorme, Lewensvaardighede, Liefkosings, Maagdelikheid, Masturbasie, Morele waardes, Patologie, Religieuse waardes, Satanisme, Seks, Seksualiteit, Selfmoord, Sosiale wangedrag, Tienerhuwelike, Tienerswangerskappe, Tienerverhoudings, Voorhuwelikse seks

Bibliografiese besonderhede

Marx, Chris

Seisoene in die wind. Johannesburg: Perskor, 1990.

172 p.; 21 cm.

ISBN 0-628-03436-9

Evaluasie

Cobus se moeder trou weer nadat sy vader reeds vyf jaar tevore dood is. Omdat Cobus se stiefvader op die platteland as mediese dokter praktiseer, moet hulle verhuis na die klein dorpie Boskop. Hier ontmoet Cobus vir Jeannie, 'n vyftienjarige klasmaat, en raak vir die eerste keer verlief. Dit is vir hom 'n groot skok as hy besef dat Jeannie kanker het en besig is om te sterf. Jeannie se dood is vir Cobus 'n swaar slag en hy moet leer om die verlies van sy geliefde te verwerk.

Didaktiese waardebeoordeling

Die hoofkarakter Cobus kom in opstand teen sy ouers en onderwysers se gesag, omdat hy ongelukkig is oor sy moeder se hertrou. Waar hy vantevore voorbeeldig en pligsgetrou was, oortree hy nou die skoolreëls en word hy deur sy moeder 'n straatboef genoem. Vergelyk hier ook soortgelyke opstandige gedrag van die karakter Joe in As my kitaar kon praat (Combrink, 1991), ook as gevolg van die feit dat sy moeder weer gaan trou.

In die verhaal word die ontwaking van seksualiteit by die hoofkarakter uitgebeeld. Sy hart "*bons onbeheers*" toe Jeannie hom vlugtig soen (p.111). Cobus erken dat hy nog nooit vantevore só oor 'n meisie gevoel het nie en dat sy gevoel veel dieper is as blote verliefdheid: "*Nee, hy's nie verlief nie. Daar was voorheen al 'n meisie of wat van wie hy gehou het. En hy voel anders teenoor Jeannie. Sy gevoel vir haar is veel sterker as*

dit. Maar meer nog: hy wil haar sy meisie maak." (p. 78).

Dit is Jeannie wat morele waardes in die verhaal uitleef as sy vir Cobus leer om verby sy eie belang te kyk en liefde aan sy medemens te betoon. Aan die einde van die verhaal besef die leser dat Cobus moreel gegroei het toe hy vir Gerhard, 'n teenstander in atletiek, help om 'n belangrike wedloop te voltooi ten koste van persoonlike gewin.

In die verhaal Onisoene in die wind word die volgende temas uitgebeeld: 'n tienerverhouding, ontwakende seksualiteit, morele waardes, die dood, en aanvaarding van 'n stiefouer. Die onderwerp tienerseksualiteit behoort in detail in gesinsvoorligting met leerlinge behandel te word. Laasgenoemde onderwerp behoort die fisiologiese veranderinge met die aanvang van adolessensie in aanmerking te neem, asook die uitleef van sosiaal aanvaarbare seksuele gedrag binne tienerverhoudings.

Die verskil tussen liefde en verliefdheid kan aan leerlinge uitgewys word deur 'n lys kwaliteite van elke verskynsel op te stel, en dit dan te vergelyk.

Hierdie verhaal kan terapeutiese waarde inhou vir adolessente wat, net soos die hoofkarakter, worstel om stiefouers te aanvaar.

'n Belangrike tema wat in die verhaal uitgebeeld word, is die terminale siekte van die karakter Jeannie, en haar aanvaarding van die naderende dood. Die verhaal kan tesame met Klaprose teen die wind van Marzanne LeRoux-Van der Boon (1992), asook Barrie Hough (1992) se Vlerkdans gebruik word wanneer die temas terminale siekte en die dood in voorligtingssessies behandel word.

Tesourusterme

Dood, Etiek, Liefde, Morele waardes, Seksualiteit, Stiefouers, Tienerverhoudings

Bibliografiese besonderhede

Pretorius, André

Nêrens êrens. Johannesburg: Klub Saffier, 1983.

143 p.; 21 cm.

ISBN 0-682-02483-5

Evaluasie

Lara von Laack raak as sewentienjarige matriekmeisie halsoorkop verlief op 'n skoolmaat, Jans Joubert. Haar moeder keur egter nie hul verhouding goed nie en dieselfde aand wat haar moeder Jans uit hul huis verjaag, verongeluk hy. Lara is ontroosbaar en besluit om weg te loop van haar ouerhuis. In Durban werk sy as kelnerin totdat sy deur Martin Schnettler, eienaar van 'n modelagentskap ontdek word. Hy maak van haar 'n top fotografiese model. Op agtienjarige ouderdom raak Lara swanger van Mike, 'n student wat haar met dagga en drank verlei en toe misbruik. Na die geboorte behou Lara haar baba en word deur Martin gedwing om dwelmmiddels te gebruik om die moordende pas in die modelwêreld vol te hou. Die verhaal vervolg waar Lara op dertig jaar hopeloos verslaaf is aan LSD en kokaïen, sodat haar liggaam aïgetakel en verval en sy geestelik onstabiel is.

Didaktiese waardebeoordeling

Die hoofkarakter Lara het as matriekmeisie vir die eerste keer "*hopeloos verlief*" geraak op 'n skoolmaat, Jans Joubert, en in dié tienerverhouding ondervind sy ook haar eerste seksuele ervaring (p. 32). Nadat sy vir die eerste keer seks gehad het, voel Lara verward en ervaar sy skuldgevoelens: "*Dit het haar verwar aangaande dié aspek van tienerliefde; dit het 'n skuldgevoel in haar agtergelaat...*" (p. 27).

Die hoofkarakter raak swanger en sy glo dat dit van haar eenmalige seksuele ervaring was met 'n student Mike, wat haar alkohol en dagga ingegee het: "*Hy't my daardie*

aand dronk gemaak en my toe saam met hom gevat. En my toe net so gelos. En dit terwyl sy saad besig is om in my te ontkiem!" (p. 23). Aan die einde van die verhaal besef Lara egter dat Jans, haar jeugliefde, die vader van haar kind is.

Die langtermynuitwerking wat 'n tienerswangerskap op 'n meisie het, word opgesom deur die hoofkarakter: *"Om vingeralleen op agtien jaar 'n baba te baar sonder die kind se pa in die omtrek is 'n traumatiese ervaring wat sy merk aan 'n meisie laat."* (p. 60).

Die tienerswangerskap, die produk van voorhuwelikse seks in 'n tienerverhouding, het die hoofkarakter in 'n netelige situasie laat beland, aangesien haar loopbaan as topmodel daardeur in gevaar gestel is. Sy besluit egter om 'n agterstraataborsie te laat doen, maar toe sy uiteindelik genoeg geld daarvoor ingesamel het, was sy reeds vyf maande swanger en kon die aborsie nie meer uitgevoer word nie. Na die geboorte het Lara byna die baba vermoor omdat sy die baba as dieorsaak van al haar ellende gesien het (p. 61).

Lara word as model aan 'n lesbiese situasie blootgestel en sy is geskok as sy self ook aangetrokke voel tot Kristel, wat haar openlik probeer verlei. *"En dit was juis dit - die feit dat sy die gevoel in haar ervaar het dat sy meteens óók vir Kristél aantreklik vind soos die blonde meisie daar met haar naakte songebruinde liggaam en die groot ronde borste op die houtbankie gesit het - wat haar met 'n ligte skok getref het."* (p. 57).

Die vernietigende uitwerking wat dwelmmiddels kan hê, word treffend in die verhaal uitgebeeld deurdat die hoofkarakter as dertigjarige vrou in ellende en armoede verval het en uitgebeeld word as uitgeteer, afgetakel en geestelik onstabiel.

Temas wat in die verhaal uitgebeeld word, is 'n tienerverhouding en tienerswangerskap, voorhuwelikse seks, dwelmverslawing en lesbianisme. 'n Tienerswangerskap en die besluite wat 'n swanger ongetroude meisie daarna moet neem, beïnvloed haar hele lewe. Deur middel van groepsbesprekings behoort leerlinge gemotiveer te word om die gevolge van voorhuwelikse seks, naamlik 'n

tienserswangerskap, te oordink. Die seksuele binne die tienerverhouding, en wat toelaatbaar is, kan met adolessente behandel word. Adolessente in 'n tienerverhouding behoort aangemoedig te word om voor die tyd te besluit wat hul sal toelaat en wat nie. Hierdie besluit moet dan binne die verhouding na mekaar gekommunikeer word, sodat altwee partye in die verhouding duidelikheid daaroor het. In aansluiting hiermee behoort deeglike inligting omtrent voorbehoedmiddels aan leerlinge verskaf te word.

'n Kundige persoon kan 'n lesing oor lesbianisme en homoseksualiteit gee en vrae van leerlinge beantwoord. Die lesbiese situasie in die verhaal kan gebruik word om te illustreer dat 'n persoon wat in 'n stadium aangetrokke voel tot dieselfde geslag, nie noodwendig 'n permanente homoseksueel of lesbiër sal wees nie. Bogenoemde waarneming word ook ondersteun deur Schultze se bevindings dat adolessente wat homoseksuele neigings ervaar, deur middel van die berading van 'n kundige persoon gehelp kan word om heteroseksueel te ontwikkel (Pa speel 'bepalende rol' ..., 1989: 9).

'n Nuttige oefening sal wees om 'n gerehabiliteerde dwelmverslaafde sy ondervindings met 'n groep adolessente te laat deel, sodat die realiteite van dwelmverslawing meer sigbaar word.

Tesourusterme

Aborsies, Drankmisbruik, Dwelmmisbruik, Dwelmverslawing, Geestelike welsyn, Lesbianisme, Liefde, Patologie, Seks, Seksuele afwykings, Sosiale wangedrag, Tienerswangerskappe, Tienerverhoudings, Voorhuwelikse seks

33

Bibliografiese besonderhede

Prinsloo, Petri

Nag van die nonnetjie-uil. Pretoria: Juventus, 1986.

186 p.; 21 cm.

ISBN 0-86816-083-0

Evaluasie

Dit was vir Nanette 'n groot skok toe sy hoor dat haar ouers besluit het om te skei. Na hierdie skok verloop Nanette se eens rustige lewe stormagtig toe 'n onderwyser gedwing word om te bedank nadat hulle in 'n omhelsing betrap word, en toe sy boonop saam met 'n vriendin uitgevang word wat dagga op die skoolgrond rook. Nanette raak verlief op Andreas, maar hy vertrek vir grensdiens en sy voel alleen en verward, veral toe Johnny sy flikkers by haar begin gooi. Andreas word swaar gewond tydens sy grensdiens, maar die liefdesband tussen hom en Nanette versterk. Nanette vind ook uiteindelik berusting na haar ouers se egskeiding.

Didaktiese waardebeoordeling

In die verhaal word die ervarings en gevoelens van eerste liefde by adolessente uitgebeeld: "...is die stinks Andreas du Plessis salig onbewus van die feit dat die blonde meisietjie langs hom met 'n bonsende hart vol drome oor hom daar sit." (p. 5). Die karakter Andreas ervaar soortgelyke gevoelens van verliefdheid: "Ek is baie verlief op jou, Nanette....Hopeloos, reddeloos verlief." (p. 85). Ook Johnny erken dat geen meisie al ooit so 'n uitwerking op hom gehad het nie: "Dis absurd! dink hy, skoon onkant betrap. Hier sien ek 'n meisiekind vir die heel eerste keer in my lewe en my hart hol soos 'n standerd ses seuntjie s'n met my weg." (p. 97).

Daar ontstaan 'n vaste verhouding tussen die karakters Andreas en Nanette, en van die probleme in 'n tienerverhouding soos om getrou te wees aan mekaar, word uitgebeeld (p. 85). Nanette ervaar 'n innerlike stryd wanneer Johnny sy flikkers vir haar gooi, terwyl sy getrou wil bly aan Andreas op die grens: "Ek wil nie hê hy moet na my kyk nie, maar as hy ophou, verlang ek daarna, dink sy... Ek wil hom nie hê nie, maar ek wil hê hy moet my begeer. Of wil ek hom dalk hê...liefhê?" (p. 148).

Nanette raak bewus van die ontwaking van haar seksuele gevoelens toe Andreas haar soen: *"En dan soen Andreas du Plessis haar met 'n vreemde hartstog waarvan sy geen ervaring het nie. Hy soen haar oor en oor totdat sy haarself naderhand teen haar eie beterwete glad nie meer teësit nie, maar haar oë toemaak en hom net so vurig terugsoen. Dit is 'n salige meesleursensasie wat alles anders laat vervaag ..."* (p. 11).

Dubbele standaarde en teenstrydige morele waardes word in die verhaal uitgebeeld. Die hoofkarakter kom in aanraking met dagga, stout video's, drank en 'n promiskue lewenswyse deur middel van haar vriendin, Marteniekie. Nanette handhaaf egter hoë morele waardes en sy waarsku haar vriendin teen die gebruik van dwelmmiddels. Sy duld dit ook nie dat 'n aantreklike man op 'n partytjie vatterig raak nie, en sy besluit om eerder Sondagskool toe te gaan in plaas van na 'n stout video te kyk. Die invloed wat dubbele standaarde van die samelewing op die lewensuitkyk van die adolessent het, word uitgebeeld deur die karakter Marteniekie. *"Hoekom sal ek my moeder eer as sy 'n skelm vryery met Bennie Groenewald se pa aan die gang het en die hele buurt daarvoor skinder? Waarom sal ek die ou Kinderbybelstoriëtjies wat sy vir ons voorgelees het toe ons onnosele, goedgelowige dogtertjies was nou nog aanhang?"* (p. 66). *"Ek het genoeg gehad van dubbele standaarde, waardes wat maar omgedraai kan word wanneer dit hulle pas."* (p. 67).

Die trauma van 'n tienerswangerskap word uitgebeeld deur die karakter Alida, wat op skool swanger geraak het en toe in die steek gelaat is deur die vader van haar ongebore kind. Die moeilike besluit wat 'n ongehude moeder moet neem oor haar en haar baba se toekoms en die implikasies wat elke besluit inhou, word kortliks in die verhaal aangeraak. Alida huil oor *"sy 'n baba gaan hê wat sy nie wil hê nie en ook nie wil weggee nie."* (p. 112). In die verhaal blyk dit ook dat ongehude moeders makliker aanvaar word in die samelewing van vandag, in teenstelling met vroeëre jare toe ongehude meisies as "skandekinders" veroordeel is. *"Mens lees en hoor van ongehude moeders. Van hoe hartseer en traumaties dit gewoonlik is. En jy lees tye het verander en daar word deesdae met 'n meer simpatieke oog na hulle gekyk ..."* (p. 113). Die fel reaksie van Deborah en Paul se ouers in Groenkoring (Du Toit, 1986) toe hulle uitvind dat Deborah swanger is, kan vergelyk word met hedendaagse meer permissiewe

norme ten opsigte van buite-egtelike swangerskappe.

In die verhaal word die trauma uitgebeeld wat kinders ervaar indien hul ouers skei. Haar ouers se egskeiding laat die hoofkarakter twyfel in liefde en ook in die huwelik as instelling. *"Ek het altyd gedink 'n huwelik is 'n heilige belofte voor die Here. 'n Belofte vir altyd."* (p. 25). *"Wat noem 'n mens dit wat tussen haar ouers is? Hierdie ewige rusies en verwyte en ysige kyke en stiltes. Liefde?"* (p. 9). Nanette voel ook van God verlate omdat sy soveel trauma in haar lewe ervaar.

Egskeiding en die invloed op die adolessent, liefkosings, seksualiteit, tienerverhoudings, en tienerswangerskappe word in die verhaal aangeraak.

Adolessente word bewus van hul eie seksualiteit, en word terselfdertyd ook bewus van die teenoorgestelde geslag. Hier kan die biologiese ontwikkeling van die seun en meisie, asook die veranderinge wat puberteit meebring, behandel word om leerlinge se kennis en insig omtrent geslagsaangeleenthede te verbreed.

Die ontwikkeling van 'n persoonlike morele identiteit te midde van invloed van die portuurgroep en dubbele standaarde in die samelewing, soos deur die karakter Marteniekie in die verhaal ervaar, kan in groepe bespreek word. Leerlinge kan gevra word om individueel op morele kwessies in gevallestudies te reageer. Hierdie oefening sal hul die geleentheid gee om te besin oor morele waardes wat persoonlike intrinsieke waarde het.

Hierdie verhaal kan verder voorgeskryf word aan leerlinge wie se ouers, soos die hoofkarakter se ouers, geskei is. Die aanvaarding van hul nuwe huislike opset deur die hoofkarakter kan terapeutiese waarde inhou vir leerlinge met analoë omstandighede.

Tesourusterme

Christelike godsdiens, Dwelmmisbruik, Egskeidings, Etiek, Godsdiens, Liefde,

Liefkosings, Morele waardes, Portuurgroep, Seksualiteit, Sosiale wangedrag, Tienerswangerskappe, Tienerverhoudings, Verliefdheid

34

Bibliografiese besonderhede

Tredoux, Nic

Die waterhond. Kaapstad: Human & Rousseau, c1992.

148p.; 21 cm.

ISBN 0-7981-2936-0

Evaluasie

Nadat Bart sy universiteitsopleiding in liggaamsopvoeding voltooi het, verrig hy sy diensplig in die vloot, waar hy vir Babeta Cornbrink, 'n jong marine-bioloog ontmoet. Hulle raak verlief op mekaar en trou, waarna hulle hul wittebrood aan die Weskus deurbring. Tydens 'n diepseeduik val 'n haai hulle aan en vermink Bart, terwyl Babeta se lyk nooit opgespoor word nie. Bart se een been word afgesit en hy sweer wraak. Hy keer uiteindelik terug na die Weskus waar die tragedie plaasgevind het om die haai dood te maak. Bart verloor byna sy lewe maar word deur die optrede van Zandra gered. So verkry hy weer sin in sy lewe.

Didaktiese waardebeoordeling

Bart word in sy matriekjaar vir die eerste keer werklik bewus van die teenoorgestelde geslag, maar hy word ontnugter toe hy uitvind dat die meisie van wie hy hou, 'n weddenskap met haar maats aangegaan het om sy "*seksuele onskuld*" te beëindig. Bart is geskok deur die meisie se gebrek aan morele waardes en hy verbreek die verhouding. Gedurende sy universiteitsloopbaan vermy Bart verhoudings met lede van die teenoorgestelde geslag omdat sulke verhoudings dikwels aanleiding gee tot voorhuwelikse seks, wat teen sy morele beginsels is. Die hoofkarakter het egter soos

enige gesonde jong man erotiese drome en seksuele fantasieë (p. 25).

Toe Bart vir Babeta ontmoet en haar vroulikheid hom prikkel, word hy intens bewus van sy eie seksualiteit. Hul fisieke verhouding het vinnig gegroei, en hul liefkosings het al hoe dringender geword. Beide hoofkarakters toon hoë morele waardes wanneer hulle besef dat hewige liefkosings in die huwelik hoort. Hulle heg ook groot waarde aan maagdelikheid en wanneer hulle trou, is albei maagde. Die karakter Tannie Wes word deur die skrywer gebruik om die samelewing se gebrek aan morele waardes te stel. Tannie Wes besef dat die meeste jong meisies van vandag voorbehoedmiddels soos die Pil gebruik, en sy weet dat heelwat jongmense wat in haar herberg oornag, saamslaap (p. 56).

Bart het in 'n verligte Calvinistiese huis grootgeword waar sy moeder wel 'n vorm van geslagsvoorligting aan hom gegee het, deur hom te waarsku teen die gevolge van voorhuwelikse seks (p. 25).

In die verhaal word die volgende belangrike temas uitgebeeld: die ontwakende seksualiteit van die hoofkarakter, morele waardes, liefkosings en seks binne die huwelik. Gesprekke rondom die voordele verbonde aan seks binne die huwelik, teenoor die nadele van voorhuwelikse seks, kan na aanleiding van die verhaal gevoer word. Die sielkundige uitwerking wat voorhuwelikse seks op die adolessent kan hê, soos deur Bennett verwoord, kan bespreek word: "*Sex is inextricably connected to the psyche, to the soul ... Sexual intimacy changes things - it affects feelings, attitudes, one's self-image, one's view of another.*" (Effect of three abstinence ..., 1991: 632).

Die verskillende wyses waarop karakters in jeugverhale die dood van 'n geliefde aanvaar, kan deur middel van besprekings terapeutiese waarde inhou vir leerlinge wat in soortgelyke omstandighede verkeer. Die karakter Bart ervaar gevoelens van aggressie en hy sweer wraak na die dood van sy vrou, terwyl Linka in Trappe na nêrens (Joubert, 1985), inhiberende gevoelens van pyn en hartseer ervaar na die dood van Ludwig.

Na die ongeluk is Bart geestelik onstabiel en depressief, en hy probeer selfmoord pleeg. Hierdie verhaal kan 'n agtergrond verskaf vir gesinsvoorligting oor die onderwerp geestelike welsyn, veral depressie en selfmoord. Junita Joubert (1983) se Post Mortem handel oor die selfmoord van 'n adolessent en kan hier gebruik word.

Die waterhond kan ook as vertrekpunt dien om vas te stel in welke mate leerlinge tuis geslagsvoorligting ontvang.

Tesourusterme

Depressie, Dood, Etiek, Geestelike welsyn, Geslagsvoorligting, Huwelike, Liefde, Liefkosings, Maagdelikheid, Morele waardes, Patologie, Pil, Seks, Seksualiteit, Selfmoord, Voorbehoedmiddels

35

Bibliografiese besonderhede

Steenberg, Elsabe

Klawervyf. Pretoria: J.P. van der Walt, 1986.

112 p.; 21 cm.

ISBN 0-7993-0230-9

Evaluasie

Fiona was die enigste kind en reeds sestien jaar oud toe haar moeder weer swanger word en geboorte skenk aan 'n Down-sindroombaba. Hul huislike omstandighede verander drasties en Fiona voel afgeskeep omdat haar moeder voltyds besig is om die sieklike baba te versorg. Fiona ervaar 'n innerlike stryd om te aanvaar dat haar sussie nie normaal is nie, en sy is skaam om die baba aan haar maats te wys. Sy ontwikkel uiteindelik so 'n wrok teenoor die baba dat sy haar met 'n kussing probeer versmoor. Dié daad skok Fiona terug tot die werklikheid en sy beseft dat sy tog lief is vir haar

babasussie. Fiona se verhouding met Günter, 'n skoolmaat, word ook in Klawervyf uitgebeeld.

Didaktiese waarde bepaling

Tesame met die tema van aanvaarding van 'n Down-sindroomsussie, word 'n verdere tema naamlik die bewuswording van die teenoorgestelde geslag by die hoofkarakter uitgebeeld. Die sestienjarige Fiona raak dolverlief op Günter, 'n skoolmaat. Met fyn tydsberekening sorg sy dat sy elke oggend 'n rit skool toe kry met Günter en sy vader. Sy doen ook spesiale moeite om in die skool "toevallig" in hom vas te loop. Die wisselvallige emosies wat met 'n tienerliefde gepaardgaan, word treffend uitgedruk deur Fiona se woorde: " Soos 'n brakkie is sy dankbaar as hy die dag opgewek is en lekker met haar gesels; as hy somber is of deur 'n venster soek-soek na Sunet buite op die stoep, wil sy plat op die vloer gaan sit en nooit weer opstaan nie." (p. 19).

Die hoofkarakter het vantevore gevoelens van verliefdheid vir Hennie ervaar, hom in die geheim bewonder en "trane gehuil oor die kysbrief wat nie kom nie" (p. 11). Sy beskryf haar gevoel vir Hennie as "iets seer-lekkers om oor te droom", maar vertel tog dat die gevoel naderhand verflou het en dat daar uiteindelik niks van gekom het nie (p. 11). Sy ervaar egter sterker gevoelens vir Günter as vir Hennie, en daar is vir die eerste keer sprake van 'n tienerverhouding.

Die hoofkarakter word ook bewus van die ontwaking van haar seksuele gevoelens: "Is dit moontlik - so meteens net iets wat jou gryp? Oë, die vorm van 'n gesig, enkele oomblikke gedeel, en alles skielik anders, syself anders?" (p. 11). Die hoofkarakter ervaar oorweldigende emosies na hul eerste fisiese aanraking: "Byna-byna raak sy vingers aan hare; die skok daarvan maak haar hele lyf warm." (p. 17). Die intensiteit van adolessente seksuele gevoelens word verder uitgedruk deur die woorde: "...sy oë word ligter, steek vure in haar aan" (p. 52).

Die verhaal word teen die agtergrond van die Christelike godsdiens aangebied met Fiona wat eers verlate van God voel: "Die Here is nie my herder nie ... hy lei my op

verskriklike paaie en na donker plekke." (p. 103). Sy word meer volwasse as sy uiteindelik tog berusting vind: *"Nogtans sal ek jubel in die Here."* (p. 111).

Die verhaal is veral geskik vir leerlinge wat in die Christelike godsdiens opgevoed is, aangesien Christelike beginsels in die verhaal aangespreek word.

Die belangrikste temas wat vir die doeleindes van 'n geslagsvoorligtingprogram uitgebeeld word, is tienerverhoudings en die ontwaking van seksuele gevoelens by die adolessent. Leerlinge moet besef dat hul veral tydens adolessensie seksueel ontwikkel en dat dit natuurlik is om seksuele gevoelens te ervaar. Seksuele gevoelens gee aanleiding tot seksuele gedrag, wat volgens sosiaal aanvaarbare norme moet geskied. Voorbeelde van hierdie norme, soos dat intieme liefkosings in die openbaar nie sosiaal aanvaarbaar is nie, kan in groepe bespreek word.

Die verskillende vorme waarin seksuele gedrag kan manifesteer soos vrye liefde, masturbasie, homoseksualiteit en lesbianisme kan in groepe bespreek word. Die verhale Klaprose teen die wind (Leroux-Van der Boon, 1992), Van Papland na Prentjiesberg (Herman, 1991) en Nêrens êrens (Pretorius, 1983) kan gebruik word om die temas van homoseksualiteit en lesbianisme te belig.

Die Keerpunt (Maartens, 1991) kan gebruik word wanneer die tema masturbasie bespreek word. Bogenoemde omstrede onderwerpe behoort bestudeer te word aan die hand van bevindings wat berus op wetenskaplike navorsing, en nie slegs op blote persoonlike opinies van onderwysers nie.

Die geleentheid kan geskep word vir adolessente om hul eie probleme, vrese en vrae in verband met tienerverhoudings in 'n intieme groepsgebesprek met die onderwyser-sielkundige as groepsleier te lug.

Tesourusterme

Christelike godsdiens, Gesinsverhoudings, Godsdiens, Geestelike welsyn, Patologie,

Seksualiteit, Tienerverhoudings, Verliefdheid

36

Bibliografiese besonderhede

Steenberg, Elsabe

Skuilte tussen riet. Pretoria: HAUM, 1992.

85 p., 21 cm.

ISBN 0-7986-3300-0

Evaluasie

Skuilte tussen riet vertel die verhaal van Leenster, wat in die hospitaal beland nadat haar vader haar seksueel gemolesteer en toe selfmoord gepleeg het. Na haar moeder se dood toe sy sewe jaar oud was, het Leenster meestal by vriende gebly - net af en toe by haar vader. Leenster ontmoet haar ouma, haar vader se moeder, vir die eerste keer in die hospitaal en sy gaan saam met haar ouma na die klein dorpie Walthof, om die trauma van haar ondervinding te probeer verwerk.

Didaktiese waardebeoordeling

Leenster is op sewejarige ouderdom vir die eerste maal deur haar vader seksueel gemolesteer. Op sestienjarige ouderdom gebeur dit weer en nadat haar vader bloedskande met haar bedryf het, pleeg hy selfmoord. Die vernietigende sielkundige uitwerking wat bloedskande op 'n kind en tiener het, word realisties deur die hoofkarakter uitgebeeld. Leenster beland in die hospitaal met gedeeltelike geheueverlies en sy erken dat sy nie meer wou lewe nie (p. 26). Sy ervaar intense skuldgevoelens omdat sy dalk onwetend verantwoordelik kon wees vir wat gebeur het: "Oor ek toe al so 'n soort meisie was dat my pa my op 'n slegte manier wou gaan bad het..." (p. 25). "Maar ek. Het ek nêr my pa laat begeer om." (p. 26).

Die hoofkarakter ly van jongs af aan hidrofoobie omdat haar vader toe sy sewe was,

die onnoembare daad met haar in 'n bad vol water wou pleeg. Leenster worstel deurentyd om die tragiese gebeurtenis te verwerk, en sy wonder hoekom haar vader dit aan haar gedoen het: *"Hoekom het hy hoekom het jy Pa."* (p. 9). Aan die einde van die verhaal word die hoofkarakter meer volwasse as sy die emosionele trauma verwerk, veral nadat sy meer oor haar vader se kinderjare uitgevind het. Haar vader is as jong seun gereeld deur sy psigopatiese vader gesodomiseer, nadat sy vader sy moeder geestelik onstabiel laat verklaar het en hy toesig oor die seun verkry het.

Bloedskande het 'n uitwerking op die hoofkarakter se seksuele ontwikkeling en dit het haar en Migal se verhouding beïnvloed. *"Bang. Is dit wat altyd die fout was, van die begin af, met haar gevoel vir Migal? Erg oor hom, proppers verlief, maar bang. Wil nie gesoen word nie, want daar is 'n skaduwee naby met hande wat oop- en toevou."* (p. 37). Voor daardie nag in Desember het Leenster begin ontluk en het 'n byna normale tienerverhouding met Migal ontwikkel. *"Leenster, sy met oë wat vir hom begin blink het, met die skraal vingers wat die laaste maande soms aan sy hand geraak het."* (p. 14).

Die bloedskandedaad het ook 'n invloed op die karakter Migal wat voel dat dit wat tussen hulle was nou bederf is: *"... en asof die moeligheid wat tussen hulle begin kom het, beduiwel is, lelik gemaak, min gemaak is."* (p. 15). Migal voel ook skaam wat sy maats nou moet dink van hom wat iets voel *"...vir 'n meisiekind wat ...wie se pa...wat haar pa dalk uitgelok het om..."* (p. 15).

Migal glo nie aan voorhuwelikse seks nie en toon morele waardes wat teenstrydig is met dié van die portuurgroep: *"Al spog die ouens ook en al dink hyself partymaal wát, is soen en vat tog nie só watwonders nie. Of dit kan later kom."* (p. 36).

Die hoofkarakter hang die Christelike godsdiens aan, maar sy is opstandig en sy neem God aanvanklik kwalik omdat Hy nie verhoed het dat haar vader haar molesteer nie. *"Eintlik vir Jónú kwaad, Here? Oor daar soveel gemors in die wêreld is en Jy kon dit anders laat wees het; natuurlik kon Jy."* (p. 59). Sy vra God om haar genadig te wees sodat sy haar vader kan vergewe. Aan die einde van die verhaal het Leenster egter

haar omstandighede verwerk en ook religieus ontwikkel: "*Here? U is weer naby, en U genade is genoeg dat ek daaruit kan put en put.*" (p. 85).

Een van die moontlike gevolge van bloedskande, naamlik 'n swangerskap, word kortliks in die verhaal aangeraak. Leenster word deur haar ouma gerusgestel en verseker dat dit nie daardie nag kon gebeur het nie. "*Daar kon nie 'n kind van gekom het dié nag nie. Hy het nie dit.*" (p. 80).

Bloedskande en die vernietigende uitwerking wat dit op die tiener kan hê, is die hooftema van die verhaal. Leerlinge moet deeglik ingelig word oor bloedskande en verwante afwykings soos seksuele molestering en gewaarsku word om enige verdagte situasie te vermy. Hul moet aangemoedig word om met 'n onderwyser, sielkundige of maatskaplike instansie in aanraking te kom indien hulle aan sodanige situasies blootgestel word of was. Laasgenoemde is veral belangrik aangesien sodanig onverwerkte trauma 'n negatiewe invloed op die seksuele ontwikkeling van die adolessent kan hê. Vaklektuur soos Incest and sexuality: a guide to understanding and healing deur Maltz (1987), Incest as child abuse (Van der Mey, 1986) en Father-daughter rape deur Ward (1985) kan geraadpleeg word vir meer omvattende inligting oor die onderwerp.

Tesourusterme

Bloedskande, Christelike godsdienst, Dood, Etiek, Geestelike welsyn, Godsdienst, Kindermolestering, Krisishantering, Lewerisvaardighede, Morele waardes, Patologie, Seksuele afwykings, Seksuele molestering, Seksuele wanpraktyke, Selfmoord, Sodomie, Tienerverhoudings

37

Bibliografiese besonderhede

Strydom, Sanette

Lang pad na geluk. Pretoria: J.P. van der Walt, 1988.

152 p.; 21 cm.

ISBN 0-7993-1352-1

Evaluasie

Wessel raak reeds op hoërskool betrokke by die verkeerde vriende, en alkoholmisbruik. Hy ontwikkel 'n obsessie oor Marié, wat nie getrou aan hom kan bly nie en hom misbruik. Op universiteit probeer Wessel van Marié se ontrouheid vergeet deur hom gereeld dronk te drink. Hy word uiteindelik byna uit die universiteit geskors toe hy in 'n besope toestand 'n student aanrand wat Marié uitgeneem het. Marié raak swanger van iemand anders en alhoewel Wessel nooit seks met haar gehad het nie, laat sy hom glo dat dit in sy dronkenskap gebeur het. Marié wil 'n aborsie laat doen omdat sy nie kans sien om 'n baba groot te maak nie. Sy pers Wessel af om te betaal vir 'n aborsie, maar hy vind die waarheid uit en verbreek sy verhouding met Marié.

Didaktiese waardebeoordeling

Die negatiewe invloed wat die portuurgroep op 'n adolessent kan uitoefen, word deur die hoofkarakter in die verhaal uitgebeeld toe Wessel dronk begin misbruik om deur sy maats aanvaar te word. *"Ek kan nie help om te dink hy staan onder die verkeerde invloed nie."* (p. 58). *"En buitendien, as jy een van 'n groep is, word jy baie gouer aanvaar."* (p. 59). Voordat Wessel dit besef is hy dan ook verslaaf aan alkohol. Gams in Young adult literature (1980) omskryf die invloed van die portuurgroep soos volg: *"Rejection from the peer group is dreaded by every adolescent fortunate enough to be a member of one in the first place."*

Die hoofkarakter raak as matriekseun halsoorkop verlief op Marié. *"Ek begeer om haar te verower, maar elke keer wat ek haar sien, wil my knieë swik en my hart aan die ruk gaan."* (p. 20). Hy ontwikkel 'n obsessie oor Marié en besef dat hy in geen ander meisie belangstel nie: *"Ek is vir Marié lief; so lief dat ek nooit weer met iemand anders tevrede sal wees nie."* (p. 26).

Die hoofkarakter wonder ook wat ware liefde is. *"Hoe weet 'n mens of jy regtig vir iemand lief is, Ma?"* (p. 15). Wessel dink dat sy gevoel vir Marié ware liefde moet wees, want sy laat hom *"siek en seer"* (p. 16) voel. Aan die einde van die verhaal word die hoofkarakter meer volwasse as hy besef dat sy gevoel vir Marié slegs kalwerliefde was: *"Ek was 'n onvolwasse seun wat teen 'n mooi gesiggie vasgekyk het ... Liefde is anders; dit is iets baie dieper..."* (p. 149).

Teenstrydige morele waardes word deur die karakters in die verhaal uitgebeeld: Marié het los sedes en sy het seks met verskillende mans totdat sy uiteindelik swanger word. Marié ervaar geen skuldgevoelens as sy 'n leuen vertel en Wessel laat glo dat hy die vader van haar ongebore kind is nie. Sy glo ook nie dat dit verkeerd is om 'n aborsie te hê nie. Wessel toon morele ontwikkeling deurdat hy nie voorhuwelikse seks gehad het nie en hy eerder met Marié wil trou omdat hy glo dat 'n aborsie moord is: *"Hy besef dat 'n huwelik baie probleme sal veroorsaak, maar om 'n aborsie toe te laat... Dit is moord ... Hy is bereid om sy pa te trotseer, sy studie te laat vaar en vir haar te sorg, maar met hierdie ding kan hy nie saamgaan nie."* (p. 108). Ook Sandra, Wessel se vriendin, is 'n gelowige met hoë morele waardes, wat nie skroom om by haar waardes te staan nie.

Die volgende temas kan in 'n geslagsvoorligtingprogram behandel word: Aborsie, alkoholisme, die verskil tussen liefde en verliefdheid, morele waardes, tienerverhoudings en tienerswangerskappe. Die gevaar van drankmisbruik, naamlik verslawing of alkoholisme, word deur die hoofkarakter in die verhaal uitgebeeld. 'n Gerehabiliteerde alkoholis wat vanuit sy eie ondervinding praat, kan leerlinge op die gevare van verslawing wys.

Die besluite wat geneem moet word by 'n tienerswangerskap soos om die baba te behou of te laat aanneem is gewigtig, en kan die adolessent se hele lewe verander. 'n Maatskaplike werkster kan leerlinge oor laasgenoemde aspek toespreek. Die vertoning van 'n video of film oor aborsie sal leerlinge 'n meer realistiese prentjie daarvan gee. Hulle behoort ook gewaarsku te word teen die gevare verbonde aan agterstraataborsies.

Die invloed van die portuurgroep kan in groepe bespreek word. Leerlinge kan deur middel van rolspeler selfgeldingstegnieke inoefen, sodat hul volgens eie oortuigings sal optree, en nie toegee aan negatiewe druk van maats nie.

Die verskil tussen liefde en verliefheid kan uitgewys word deurdat leerlinge 'n lys van kwaliteite van elke verskynsel opstel en dit dan vergelyk.

Tesourusterme

Aborsies, Alkoholisme, Drankmisbruik, Etiek, Geld, Godsdienst, Liefde, Morele waardes, Ouer-tienerverhoudings, Portuurgroep, Seks, Sosiale wangedrag, Tienerswangerskappe, Tienerverhoudings, Verliefdheid, Voorhuwelikse seks

38

Bibliografiese besonderhede

Van der Vyver, Marita

Van jou jas. Kaapstad: Tafelberg, 1982.

98 p.; 21cm.

ISBN 0-624-01844-X

Evaluasie

Tussen Sonja Vorster se veertiende en sestiende verjaarsdag het 'n paar dramatiese gebeurtenisse plaasgevind - haar ouers is geskei en haar vader is weer getroud en het 'n baba by sy nuwe vrou. Sonja raak vir die eerste keer waarlik verlief op 'n matriekseun, Leon. Die gevoel van verliefdheid verflou egter en Sonja raak waarlik lief vir Yashvin, ofte wel Jas, nadat hulle maande lank boesemvriende was.

Didaktiese waardebeplanning

Die hoofkarakter raak bewus van haar eie seksualiteit: "...ek is 15½ jaar oud, ek voel die lente in my lyf, want snaakse dinge gebeur van Vrydagaand se paartie af met my. Ek is skielik bewus, op 'n heerlike manier bewus van alles wat van onder my nek tot by my voete aangaan. Ek trek my klere saans voor die lang spieël in my kamer uit en kyk verwonderd na myself." (p. 66). Sonja is verlig toe sy na 'n jaar weer begin menstrueer. Die feit dat sy vir 'n jaar lank nie gemenstrueer het nie, het die hoofkarakter laat voel dat sy abnormaal en anders as haar maats is (p. 18).

Tesame met hierdie nuwe bewuswording, raak die hoofkarakter ook op 'n nuwe en ongekennde manier bewus van die teenoorgestelde geslag: Sonja en 'n maat verkyk hul aan die "vreeslike mooi mansmens wat ons bedien het" (p. 11). Die hoofkarakter raak dan ook vir die eerste maal verlief en sy ervaar intense gemoedskommeling: "...soms groet hy my op my naam en laat my vir die res van die dag bo-oor die skooldak sweef ... ander kere kyk hy dwarsdeur my en maak my dag so swart soos die ou vrou-rompie wat ou Salie elke dag dra." (p. 59). Hierdie fluktuasie van emosies is ook aanwesig by die karakter Fiona in *Klawervyf* (Steenberg, 1986), wat dankbaar is as Günter die dag met haar gesels, maar totaal moedeloos voel as hy somber is en as sy oë na Sunet soek (p. 19). Die hoofkarakter ervaar intense gevoelens van verliefdheid: "En verder onthou ek nie veel van die paartie nie, want ek het dronk geraak van verliefdheid. Laat die aand, toe die musiek al stadiger word en die mense al stywer teen mekaar begin dans, het ek Leon se hele lyf teen myne gevoel en bang geword, want ek het al met baie ouens gedans maar nog nooit het iets hier in my maag begin borrel en bruis van lekkerkry nie." (p. 65).

Sonja word gekonfronteer met die morele waardes van die portuurgroep en sy erken dat sy reeds geleenthede gehad het om "ondervinding" met seuns op te doen. "Maar jy weet, Pa, hier in die stad doen die kinders alles 'n bietjie vroeër." (p. 3). Sonja verwys ook na haar vriendin Olga wat dikwels "afhaak" met seuns en reeds heelwat meer ondervinding as syself het. Die hoofkarakter besluit egter dat sy nie met enige ou kan "afhaak" nie en sy huldig dus meer konserwatiewe waardes.

Die hoofkarakter ontdek die verskil tussen verliefdheid en liefde. Sonja verduidelik, nadat haar verhouding met Leon verbreek is, soos volg: *"Ons het miskien net elkeen besef dat daar baie mense op aarde is om mee uit te gaan, dat ons nog baie jonk is, dat ons Groot Liefde miskien al die tyd nie só groot was nie, en dat ons tog een of ander tyd uitmekaar sal gaan."* (p. 84). Die emosies wat Sonja teenoor Jas ervaar, verskil van dié wat sy vir Leon ervaar het: *"... die gevoel wat ek vanaand vir Jas begin voel het, is beslis die naaste wat ek nog ooit aan iets soos 'liefde' gekom het."* (p. 96).

Die verskynsel van saamwoon word kortliks in die verhaal aangeraak toe Sonja se suster, Ilse, haar woonstel opgee om by 'n ouer geskeide man in te trek, net om uit te vind dat hy reeds getroud is. Die hoofkarakter erken dat haar suster dom was, maar sy hoop dat syself ook uit die foute van haar suster sal leer.

Die hoofkarakter moet die trauma van die egskedding van haar ouers verwerk. Aanvanklik kan sy nie haar vader se nuwe vrou en hul veranderende omstandighede aanvaar nie: *"Ek word veertien jaar oud en dit reën op my verjaardag en ek is verskriklik alleen, want die vorige jaar was Ilse nog in die huis en ek het 'n kat en 'n hond gehad en baie maats op skool en 'n tuin met 'n boomhuis en ek was gelukkig, gelukkig, gelukkig. En op my veertiende verjaardag hou my pa wittebrood saam met sy nuwe vrou en hy vergeet dat ek verjaar! En sy vrou is omtrent so oud soos my broer en ek haat haar met die allerverskriklikste haat."* (p.5). Aan die einde van die verhaal vind daar groei by die hoofkarakter plaas as sy Minette, haar vader se vrou aanvaar, en besef dat haar eie jaloesie ongegrond was en dat Minette en haar vader gelukkig saam is (p. 57-58).

Van jou jas kan in leestherapie aangewend word vir leerlinge wat ook soos die hoofkarakter die egskedding van ouers moet verwerk. Die feit dat die hoofkarakter meer volwasse word wanneer sy haar nuwe omstandighede en haar vader se vrou aanvaar, kan bydra tot 'n aanvaarding van eie persoonlike omstandighede by leerlinge.

Die waardes van die portuurgroep verskil van dié van die hoofkarakter. Leerlinge kan in groeps gesprekke aandui hoe om druk van die portuurgroep ten opsigte van vroeë

seksuele aktiwiteit te weerstaan. Rolspel kan leerlinge op 'n praktiese wyse paraat maak teen groepsdruk. Vaklektuur soos How to help your child say no to sexual pressure deur McDowell (1988), kan aanbeveel word vir ouers wat hul kinders in hierdie verband wil ondersteun.

Die verskil tussen liefde en verliefdheid kan deur gebruik van die jeugverhale in die ondersoek geïllustreer word. Joe in As my kitaar kon praat (Combrink, 1991) en Wessel in Lang pad na geluk (Strydom, 1988) besef dat hul gevoelens vir onderskeidelik Jennie en Marié slegs dié van verliefdheid was, en dat ware liefde veel dieper strek. Ook Margot in Marmotjie (Vermeulen, 1982) word meer volwasse toe sy uiteindelik 'n deeglike onderskeid tref tussen ware liefde - "*n diep, innige verstandhouding van die gees*" en fisieke hartstog (p. 103).

Saamwoon as verskynsel kan behandel word deur 'n lys van die voor- en nadele daaraan verbonde op te stel, sodat leerlinge oor die implikasies en gevolge kan nadink. Een van die gevolge van saamwoon, naamlik dié van 'n tienerswangerskap, word in Tuin van die geel magrietjies deur Maretha Maartens (1981) uitgebeeld.

Die fisiologiese veranderinge tydens adolessensie soos menstruasie by meisies en baard by jongens, behoort met leerlinge in die junior sekondêre standers bespreek te word. Vrese en wanopvattinge wat by leerlinge mag bestaan omtrent laat of vroeë fisiologiese ontwikkeling, kan uit die weg geruim word deur hul daarop te wys dat dit normaal is dat almal nie op dieselfde tyd ontwikkel nie.

Tesourusterme

Egskeidings, Etiek, Fisiologiese veranderinge, Hersaamgestelde gesinne, Liefde, Menstruasie, Morele waardes, Portuurgroep, Saamwoon, Seksualiteit, Stiefouers, Tienerverhoudings, Verliefdheid

Bibliografiese besonderhede

Vermeulen, Annemarie

Marmotjie. Kaapstad: Human & Rousseau, 1982.

143 p.; 21 cm.

ISBN 0-7981-1319-7

Evaluasie

Margot is agtien jaar oud en pas klaar met haar matriekeksamen toe sy en haar gesin hul jaarlikse vakansie by die see gaan hou. Margot is opgewonde om haar maat Herman, wat ook pas sy matriekeksamen afgelê het, weer te sien, veral aangesien daar die vorige vakansie 'n romanse tussen hulle ontstaan het. By die vakansieoord ontmoet Margot die dertigjarige kunstenaar, Andrew Stacey, op wie sy halsoorkop verlief raak. Margot is verpletter toe sy swanger raak nadat sy en Andrew een aand seks gehad het. Andrew Stacey verdwyn en dit is Herman wat Margot bystaan nadat sy haar baba verloor het.

Didaktiese waardebeoordeling

Margot word bewus van haar eie seksualiteit en vroulikheid: "*Sy bekyk haarself krities in die spieël, trek haar maag in. ...Sy wens sy was groter bo - soos Sophia Loren of Raquel Welch. Dit lyk so ... eg vroulik.*" (p. 10).

Tesame met die bewuswording van haar eie seksualiteit, word die hoofkarakter ook bewus van die teenoorgestelde geslag toe Herman haar die vorige vakansie vir die eerste keer gesoen het, en sy daarna drome droom dat hy haar vra om te trou. Hierdie vakansie is sy weer intens bewus van Herman, en toe hy haar hand vashou, ervaar sy 'n "*fladdering van opwinding op die krop van haar maag*" (p. 13). Margot besef dat Herman soortgelyke gevoelens ervaar: "*Herman is ook besig om op 'n ander, nuwe manier van haar bewus te raak, net soos sy van hom.*" (p. 13). Dit is egter

Andrew Stacey wat 'n ongekeende emosionele uitwerking op Margot het: *"Sy besef dat sy soos 'n idioot staan en stamel, maar haar hart bons onkeerbaar en die bloed dreun in haar ore."* (p. 17).

Die hoofkarakter is volgens streng morele waardes opgevoed. Haar moeder verbied haar byvoorbeeld om alleen na Andrew se woonwa te gaan omdat sy dit as *"nie behoorlik"* beskou (p. 29). Margot word gekonfronteer met Andrew se nie-konvensionele leefwyse en morele waardes wat teenstrydig is met dié wat sy in haar ouerhuis geleer is. Dit lei tot twyfel oor die geldigheid van haar eie waardes en tradisies wat sy nog altyd as *"onskuifhare bakens"* (p. 76) beskou het. Hierdie proses van die herevaluering van bestaande morele waardes by die hoofkarakter, vorm deel van die vasstelling van 'n persoonlike morele identiteit tydens adolessensie.

Nadat Margot vir die eerste keer seks gehad het en haar maagdelikheid verloor het, ervaar sy intense gevoelens van ontnugtering en spyt: *"En die wete wat koud en naar en walglik in haar opgestoot het: Nie só nie, asseblief tog, ek sou dit nooit só wou gehad het nie ..."* (p. 39). *"Is daar 'n erger ontredde as hare, 'n dieper vernedering? Sy voel skielik ontsettend goedkoop, oneindig bescedeld."* (p.108).

Die hoofkarakter tref 'n duidelike onderskeid tussen ware liefde en fisieke hartstog wanneer sy haar en Andrew se verhouding vergelyk met dié van Hantie en Steve. Haar verhouding met Andrew beskryf sy as die *"tydelike skroeiing van 'n man se vleeslike hartstog, wat net vaal as en selfverwyd en hierdie pynlike, knaende onvervuldheid agterlaat ..."* (p. 104), terwyl dié van Hantie en Steve, 'n Christenpaartjie, opgesom word as 'n *"diep, innige verstandhouding van die gees"* (p. 103).

Die gevolge wat 'n gebrek aan geslagsvoorligting vir 'n adolessent kan inhou, word deur die hoofkarakter se naïwiteit en onkundigheid omtrent geslagsaangeleenthede uitgebeeld: Margot besef eers nadat sy seks gehad het dat sy moontlik swanger kan raak. Haar moeder kon nie sover kom om haar oor die seksuele in te lig nie, en het haar uiteindelik net 'n boekie met geslag-voorligting as onderwerp gegee om te lees. Margot erken dat baie van haar vrae onbeantwoord gebly het en dat sy selfs nadat

sy die boekie gelees het, steeds nie geweet het waarom dit eintlik gaan nie (p.100). Laasgenoemde ondersteun weer die bevinding vroeër in hierdie ondersoek, dat ouers hul plig ten opsigte van die verskaffing van geslagsvoorligting aan hul kinders verwaarloos.

Toe Margot besef dat sy swanger is, word sy voor die moeilike keuse gestel om die baba af te gee vir aanneming en met haar studie voort te gaan, of om die baba te behou en haar studie te staak.

Margot se ouma het ook as jong ongetroude meisie swanger geraak. Haar ouers het haar weggestuur en sy moes haar baba laat aanneem, sodat niemand van die "skande" sou weet nie (p. 133). Die tragiese gevolg vir die ouma was dat sy 'n bitter en harde mens geword het wat nadat sy getroud is, nie eers haar eie kinders kon liefhê nie (p. 134). Hier kan die ondersteuning wat Margot van haar ouers ontvang het vergelyk word met die verwerping wat Margot se ouma, en die karakter Debcah in Groenkoring (Du Toit, 1986) van hul ouers ervaar het.

Aangesien die behoefte en nodigheid aan geslagsvoorligting deur die hoofkarakter uitgespreek word, kan 'n behoeftebepaling ten opsigte van geslagsvoorligting na aanleiding van die verhandeling gehou word. Die behoeftebepaling kan die vorm aanneem van 'n vraelys waar adolessente gepols word om behoeftes, probleemareas en aspekte waaroor hulle meer inligting wil hê aan te dui. Onderwysers en sielkundiges sal na aanleiding daarvan 'n geslagsvoorligtingprogram kan opstel of aanpas waarin die werklike probleme en behoeftes van die hedendaagse adolessent aangespreek word. Ouers moet ingelig en betrek word by die geslagsvoorligtingprogram in skole om te verseker dat die program nie in botsing met die breë waardes en norme van die gemeenskap is nie.

Redes vir gevoelens van onvervuldheid, skuld en leegheid wat Margot ervaar na die voorhuwelikse seks kan ondersoek word deur te verwys na die karakters Elizabeth in 'n Pot vol winter (Maartens, 1989b), Helena in Elegie vir 'n onbekende (Bakkes, 1984) en Zilla in 'n Ver plek vir Zilla (Bakkes, 1988b), wat soortgelyke gevoelens van

ontnugtering en spyt ervaar na hul eerste seksuele ondervindings.

Daar kan verder gekonsentreer word op die gevolge wat voorhuwelikse seks vir die adolessent inhou, onder andere 'n tienerswangerskap. 'n Maatskaplike werkster kan leerlinge toespreek oor die verantwoordelikhede en eise - finansieel, emosioneel, en fisiek - wat kindersorg aan ouers stel.

Tesourusterme

Besluitneming, Christelike godsdienst, Etiek, Geslagsvoorligting, Godsdienst, Lewensvaardighede, Liefde, Morele waardes, Seks, Seksualiteit, Tienerswangerskappe, Tienerverhoudings, Verliefdheid, Voorhuwelikse seks

40

Bibliografiese besonderhede

Wessels, Annemarie

Oor grense heen. Pretoria: President-Boekklub, 1986.

152 p.; 21 cm.

ISBN 0-7993-1063-8

Evaluasie

Oor grense heen handel oor twee adolessente met verskillende geloofsoortuiginge wat op mekaar verlief raak. Ryk is die hoofseun van hul skool, 'n sportheld en elke meisie in die skool se droom. Hy is ook 'n Christen wat vir predikant wil gaan studeer, en toe hy vir Ester, 'n ortodokse Jodin, na die matriekafskied nooi, keur beide Ester en Ryk se ouers dit af. Ester en Ryk behou steeds kontak en hul verhouding groei toe hul albei na skool verder aan die Universiteit van Stellenbosch studeer. Toe Ester se vader uitvind dat Ryk vir haar 'n Bybel gegee het, en dat daar 'n liefdesverhouding tussen hulle bestaan, stuur hy Ester Israel toe om haar studie daar te voltooi. Na meer as

twee jaar het Ester haar studie voltooi en keer sy terug na Suid-Afrika, waar sy en Ryk hul verhouding hervat. Nadat Ester besluit het om 'n Christin te word, besluit hulle om te trou.

Didaktiese waardebeoordeling

Vir beide die hoofkarakters, Ester en Ryk, is die bewuswording van mekaar en hul eie seksualiteit 'n nuwe ervaring. *"Dit is die heel eerste keer dat hy haar hand vat en haar hart bokspring so dat dit voel asof dit uit haar borskas gaan spring."* (p. 87).

Die tienerverhouding word gekompliseer deur die feit dat die hoofkarakters aan verskillende religieuse groepe behoort. Beide ervaar sterk teenkanting van hul ouers oor hul verhouding. Wanneer Ester uit die Bybel lees, voel sy dat sy die morele oortreding van oneerlikheid begaan aangesien haar ouers haar dit verbied het. Sy besef egter dat haar ouers die Bybel blindelings veroordeel sonder dat hul enigiets daarvan weet.

Vir Ryk is sy verhouding met 'n Jodin 'n groot dilemma, aangesien hy vir predikant studeer, en dus onmoontlik met Ester sal kan trou. Hy word dus voor die keuse gestel om te kies tussen sy liefde vir Ester en sy begeerte om die Here te dien.

Die karakter Ryk word uitgebeeld met vaste religieuse oortuigings en sterk religieus gefundeerde waardes. Ryk leer vir Ester van die Christendom en sy gebede word beantwoord toe Ester uiteindelik besluit om die Christelike godsdiens aan te neem.

Die tradisionele Joodse godsdiens met sy voedselwette en ortodokse gebruike word realisties aangebied. Ester word byvoorbeeld gekonfronteer met die tradisionele gebruik waar haar ouers vir haar 'n eggenoot wil uitsoek. Die belangrikste aspekte van die Christendom word ook in detail bespreek.

Die verhaal handel vernameklik oor die verbode liefde tussen twee adolessente wat aan verskillende religieuse groeperings behoort. Die veroordeling van die verhouding deur

hul ouers en die gemeenskap word realisties uitgebeeld. Hierdie verhaal kan aanbeveel word vir adolessente wat hul in 'n soortgelyke verhouding bevind waar botsende religieuse oortuiginge uitgeleef word. Groepsgesprekke oor die voordele daaraan verbonde om binne 'n verhouding en selfs binne 'n huwelik aan dieselfde religieuse groeperinge te behoort, kan gevoer word. Net so kan leerlinge bewus gemaak word van moontlike probleme wat kan ontstaan indien persone in 'n verhouding nie aan dieselfde religieuse groeperinge behoort nie. Morele waardes wat vanuit die religie afgelei is, soos dat dit verkeerd is om seksueel losbandig te leef, kan in 'n Bybelonderrigklas bespreek word.

Tesourusterme

Christelike godsdiens, Etiek, Godsdiens, Judaïsme, Liefde, Ouer-tienerverhoudings, Religieuse waardes, Seksualiteit, Tienerverhoudings

41

Bibliografiese besonderhede

Wessels, Mariki

Feetjietuin. Pretoria: J.P. van der Walt, 1992.

96 p.; 21 cm.

ISBN 0-7993-1763-2

Evaluasie

Tydens Tina se standaard negejaar word haar vader bankrot verklaar en moet hul plaas verkoop word. Dit is vir Tina 'n vernedering om in die klein dorsphuisie te bly nadat sy aan 'n gerieflike en weelderige lewe gewoond was, en sy probeer haar nuwe huislike omstandighede selfs vir haar maats wegsteek. Dit is ook tydens dieselfde jaar dat Tina vir die eerste maal verlief raak - op Hugo, 'n skoolmaat.

Didaktiese waardebeplanning

Die hoofkarakter Tina word vir die eerste maal bewus van 'n aantrekkingskrag vir die teenoorgestelde geslag toe sy vreemde gevoelens vir Hugo begin ervaar. Toe Hugo omkyk en reguit na haar kyk, gaan haar hart "*woes aan't klop*" (p. 8) en sy ervaar 'n "*fladdering in haar binneste*" (p. 47). Sy is "*skielik so bewus*" van Hugo (p. 8) en toe hy haar nooi om iets te drink, bloos sy soos 'n laerskoolmeisie (p. 46). Die karakter Margot in Marmotjie (Vermeulen, 1982) ervaar ook 'n soortgelyke "*fladdering van opwinding op die krop van haar maag*", toe sy vir die eerste maal seksueel bewus word van haar maat, Herman. Tina erken dat sy nog nooit haar hart verloor het nie en tot dusver kon geen seun haar hart vinniger laat klop nie.

Die ontwikkeling van 'n tienerverhouding tussen die karakters Tina en Hugo word in die verhaal uitgebeeld. Tina en Hugo het aanvanklik verskillende opvattinge oor 'n vaste verhouding en Tina wil spesiaal gevra word, terwyl Hugo glo dat 'n verhouding net sy loop moet neem na die eerste afspraak (p. 67). Pouses sit hulle "*in die vierkant waar die paartjies volgens tradisie hul pouses saam deurbring...*" (p. 71) en die openlike vertoon van hul vaste verhouding laat Tina belangrik voel (p. 72).

Die seksuele in die tienerverhouding word uitgebeeld wanneer die hoofkarakters eers net handjies vashou (p. 70) en mekaar later liefkoos (p. 84). Tina beskryf haar gevoelens nadat Hugo haar vir die eerste maal omhels en gesoen het: "*Sy lippe is droog en warm op hare en die gevoel wat dit in haar laat opvlam, is wonderliker as wat sy in haar mooiste dagdrome gedink het dit sal wees.*" (p. 84).

Die meer liberale seksuele oortuigings van die portuurgroep waarin die hoofkarakter haar bevind word deur Tina soos volg gestel: "*Sy weet dat daar baie van haar klasmaats is vir wie soene en drukkies ou nuus is, en dat sommige van hulle al baie meer as dit gedoen het ...*" (p. 83). Tina self voel egter "*jonk en onnosel en bang*" omdat sy nie vorige ondervinding van 'n fisieke verhouding het nie (p. 83).

Die vernaamste temas wat in Feetjietuin uitgebeeld word, is die bewuswording van die

teenoorgestelde geslag en 'n tiener-verhouding. In 'n geslagsvoorligtingperiode kan vrae van meisies oor tienerverhoudings aan 'n paneel seuns, verkieslik uit die senior sekondêre standerds, gerig word. Die teenoorgestelde kan gedoen word met 'n paneel meisies, sodat die seuns 'n beurt kry om hul vrae te stel. Hierdie oefening het die doel om beter kommunikasie in tienerverhoudings te bewerkstellig sodat adolessente uiteindelik ook hulle verwagtinge en waardes binne 'n verhouding aan mekaar sal deurgee.

'n Verdere tema wat tydens geslagsvoorligting behandel kan word, is in welke mate druk van die portuurgroep 'n invloed het op seksuele oortuigings en gedrag van individue.

Die fisieke manifestasies van verliefdheid wat die hoofkarakter as adolessent ervaar, soos die ligte "*fladdering in haar binneste*" (p. 179) en "*gevoelens wat opvlam*" (p. 179) kan in groepe bespreek word. Hier kan die emosies wat deur karakters in ander jeugverhale ervaar word, aangehaal word, soos Fiona in *Klawervyf* (Steenberg, 1986) wat 'n fisiese skok deur haar liggaam voel toe sy aan Günter raak, en voel dat sy oë "*vure in haar aansteek*" (p. 52). Henri in *Somernagdroom* (Leroux, 1981) se uitwerking op Gabrielle beskryf sy as haar hart wat vinnig klop sodat sy sukkel om nie haar asem te laat jaag nie (p. 27). Die karakter Andrew in *Marmotjie* (Vermeulen, 1982) het 'n ongekende emosionele uitwerking op Margot want "*haar hart bons onkeerbaar en die bloed dreun in haar ore*" (p. 17).

Gesprekke rondom die uitdrukkingsvorme van seksuele toegeneentheid in tienerverhoudings soos "*handjiesvashou*" (p. 70) en "*liefkosings*" (p. 84) kan gehou word. Louise in *Verste grens* (Maartens, 1986) soen Hannes sodat die "*koors op haar lippe*" (p. 67) en die "*vuur in haar vel*" (p. 37) merkbaar is. Insette kan van leerlinge verkry word om 'n grens te bepaal tot waar fisieke liefkosings steeds toelaatbaar is. Die noodsaaklikheid daarvan om 'n definitiewe "grens" te hê, word geïllustreer deur die karakter Eldrien in *Selfs die mossie vind 'n huis* (Du Toit, 1984), wat uiteindelik swanger word na haar weerstand tydens intieme liefkosings met Theron verkrummel het: "*Theron, nee...ons moet nie! ... Maar sy vurige soene smoor haar woorde en toe*

maak niks meer saak nie ..." (p. 90).

Tesourusterme

Geld, Liefkosings, Portuurgroep, Seksualiteit, Tienerverhoudings, Verliefdheid

HOOFSTUK 9

INDEKS

Jeugverhaalnommer

Aborsies	2, 10, 13, 23, 32, 37
Aannemings	9, 10
Dood	2, 3, 5, 6, 12, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 25, 27, 30, 31, 34, 36
Doodstraf	6
Etiek	1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40
Aggressiwiteit	30
Alkoholisme	37
Besluitneming	1, 3, 4, 9, 10, 13, 20, 23, 30, 39
Bloedskande	2, 36
Bulimie	17
Christelike godsdiens	2, 4, 8, 9, 10, 12, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 33, 35, 36, 39, 40
Depressie	14, 24, 30, 34
Dieetsiektes	17
Diefstal	19
Drankmisbruik	13, 32, 37
Dwelmmisbruik	13, 20, 30, 32, 33
Dwelmverslawing	3, 13, 30, 32
Egskeidings	6, 29, 33, 38
Enkelouer-gesinne	11, 17

Fisiologiese veranderinge	2,38
Geestelike welsyn	14,17,24,28,32,34,35,36
Geld	5,28,37,41
Gesinsverhoudings	24,29,35
Geslagsiektes	22
Geslagsvoorligting	1,2,5,12,19,27,29,34,39
Godsdienst	2,3,4,8,9,10,12,13,14,19,21,22,23,24,25,26,27,29,30,33,35,36,37,39,40
Godsdienstvorme	8,30
Hersaamgestelde gesinne	38
Homoseksualiteit	12,22
Huwelike	34
Judaïsme	40
Kindermolestering	22,36
Kommunikasie	13,18,19,26,28,29
Kondome	13,22,29
Krisishantering	14,26,36
Lesbianisme	32
Lewensvaardighede	1,3,4,9,10,13,14,16,20,23,26,30,36,39
Liefde	1,2,3,4,7,10,11,13,14,15,16,18,21,22,25,31,32,33,34,37,38,39,40
Liefdesteleurstellings	7,14,17,26
Liefkosings	9,11,14,19,21,23,26,29,30,37
Maagdelikheid	30,34
Masturbasie	30

Menstruasie	2,38
Morele waardes	1,2,3,4,8,9,10,11,13,14,15,17,18,19,20,21,22,23,24,26,28,29,30,31,33,34,36,37,38,39
Okkultisme	8
Ouer-tienerverhoudings	7,13,18,19,24,25,26,28,37,40
Patologie	12,14,17,20,24,28,29,30,32,34,35,36
Persoonlike identiteit	17,19,25,27
Pil	1,34
Portuurgroep	3,8,13,20,33,37,38,41
Promiskuiteit	19,22,28
Prostitusie	22
Religieuse waardes	2,4,19,21,22,23,24,26,29,30,40
Saamwoon	9,23,38
Satanisme	8,30
Seks	2,3,4,9,10,11,13,15,17,22,23,29,30,32,34,37,39
Seksualiteit	1,2,5,6,9,12,18,20,21,23,24,25,26,27,30,31,33,34,35,38,39,40,41
Seksuele molestering	6,36
Seksuele wanpraktyke	6,22,28,36
Seksuele afwykings	12,22,32,36
Selfbeeld	17,25,27
Selfmoord	12,17,20,22,24,28,29,30,34,36
Sodomie	22,36
Sosiale norme	9,10,11,15,19,28
Sosiale wangedrag	13,19,20,22,28,30,32,33,37

Spanning, stres	28
Stiefouers	1,6,7,17,18,31,38
Televisie	8,17
Tienerhuwelike	10,15,23,30
Tienerswangerskappe	2,4,9,10,11,13,15,17,23,28,30,32,33,37,39
Tienerverhoudings	1,3,4,5,6,7,8,9,10,13,14,15,16,17,18,19 21,23,24,25,26,27,28,29,30,31,32,33,35,36,37,38,39,40,41
Verkragting	28
Verliefdheid	3,6,7,10,13,17,21,24,25,26,27,33,35,37,38,39,41
Verlowings	3,11
Vigs	22
Voorbehoedmiddels	1,13,22,23,29,34
Voorhuwelike seks	2,3,4,9,10,11,13,15,17,23,29,30,32,37,39

SLOT EN BEVINDINGS

In hierdie ondersoek is een en veertig Afrikaanse jeugverhale geïdentifiseer vir aanwending in geslagsvoorligtingprogramme in hoërskole in Wes-Kaapland. In hoofstuk een is die invloed en terapeutiese waarde van lees en lektuur bespreek, en die beginsel van leestherapie as didaktiese tegniek is kortliks verduidelik.

Kriteria waaraan die hedendaagse jeugverhaal moet voldoen, is bespreek in hoofstuk twee, om gebruikers van hierdie ondersoek by te staan in hul keuse van jeugverhale vir die adolessent.

'n Opsomming van die verskillende ontwikkelingsfases van die adolessent is in hoofstuk drie verskaf sodat die verhale wat vir adolessente aanbeveel word, sal aansluit by die leerling se betrokke ontwikkelingsfase om optimum effek te hê.

Hoofstuk vier het gehandel oor die noodsaaklikheid van geslagsvoorligting aan die jeug, bevindings van wêreldwye studies oor die invloed van geslagsvoorligting op die adolessent, moontlike redes waarom geslagsvoorligting nie die gewenste uitwerking het nie, asook enkele aanbevelings vir geslagsvoorligtingprogramme.

Die stand van geslagsvoorligting in Suid-Afrika en meer spesifiek in Kaaplandse hoërskole is in hoofstuk vyf behandel. Kenners wat wys op die noodsaaklikheid van die geslagsvoorligting vir die adolessent is aangehaal en daar is verwys na enkele hulpmiddels wat nuttig in geslagsvoorligtingprogramme aangewend kan word. In hierdie hoofstuk is die algemene beginsels waaraan leerplanne moet voldoen ook kortliks behandel, en die inhoud van bestaande geslagsvoorligtingleerplanne is ondersoek en geëvalueer teen bogenoemde beginsels.

'n Kort skets van die samestelling van die Wes-Kaaplandse samelewing is verskaf in hoofstuk ses, aangesien dit in hierdie ondersoek gaan oor geslagsvoorligting wat in die Wes-Kaapse gemeenskap aangebied word.

'n Tesourus is opgestel in hoofstuk sewe na fasetontleding van bestaande gesinsvoorligtingleerplanne en temas wat in die "Koester ons jeug 2000"-ondersoek (KPA, 1990) voorgestel word, is ook ingesluit.

Die uitbeelding van tienerseksualiteit en morele en godsienstige waardes is in hoofstuk agt in die een en veertig Afrikaanse jeugverhale ondersoek. Nuttige voorstelle vir die praktiese toepassing van temas wat in die jeugverhale uitgebeeld word, vir gebruik in geslagsvoorligtingprogramme, is verskaf.

In 'n steekproef gedoen deur die ondersoeker is met twintig skole in die Wes-Kaap geskakel om uit te vind of hul geslagsvoorligting aanbied. Van die twintig skole het vyftien geen formele geslagsvoorligtingprogramme gehad nie, en twee skole bied geslagsvoorligting aan net vir leerlinge in die junior sekondêre standers. Slegs een van die bogenoemde twintig skole het 'n omvattende en gevestigde geslagsvoorligtingprogram wat vanaf standerd ses tot matriek aangebied word. Die ondersoeker se bevindings omtrent die aanbieding van geslagsvoorligting in hoërskole in Wes-Kaapland ondersteun dus die bevindings van studies soos in hoofstuk vyf vermeld, naamlik dat min skole formele geslagsvoorligtingprogramme aanbied. In gevalle waar skole wel sulke programme aanbied, is die inhoud en wyse van aanbidding ontoereikend en word dit betwyfel of die programme die gewenste resultate kan bewerkstellig. In een van die skole word byvoorbeeld slegs feitelike inligting omtrent seksualiteit en geslagsaangeleenthede verskaf, terwyl geslagsvoorligting in 'n volgende skool op 'n moralistiese wyse aangebied word met die aanbieder wat leerlinge voortdurend vermaan en voorskriftelik optree.

Die ondersoeker kom dus tot die slotsom dat die oorgrote meerderheid leerlinge in Wes-Kaaplandse Hoërskole 'n noodsaaklike komponent van hul opvoeding tot verantwoordelike, goed aangepaste volwassenes moet ontbeer en oningelig omtrent hul eie seksualiteit en geslagsaangeleenthede en in 'n groot mate ook onvoorbereid daarop die lewe ingestuur word.

Die ondersoeker het haar probeer vergewis of enige vordering gemaak is met

voorstelle vir geslagsvoorligtingprogramme in skole, wat tydens die "Koester-ons-jeug-2000"-ondersoek gemaak is. Met 'n besoek aan die Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop se Departement van Onderwys is vasgestel dat 'n nuwe seksualiteitsopvoedingprogram vir standerds vyf tot sewe byna voltooi is en dat dit gereed sal wees om teen 1994 in skole geloods te word. Meer inligting omtrent bogenoemde besoek verskyn in bylae 5, terwyl die inhoudsopgawe vir die nuwe program, Puberteit, tyd vir feite, in bylae 6 verkyn.

Na die bywoning van 'n aantal geslagsvoorligtingperiodes in verskeie skole, wil dit ook voorkom asof leestherapie as didaktiese metode nie beduidend in gesins- en geslagsvoorligtingprogramme in skole gebruik word nie, en dat die voordele van leestherapie dus nie aan leerlinge beskikbaar gestel word nie.

'n Laaste bevinding wat na afloop van die ondersoek gemaak is, is dat daar nie genoegsame Afrikaanse verhalende lektuur bestaan wat tienerseksualiteit as hooftema aanbied nie. Die oorgrote meerderheid beskikbare Afrikaanse jeugverhale bied tienerseksualiteit en tienerverhoudings met die teenoorgestelde geslag slegs as randgebiede aan. Die ondersoeker wil die hoop uitspreek dat die bevindings van gesaghebbendes wat in die ondersoek vermeld is, sowel as dié van die ondersoeker self, Afrikaanse skrywers sal inspireer om meer oor hierdie onderwerpe te skryf, sodat hul werke waarlik terapeuties aangewend kan word in hierdie moderne tyd van permissiwiteit en verdraaide morele waardes.

Ten slotte kan Weiner in Adolescents, literature and work with youth (1985, 134-135) aangehaal word:

"Specifically, our confusion and fears about sexuality, our view of adolescence as preparatory and negative and our educational policies of age segregation, non-participation and under-stimulation of moral and psychosocial capacities constrain and retard the young person's progress in these areas of growth. Today many professionals working with youth are aware of these undersupported or neglected components of adolescent development, and some are seeking new avenues of educational and therapeutic intervention to remedy the situation. The use of quality popular fiction ..., is one approach to helping adolescents understand their own experiences, thoughts and feelings. Parents and teachers often tell young people as

a fact that a shift in mental processes or a range of physical changes or a variety of different moods occur during the early teens as a part of normal development. But, if the young reader can be 'inside the mind' of an adolescent protagonist and peer as he or she confronts these events and their repercussions, he or she can feel or imagine such realities from the point of view of someone in many ways similar to himself or herself. Juvenile literature thus becomes a valuable aid in facilitating both cognitive and psychosocial processes, as the young reader observes, evaluates, relates to and identifies with the fictional character's critical life events and personal responses."

BRONNELYS VAN PRIMÈRE BRONNE

(1981 - 1992)

- BAKER, E. 1991. Daar is spore op die maan. Pretoria: HAUM.
- BAKKES, M. 1984. Elegie vir 'n onbekende. Kaapstad: Tafelberg.
- BAKKES, M. 1988a. By omdraai verby. Pretoria: Human & Rousseau.
- BAKKES, M. 1988b. 'n Ver plek vir Zilla. Pretoria: Daan Retief.
- BARNARD, C. 1987. Voetpad na Vergelegen. Kaapstad: Tafelberg.
- BERGH, R. 1984. Vuur vir 'n donker aand. Johannesburg: Perskor.
- COMBRINK, J. 1991. As my kitaar kon praat. Pretoria: J.P. van der Walt.
- DU PLESSIS, A. 1991. 'n Oog vir 'n pop. Johannesburg: Perskor.
- DU TOIT, L. 1984. Selfs die mossie vind 'n huis. Johannesburg: Klub Dagbreek.
- DU TOIT, T. 1986. Groenkoring. Kaapstad: Human & Rousseau.
- DU TOIT, T. 1992. Die eensame pad. Pretoria: Daan Retief.
- HERMAN D. 1991. Van Papland na Prentjiesberg. Kaapstad: Tafelberg.
- JACOBS, P. 1992. Wanneer die musiek ophou. Pretoria: J.P. van der Walt.
- JOUBERT, J. 1983. Die kosmosland. Pretoria: Juventus.
- JOUBERT, J. 1984. Mirrie. Pretoria: Daan Retief.
- JOUBERT, J. 1985. Trappe na nêrens. Pretoria: Daan Retief.
- JOUBERT, J. 1987. Die brose dans. Pretoria: Daan Retief.
- KRUGER, C. 1982. Rika. [S.l.]: Boekateljee.
- KRUGER, C. 1983. Die wildealsbossie. Pretoria: J.P. van der Walt.
- KRUGER, J. 1983. Kruispunt. Johannesburg: Perskor.
- LEROUX, M. 1981. Somernagdroom. Kaapstad: Tafelberg.
- LEROUX-VAN DER BOON, M. 1992. Klaprose teen die wind. Kaapstad: Tafelberg.

- MAARTENS, M. 1981. Tuin van die geel magrietjies. Kaapstad: Human & Rousseau.
- MAARTENS, M. 1984. Moedhou Maria dis donkermaan. Pretoria: J.P. van der Walt.
- MAARTENS, M. 1985. Gezina en die bruin wind. Pretoria: HAUM.
- MAARTENS, M. 1986. Verste grens. Pretoria: Folio.
- MAARTENS, M. 1988. Oor die nek van die draak. Kaapstad: Tafelberg.
- MAARTENS, M. 1989a. Koms van die wolf. Pretoria: Doan Retief.
- MAARTENS, M. 1989b. 'n Pot vol winter. Pretoria: HAUM.
- MAARTENS, M. 1991. Die keerpunt. Vereeniging: CUM.
- MARX, C. 1990. Seisoene in die wind. Johannesburg: Perskor.
- PRETORIUS, A. 1983. Nêrens êrens. Johannesburg: Klub Saffier.
- PRINSLÖÖ, P. 1986. Nag van die nonnetjie-uil. Pretoria: Juventus.
- TREDOUX, N. 1992. Die waterhond. Kaapstad: Human & Rousseau.
- STEENBERG, E. 1986. Klawervyf. Pretoria: J.P. van der Walt.
- STEENBERG, E. 1992. Skulpe tussen riet. Pretoria: HAUM.
- STRYDOM, S. 1988. Lang pad na geluk. Pretoria: J.P. van der Walt.
- VAN DER VYFER, M. 1982. Van jou jas. Kaapstad: Tafelberg.
- VERMEULEN, A. 1982. Marmotjie. Kaapstad: Human & Rousseau.
- WESSELS, A. 1986. Oor grense heen. Pretoria: President-Boekklub.
- WESSELS, M. 1992. Feetjietuin. Pretoria: J.P. van der Walt.

BRONNELYS VAN SEKONDÊRE BRONNE

ADMINISTRASIE: Raad van Verteenwoordigers. Departement van Onderwys en Kultuur. 1991. Handleiding en program vir skoolvoorgligting in standaard 5 tot standaard 10. Kaapstad.

ADOLESCENT pregnancy-prevention program. 1986. Zabin ... [et al.]. Journal of adolescent health care, 7: 77-87.

ADOLESCENTS, literature and work with youth. 1985. Geredigeer deur J.P. Weiner & R.M. Stein. New York: Haworth Press.

AUSUBEL, D.P. 1954. Theory and problems of adolescent development. New York: Grune & Stratton.

BALDWIN, J.I., Whiteley, S. & J.D. Baldwin. 1990. Changing aids- and fertility-related behavior: the effectiveness of sexual education. Journal of sex research, 27(2): 245-262.

BARNARD, M.C. 1981. Die godsdienstige wording by 'n groep Afrikaanssprekende adolessente met verwysing na die bydrae van die Afrikaanse Christen-Studentevereniging van Suid-Afrika.
D.Ed. verhandeling, Universiteit van Stellenbosch, Stellenbosch.

BEUKES, A. 1987. Tienerswangerskappe - [Ongepubliseerde bibliografie]. ISKEMUS, Universiteit van Stellenbosch, Stellenbosch.

BLOEMHOF, F. 1993. Die duiwel se tuin. Kaapstad: Tafelberg.

BONGERS, C.J. & J.T. DE KLERK. 1981. Education towards responsibility with regard to sexual matters. Part 1: Sex education programmes in a few overseas countries and in the RSA. Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing.

BOSHOFF, B. 1979. Die adolessent: sy ontwikkeling en ontwikkelingstake. Stellenbosch: U.U.B.

BOSMAN, M. 1987. Die hoërskoolleerling as leser. Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing.

BROOKES, E.H. 1968. Apartheid: a documentary study of modern South Africa. London: Routledge & Kegan Paul.

BRUIN Kapenaars bly nou tuis, wys sensus. 1992. Die Burger, 14 Maart: 3.

BURNS, R.B. 1987. Career guidance or career education: a dilemma for South African schools. In: Education at the crossroads. Geredigeer deur Young, D.N. & R.B. Burns, Universiteit van Kaapstad: 88-105.

CALITZ, L.P., Du Plessis, S.J.P. & I.N. Steyn. 1982. Die kurrikulum: 'n handleiding vir dosente en onderwysers. Durban: Butterworth.

CHAMBERS, A. 1975. Introducing books to children. London: Heinemann.

CHISHOLM, F. 1990. Sex-education best started at early age. Cape Times, 27 Julie: 4.

CHRISTOPHER, F.S. & M.W. Roosa. 1990. An evaluation of an adolescent pregnancy prevention program: is "just say no" enough? Family Relations, 39: 68-72.

CLINE, R.K.J. & W. G. McBride. 1983. A guide to literature for young adults. Illinois: Scott & Foresman.

COETZEE, P.C. 1987. Lees en lesers. Pretoria: Staatsbiblioteek.

COLLINGS, S.J. 1990. School-based sexual abuse prevention programmes: a review of evaluative research. Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Opvoedkunde, 10(1): 20-23.

CONCISE Oxford English Dictionary. Geredigeer deur J.B. Sykes. 1984. 7de uitg. Oxford: Clarendon.

CONGER, J.J. c1977. Adolescence and youth: psychological development in a changing world. 2de uitg. New York: Harper & Row.

CONGER, J. 1979. Adolescence: generation under pressure. Kenwyn: Juta.

CRONJÉ, G.F. 1988. Die ontwikkeling van 'n ouerbegeleidingsprogram betreffende die fisieke en seksuele ontwikkeling van die adolessent. M.A. verhandeling, Universiteit van die Oranje-Vrystaat, Bloemfontein.

DACEY, J.A. 1979. Adolescents today. California: Goodyear.

DAWSON, D.A. 1986. The effects of sex education on adolescent behavior. Family planning perspectives, 18: 162-170.

DE KLERK, J.T. 1983. Geslagsopvoeding van die kleurlingkind. M.Ed. verhandeling, Universiteit van Pretoria, Pretoria.

DE KOCK, D.J. 1988. Die misterie van tienerwees. [S.l.]: [s.n.].

DE VILLIERS, V.P. 1991. Seksonderrig onder tieners in die Paarl. South African Medical Journal, 80, September: 231-232.

DE WET, J.J. & P.P. Van Zyl. c1974. Inleiding tot die psigologiese opvoedkunde. Johannesburg: McGraw-Hill.

DEPARTEMENT van Onderwys en Kultuur kyk Administrasie: Raad van

Verteenwoordigers.

DEVENISH, C., Funnell, G. & E. Greathead. 1992. Responsible teenage sexuality. Pretoria: Academica.

DEY, L. 1990. Die problematiek van geslagsopvoeding in die gesinsituasie. M.Ed. verhandeling, Universiteit van Pretoria, Pretoria.

DORLAND'S Illustrated Medical Dictionary. 1982. 26ste uitg. Philadelphia: Saunders.

"DR PAUL": Die hoe, wat, waar en wanneer van seksuele ontwaking. 1991. Rapport-Tydskrif, 1 Desember: 73.

DRASTIESE plan vir skole. 1992. Die Burger, 18 Februarie: 1.

DRISKILL, P., & R.L. Delcampo. 1992. Sex education in the 1990's: a systems perspective on family sexuality. Journal of sex education and therapy, 18(3): 175-185.

DUSKA, R. & M. Whelan. 1975. Moral development: a guide to Piaget and Kohlberg. Dublin: Gill & Macmillan.

EFFECT of three abstinence sex education programs on student attitudes toward sexual activity. 1991. Olsen ...[et al.] Adolescence, 26(103): 631-641.

EISEN, M. & G.L. Zellman. 1987. Changes in incidence of sexual intercourse of unmarried teenagers following a community-based sex education program. Journal of sex research, 23(4): 527-544.

EPIDEMIC runs rampant. 1993. Weekend Argus, 20/21 Februarie: 21.

GOLDMAN, R. 1964. Religious thinking from childhood to adolescence. London: Routledge & Kegan Paul.

GORDON, S. 1981. The case for a moral sex education in the schools. Journal of school health, April: 214-218.

GORDON, S. 1982. Sexuality education in the 1980s - no more retreats. Journal of sex education & therapy, 8: 6-8.

GORDON, S., Scales, P. & K. Everly, 1979. The sexual adolescent. Belmont: Duxbury Press.

GRINDER, R. E. c1978. Adolescence. 2de uitg. New York: John Wiley.

GROBLER, D. 1992. Duifie sonder gal. Pretoria: Van der Walt.

GROVE, V. 1991. Rose vir Sonja. Kaapstad: Lux Verbi.

HANGINGS unlikely in spite of vote to scrap three-year moratorium. 1993. Argus, 18 Junie: 3.

HARMSE, H.J. & P.P. Kirstein. 1980. Pedagogiek. Deel 2. Durban: Butterworth.

HAT kyk Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal.

HOUGH, B. 1989. Wat is die jeugverhaal werklik? Insig, Januarie: 40.

HOUGH, B. 1992. Vlerkdans. Kaapstad: Tafelberg.

HUCK, C. 1976. Children's literature in the elementary school. New York: Rinehart & Winston.

HUNTLEY, B., Siegfried, R. & C. Sunter. 1989. South African environments into the 21st Century. Kaapstad: Human & Rousseau.

HURLOCK, E.B. 1959. Developmental Psychology. 2de uitg. New York: McGraw-Hill.

HURLOCK, E.B. 1967. Developmental Psychology. 3de uitg. New York: McGraw-Hill.

HYDE, K.E. 1990. Religion in childhood and adolescence. Birmingham: Religious education press.

JORDAAN, S. 1992. Geslagsvoorligting vir die hoërskool - [Ongepubliseerde bibliografie]. ISKEMUS, Universiteit van Stellenbosch, Stellenbosch.

JORDAAN, W. & J. Jordaan. 1989. Mens in konteks. 2de uitg. Johannesburg: Lexicon.

JOUBERT, J. 1983. Post mortem. Kaapstad: Human & Rousseau.

KAGAN, J. 1989. An investigation into the sources of sexual information amongst the pupils in standards 9 and 10 in a co-educational high school in Cape Town. M.Ed. verhandeling, Universiteit van Kaapstad, Kaapstad.

KARETZKY, S. 1982. Reading research and librarianship: a history and analysis. Westport: Greenwood Press.

KATZ, M. 1991. Holding the baby. Fair Lady, 27 Februarie: 120-122.

KILLMANN, P.R. et al. 1981. Sex education: a review of its effects. Archives of sexual behavior, 10(2): 177-205.

KIRBY, D. 1989. Research on effectiveness of sex education. Theory into practice, 28(3): 165-71.

KLEIN, D., Belcastro, P. & R. Gold. 1984. Achieving sex education program outcomes: points of view from students and alumni. Adolescence, 14(76): 805-815.

KOESTER ons jeug 2000 kyk Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop. Administrasie Volksraad.

KPA kyk Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop.

KRUGER, H.B. & C.L. van den Bergh. 1991. Ouers se houding ten opsigte van geslagsopvoeding in die skool. Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Opvoeding, 11(4): 213-216.

KRÜGER, R.A. 1980. Beginnels en kriteria vir kurrikulumontwerp. Pretoria: HAUM.

LANGONE, J. 1989. Vigs: die feite. Kaapstad: Tafelberg.

LE ROUX, M. 1990a. Jeugboek as letterkundige genre - [Ongepubliseerde aantekeninge]. ISKEMUS, Universiteit van Stellenbosch, Stellenbosch.

LE ROUX, M. 1990b. Die trae tienerleser. In: Kinder- en jeugboeke: Referate gelewer tydens die HAUM-Daan Retief simposium oor kinder- en jeugboeke. Pretoria: Universiteit van Pretoria.

LITERATURE for adolescents. 1973. Geredigeer deur R.A. Meade, & R.C. Small. Columbus: Merrill.

LORD, G. 1991. Don't hide sex from children. The Argus, 26 Februarie: 8.

LOUBSER, H. 1992. Ma, hoe kom die baba in die tannie? Huisgenoot, 762, 12 November: 20-22.

LOUW, D.A. 1990. Menslike ontwikkeling. 2de uitg. Pretoria: HAUM.

MAARTENS, M. 1987. Kriteria vir geslaagde jeugletterkunde. Facets, 6(2), Desember: 18-22.

MALTZ, W. 1987. Incest and sexuality: a guide to understanding and healing. Lexington, Mass: Lexington Books.

MARAIS, S.A. 1983. Die uitbeelding van die vader: 'n opvoedkundig-leserkundige studie van 'n aantal Afrikaanse jeugboeke. M.Bibl. verhandeling, Randse Afrikaanse Universiteit, Johannesburg

MASSEY, D.E. 1991. School sex education: why, what and how?: a guide for teachers. 2de uitg. London: Family Planning Association.

McCANDLESS, B.R. c1970. Adolescents: behavior and development. Hinsdale, Illinois: Dryden.

MCDOWELL, J. 1988. How to help your child say no to sexual pressure. Waco, Texas: Word Publishers.

MERTZ, J.P. & D.A. England. 1983. The legitimacy of American adolescent fiction. School library journal, Oktober: 119-123.

MEYER, I.A. 1988. Die rol van fokalisering as manipuleringsstegniek in die produksie en resepsie van jeugverhale: die verhouding tussen volwasse outeur en jeugleser met spesiale verwysing na drie verhale van Dolf van Niekerk. Literator, 9(2), Augustus: 17-34.

NATIONAL Guidelines Task Force. 1991. Guidelines for comprehensive sexuality education. New York: SIECUS.

NEILL, S. 1993. Mothers before they're adults. South, 17 Julie: 11.

NILSEN, A.P. & K.L. Donelson. 1985. Literature for today's young adults. 2de uitgawe. Illinois: Scott & Foresman.

NOURSE, A.E. 1988. A teen guide to birth control. New York: Franklin Watts.

Nuwe sekshandleiding sal skole help. 1992. Die Burger, 25 Februarie: 7.

ODLUM, D. 1978. Adolescence. London: Wayland.

OFFISIËLE jaarboek kyk Suid-Afrika (Republiek).

OHLSEN, M. 1990. Sexuality: will you let your child watch this? You, 6 Desember: 22-23.

OUER 'moet onderrig bepaal'. 1992. Die Burger, 22 Junie: 3.

OWEN, P. 1988. Hongerspieël. Pretoria: Daan Retief.

OXFORD English Dictionary. 1989. Geredigeer deur J.A. Simpson & A.S.E. Weiner. 2de uitg. Oxford: Clarendon.

PA speel 'bepalende rol' by homoseksuele seun. 1989. Die Burger, 5 Oktober: 9.

PIAGET, J. 1972. The child and reality: problems of genetic psychology. London: Frederick Muller.

PIENAAR, K. & C. de Swardt. 1989. Is SA in 'n moraliteitskrisis? De Kat, 4(7): 40-48.

PIENAAR, L. 1970. Die kind en sy literatuur: 'n inleidende studie. Kaapstad: HAUM.

PLANNED Parenthood Association of Southern Africa. 1990a. Sex education update. 2(1). Kaapstad.

PLANNED Parenthood Association of Southern Africa. 1990b. Sex education update. 2(2). Kaapstad.

PRETORIUS, J.W.M. 1979. Opvoeding, samelewing, jeug. Pretoria: Van Schaik.

PROVINSIALE Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop. Administrasie Volksraad. 1990. Koester ons jeug 2000. Kaapstad.

PROVINSIALE Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop. Departement van Onderwys. [19?]. Handleiding en skema vir sielkundige en voorligtingswerk in sekondêre standers. Kaapstad.

PROVINSIALE Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop. Departement van Onderwys. 1978a. Kernprogram vir gesinsvoorligting. Kaapstad.

Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop. Departement van Onderwys. 1978b. Onderwysersgidse vir gesinsvoorligting. Senior sekondêre fase (Standers 8,9 en 10). Kaapstad.

PROVINSIALE Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop. Departement van Onderwys. 1981. Handleiding en werkskema vir skoolvoorligting: stander 5 - 10. Kaapstad.

PURVES, A.C. & R. Beach. 1972. Literature and the reader. Illinois: University of Illinois.

RAAD vir Geesteswetenskaplike navorsing. 1985. Suid-Afrikaanse samelewing: werklikhede en toekomsmoontlikhede. Hoofkomitee: RGN-ondersoek na Tussengroepverhoudinge: Pretoria.

RAAD vir Geesteswetenskaplike Navorsing 1987. Marriage and family life in South Africa: research priorities. Geredigeer deur A.F. Steyn ... [et al.]. Pretoria.

READING therapy. 1988. Geredigeer deur J.M. Clarke & E. Bostle. London: Library Association.

RENSHAW, D.C. 1982. Can sex education do any good? Proceedings of the Institute of Medicine of Chicago, 35: 97-98.

RGN kyk Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing.

RICE, E.P. c1981. The adolescent: development, relationships, and culture. 3de uitg. Boston: Allyn & Bacon.

ROBERTSON, G. 1989. Sexual abuse of children in South Africa, Hammanskraal: Unibook.

ROGERS, D. c1981. Adolescents and youth. 4de uitg. New Jersey: Prentice-Hall.

RUSSELL, D.H. 1958. Some research on the impact of reading. English journal, 47: 398-413.

- SCHOEPS, H.-J. 1967. An intelligent person's guide to the religions of mankind. London: Gollancz.
- SCHREUDER, L. 1992. Vigs - [Ongepubliseerde bibliografie]. ISKEMUS, Universiteit van Stellenbosch, Stellenbosch.
- SENDEROWITZ, J. 1989. Letters to the editor. Pediatrics, 84(6): 1123-1124.
- SENTRALE statistiekdiens kyk Suid-Afrika.(Republiek).
- SEYDEL, K. 1992. The influence of sex education on sexual knowledge and attitudes of sexually-active adolescent schoolgirls. M.A. verhandeling, Universiteit van Stellenbosch, Stellenbosch.
- SNYMAN, L. 1987. Die jeugboek. Pretoria: Qualitas.
- SO funksioneer staatsondersteunde model C-skole. 1992. Die Beeld, 18 Februarie: 2.
- STARK, E. 1986. Young, innocent and pregnant. Psychology Today, 20(10): 28-35.
- STEENBERG, E. 1988 Primêre behoeftes van tieners waarin hul boeke voorsien. Klasgids, 23(2): 14-19.
- STUDENT evaluation of sex education programs advocating abstinence. 1992. Olsen ... [et al.]. Adolescence, 27(106): 369-380.
- SUID-AFRIKA (Republiek). 1991. Offisiële Jaarboek: 1991-1992. 17de uitg. Kaapstad: CTP.
- SUID-AFRIKA (Republiek). Sentrale Statistiekdiens. 1991a. Bevolkingsensus 1991: opsommende resultate voor aanpassing vir ondertelling. Pretoria.
- SUID-AFRIKA (Republiek). Sentrale statistiekdiens. 1991b. Demografiese statistieke. Pretoria.
- SUID-AFRIKA (Republiek). Sentrale statistiekdiens. 1991c. Statistiese nuusberig: 1991-Bevolkingsensus: voorlopige resultate. Pretoria.
- SWANEPOEL, M. 1991. Waar ons kinders leer van seks. Sarie, 43(5), 11 Desember: 80-82.
- SWANEPOEL, M. 1993. Wie moet ons kinders leer van seks? Sarie, 45(5), 1 September: 48-49.
- TAYLOR, M.E. 1983. Changing sexual attitudes among university students: a geographic comparison. Health education, 14(5): 23-26.

- TEACHING teenagers the facts about sex. 1991. The Argus, 11 Junie: 9.
- TEENAGE pregnancy: the challenges we faced ... the choices we made. 1991. Consumers' Watch, Lente: 3-5.
- TIENERS al jonger seksueel aktief. 1991. Die Burger, 19 Julie: 9.
- TIENERSWANGERSKAPPE: onkunde is grootste oorsaak. 1987. Die Transvaler, 6 Augustus: 8.
- UP sex-lessons status in schools - Dr Paul. 1990. The Argus, 3 Desember: 5.
- VAN COEVERDEN L. & ROOT, H.A. 1987. The Cape Town Teenage Clinic. Suid-Afrikaanse Mediese Tydskrif, 71: 434-436.
- VAN DER MEY, B.J. 1986. Incest as child abuse. New York: Praeger.
- VAN DER WALT, N.I.B. 1990. Geslagsopvoeding as komponent van gesinsvoorligting. D.Ed. verhandeling, Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys, Potchefstroom.
- VAN DER WESTHUIZEN, B. 1989. Jeugprosa - die ontbrekende skakel. Klasgids, 24(2): 3-18.
- VAN ELFEN, J. 1985a. Wat meisies wil weet. Kaapstad: Tafelberg.
- VAN ELFEN, J. 1985b. Wat seuns wil weet. Kaapstad: Tafelberg.
- VAN GREUNEN, A. 1993. Vigs-dominee praat reguit oor tienerseks. Rapport, 3 Oktober: 17.
- VAN NIEKERK, E. 1988. Seksuele ontporinge by seuns in die puberteit. M.Ed. verhandeling, Universiteit van Pretoria, Pretoria.
- VAN ROOYEN, L. & N. Louw. 1993. Geslagsopvoeding. Pretoria: Van Schaik.
- VANCE, P.C. 1985. Love and sex: can we talk about that in school. Childhood education, 61(4): 272-276.
- VANDER, M. 1986. Incest as child abuse. New York: Praeger.
- VERKLARENDE Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal. 1983. Geredigeer deur F.F. Odendal ... [et al.]. Doornfontein: Perskor.
- VIGSPROGRAM vir tieners bekend gestel. 1992. Die Burger, 31 Maart: 10.
- VILJOEN, J. 1987a. Ons tieners se sekslewe - opname verstom. Huisgenoot, 509, 3 Desember: 20-22.

- VILJOEN, J. 1987b. 'Pa, ma - praat met my!'. Huisgenoot, 510, 10 Desember: 18-20.
- VOSS, J.R. 1980. Sex education: evaluation and recommendations for future study. Archives of sexual behavior, 9(1): 37-59.
- WARD, E. 1985. Father-daughter rape. New York: Grove Press.
- WEBSTER's Third New International Dictionary. 1986. Geredigeer deur P.B. Gove. Springfield: Merriam-Webster.
- WEITSZ, G.H. 1988. The communication of christian principles of sexuality during a family guidance programme. M.Ed. verhandeling, Randse Afrikaanse Universiteit, Johannesburg.
- WEITSZ, G.H. 1990. Towards a school-based parenting programme on early adolescent sexuality. D.Ed. verhandeling, Randse Afrikaanse Universiteit, Johannesburg.
- WES-KAAP kry binne jaar 869 vigslyers by. 1992. Die Burger, 3 November: 2.
- WESTHEIMER, R. 1991. Ma, praat met my oor seks. Sarie, 43(3), September: 48-51.
- WHITE, S.D. & R. R. Deblassie. 1992. Adolescent sexual behaviour. Adolescence, 27(105): 183-191.
- WOLPE, A. 1987. Sex in schools: back to the future. Feminist review, 27: 37-47.
- YOUNG adult literature. 1980. Geredigeer deur M. Lenz & R.M. Mahood. Chicago: American Library Association.
- ZELNIK, M., Kantner, J.F. & K. Ford. 1983. Sex and pregnancy in adolescence. Beverly Hills: Sage publications.

Responsible teenage sexuality

A manual for teachers, youth leaders
and health professionals

The Planned Parenthood Association
of South Africa

Written by:
Cathryn Devenish, Gillian Funnell and
Erica Greathead

Edited by
Erica Greathead

Academica
Pretoria
1992

Acknowledgements

To the youth of Cape Town who willingly assisted in compiling the manual.

The teacher psychologists and guidance teachers of Cape Town and Bophuthatswana who evaluated the manual and tested its appropriateness for teenagers.

The following people who gave assistance and guidance relating to their specialist field: Ray Berard, Geoff Bestwick, Terry de Jong, Gordon Isaacs, Shifra Jacobson, John Pegg and Esther Sapire.

The staff of the PPA around the country and especially Stephanie Moore.

The staff of the Cape Town office, our grateful thanks. Kim Clapton for typing and all too often retyping of the manuscript, to Tessa Davies for sourcing all the reference material, and to Linda Hiles for her constant guidance and assistance.

Contents

Foreword	v
The Planned Parenthood Association	xiii
Introduction	xvi
How to use the manual	xix
Module 1: <i>Puberty and adolescence – an introduction</i>	1
Major changes	2
Puberty	4
Adolescence	4
Module 2: <i>Anatomical and physiological changes</i>	8
External changes male and female	10
Internal changes male and female	18
Module 3: <i>Emotional development</i>	36
Causes and influences	38
Common emotions experienced	39
Module 4: <i>An introduction to relationships</i>	46
Importance of relationships	48
Factors influencing relationships	48
Guidelines for establishing relationships	49
Module 5: <i>Family relationships</i>	55
Types	57
Function	59
Adolescence within the family	60
Conflicts and resolutions	62
Module 6: <i>Peer group relationships</i>	65
Importance	68
Friendship qualities	69
Meeting and making friends	70
Handling peer pressure	71
Module 7: <i>Heterosexual relationships</i>	75
Developmental issues	77
Elements of attraction	79
Dating; behaviour and issues	80

Module 8:	<i>Breaking up of relationships</i>	84
	Reasons for breaking up	88
	Signs of a problematic relationship	88
	Emotional stages of breaking up	89
	Guidelines for ending a relationship	91
Module 9:	<i>What is love?</i>	93
	Types of love	96
	Love versus infatuation	98
	Qualities of love	101
Module 10:	<i>An introduction to sexuality</i>	104
	Differences between sex and sexuality	106
	Factors influencing sexuality	108
	Sex-role stereotyping	109
Module 11:	<i>Sexual decisionmaking</i>	113
	Development of sexual awareness	118
	Love versus sex	119
	Choices and reasons for sexual activity	123
	Responsible sexual decisionmaking	124
	Date rape	128
Module 12:	<i>Homosexuality</i>	138
	Causes and types of homosexuality	142
	Myths about homosexuality	144
	Adolescent anxieties	147
Module 13:	<i>Masturbation</i>	150
	What is masturbation?	152
	Issues associated with masturbation	153
Module 14:	<i>Range of sexual expressions</i>	156
	Levels of touching	158
Module 15:	<i>Human sexual response cycle</i>	162
	Stages of sexual arousal	166
	Differences between sexes	167
	Factors affecting a sexual experience	171
Module 16:	<i>Consequences of teenage sexual activity</i>	174
	Common emotions experienced	176
	Sexual dysfunction	177
	Cervical cancer	178
	Pap smear	178

Module 17:	<i>Teenage pregnancy</i>	180
	Consequences	183
	Adoption, abortion, single parenthood and fostering	186
Module 18:	<i>Sexually transmitted diseases</i>	193
	Common vaginal infections	195
	Signs and symptoms of STD's	196
	Prevention and treatment of common STD's	199
Module 19:	<i>AIDS</i>	207
	How it is transmitted	211
	Stages of infection	214
	Myths	219
Module 20:	<i>Safer sex</i>	227
	What is safer sex?	232
	All about condoms	232
	Reasons for use/non-use of condoms	234
	How to use condoms	235
Module 21:	<i>Contraception</i>	244
	Methods teenagers can use	247
	Advantages and disadvantages	249
	Common myths	253
	Reasons for non-use	255
Module 22:	<i>Teenage marriage</i>	261
	Reason for teen marriages	263
	Qualities needed for a successful marriage	264
	Reasons for failure of teen marriages	267
Module 23:	<i>Conception, pregnancy and birth</i>	272
	Types of pregnancies and births	273
	Early signs of pregnancy	279
	Foetal development	280
	Stages of birth	285
Module 24:	<i>Sexual disorders and other issues</i>	288
	Sexual disorders	291
	Prostitution	293
	Pornography	294
Module 25:	<i>Sexual abuse</i>	295
	Rape	297
	Incest	298
	Sexual abuse	300
	Indicators for identification	301

Common questions	304
Resources	314
Definition of teaching terms	327
Recommended reading lists	329
Bibliography	334

DOELSTELLINGS VAN DIE GESINVOORLIGTINGSPROGRAM

1. Om deur planmatige, deurlopende voorligting positiewe persoonlikheidsontwikkeling en karaktervorming by leerlinge te bevorder.
2. Om die leerling vertrouwd te maak met aanvaarbare en vir hom sinvolle estetiese, morele en godsdienstige lewenswaardes wat sal bydra tot die ontwikkeling van 'n eie gebalanseerde lewensbeskouing.
3. Om die leerling te lei tot die besef dat sy persoonlikheidsontwikkeling ten nouste saamhang met sy daaglikse doen en late en bepaal word deur die keuses wat hy uitoefen en die lewensdoel wat hy nastreef.
4. Hulpverlening om die opvoedingstaak van die ouer te vergemaklik, te steun, en aan te vul, met inagneming van die individualiteit van die kind en sy natuurlike skaamheid aangaande intieme persoonlike sake.
5. Om ouers wat hulle nie opgewasse voel om die meer intieme aspekte van die gesinslewe aan hul kinders oor te dra nie, behulpsaam te wees, deur voorligting op gespesialiseerde wyse, aan die hand van die Opsionele Program in samewerking met die ouers aan te bied.
6. Die skepping van 'n gunstige klimaat in die gesin wat effektiewe kommunikasie tussen ouer en kind bevorder en dit vir die ouer makliker maak om sy voorligtingstaak te verrig.
7. Bevordering van noue samewerking tussen ouer, skoolhoof, onderwyser en ander belanghebbendes, wat sal bydra tot die ontwikkeling van gesonde persoonlike verhoudinge binne en buite die gesinsverband.
8. Die kweek van 'n positiewe gesindheid teenoor die gesin as die hoeksteen/kern van 'n gesonde volksbestaan.
9. Om die program op so 'n wyse aan te bied dat dit sal aansluit by die besondere behoeftes van die betrokke gemeenskap, skool en leerling.
10. Die oordra van aanvaarde Christelike lewenswaardes naamlik dat die mens 'n verantwoordelike wese is wat deur 'n ewige God geskape is, met 'n bepaalde en betekenisvolle lewensdoel, en 'n verpligting teenoor sy medemens en sy Skepper.

UIT: *Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop. Departement van Onderwys. Kernprogram vir gesinsvoorligting.*

PROVINSIALE ADMINISTRASIE VAN DIE KAAP DIE GOEIE HOOP

DEPARTEMENT VAN ONDERWYS

KERNPROGRAM VIR GESINSVOORLIGTING

JANUARIE 1978

9. STANDERD 6 (13/14 JAAR)

9.1 Aanpassing op skool

9.1.1 Wat kan die skool doen om 'n leerling 'n aangename, gesonde persoonlikheid te laat ontwikkel en om karakterontwikkeling by leerlinge te bevorder?

9.1.2 Waarom gaan ons skool toe?

9.1.3 Is onderwysers en leerlinge natuurlike vyande?

9.2 Fisiese veranderinge

9.2.1 Sinvolle herhaling van die aspekte van fisiese veranderinge wat die vorige jaar behandel is.

9.3 Lewensfilosofie

9.3.1 Die begrip reg en verkeerd - etiese en religieuse (godsdienstige) waardes.

9.3.2 Die betekenis en doel van die lewe.

9.3.3 'n Lewensfilosofie en omgewingsinvloede.

9.4 Probleemoplossing

9.4.1 Hoe los 'n mens sy persoonlike probleme op.

9.5 Misverstande

9.6 Uitgaan (dating)

9.6.1 Waardes.

9.6.2 Oorwegings by uitgaan bv. ouderdom, tipes van uitgaan, etiket, ens.

9.6.3 Persoonlike voorkoms, verantwoordelikhede van seun en van dogter, waarheen?

9.6.4 Keuse van 'n maat.

9.6.5 Moet ouers se mening ten opsigte van uitgaan in ag geneem word?

10. STANDERD 7 (14/15 JAAR)

10.1 Rypwording

10.1.1 Wat is die eienskappe van 'n emosioneel ryp en goed aangepaste persoon?

10.1.2 Beskik ons oor al hierdie kwaliteite?

10.2 Herhaling van uitgaan (dating)

10.2.1 Waardes.

10.2.2 Etiket.

10.2.3 Houding van die gesin ten opsigte van uitgaan.

10.3 Vas uitgaan (kys)

10.3.1 Waarom kys?

10.3.2 Voordele van kys.

10.3.3 Nadele van kys.

10.3.4 Die breek van 'n kys.

10.4 Uitgaan en standarde

10.4.1 Standarde en die belangrikheid daarvan.

10.4.2 Die uitdrukking van emosies van toegeneentheid.

10.4.3 Persoonlike standarde en populariteit.

10.4.4 Redes vir 'n morele kode in die gemeenskap.

10.4.5 Standarde van gedrag.

10.5 Afwykende gedrag gedurende adolessensie

10.5.1 Alkohol - drinkgewoontes.

10.5.2 Dwelmmisbruik.

10.6/...

10.6 Hoe 'n gesin aanpas by probleme en oplossings soek

10.6.1 Probleme kan opgelos word.

10.6.2 Gesonde verstand kan soms 'n probleem oplos.

11. STANDERD 8 (15/16 JAAR)

11.1 Oriëntasie en hersiening

11.1.1 Hersien kortliks wat gedurende die junior sekondêre fase behandel is.

11.1.2 Begin oriëntasie ten opsigte van senior sekondêre fase.

11.2 Uitgaan (dating)

11.2.1 Uitgaan word keuse van 'n maat.

11.2.2 Vas uitgaan of kys gaan somtyds verlowing vooraf.

11.3 Menslike geslagtelikheid (manlikheid/vroulikheid)

11.3.1 Die plek van geslagtelikheid in ons lewens.

11.3.2 Manlikheid en vroulikheid.

11.3.3 Veranderde manlike en vroulike rolle in die moderne samelewing.

11.3.4 Gedragskodes eie aan die twee geslagte.

11.4 Verlowing

11.4.1 Voordele en verantwoordelikhede van verlowing.

11.4.2 Verbreking van 'n verlowing.

11.5 Huwelik

11.5.1 Sekulêre beskouing oor die huwelik - 'n blote kontrak.

- 11.5.2 Die Bybelse grondslae vir die huwelik:
 - (a) 'n Instelling van God.
 - (b) Tussen onderskeie geslagte.
 - (c) Aangetrokke tot mekaar.
'n Geheiligde gawe.
 - (d) Die huweliksband is onbreekbaar behalwe op Bybelse gronde.
- 11.5.3 Die suksesvolle huwelik.
- 11.5.4 Faktore wat oorweeg moet word.
- 11.5.5 Elemente van groei in liefde.
- 11.6 Is ek gereed vir 'n huwelik?
 - 11.6.1 Volwassenheid.
 - 11.6.2 Wetlike aspekte.
 - 11.6.3 Lewensaspirasies of doelstellings.
- 11.7 Eienskappe van die ideale gesin
 - 11.7.1 Jou gesin is soos ander gesinne.
 - 11.7.2 Geen twee gesinne is presies eenders nie.
 - 11.7.3 Watter soort gesin wil jy eendag hê?

12. STANDERD 9 (16/17 JAAR)

- 12.1 Kommunikasie
 - 12.1.1 Rypheid vir die huwelik.
 - 12.1.2 Stelsels van intellektuele en emosionele kommunikasie.
 - 12.1.3 Kommunikasieprobleme.

12.2/...

12.2 Die huwelikslewe dag vir dag

12.2.1 Die probleem van huisvesting.

12.2.2 Hantering van finansiële sake.

12.3 Egskeiding

12.3.1 Algemeen - voorkoms, ens.

12.3.2 Oorsake.

12.3.3 Moontlike gevolge.

12.3.4 Probleme na skeiding.

12.4 Verantwoordelikhede van die gesin

12.4.1 Beskernde funksie.

12.4.2 Die gesin as middelpunt vir die kweking van ideale en gesindhede.

12.4.3 Demokrasie in die gesin.

13. STANDERD 10 (17/18 JAAR)

13.1 Funksies van die gesin

13.1.1 Die gesin is die medium vir wedersydse liefde en kameraadskap tussen man en vrou.

13.1.2 Elke gesin het uitvoerende pligte ten opsigte van tyd, finansies, voorligting en besluite.

13.1.3 Die bou van 'n gesin.

13.2 Lewensfilosofie

13.2.1 Watter druk word op 'n huwelikspaar uitgeoefen wat hulle noodsaak om 'n standpunt in te neem ten opsigte van sosiale sake? bv. geloof, politiek, sosiale groepe, ens.

13.2.2 Reëls vir konstruktiewe geskille.

13.3 Uitbreiding van die gesin

13.3.1 Gesinsbeplanning.

13.3.2 Voorgeboortelike versorging; verantwoordelikhede van die vader.

13.3.3 Die koste van 'n nuwe baba.

13.3.4 Die nodige aanpassings.

13.3.5 Die tyd en aandag wat 'n nuwe baba verg.

13.4 Kinderversorging

13.4.1 Wat is die basiese beginsels van kindersorg?

13.4.2 Wat is die basiese beginsels van kinderontwikkeling?

13.4.3 Hoe kan 'n ouer deel in die lewe van sy kind?

13.4.4 Hoe leer 'n ouer vir sy kind 'n sin vir waardes?

13.4.5 Hoe beïnvloed geskille tussen ouers die kinders?

13.4.6 Hoe dissiplineer 'n ouer sy kinders?

13.4.7 Hoe kan 'n ouer weet dat hy sy kinders lief genoeg het?

13.4.8 Hoe leer 'n ouer sy kind omtrent seks?

13.5 Die kwaliteit van gesinslewe

Die kwaliteit van gesinslewe word bepaal deur die emosionele stabiliteit van die ouers. Hulle moet oor die vermoë beskik om lief te hê. Emosionele wanaanpassing sal nie net die huwelik benadeel nie, maar ook die verhouding tussen ouer en kind.

BYLAE 4

ADMINISTRASIE: RAAD VAN VERTEENWOORDIGERS

DEPARTEMENT VAN ONDERWYS EN KULTUUR

HANDLEIDING EN PROGRAM VIR
SKOOLVOORLIGTING

IN STANDERD 5 TOT STANDERD 10

Januarie
1991

HIERDIE HANDLEIDING VERVANG NR.S1/73
GEDATEER 31 JULIE 1973

SKOOLVOORLIGTINGSPROGRAM - STANDERD 6

In baie gevalle is die standerd 6-leerling in 'n nuwe skoolomgewing en -omstandighede, met die gevolg dat aanpassing baie belangrik word. Vroeë adolessensie wat gekenmerk word deur emosionele onstabiliteit, sosiale onsekerheid en algemene onstandvastigheid word betree. Dit is die begin van emansipasie uit die ouerhuis, die soeke na 'n eie identiteit en die ontwikkeling van 'n selfkonsep. Aandag word hoofsaaklik in beslag geneem deur die verwerking van 'n veranderende fisieke en psigiese selfbeeld

1. OPVOEDKUNDIGE VOORLIGTING

- 1.1 Die voorligtingslesuur: voortsetting en uitbouing van die vorige standerd se tema
- 1.2 Oriëntering in die sekondêre skool
- 1.3 Kursusse wat die skool aanbied met die oog op
 - 1.3.1 vakkeuses
 - 1.3.2 die junior sekondêre en senior sekondêre kursusse
 - 1.3.3 vereistes vir matrikulasievrystelling
 - 1.3.4 verskillende studierigtings
- 1.4 Algemene vormende waarde van die onderskeie vakke
- 1.5 Tuiswerk: doel, tuiswerkkrooster, tyd en plek
- 1.6 Studiemetodes: hersiening en voorbereiding vir toetse en eksamens
- 1.7 Sertifikate: sleutel tot sekere beroepe en die waarde van verdere skoolopleiding
- 1.8 Voordele van gereelde skoolbywoning
- 1.9 Skoolvordering en die ontleding daarvan deur middel van die vak-prestasieprofiel

2/...

- 2. PERSOONLIKHEIDS-, MAATSKAPLIKE EN ALGEMENE VOORLIGTING
- 2.1 Verfyndheid: goeie maniere en gedrag
- 2.2 Selfkennis ten opsigte van aanleg, persoonlikheid en belangstelling
- 2.3 Stokkiesdraaiery en jeugmisdaad
- 2.4 Maatskaplike gevare waarteen die vroeë skoolverlater waak
- 2.5 Deelname aan buite-kurrikulêre aktiwiteite soos verenigings, sportsoorte en jeugorganisasies
- 2.6 Privaatlosies en koshuisinwoning
- 2.7 Die ontwikkeling van selfvertroue, selfkennis en selfaanvaarding
- 2.8 Die vestiging en uitbouing van verhoudings met onderwysers, ander leerlinge en skoolwerk
- 2.9 Selfmotivering
- 2.9.1 betekenis
- 2.9.2 die skepping van 'n gunstige klimaat
- 2.9.3 die belangrikheid daarvan
- 2.10 Oordeelkundige geldbesteding: die opstel van 'n maandelikse begroting
- 2.11 Dissipline en selfdissipline
- 2.12 Kommunikasie
- 2.12.1 omskrywing
- 2.12.2 belangrikheid
- 2.12.3 kommunikasievaardighede

2.13 Nuttige vryetydsbesteding - uitbreiding op standaard 5-tema

3. GESINSVOORLIGTING

3.1 Samewerking tussen die huisgesin en die skool

3.2 Lojaliteit binne die huisgesin

3.3 Spaarsin en begroting: die betekenis en noodsaaklikheid daarvan

3.4 Spanning en konflik

3.4.1 aanleidende faktore

3.4.2 hantering

3.4.3 voorkoming

3.5 Krisisse in die gesin na aanleiding van verskeie verliese, byvoorbeeld inkomste en gesondheid:

3.5.1 bewuswording

3.5.2 hantering

3.5.3 ondersteuning

3.6 Positiewe reaksie op ouerlike leiding

4. BEROEPSVOORLIGTING EN BEROEPSORIËTERING

4.1 Vakkeuses met die oog op toelating tot beroepsrigtings en die verwerwing van bepaalde sertifikate wat vereis word vir vakleerling-skappe

4.2 Vereistes vir 'n oordeelkundige beroepskeuse

4.3/...

- 4.3 Die verband tussen behoeftes en beroepe
 - 4.3.1 vereistes van bepaalde beroepe
 - 4.3.2 vereistes van die beoefenaar
- 4.4 Motivering vir verdere studie
- 4.5 Gebruikmaking van selfbeoordelingskale, belangstellingsvraelyste, aanlegtoetsresultate, skolastiese prestasie en profiele ten einde die leerling te help om tot selfkennis te kom
- 4.6 Die aankweek van 'n verantwoordelikeheidsin teenoor werk
- 4.7 Insameling van beroepsinligting deur die leerkrag en leerling vir bewuswording
- 4.8 Opname van die beroepe uit die onmiddellike omgewing met 'n aanduiding van uitstaande kenmerke en vereistes
- 4.9 Kennismaking met beroepsliteratuur

SKOOLVOORLIGTINGSPROGRAM - STANDERD 7

Die standerd 7-leerling se optrede en denke word gekenmerk deur 'n soeke na onafhanklikheid, 'n eie identiteit, selfbegrip en selfaanvaarding. Die leerling staan op die drumpel van die senior fase van die sekondêre skool en belangrike keuses word gemaak rakende vakke en die graad waarop dit aangebied word. Dit geskied in die lig van sy vermoëns, aanleg, belangstelling, persoonlikheid, naskoolse studie en beroepsplanne. Daar word voortgegaan om kennis van die beroepswêreld stelselmatig te verbreed veral met die oog op doelgerigte verkenning. Voorsiening word gemaak vir die leerling wat daaraan dink om aan die einde van die jaar die skool te verlaat

1. OPVOEDKUNDIGE VOORLIGTING

1.1 KONTROLE EN VAKKEUSE

1.1.1 vakke waaruit 'n keuse gemaak word

1.1.2 keuse op grond van skoolprestasie en faktore wat oorweeg moet word by keuse-uitoefening

1.1.3 keuse met die oog op die Senior Sertifikaat

1.1.4 keuse met die oog op matrikulasievrystelling

1.1.5 keuse met die oog op toelating tot 'n onderwyskollege, ander tersiêre inrigtings en bepaalde beroepe

1.2 Vereistes vir toelating tot verskillende universiteite, kolleges en teknikons

1.3 Aanleg:

1.3.1 betekenis

1.3.2 aanleg en vakkeuse

1.3.3 aanleg en intellektuele vermoë

1.4 Belangstelling:

1.4.1 belangstelling as deel van die persoon

1.4.2 belangstellingsvelde

1.5 Akademiese prestasie aan die hand van

1.5.1 belangstelling

1.5.2 aanleg

1.5.3 intellektuele vermoë

1.5.4 motivering

1.5.5 angs

1.6 Studiemetodes:

1.6.1 Uitbreiding op standerd 6-tema

1.6.2 beklemtoning van voorbereiding en tegnieke vir die aflegging van toetse en eksamens

1.7 Riglyne by besluitneming in verband met vakkeuses

1.8 Voordele van gevorderde skoolopleiding

2. PERSOONLIKHEIDS-, MAATSKAPLIKE EN ALGEMENE VOORLIGTING

2.1 Die ontwikkeling van 'n positiewe en realistiese selfkonsep

2.2 Toewyding aan studie, werk en sport

2.3 Persoonlikheid

2.3.1/...

- 2.3.1 betekenis
- 2.3.2 persoonlikheidseienskappe soos vriendelikheid, verdraagsaamheid, verantwoordelikheid, beleefdheid en innemendheid
- 2.4 Emansipasie en selfstandigheid
- 2.5 Die ontwikkeling van selfvertroue
- 2.6 Die gevare van drankmisbruik en dweimmiddels
- 2.7 Skuldgevoelens: die uitwerking en bekamping daarvan
- 2.8 Karaktereienskappe, onder andere, selfdisipline, eerlikheid, getrouheid, geregtigheid en lojaliteit. Brei die tema uit na interpersoonlike verhoudings
- 2.9 Probleme van die adolessent
- 2.10 Gesagstrukture tuis, op skool, in die kerk en in die breë gemeenskap: die nut en noodsaaklikheid daarvan
- 2.11 Getuigskrifte: die waarde en nut daarvan
- 2.12 Ankers in die lewe: huis, skool en kerk
- 2.13 Liefde teenoor die self, gesinsgenote, die medemens, teenoorgestelde geslag, die Skepper
- 2.14 Promiskuiteit:
 - 2.14.1 aanleidende faktore
 - 2.14.2 gevolge: skade aan selfbeeld, swangerskap, veneriese siektes en vigs
- 2.15 Besluitneming:
 - 2.15.1/...

- 2.15.1 belangrikheid en beginsels
- 2.15.2 die besluitnemingsproses
- 2.16 Nuttige vryetydsbesteding
- 3. GESINSVOORLIGTING
 - 3.1 Huislike pligte en onderlinge arbeidsverdeling tuis
 - 3.2 Goeie maniere tuis en in die gemeenskap
 - 3.3 Aangename gesinsverkeer: vermaak en geselligheid
 - 3.4 Die rol van elke gesinslid binne die gesin: regte, voorregte, pligte en verpligtinge
- 4. BEROEPSVOORLIGTING EN BEROEPSORIËTERING
 - 4.1 Besluitneming ten opsigte van beroepe:
 - 4.1.1 belangrikheid en beginsels
 - 4.1.2 kort- en langtermynvooruitsigte
 - 4.2 Verband tussen vakke en beroepe
 - 4.3 Vakleerlingskappe
 - 4.3.1 minimum toelatingsvereistes
 - 4.3.2 opleidingsinrigtings en -fasiliteite
 - 4.4 Beroepsindeling: ongeskoolde-, halfgeskoolde- en geskoolde werk, professies
 - 4.5 Bestudering van 'n beroep

- 4.5.1 breë raamwerk vir die sistematiese en grondige bestudering van 'n beroep
- 4.5.2 volledige beroepsomskrywing as klasprojek
- 4.5.3 'n volledige loopbaanstudie van 'n beroep waarin die leerling belangstel
- 4.6 Intrepeneurskap: tuisnywerheid, vlooiemark, byekorfb, klein sake-onderneming, kleinsake-ontwikkelingskorporasie (KSOK)
 - 4.6.1 betekenis en waarde
 - 4.6.2 soorte
- 4.7 Die betekenis en nut van kursusse: tegniese, akademiese, kuns en handel
- 4.8 Selfkennis met die oog op beroepskeuse: benutting van selfbeoordelingskale, belangstellingsvraelyste, aanlegtoetsresultate, skolastiese prestasie en - profiele
- 4.9 Verskaffing van beroepsinligting aan die groep en individu

SKOOLVOORLIGTINGSPROGRAM - STANDERD 8

Die standerd 8-leerling is normaalweg die middel-adolessent wat die senior fase van die sekondêre skool betree. Die finale vakkeuse vir standerd 10 is waarskynlik gemaak en daar word sterker aan 'n beroep gedink. Die belangstelling word nou gevestig en dieper vriendskappe word aangeknoop

Daar is 'n verlange na 'n bevredigende ouerhuis, onafhanklikheid, 'n goeie vriend, sosiale en skolastiese sukses, 'n verhouding met 'n lid van die teenoorgestelde geslag, sekerheid oor 'n toekomstige beroep en sekuriteit

Daar word stelselmatig voorberei vir toetrede tot die volwasse lewe, die beroepslewe en verdere studie op tersiêre vlak. Leiding word gegee rakende die vorming van 'n duidelike selfkonsep en insig in eie vermoëns en moontlikhede

1. OPVOEDKUNDIGE VOORLIGTING

1.1 Kontrole van studierigting en vakkeuse: uitbreiding op standerd 7-tema

1.2 Studie

1.2.1 studiegewoontes

1.2.2 studieprogramme

1.2.3 studie met die oog op die eksamen

1.2.4 studie as sleutel tot die verwerwing van 'n beurs

1.3 Deeltydse studie: korrespondensiekursusse, aandklasse en indiensopleiding

1.4 Selfstudie: aanleg, vakprestasie, belangstelling en persoonlikheid

1.5 Opvoedkundige en opleidingsinrigtings en geleenthede vir voortgesette onderwys

1.6 Beurse en lenings beskikbaar

- 1.7 Aansoek om toelating tot inrigtings vir verdere studie en die opstel van 'n curriculum vitae
- 1.8 Skoolvordering en die ontleding daarvan deur middel van die vakprestasië-profiel
2. PERSOONLIKHEIDS-, MAATSKAPLIKE EN ALGEMENE VOORLIGTING
 - 2.1 Die belangrikheid van die volgende in die ontwikkeling van 'n positiewe selfkonsep: gewoontes, selfvertroue, oplossing van persoonlike bekommernisse, humorsin, aanvaarding van kritiek, uitoefening van self-kritiek, selfstandigheid en volwasse optrede
 - 2.2 Norms en die ontwikkeling van 'n waardesisteem
 - 2.3 Persoonseienskappe en die bevordering van goeie verhoudings in die beroep, gemeenskap en huwelik
 - 2.4 Riglyne vir doeltreffende kommunikasie: aktiewe luister, begrip en aanvaarding
 - 2.5 Leiereienskappe en die identifisering daarvan
 - 2.6 Selfaktualisering: betekenis en belangrikheid daarvan
 - 2.7 Die ontwikkeling van 'n waardestelsel rakende liefde en verliefdheid, promiskuiteit en maatskaplike ewels
 - 2.8 Waarom mense werk:
 - 2.8.1 geroepenheid tot naastediens
 - 2.8.2 voorsiening in fundamentele menslike behoeftes soos voedsel, kleding, behuising, beskerming, opvoeding, vervoer en ontspanning.
 - 2.9 Identiteitsvorming:

2.9.1 verskillende identiteite soos 'n leerlingidentiteit, 'n suksesidentiteit en 'n beroepsidentiteit

2.9.2 die globale identiteit en die selfkonsep

2.10 Nuttige vryetydsbesteding na skoolverlating: geleentheid vir studie, lees, kultuurbedrywighede, sport en reis

3. GESINSVOORLIGTING

3.1 Gesinsverhouding

3.1.1 huisgodsdienst as bindende faktor

3.1.2 morele standaarde as basis vir 'n gesonde gesinslewe

3.1.3 die voorkoming en bekamping van kindermishandeling en -molestering

3.2 Die gesin as basis vir die bevrediging van die volgende behoeftes:

3.2.1 voeding en kleding

3.2.2 veiligheid en geborgenheid

3.3.3 warmte en liefde

3.3.4 begeleiding en opvoeding

3.2.5 selfaktualisering

3.3 Gesag en norme binne die gesinstruktuur

3.3.1 outoriteit

3.3.2 demokraties

3.3.3 permissief

3.4 Persoonlike en gesinsbegroting:

3.4.1 inkomste

3.4.2 uitgawe

3.4.3 spaar en spaarsin

3.5 konflik in die gesin:

3.5.1 aanleidende faktore

3.5.2 hantering

3.5.3 voorkoming

4. BEROEPSVOORLIGTING EN BEROEPSORIËTERING

4.1 Die benutting van beroeps- en loopbaaninligting

4.2 Faktore wat beroepskeuse bepaal: aanleg, belangstelling, intelligensie, persoonlikheidseienskappe, kwalifikasies, beroepsbehoefte, deursettingsvermoë en volharding

4.3 Vereistes vir suksesvolle beroepsbeoefening: stiptelikheid, verantwoordelikheid, pligsgetrouheid, deeglikheid, gewilligheid, lojaliteit, selfhandhawing en selfontwikkeling

4.4 Verhoudings: wedersydse respek

4.4.1 tussen werknemer en werkgever

4.4.2 tussen werknemers onderling

4.5 Oorsig van 'n beroepsveld

4.5.1/...

- 4.5.1 vraag en aanbod
- 4.5.2 geleenthede
- 4.5.3 advertensies
- 4.5.4 aansoek om betrekking
- 4.5.5 curriculum vitae
- 4.6 Werkverskaffingsburo's van die Departement van Mannekrag
- 4.7 Beroepstudie: uitbreiding op standerd 7-tema

SKOOLVOORLIGTINGSPROGRAM – STANDERD 9

Die standerd 9-leerlinge is meer realisties in die evaluering van belangstellings, vermoëns en tekortkominge. Die realiteit van 'n beroepskeuse neem toe in belangrikheid. 'n Duidelike beeld van eie waarde, plek in die samelewing en die noodsaaklikheid om so goed moontlik toegerus te wees vir die taak wat voorlê, is aanwesig. Daar is 'n bewustheid van 'n eie identiteit en individualiteit. Die leerling het spesifieke verwagtinge vir die toekoms en is gerig op 'n bepaalde beroep

1. OPVOEDKUNDIGE VOORLIGTING

1.1 Die belangrikheid van matrikulasievrystelling en die Senior Sertifikaat vir verdere studie in die lig van steeds hoër eise

1.2 Beurse en lenings beskikbaar vir verdere studie

1.3 Die uitbreiding van selfkennis met behulp van verkenningsmedia en selfbeoordelingskale

1.4 Toetrede tot die volwasse lewe

1.4.1 inskakeling by die universiteit, kollege of technikon

1.4.2 inskakeling in die beroepslewe

1.4.3 voltydse en deeltydse voortgesette studie

1.5 Studiemetodes en gewoontes – aansluiting by temas in vorige standers

1.6 Skoolvordering en die ontleding daarvan deur middel van die vakprestasieprofiel

2. PERSOONLIKHEIDS-, MAATSKAPLIKE EN ALGEMENE VOORLIGTING

2.1 Verdere ontwikkeling van 'n positiewe waardesisteem

2.2 Kriteria vir 'n fynbeskaafde mens

2.3 Kenmerke van volwassenheid:

2.3.1 aenvaarding van verantwoordelikheid

2.3.2 selfstandigheid

2.3.3 verantwoordbare beroepskeuse

2.3.4 verryking van die persoonlikheid deur verdere studie

2.3.5 bereidwilligheid tot dienslewering aan die gemeenskap

2.4 Vryheid: verantwoordelikheid en onverantwoordelikheid

2.5 Voorkoming van liggaamlike en psigiese spanning

2.6 'n Positiewe lewensbeskouing en lewenshouding

2.7 Bestaansbeveiliging:

2.7.1 finansiële vermoedens deur middel van assurance, spaar en beleggings

2.7.2 testament

2.7.3 belasting

2.8 Besluitneming: uitbreiding op standerd 7-tema

3. GESINSVOORLIGTING

3.1 Emansipasie en leiding tot onafhanklikheid

3.2 Die huwelik:

3.2.1 voorbereiding

3.2.2 keuse van 'n huweliksmaat

3.2.3 verantwoordelikheid

3.2.4 verwerwing van eie onafhanklikheid los van ouers

3.2.5 taak as toekomstige ouer

3.2.6 faktore wat aanleiding gee tot egskeiding

3.3 Onderlinge gesinsverband en dinamika:

3.3.1 kind teenoor ouers

3.3.2 kinders onderling

3.3.3 ouers teenoor mekaar

3.3.4 ouer teenoor kinders

3.4 Persoonlike en gesinsbegroting

3.4.1 inkomste, uitgawe en besparing

3.4.2 gevare van onoordeelkundige huurkoop

3.4.3 die leen van geld

3.5 Die hantering van

3.5.1 konflik

3.5.2 spanning

3.5.3 depressie

4. BEROEPSVOORLIGTING EN BEROEPSORIENTERING

4.1 Beroepstevredenheid

- 4.2 Arbeidsgesindheid: geroopenheid tot taakverrigting en dienslewering
- 4.3 Beroepskeuse en die verband met
 - 4.3.1 vakkeuse
 - 4.3.2 liggaamlike eienskappe
 - 4.3.3 psigiese eienskappe
 - 4.3.4 intellektuele vermoëns, belangstelling, aanleg en persoonlikheids-eienskappe
- 4.4 Stappe in die besluitneming ten opsigte van beroepe
- 4.5 Begrensing van 'n beroepsveld na aanleiding van 4.3 en 4.4
- 4.6 Intensiewe studie van enkele beroepe wat binne die beroepsveld , (soos in 4.5 aangedui) val en deur die leerling gekies word met die oog op 'n finale beroepskeuse
- 4.7 Opleidingsmoontlikhede en toelatingsvereistes vir: universiteite, onderwys en ander opleidingskolleges, tegniese opleiding, die staatsdiens en ander
- 4.8 Bestudering van beurs- en leningsfasiliteite

VERSLAE VAN SKOOLBESOEKE

Die ondersoeker het 'n aantal geslagsvoorligtingperiodes in verskillende skole bygewoon om aan hierdie ondersoek 'n praktiese inslag te gee, en haar te vergewis van die onderskeie aanbiedingsmetodes van geslagsvoorligting in Kaaplandse Hoërskole. Die ondersoeker se ondervinding in hierdie verband is egter beperk deur die feit dat weinig hoërskole in Kaapland wel geslagsvoorligtingprogramme aanbied. Altesaam twintig skole in die Provinsiale Administrasie van die Kaap die Goeie Hoop se Departement van Onderwys en die Administrasie Raad van Verteenwoordigers se Departement van Onderwys en Kultuur, is genader om toestemming te verkry vir die bywoning van geslagsvoorligtingperiodes. Van die twintig skole wat genader is, het vyftien skole geen geslagsvoorligtingprogramme nie, en twee skole bied dit net aan vir leerlinge in die junior sekondêre standers.

(Die skole wat besoek is, word nie in die ondersoek geïdentifiseer nie, omdat die ondersoeker onderneem het om alle inligting wat só verkry word as vertroulik te beskou.)

Hoërskool A

Hoërskool A is 'n gemengde, veelrassige Engelsmedium skool met ongeveer 850 leerlinge. Geslagsvoorligtingprogramme word aangebied net aan standerd sewe leerlinge, maar sekere modules van die program soos tienerverhoudings, voorbehoedmiddels en vigs word herhaal met standerd tien leerlinge. Gemengde klasse ontvang geslagsvoorligting; beide seuns en meisies is dus teenwoordig tydens dié periodes. In hoërskool A word geslagsvoorligting nie binne 'n morele raamwerk aangebied nie en 'n blote oordrag van feite en kennis vind plaas, terwyl leerlinge op die gevolge van sekere gedragspatrone gewys word. Daar word dus geensins didakties voorskriftelik opgetree, soos die geval is met die aanbiedingswyse in hoërskool C nie.

By hoërskool A word ouers per brief in kennis gestel van die voorgenome

geslagsvoorligting wat aan hul kinders verskaf gaan word, en kry hul die geleentheid om besware daarteen te opper. Die onderwyser-voorligter het die ondersoeker daarop gewys dat slegs 2 uit 180 leerlinge se ouers in 1993 beswaar aangeteken het, maar nadat hul meer oor die inhoud van die program te hore gekom het, het hulle dit uiteindelik goedgekeur.

Die ondersoeker het twee dubbele geslagsvoorligtingperiodes bygewoon in hoërskool A. In periode een is die fisiologiese veranderinge wat tydens puberteit intree, bevrugting, voorbehoedmiddels en die werking en effektiwiteit van die onderskeie voorbehoedmiddels met leerlinge behandel. Van die leerlinge is verwag om die manlike en vroulike reprodutiewe stelsels van die swartbord na te teken, aangesien hul kennis omtrent geslagsaangeleenthede na afloop van die geslagsvoorligtingprogram geëvalueer sou word. Tydens periode twee is leerlinge gevra om hul vrae in verband met seksualiteit en geslagsaangeleenthede neer te skryf, en die vrae is tydens die res van die periode met leerlinge behandel. Dié mate van anonimiteit het die leerlinge wat ietwat skugter voorgekom het, meer vrymoedigheid gegee om antwoorde op hul vrae te verkry. As deel van die geslagsvoorligtingprogram is 'n video oor tienerseksualiteit vertoon, met klasbesprekings wat gehou is oor aangeleenthede wat in die video na vore gekom het.

Hoërskool A is die enigste skool in Kaapland waarvan die ondersoeker bewus is wat naas die onderwyser-voorligter 'n sielkundige, mediese dokter en 'n ginekoloog op hul span het en leerlinge word aangemoedig om van hul dienste gebruik te maak.

Hoërskool B

Hoërskool B is 'n Engelsmedium meisieskool met ongeveer 480 leerlinge. 'n Formele geslagsvoorligtingprogram word aangebied vir standerd ses, sewe en agt meisies, en enkele komponente van geslagsvoorligting soos tienerverhoudings en vigs word in latere standerds weer met leerlinge behandel. Die ondersoeker het vier dubbele geslagsvoorligtingperiodes in hoërskool B bygewoon.

Tydens die eerste periode is die fisiologiese veranderinge wat in puberteit 'n aanvang neem breedvoerig met leerlinge behandel. Met die besprekings van elke fisiologiese verandering, is leerlinge ook gewys op die hantering daarvan, byvoorbeeld dat hormonale werking tot verhoogde olie-afskeiding lei, en dat hare gevolglik meer dikwels gewas behoort te word. Gedurende lesuur nommer twee is feitelike inligting omtrent menstruasie, bevrugting en swangerskap met leerlinge behandel. Leerlinge is gerusgestel deurdat die onderwyser-voorligter daarop gewys het dat individue op verskillende wyses en tye ontwikkel, en dat dit normaal vir sekere meisies om reeds ver ontwikkel te wees, terwyl ander nog min tekens van fisiese ontwikkeling toon. Die klasgesprekke is deurentyd informeel en leerlinge is aangemoedig om deel te neem en persoonlike insette te lewer.

In lesuur drie is een van die programme uit die televisiereeks One body, one life, wat oor liefkosings handel, aan leerlinge vertoon en klasgesprekke het oor die onderwerp gevolg. Leerlinge is gepols oor kommunikasie met hul ouers, en moes na aanleiding van die karakters in die video verduidelik of hul openlik met hul ouers oor seksuele aangeleenthede soos liefkosings kan praat. Die oorgrote meerderheid adolessente het laat blyk dat hul nie openlik met hul ouers kan praat nie, en dat hul eerder sodanige ervarings met hul vriende sal deel. Die tema, groepsdruk het ook tydens dié lesuur na vore gekom. Leerlinge is deur die onderwyser-voorligter gewys op die noodsaaklikheid om 'n goeie selfbeeld te hê, sodat standpunt ingeneem kan word teenoor groepsdruk. Leerlinge is ook aangemoedig om wel met hul ouers te praat oor probleme wat hul op hierdie gebied ondervind.

Tydens lesuur vier is 'n program uit 'n televisiereeks wat handel oor tienerseksualiteit, Zapmag, aan leerlinge vertoon. Die spesifieke program het gehandel oor tieners se hantering van seksuele drange en leerlinge is versoek om na aanleiding van die video hul vrae, asook enige opmerkings neer te skryf. Na afloop van die video is 'n kort groepsbespreking oor die hantering seksuele drange gehou. Die tema, liefkosings en hoe ver toelaatbaar is, is bespreek en leerlinge is gewys op die noodsaaklikheid van kommunikasie binne 'n tienerverhouding. Leerlinge is ook bewus gemaak van die gevare van intieme liefkosings en voorhuwelikse seks, en hulle is aangemoedig om in 'n tienerverhouding vooraf te besluit oor wat hul sal toelaat en dit na hul maat deur te

gee.

In hoërskool B word geslagsvoorligting binne 'n bepaalde stel morele waardes aan leerlinge deurgegee. Deur hul op die gevolge van voorhuwelikse seks te wys, word leerlinge ontmoedig om seksueel aktief te raak. Die redes wat vir onthouding gegee word, berus egter op Christelike morele waardes wat gekant is teen voorhuwelikse seks.

Hoërskool C

Hoërskool C is 'n Afrikaansmedium skool met ongeveer 870 leerlinge. Geslagsvoorligting word verskaf net aan standerd ses meisies. Die rede wat hiervoor gegee word, is dat standerd ses meisies "weerbaar" gemaak moet word teen die attenties van ouer seuns in die skool. Laasgenoemde berus op die tradisionele siening dat die onus eerder op die meisie lê om verantwoordelike seksuele gedrag te openbaar.

Die geslagsvoorligtingprogram in Hoërskool C is gebaseer op Christelike morele en religieuse waardes. Tradisionele konserwatiewe geslagsrolle word voorgestaan deurdat meisies vermaan word om nie die "leidende party" in verhoudings met die teenoorgestelde geslag te wees nie. Die ondersoeker het tydens bywoning van geslagsvoorligtingperiodes in hoërskool C gevind dat die aanbieder van die program ook moraliserend en didakties optree, deurdat sekere voorskrifte en reëls vir behoorlike gedrag aan leerlinge deurgegee is. Die aanbieder van die klas wat die ondersoeker bygewoon het, was nie 'n opgeleide onderwyser-voorligter nie, maar 'n taalonderwyseres.

Tydens lesuur een wat deur die ondersoeker bygewoon is, is adolessensie en die positiewe aspekte van die ontwikkeling tot vrouwees behandel. Leerlinge is daarop gewys dat hul hulself moet ontdek en leer ken tydens die adolessensiefase. Hulle is versoek om 'n lys te maak van hul positiewe en negatiewe eienskappe as deel van 'n oefening om elkeen se persoonlike identiteit vas te stel. Hulle is nie gevra om dié

eienskappe in groepsverband te bespreek nie, maar om op die positiewe eienskappe te bou en daarop te konsentreer om die negatiewes positief te maak. Emosionele veranderinge soos buierigheid en belangeloosheid wat met adolessensie gepaardgaan, is kortliks aangeraak.

Met lesuur twee is daar in meer detail na die geslagsorgane en die werking daarvan gekyk, en menstruasie en bevrugting is ook behandel. Verskeie wanopvattinge in verband met menstruasie is bespreek en opgeklaar. Die werking van sommige voorbehoedmiddels is ook kortliks bespreek.

Tienerverhoudings was die onderwerp van bespreking tydens lesuur drie. Die deelneming van leerlinge aan groeps gesprekke is voortdurend aangemoedig, en hul het van die geleentheid gebruik gemaak om vrae te vra en om oor verhoudings met die teenoorgestelde geslag te praat.

Gedurende lesuur vier is leerlinge gepols oor die kommunikasie met hul ouers. Die oorgrote meerderheid leerlinge het laat blyk dat hul nie die vrymoedigheid het om met hul ouers oor geslagsaangeleenthede te praat nie. 'n Paar kon egter met hul moeders praat, terwyl bykans almal met hul vriendinne kon praat. Leerlinge is aangemoedig om van hulle kant af met hul ouers te kommunikeer. Die artikel deur Viljoen (1987b) met die titel "Pa, ma - praat met my!" is deur die aanbieder voorgelees.

Gedurende 'n lesuur waarvoor die ondersoeker nie verlof kon kry vir bywoning nie, het 'n paneel matriekseuns die vrae van standerd ses meisies oor verhoudings met die teenoorgestelde geslag beantwoord. Volgens die leerlinge was dit 'n insiggewende oefening en het hul baat gevind daarby.

Modules wat ook deel uitmaak van die geslagsvoorligtingprogram is dié van selfkonsep en geslagsrolidentiteit, die ontwaking van seksuele gevoelens en die hantering daarvan, gevare verbonde aan te vroeë seksuele aktiwiteit soos tienerswangerskappe en geslagsiektes, verhoudings met die teenoorgestelde geslag en morele waardes. Die sesmaandelange program word aan die einde van die kursus deur leerlinge geëvalueer, sodat bepaal kan word of dit die gewenste uitwerking gehad

het.

Hoërskool D

Hoërskool D is 'n senior sekondêre skool met 1 280 leerlinge in die Administrasie Raad van Verteenwoordigers se Departement van Onderwys en Kultuur. Volgens 'n woordvoerder van die betrokke departement se streekkantoor te Belville, moes die geslagsvoorligtingmodules wat in die kurrikulum omvat is, wel in 1993 deur skole in die departement geïmplementeer word, maar hy het aangedui dat dit nie die geval was nie. Hoërskool D met sy omvattende seksualiteitsopvoedingprogram is dus eerder die uitsondering as die reël.

As gevolg van die politieke situasie in Wes-Kaapland kon die ondersoeker nie geslagsvoorligtingperiodes in hoërskool D bywoon nie, maar die volgende inligting is verkry deur middel van 'n telefoniese gesprek met die onderwyser-voorganger.

Die ouers van die leerlinge word elke jaar tydens 'n spesiale oueraand volledig ingelig omtrent die geslagsvoorligtingprogram wat gedurende die jaar in die skool aangebied word. Ouers kry dan ook die geleentheid om vrae te vra en om besware te opper, maar die program word jaarliks sonder uitsondering goedgekeur. Die geslagsvoorligtingprogram word wel binne 'n morele raamwerk aangebied, maar die onderwyser-voorganger vermy moralistiese optrede. Leerlinge word ontmoedig om seksueel aktief te raak, maar indien hulle reeds seksueel aktief is, word hulle aangemoedig om verantwoordelike gedrag te openbaar deur voorbehoedmiddels te gebruik.

Geslagsvoorligting word aan gemengde klasse vanaf standerd ses tot matriek verskaf. Dié omvattende geslagsvoorligtingprogram begin by die gesin en gesonde gesinswaardes en onderwerpe soos puberteit en fisiologiese veranderinge, verhoudings, morele waardes, geslagsiektes, vigs, voorbehoedmiddels, tienerswangerskappe en nog ander word reeds in die junior sekondêre standers in groot detail behandel. Onderwerpe soos die huwelik en ouerskap word in standers

nege en tien behandel. Die module oor ouerskap met standaard nege leerlinge word prakties toegelig deur die baba-projek, wat leerlinge aan die eise en verantwoordelike van ouerskap blootsiel. Leerlinge vorm sogenaamde "getroude pare" en moet vir twee weke lank 'n "baba" in die vorm van 'n pop versorg. Dié projek is gebaseer op die ouerskapprojek van die Table View laerskool, waarvan vroeër in die ondersoek berig is.

Die geslagsvoorligtingprogram in hoërskool D is grootliks herhalend deurdat bogenoemde onderwerpe in elke standaard in meer detail behandel word, met slegs enkele modules soos die huwelik, ouerskap en volwassenheid wat slegs in die senior sekondêre standers behandel word. Die herhaling van modules in die program in die verskillende standers is gegrond op die feit dat herhaling tot die vaslegging van kennis lei.

Daar word in 'n groot mate gekonsentreer op selfgeldingsregnieke wat aangeleer word deur middel van rolspel waar leerlinge self verskillende scenarios dramatiseer.

Leerlinge word die geleentheid gegee om vrae anoniem te kan vra deur 'n voorstelbus. Vrae wat op dié manier na vore kom, word in klasgroepe met leerlinge behandel.

Die gemeenskap word nou betrek by die geslagsvoorligtingprogram deurdat gemeenskapsorganisasies gereeld genader word om bydraes te lewer. Gesinsbeplanningsklinieke word ook betrek veral by die behandeling van modules soos die werking van voorbehoedmiddels. Vanaf 1994 sal die seksvoorligtingkomponent van die program slegs deur opgeleide verpleegsusters aangebied word wat residensieel by die skool gaan inwoon, sodat hul meer toeganklik is vir leerlinge. Daar word in die geslagsvoorligtingprogram ook in 'n groot mate gebruik gemaak van video's en ander materiaal wat deur die Ouerskapvereniging van Suid-Afrika aan die skool beskikbaar gestel word.

Die geslagsvoorligtingprogram in hoërskool D word gereeld deur leerlinge geëvalueer om die waarde daarvan te bepaal en om die nodige aanpassings aan te bring om by behoeftes aan te pas. Die onderwyser-voorligter van hoërskool D het daarop gewys

dat twee jaar gelede, voordat daar met die geslagsvoorligtingprogram begin is, daar gemiddeld sowat dertien tienerswangerskappe per jaar in die skool was. Vir 1993 is die syfer sover net drie, wat wel 'n aanduiding is van die sukses van dié geslagsvoorligtingprogram.

Hoërskool E

Hoërskool E is 'n Engelsmedium skool met ongeveer 930 leerlinge. 'n Formele geslagsvoorligtingprogram word aangebied vir standaard sewe en agt leerlinge, met sekere modules soos die huwelik en voorbereiding vir die gesinslewe, wat in standerds nege en tien leerlinge behandel word.

Dit was nie moontlik vir die ondersoeker om geslagsvoorligting-periodes in hoërskool E by te woon nie, aangesien die geslagsvoorligtingprogram eers in die laaste kwartaal van die jaar aangebied word. Meer inligting oor die program is egter verkry deur middel van 'n gesprek met die onderwyser-voorligter.

Ouers word aan die begin van die jaar ingelig oor die inhoud van die geslagsvoorligtingprogram. Hulle kry dan ook die geleentheid om hul kinders van bywoning van die program te weerhou, indien hulle dit so sou verkies.

In standerds sewe word die hormonale en fisiologiese veranderinge tydens puberteit hoofsaaklik met leerlinge behandel. Seksualiteit word toegelig deur die vertoon van die video Sexuality deur Willie Esterhuizen, waarna vroeër in die ondersoek verwys is. Groepsbesprekings vind plaas na aanleiding van temas wat in die video behandel word.

In standaard agt word daar gekonsentreer op die gevolge van voorhuwelikse seks, geslagsiekte, voorbehoedmiddels, tienerverhoudings en andere. Kundiges uit die gemeenskap word dikwels gebruik om lesings oor spesifieke temas aan te bied en om die geslagsvoorligtingprogram te verryk.

Geslagsvoorligting in hoërskool E vind plaas binne 'n morele en Christelike raamwerk. Leerlinge word gewys op die gevolge van voorhuwelikse seks en ontmoedig om seksueel aktief te raak, omdat dit volgens Christelike norme onaanvaarbaar is.

Verslag van persoonlike onderhoud

Hiermee 'n kort verslag van 'n persoonlike onderhoud met dr. G. Pretorius, verteenwoordiger van die Kaapse Provinsiale Administrasie, Departement van Onderwys se Opvoedkunde Hulpdiens.

Gedurende die ondersoeker se besoeke aan skole, het dit onder haar aandag gekom dat die Departement van Onderwys in die proses van die ontwikkeling van 'n nuwe seksualiteitsopvoedingsprogram is. Aangesien die program eers in 1994 geloods gaan word, was 'n persoonlike onderhoud die enigste wyse om meer inligting oor die program te verkry.

Die nuwe seksualiteitsopvoedingsprogram (laasgenoemde begrip gaan die term geslagsvoorligting vervang) is 'n omvattende program hoofsaaklik voortgevoel uit bevindings wat uit die "Koester ons jeug 2000"-ondersoek (KPA, 1990), soos in hoofstuk vyf van hierdie ondersoek bespreek is. Die program se vernaamste doelwit is om onder leerlinge 'n breë basis van kennis omtrent seksualiteit en geslagsaangeleenthede daar te stel, onder andere sodat vigsprogramme en voorkoming van seksuele molestering nie in 'n vakuum aangebied word nie. Verdere doelwitte is om positiewe houdings ten opsigte van seksualiteit en geslagsaangeleenthede by leerlinge aan te moedig, asook om sekere vaardighede soos selfgeldigstegnieke en kommunikasievaardighede aan te leer. Die program moedig kommunikasie tussen ouers en tieners aan, en lê ook klem op die noodsaaklikheid van opbou van 'n goeie selfbeeld by leerlinge.

Die program berus op morele en religieuse waardes soos in die Bybel voorgestaan word. Dit is dus nie 'n neutrale program wat slegs kennis oordra nie, maar alle modules word binne 'n morele raamwerk aangebied.

Die program is gemik op gebruik in standerds vyf tot sewe, en is dus veral toegespits op leerlinge in die puberteitsfase. Uitsluitel is nog nie verkry of die program uitgebrei sal word na die senior sekondêre standerds nie. Die program bestaan uit 'n video met die titel Puberteit: tyd vir feite, met 'n handleiding met dieselfde titel vir die onderwyser. Na elke module is werkvelle waar leerlinge uitgevra word omtrent aspekte wat in die video behandel word, en dié werkvelle maak ook voorsiening vir groepswerk. Die opleiding van onderwysers om die program aan te bied, is 'n vereiste en is reeds aan die gang. Modules wat in die program aangespreek word is onder andere emosies, puberteit, fisiologiese veranderinge, tienerverhoudings, masturbasie, liefde, die huwelik, geslagsomgang, swangerskap, geslagsiektes en vigs. Die inhoudsopgawe van die handleiding verskyn in bylae 6.

Teacher's manual

*with work sheet masters
for the classroom*

Puberty: time for facts

emotions ○ feelings ○ parents
friends ○ concerns ○ male and
female ○ hormones ○ changes
in the body ○ production
nocturnal emissions
menstruation ○ masturbation
love ○ marriage ○ family ○ religion
cultures ○ sexual intercourse
conception ○ wonder of new life
created ○ unborn baby
pregnancy ○ birth ○ new parents
baby clinic ○ HIV ○ AIDS

Puberty: time for facts

Teacher's manual

*with work sheet masters
for the classroom*

text by

Eduard Ungerer

B.A., M.Ed.

Gert Pretorius

Ph.D., M.Sc.

Pre-release Copy

Published by Educational Technology
PO Box 13266
Mowbray
7705

First published in 1993

Typesetting and printing
by Educational Technology
Mowbray, Cape Town

All rights reserved. Permission
is granted to teachers to copy
work sheets and transparency masters
for use in classrooms.

These pages are marked with a (P)

This work book is designed as a teacher's manual for use
with the video *Puberty: Time for Facts* and is also
available in Afrikaans.

©1993 Educational Technology

Content

Foreword	
Introduction	1
Module 1: Emotions, feelings and communication	9
Session 1:	<ul style="list-style-type: none"> ○ Embarrassment ○ Parents ○ Friends ○ Concerns ○ Change
	9
	<i>Work Sheet 1: Please understand me!</i>
Session 2:	○ Changes
Session 3:	○ Stereotypes
	11
	○ Communication
	12
	<i>Work Sheet 2: Sometimes I don't like "me"!</i>
Session 4:	○ Being a teenager today
	14
	<i>Work Sheet 3: Our view</i>
Session 5:	○ Adults - what they think
	15
	<i>Work Sheet 4: Their views</i>
	<i>Work Sheet 5: More views from them</i>
Module 2: Puberty	16
Session 6:	○ Growth stages and changes
	16
	<i>Work Sheet 6: Boy/girl, am I changing!</i>
Session 7:	○ Male and female organs
	18
	<i>Work Sheet 7: His and hers - how the male and female sexual systems differ and function</i>
Session 8:	○ Similarities and differences
	19
	<i>Work Sheet 8: Different cultures and religions - different customs</i>
Module 3: Male and female	20
Session 9:	○ Hormones and changes in the body
	○ Production of sperm
	○ Nocturnal emissions
	20
	<i>Work Sheet 9: Hormones and other fascinating things</i>
Session 10:	○ Menstruation
	23
	<i>Work Sheet 10: "That time again!"</i>

Content continued

	<i>Work Sheet 11: Old wives' tales and moody blues</i>	
Session 11:	o Masturbation o Friendship and relationship	25
	<i>Work Sheet 12: Views on sexual maturity</i>	
	<i>Work Sheet 13: Friends or more than friend?</i>	
	<i>Work Sheet 14: "How did it happen, Mum?"</i>	
Module 4: Love and infatuation		28
Session 12:	o Love for pets o romantic love o security love o friendship love o unconditional love o mature or sexual love	28
	<i>Work Sheet 15: What's that thing called love?</i>	
Module 5: The Family within the Community		31
Session 13:	o Marriage o family	31
	<i>Work Sheet 16: From marriage to family indaba</i>	
	<i>Work Sheet 17: So, why do I need a family?</i>	
Module 6: New life created		35
Session 14:	o Ideal conditions	35
	<i>Work Sheet 18: Family: yes or no?</i>	
Session 15:	o Sexual intercourse and conception	37
	<i>Work Sheet 19: Why should I wait?</i>	
Session 16:	o The unborn baby	39
	<i>Work Sheet 20: Make your own baby... with clay!</i>	
Module 7: The wonder of a new life		40
Session 17:	o Pregnancy	40
	<i>Work Sheet 21: "Mum, can you remember when we were one?"</i>	
Session 18:	o Birth	43
	<i>Work Sheet 22: Motherhood</i>	
	<i>Work Sheet 23: What does it cost to bring up a baby?</i>	
Session 19:	o The new parents and baby clinic	44

Content continued

Module 8: AIDS and other STD's	45
Session 20: ○ HIV ○ AIDS ○ STDs	45
<i>Work Sheet 24: Questionnaire on AIDS</i>	
Session 21: ○ Effects on family, community and economy	48
<i>Work Sheet 25: AIDS - how close is it to me?</i>	

Glossary

References

Index